אלע ווערק

פון

י. ל. פרץ

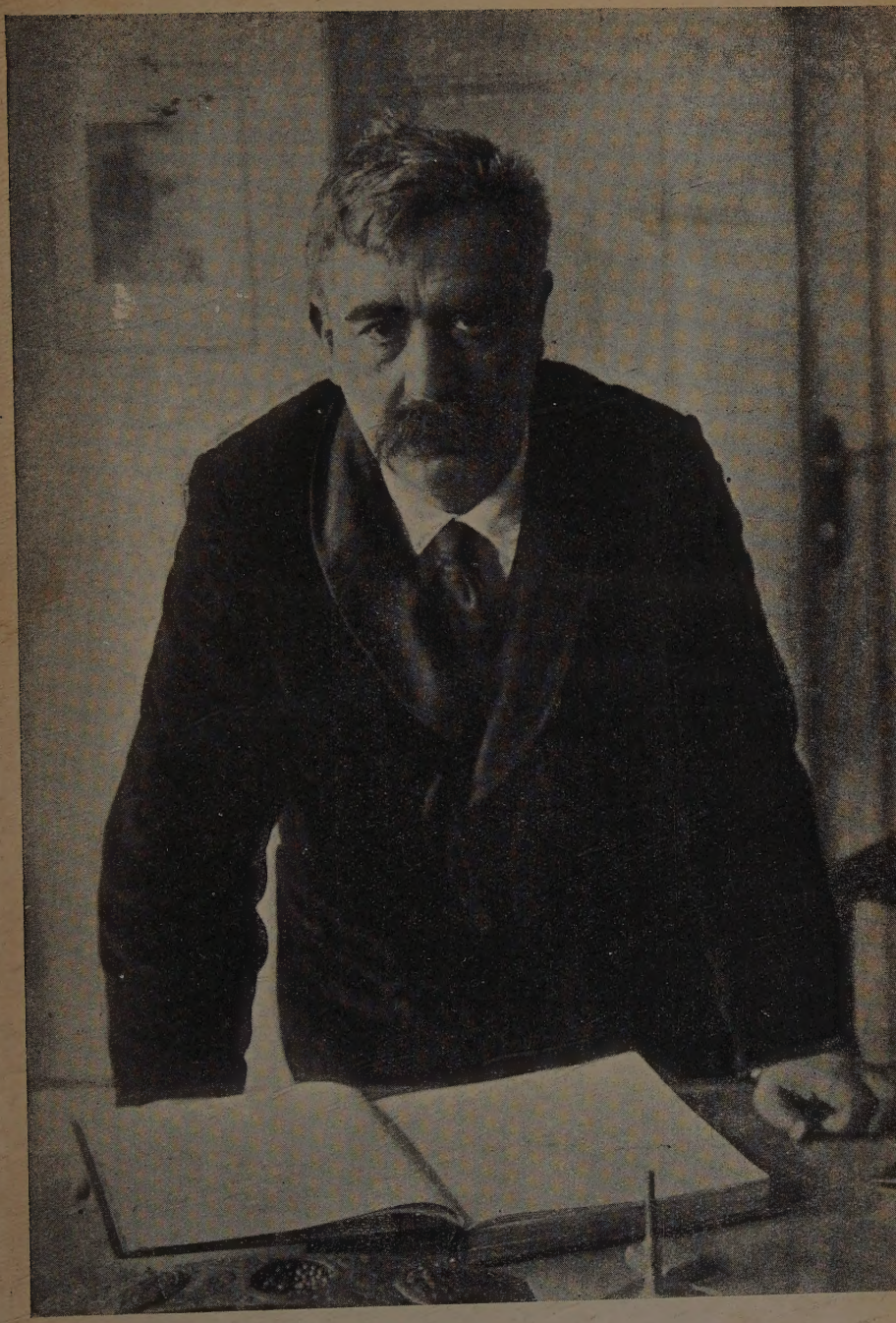

פרץ אין יאָר 1914 פאטאגראפירט פון א. קאציזנע

י. ל. פרץ

בריוו און רעדעס

געזאמלט און איבערגעזעצט
מיט אריינפירן און באמערקונגען
פון נחמן מייזיל

י. מאטענקא

ווילנע—1929

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

PRINTED IN POLAND

I. L. Perec — „Briw un redes“
Drukarnia „Wyd. Wileńskie“ B. Kleckina, Wilno

בריוו פון י. ל. פרץ

אַריינפיר

נאָך פיל מי איז מיר געלונגען צונויפצוזאַמלען די 180 בריוו און בריוולעך פון י. ל. פרץ, וואָס קומען דאָ אין בוך. ווי באַוווּסט, האָט פרץ גאַנץ-זעלטן געשריבן בריוו. „איך בין בטבע אַ פיינט פון בריוו-שרייבן", — זאָגט פרץ אין זיינס אַ בריוול צו שלום-עליכמען.

די 180 בריוו זענען געשריבן אין לויף פון 27 יאָר,— פון 1888 ביז 1914 — צו 24 פערזאָן און אינסטיטוציעס. די גרעסטע צאָל בריוו זענען געשריבן צו יעקב דינעזאָן (89 בריוו), דערנאָך גייען, לויט דער צאָל, די בריוו און בריוולעך צו דער דאַמע ביים מער (22 בריוו), צו שלום-עליכם (13), ש. ניגער (11), י. י. פראָפוס (9), לאזאר קאַהאַן (7), ד"ר גרשון לעווין (5), דוד בערגעלסאָן (3), א. ווייטער (3), ראָזא יאקובאָוויטש (3), ד. י. קאַפלאַן (2) און צו 1 בריוו צו דוד פאַלק, צום אַרויסגעבער פון „הזמן", צו א. י. קאַמינסקי, אינטערנאַציאָנאַלן יידישן פאַרלאַג, ב. וולאַדעק, ד"ר נ. בירנבוים, פאַרזאַמלונג וועגן „בוך פון פייער", מענדעלע מוכר ספרים, ד"ר י. געליבטער, י. צינבערג, וואַרשעווער גמינע, „מפיצי השכלה" און צו אַן אומבאַקאַנטן אַדרעסאט.

הגם פרץ האָט געשריבן ווייניק בריוו, דאָך זענען עס נאָך נישט אַלע פרצעס בריוו. ווי מיר איז באַקאַנט, האָט פרץ געשריבן בריוו צו זיין פרוי נחמה (העלענע) פרץ, צו ש. ל. ציטראָן, אברהם רייזען, דוד פינסקי, אב. קאהאן, א. לעסין, ב. וולאַדעק, א. פאָדלישעווסקי, י. י. טרונק[1] א. א. ביי אַ טייל פון די אָנגערופענע זענען די בריוו, ליידער, אין משך פון דער צייט פאַרלוירן געגאַנגען, און ביי די איבעריקע, נישט געקוקט אויף מיינע ווענדונגען, האָט זיך מיר נישט איינגעגעבן ארויסצובאַקומען די אָריגינאַלן אָדער לכל הפחות קאָפיעס פון די בריוו.

1) שוין נאָכן אויסזעצן דאָס גאַנצע בוך האָב איך באַקומען פון י. י. טרונק 11 בריוולעך, געשריבן דורך פרצן אין די יאָרן 1909—1915.

די ערשטע בריוו (אין העברעיש צו שלום עליכם) געהערן צום יאָר 1883, דער אינטערעסאַנטער פעריאָד אין פרצעס לעבן און שאַפן, וואָס איז ביז איצט נאָך זייער וויניק באַלויכטן און אויפגעקלערט. עס איז די צייט, וואָס ער האָט אָנגעשריבן זיין ערשט יידיש ווערק, זיין „מאָניש", און געשיקט עס צו שלום עליכמען. אין די ערשטע בריוו וויקלט זיך פאַר אונז ערשט פאַנאַנדער דער פאָרהאַנג, און ווי פון נעפל טרעט אַרויס פאַר אונז אַ מערקווירדיקע, פילצוזאָגנדיקע פערזענליכקייט, וואָס זוכט ערשט ווערטער און אויסדרוקן צו כאַראַקטעריזירן זיין אייגענע גייסטיקע וועלט, זיינע פאַרלאַנגען און זוכענישן. דורך די בריוו שיקט ער אַרויס די ערשטע פאַרקניפונגס-פעדעם, וואָס באַהעפטן אים מיטן פאָלק און מיט זיין שאַפן און – אויף שטענדיק. צום סוף קומען בריוו, געשריבן די לעצטע פאָר יאָר פון זיין לעבן. זיי זענען שוין על פי רוב קורץ, לאקאָניש. מיר האָבן שוין פאַר זיך די גייסטרייכע, לויכטנדיקע פערזענליכקייט, וואָס פילט זיך, לויט פרצעס אייגענעם אויסדרוק, ווי דער „סאָליסט, וואָס לאָזט זיך פון קאפעלע באַגלייטן", די פערזענליכקייט, וואָס איז ווי איבערגעלאָדן און איבערגעזעטיקט פון אייגענער, פעסטער, אויסגעשפראָכענער וועלט-אַנשויונג און גלויבן. דאָ שפירן מיר די זיכערקייט פונם דיכטער, וועלכער האָט שיון געשאַפן רייכע אוצרות פאַרן פאָלק.

אין זיינע ערשטע יידישע ווערק – „מאָניש", „כעלמער מלמד", „וועגוס און שולמית" „וואָס הייסט נשמה", „דער משוגענער בטלן", „דער משוחה" – איז פרץ שוין געווען דער צייטיקער קינסטלער, הן לויט דער פאָרם, שפראַך און אויך אינהאַלט. אין די בריוו פון יענער זעלבער צייט בלאָנדזשעט נאָך פרץ דער דענקער, זיין גייסטיקע וועלט הייבט זיך ערשט אָן צו פאַרמירן, צו געשטאַלטיקן. דער קינסטלער אין פרצן איז אַלאָזאָ געגאַנגען פיל-פריער פאַר דעם דענקער, און נישט ווי ס'איז אָנגענומען צו טראַכטן וועגן פרצן.

אין די בריוו האָבן מיר אומבאַקאַנטע פרטים וועגן ווערק, וואָס פרץ האָט אַמאָל געשריבן און זיי זענען פאַרלוירן געגאַנגען. ס'ווערט אויך קלאָר דער צוגאַנג פון פרצן צו זיינע ווערק, די אויפגאַבעס, וואָס ער האָט זיך געשטעלט. שוין אין זיין ערשטן בריוו צו שלום-עליכמען שרייבט פרץ: „איך שרייב צוליב זיך, צוליב מיין הנאה-וועגן, און אויב איך דערמאָן מיך אַמאָל אָן דעם לעזער, איז ער פון אָ העכערער מדרגה פון דער גענזלשאַפט". גלייך פון אָנהייב קומט ער צו דער

ליטעראַטור מיט גרויסע פּאַדערונגען: „כּל זמן אונזערע בּרידער וועלן נישט קאָנען באמת זעטיקן זייערע נשמות מיט דער ייִדישער ליטעראַטור, כּל זמן זיי וועלן נישט געפינען אין דער ליטעראַטור דאָס אמתע וויסן, וועט די ליטעראַטור זיין נישט מער, ווי אַן אומנוציק שפּילכל".

ס'איז אינטערעסאַנט דער בהדרגהדיקער איבערגיין פון די פּרץ-בריוו פון העברעיש צו ייִדיש. פונקט ווי ס'איז לכתּחילה געווען ווי זעלבסט-פּאַרשטענדלעך, אַז ייִדישע קינסטלער זאָלן וועלן זייערע ייִדישע ווערק זיך אַדורכשרייבן אין העברעיש, אַזוי איז זעלבסטפּאַרשטענדלעך פּאַר פּרצן פון די שפּעטערדיקע יאָרן זיין איבערגאַנג צו בלויז-ייִדישע בריוו.

דאָס רוב בריוו, איבערהויפּט פון די לעצטע יאָרן, זענען געשריבן דורך פּרצן פון אויסלאַנד, אין דער זומער-צייט, ווען פּרץ האָט זיך אַרויסגעכאַפּט פון זיין הויז, פון דער גמינע-אַרבעט און זיך געלאָזט ווויילגיין אין דער שוים פון נאַטור און אין דער וועלט פון זעונגען. אָט שרייבט ער אין אַ בריוו: „אַביסל אויסגערוט זיך דעם קאָפּ, אַביסל שטאַרקער געוואָרן דאָס האַרץ. אַ מאָדנער איינדרוק מאַכט אָבער דער פּאַקט פון 5 וואָכן אַנדערש לעבן; פון אַ שטיק צייט, וואָס שוויבט נישט אַרויס פון געוועזענעם, שווימט נישט אַריין אינם קומענדיקן: אַ באַזונדערער שטראָם פון שטונדן, טעג און וואָכן, וואָס האָט זיך אַריין און דורכגעריסן, באַוויזן, אָפּגעברויזט און פּאַרשווינדן... און די אַלטע צייט, די באַשטענדיקע, די יערלעכע וועט צוריקקומען, ווייטער פּליסן. און דו פּילסט, אַז דאָס באַשטענדיקע איז דאָס ריכטיקע, דאָס וויכטיקע"... און ווי פּרץ איז נישט איינגעהאַלטן און שטייף אין זיינע בריוו, רייסן זיך ביי אים דאָך אַרויס אַזעלכע וועטער: „איך בין אַ קנעכט פון מיינע נערוון, און אַלץ וואָס ס'גייט אַרויס פון אונטער מיין האַנט, איז אַ פרוכט פון מיינע נערוון".

די בריוו באַוויזן, ווי פּרץ האָט זיך געניטיקט אין נייע שטאַרקע אייַנדרוקן, וואָס זאָלן אים אַרויסציען פון זיין סביבה. מיר טרעפן די שפּורן פון אָט די פּרישע אייַנדרוקן אין זייַנע ווערק, און אַפּילו אין זייַנע אַרטיקלען. און נאָך אַזאַ מין אויפּטרייסלונג, איז אים שווער זיך צוריקקערן, ווי ער דריקט זיך אַליין אויס, צוריק „אין דער בודע". „עס איז מיר זייער, זייער טרויעריק... עס איז מיר נאָך קיינמאָל אַזוי שוואר נישט געווען אַהיים צו פּאָרן". אָבער נישט אַלע מאָל איז

זײַן האַרץ און פאַנטאַזיע אָפן געווען אויפצונעמען אָט די אויסערלעכע אייגנדרוקן. ער איז אָפטמאָל פאַרטון אינגאַנצן אין זיך, אין זײַן אינער־לעכער וועלט, און די פרעכטיקע נאַטור־בילדער רירן אים לחלוטין נישט. אָט שרייבט ער אין אַ בריוו פון סאַן־מאָריטץ: „מיך אינטע־רעסירט מער דער מענטש, די זעלע. ביי דער טויטער נאַטור, ווי שיין זי זאָל נישט זײַן, האָב איך געפוס, אָטעם איך פרייער, רו איך בעסער. אָבער מיין שאָפונגס־עלעמענט איז עס נישט". מיר האָבן דאָך אַ רײַ בריוו, וווּ פרץ גיט אונז זייער שיינע, אינטערעסאַנטע שילדע־רונגען־באַשרייבונגען פון די ערטער, וואָס ער האָט באַזוכט.

און דאָס איז דערהויפט אין די ערשטע יאָרן פון זײַן באַזוכן די אויסלענדישע פרעכטיקע קור־ערטער אויף די בערג. אין די שפּע־טערדיקע יאָרן, וועו פרץ פאַרטיפט זיך אַלץ מער אין זיך, פאַרנעמען אים שוין די נאַטור־בילדער וויניקער. שפּעטער טרעפן מיר אַזעלכע כאַראַקטעריסטישע צושריפטן צו די אַנזיכטס־קאַרטן, וואָס ער שיקט צו י. דינעזאָן: „די קאַרטע איז שענער!" אויף אַ צווייט קאַרטל (פון 28 יולי 1912, פון דער שווייץ) שרייבט פרץ צו: „דאָ אונטער די דריי ביימער, — וואָס זענען אַזוי שיין אויף דער קאַרטע — און גאָרנישט מיט גאָרנישט אין דער נאַטור..."

פרצעס בריוו צו י. דינעזאָן דערציילן אונז וועגן דעם אומ־מיטלבאַרן פּרץ, דעם פשוטן, שטובֿיקן, דעם דורכוס־מענטשלעכן, וועו ער האָט זיך נאָך נישט אינגאַנצן באַהאָפטן מיטן שאַפן. די בריוו קלערן־אויף דאָס רעטעניש פון די פּרץ־דינעזאָן פאַרהעלטענישן. דינעזאָן מיט זיין פשטות, ווייבלעכקייט און נאָכגיביקייט איז פאַר דעם שטו־רעמדיקן, פלאַקערדיקן פּרץ געווען דער שטילער אינזל, די רויקע היים, דער אָפרו. מיר האָבן דאָ צווישן די בריוו און בריוולעך צו י. דינעזאָן דעם ערשטן בריוו פון 1889, וועו פרץ באַקאַנט זיך ערשט מיט יעקב דינעזאָן, און לסוף דאָס בריוול פון 1914, פון אַ פאָר חדשים פאַר פרצעס טויט. דינעזאָן איז צוביסלעך אַרייגעפלאָכטן געוואָרן אין פרצעס טאָג־טעגלעכן לעבן, פרץ קאָן זיך גאָר אָן אים נישט באַגיין. פרץ פילט זיך פיל זיכערער, וועו ער האָט אים אַרום זיך, אונטער דער האַנט, ער נייטיקט זיך אין אים ביים אַדורכפירן די אַלע זאַכן, וואָס זענען פאַרבונדן מיטן פראַקטישן לעבן. אין אָט די־אָ גרענעצן פאַרבלייבט זייער פריינטשאַפט ביזן סוף.

דאָ און דאָרטן אין די בריוו וואַרפן זיך אַדורך וויכטיקע שטריכן

צו פרצעס ליטעראַרישער פיזיאָנאָמיע און צו זיין וועלט-אָנשויונג. אינטערעסאַנט איז דער בריוו נומ. 144 צו י. צינבערג, ווו ס'זענען געגעבן קורצע און ביז גאָר וויכטיקע פרטים צו דער פרץ-ביאָגראַפיע. „איך האָב ביז היינט קיין רבין פאַר די אויגן נישט געזען"... און „אינערלעך בין איך געווען און געבליבן י י ד, מיט אַ יידישער, מער אָדער ווייניקער קלאָרער, ביבלישער וועלט-אָנשויונג"... דאָסזעלבע איז דאָס קורץ בריוול נומ. 179, ווו פרץ גיט אין אַ פאָר ווערטער זיין אני-מאמין: „אויב דאָס אויפלעבן פון יידישן פאָלק הייסט ביי אייך „ציוניזם" — מה טוב! געהער איך דערצו, האָב איך אַ טייל דערינען. צום פאָליטישן ציוניזם האָב איך ק יי ן צוטרויען: דעם גלות פאַר-לייקן איך נישט. דאָס איז דאָס שלאַכט-פעלד, ווו מיר מ ו ז ן זיגן. ביי דער גאַנצער בענקשאַפט צו ארץ-ישראל (נישט צום „פאָטערלאַנד" לויטן גוישן באַגריף), גלויב איך פעסט אין יידישן וועלט-פאָלק, ווי דער פראָפעט האָט עס געזען"...

רירנד און מערקווירדיק זענען די 22 בריוו צו דער „דאַמע ביים מער". פרץ איז דאַן אַלט געווען איבער 60 יאָר, און רעדט פון זיי נישט אַרויס אַ יונג האַרץ, אַ יונג געמיט?

דער גרעסטער רוב פון די בריוו איז געזעצט לויט די אָ ר י-ג י נ אַ ל ן. מיר האָבן זיי געגעבן, ווי זיי זענען געשריבן און לויט דער אָרטאָגראַפיע פון די אָריגינאַלן. די אָ, וואָס איז געברויכט אָפט ביי פרצן אָנשטאָט ע, האָבן מיר פאַרביטן מיט אַן ע. די בריוו, וואָס מיר דרוקן פון די ק אָ פ י ע ס, זענען געגעבן אין דער איצט-אָנגע-נומענער אָרטאָגראַפיע. צו פרצעס העברעישע בריוו איז צוגעגעבן אַ יידישע, ווי ווייט מעגלעך, ווערטלעכע איבערזעצונג. די באַמער-קונגען צו אָט די בריוו זענען געגעבן צו די יידישע איבערזעצונגען. די איבערזעצונגען, די אַריינפיר-ווערטער און די באַמערקונגען זענען געמאַכט דורך אונז. —

איך בעט ווידעראַמאָל די אַלע, וואָס האָבן ביי זיך בריוו פון פרצן, אָדער ווייסן, ווו עס געפינען זיך פרץ-בריוו, צושיקן מיר די אָריגינאַלן אָדער מיטטיילן מיר וועגן זיי[1]). זיי וועלן אַריינגעגעבן

1) מיין אַדרעס: וואַרשע, נאַלעווקי 2a, וו. 67 נחמן מייזיל

ווערן אין דער צווייטער אויפלאַגע פון דעם בוך, וואָס וועט געוויס אינגיכן קומען.

איך דאַנק דאָ די פריינט נחמיה פינקלשטיין, י. ד. בערקאָוויטש, ש. ניגער, א. גורשטיין, ש. ניעפאָמיאטשי, ד"ר גרשון לעווין, י. י. פראָפוס, משה שאַליט, ח. לונסקי, לאַזאַר קאַהאַן, דוד פאַלק, מרדכי בעכער, ראָזאַ יאַקובאָוויטש און די אַלע איבעריקע, וואָס האָבן מיר צוגעשטעלט די בריוו פון פרצן און אַזוי אַרום מיטגעהאָלפן אַרויסצוגעבן די פרץ-בריוו. —

א באַזונדערן דאַנק מיין פרוי, ח י ע נ ע, וואָס האָט מיר פיל צוגעהאָלפן ביים צונויפשטעלן דאָס בוך.

נ. מ י י ז י ל

הארשע, מערץ 1929

בריוו פון י. ל. פרץ

1

צו שלום-עליכם

(פון א קאָפּיע)

[די בריוו פון פרצן צו שלום-עליכם, וואָס קומען דאָ ווייטער, געהערן צו דער צייט, ווען פרץ האָט געוווינט אין זיין געבוירן-שטאָט זאַמאָשטש, אָפּגעריסן פון וואָסער כ'איז געזעלשאַפטלעכער און ליטעראַרישער סביבה. פרץ איז שוין דאַן אַלט געווען א 36—37 יאָר, ער האָט שוין דאַן געהאַט א שטיק ליטעראַרישע פאַרגאַנגענ-הייט אין דער העברעישער ליטעראַטור, געהאַט שוין פאַרעפנטלעכט אין פאַרשיידענע העברעישע אויסגאַבעס לידער, פאָעמעס און דערציילונגען. ער איז אָבער געווען פאַרדוקט אין זיין שטעטל, ווייט פון דעם דעמאָלסדיקן ליטעראַרישן צענטר, וואַרשע, און געפירט אַן אייגן, אָפּגעזונדערטן לעבן פון א פעיקן פריוואַט-אַדוואָקאַט אין אָרטיקן, קליינשטעטלדיקן משכיל. אין אָט די יאָרן האָט זיך פאָרמירט און געשטאַלטיקט פרצעס גייסט, כאַראַקטער און וועלט-באַנעם. אין דער צייט, ווען אָט די בריוו צו שלום-עליכם זענען געשריבן, האָט פרץ פאַרעפנטלעכט די פאָעמע „מאָניש", — זיין ערשטע זאַך אין יידיש. דערנאָך קומען גלייך „דער כעלמער מלמד", „ווענוס און שולמית", „דער משוגענער בטלן", — אַלץ זאַכן, וואָס באַווייזן, אַז מיר האָבן שוין צו מאָן מיט א רייפן, אָריגינעלן קינסטלער-מייסטער און מיט די ספּעציפישע פרצישע אייגנשאַפט.

די אָריגינאָלן פון די בריוו געפינען זיך אין שלום-עליכם-אַרכיוו
ביי דער שלום-עליכם פאַמיליע אין ניו-יאָרק. י. ד. בערקאָוויטש
איז אַזוי פריינטלעך געווען אָפּצ שרייבן פון די בריוו גענויע קאָ-
פּיעס און אין אייניקע ערטער איך צוגעבן דערקלערונגען. די
יידישע איבערזעצונג פון די העברעישע בריוו איז געמאַכט גע-
וואָרן דורך אונז ווי ווייט מעגלעך אַ ווערטלעכע. דער בריוו און די
ווייטערדיקע בריוו זענען געשיקט געוואָרן דורך פרצן קיין קיעוו
ווו שלום-עליכם האָט דאַן געוווינט און זיך פאַרנומען מיטן
אַרויסגעבן די יאָרביכער „די יודישע פאָלקס-ביבליאָטהעק".]

זאמושץ 7/6 88[18]

אדני היקר!

זה איזה ימים קבלתי מכתב מאחד מידידי, מאיש לבבי ה' עפשטיין, מכתב פתוח וקצר ובלי יום ובו כתוב לאמור:

„בפה נמצא סופר אחד מהולל בשפת זאַרגאָן מכין א"ע להוציא לאור בקרוב בבית הדפוס דפה ספר שנתי בשפה הנ"ל. אנא שלח אליו שיריך ומאמריך ואם יפיקו רצון וכו'."

„המו"ל הוא הסופר הנודע בשמו „שלום עליכם" וכו'.

ללקוט איזה מאמרים או שירים דבר נקל הוא ובכל זאת מחשבות רבות עצרוני מלמלאות אחרי חפץ ידידי הנזכר.

ראשונה בטוח אני, כי שירי ומאמרי לא ימצאו חן בעיני אדוני מנקודת הראות (או כאשר יחפצו אחרים: „ממלא העין") על הצורה: שונה מאד השפה הנהוגה אצלנו מהשפה הנהוגה אצלכם. השפה הנהוגה אצלנו שואלת לה ציורים מהשפה הפולאנית ואצלכם מהרוסית וגם זאת כי אצלנו יותר מבטאים טהורים משפת אשכנז.

שנית יודע אני את מלאכת אדני. חפצו ומגמתו (לפי מה שיכולתי להבין) הוא לכתוב למען הקהל המדבר זאַרגאָן בתכלית הזאַרגאָן, ואני כותב בשביל עצמי, להנאתי, ואם לפעמים זוכר אני את הקורא, הוא מהמדרגה העליונה של החברה, הוא איש אשר קרא ושנה בשפה חיה.

שלישית: יש הבדל גדול מאד בין הנושאים בעצמם. אדני מלביש רעיונים ערומים אחרים מעולם אחר, ויותר מעולם המעשה, ואני ככותב להנאתו ולפי מצב רוחו בשעה שהוא תופש את העט, לקחתי מכל העולמות יחד.

ועוד רביעית, כי הכתיבה בעצמה אחרת אצלנו ואחרת אצלכם, ותכבד על אדני הקריאה. מלבד זה לי בעצמי כתיבה, כמדומה לי, עוד אחרת; שונה היא בזה שאני כותב כמו שאצלנו מדברים ובולע אני המבטעים הנבלעים בשעת הדבור. החסרון הזה (למען הקורא הרוססי) יגדל יותר בכתיבת השירים, שבהם המבטאים ספורים. ואם אך מבטא אחר, או גם אקצענט אחר, יאבד המספר ויחס השווי (האַרמאָניע).

את ארבעת המחשבות העוצרות האלה שמתי בכף אחד ובכף השני שמתי אך מחשבה אחת והיא הכריעה.

חושב אני, כי עתה העת היותר כשרה לקרב את הלבבות ולתת מקום בספרות למבטא יהודי פולין ולמבטא יהודי רוססיא יחד; כי עתה הזמן הנועד לעורר לבב כל אחד להבין את אחיו הדומה לו במצב ובזמן ואך שונה במקום.

כל זה נוגע אלי.

לאדני המשפט לקרב או לרחק.

אם לקרב – תודתי נכונה, ואם ירחק, אחת בקשתי – להשיב לי את הנשלח. —

והנני אחד ממכבדיו ומוקירי פעולתו

י. פרץ

כתובתי:

Льву Перецу, Замостье

[1] די יידישע איבערזעצונג

אדוני היקר!

צוריק מיט עטלעכע טעג האָב איך באַקומען פון איינעם פון מיינע האַרציקע פריינט, פון ה' עפשטיין [1]), אַ קורצן אָפענעם בריוו, אָן אַ דאַטע, ווו עס שטייט געשריבן:

„דאָ [2]) געפינט זיך איינער אַ באַרימטער זשאַרגאָנישער שרייבער,

---

1) לויט י. ד. בערקאָוויטש, זאָל עפשטיין זיין אָנגעשטעלטער אין יעקב שעפטעלס דרוקערייי אין בארדיטשעוו, וווּ ש"ע האָט געדרוקט זיין „די יודישע פאָלקס-ביבליאָטהעק". גיכער איז עס פרצס פעטער ה' משה עפשטיין (געווען רב אין זאמאָשטש און אויך דער מחבר פון ספר „בית משה").

2) אין בארדיטשעוו. —

וועלכער גרייט זיך אַרויסצוגעבן אינגיכן אין דער היגער דרוקערייַ אַ יאָרבוך אין זשאַרגאָן. זיי אַזוי גוט און שיק אים צו דיינע לידער און אַרטיקלען, און אויב זיי וועלן אים געפעלן וועלן א. אַ. וו.״

„דער אַרויסגעבער איז דער באַוווסטער שרייבער מיטן נאָמען „שלום עליכם״ א. אַ. וו.״

אויפקלייבן עטלעכע מאמרים און לידער איז אַ לייכטע זאַך, און דאָך האָבן פיל מחשבות אָפגעהאַלטן מיך צו דערפילן דעם וווּנטש פונם דערמאָנטן פריינט.

ערשטנס, בין איך זיכער, אַז מיינע שירים און מאמרים וועלן אייך נישט געפעלן וועלן פונם שטאַנדפונקט („ממלא העין״) פון פאָרם: די אומגאַנגס-שפראַך ביי אונז און ביי אייך איז פאַרשיידן. אונזער אומגאַנגס-שפראַך באָגרייפן-אויסדרוקן ביי דער פוילישער שפראַך, און ביי אייך — פון דער רוסישער. און נאָך: ווייל ביי אונז זענען דאָ מער אויסדרוקן פון דער דייטשער שפראַך.

צווייטנס, איך וויס די אַרבעט פון מיין האָר: זיין וועלן אוֹן שטרעבן איז (אויף וויפל איך האָב געקענט פאַרשטיין) צו שרייבן צוליבן עולם, וואָס רעדט זשאַרגאָנען פון זשאַרגאָנען-לאַנד, און איך שרייב צוליב זיך, צוליב מיין הנאה-וועגן, און אויב איך דערמאָן מיך אַמאָל אָן דעם לעזער, איז ער פון אַ העכערער מדרגה פון דער געזעלשאַפט, ער איז דער מענטש, וואָס האָט געלייענט און געלערנט אין אַ לעבעדיקער שפראַך.

דריטנס: פאַראַן אַ גרויסער אונטערשייד צווישן די אָביעקטן גופאָ. איר קליידט אָן פרעמדע, נאַקעטע געדאַנקען פון אַן אויסערער וועלט און דער עיקר — פון דער רעאַלער וועלט, און איך, וואָס שרייב פון מיין הנאה-וועגן און לויט דער שטימונג, בעת איך האַלט די פעדער, נעם איך גלייכצייטיק פון פאַרשיידענע וועלטן.

און פערטנס, ווייל דאָס שרייבן אַליין איז ביי אונז אַנדערש ווי ביי אייך, און ס׳וועט אייך שווער זיין צום לייענען. חוצדעם האָב איך, ווי מיר דוכט זיך, אַן אַנדער מאַניר צו שרייבן; עס אונטערשיידט זיך דערמיט, וואָס איך שרייב, ווי מען רעדט ביי אונז און שלינג איין זילבן, וועלכע מ׳שלינגט דאָ איין בעתן רעדן. אָט דער חסרון (פאַר לעזער פון רוסלאַנד) ווערט נאָך שטאַרקער ביים שרייבן לידער,

זוּ די זילבן זענען געציילטע. און ביי אַן אַנדער אויסשפּראַך און ביי אַן אַנדער אַקצענט פּאַרלירט זיך דער קלאַנג און האַרמאָניע.

אָט די פּיר מחשבות, וואָס האָבן מיך אָפּגעהאַלטן צו שיקן אייך, האָב איך אַוועקגעלייגט אויף אײַן וואָגשאָל, און אויף דער צווייטער — האָב אַוועקגעלייגט איין געדאַנק, וועלכער האָט מכריע געווען.

איך האַלט, אַז איצט איז די אַממערסטן פּאַסיקע צייט צו דערנעטערן די הערצער און צו שאַפן אַ געמיינזאַם אָרט אין דער ליטעראַטור, וווּ עס זאָלן קומען צום אויסדרוק די יידיש-פוילישע און יידיש-רוסישע אויסשפּראַכן; איצט איז די העכסטע צייט צו דערוועקן די הערצער פון יעדן איינעם צו פּאַרשטיין דעם ברודער, וואָס לעבט אין איין לאַגע און אין איין צייט מיט אים, נאָר אין אַן אַנדער אָרט.

דאָס אַלץ איז נוגע מיר.

און איר האָט דאָס רעכט צו דערנעענטערן, אָדער צו דערווייטערן.

אויב איר וועט דערנעענטערן — איז מיין דאַנק גרייט פאַר אייך, און אויב איר וועט דערווייטערן — איז מיין בקשה אומצוקערן מיר, זוּאָס איך שיק אייך.

איך בין איינער פון אייערע אַרעבעט

ל. פרץ

Leon Peretz
Zamość
4 Lipca [18]88

צו שלום־עליכם

(פון א קאָפּיע)

אדני היקר!

1) מכתבך, אדני, שמחני מאד, כי נוכחתי לדעת שההבדל בין המבטאים של יהודי פולין ורוסיא אינו גדול כ"כ ואיש יוכל להבין את רעהו, אם אמנם לא אכחד, כי בההבדל הזה תולה אני את משפטך לשבט בנוגע ליתר השירים (אחרי נכיון הנבחרים). ישנם שירים קטנים, כמו „שקר אין לו רגלים", „נחמן דייטש", „דיא געבילדעטע משפחה" ועוד, אשר אם שאינם נוגעים אל חיי העם בפרט, אולם מראית נגעים הם, נגעים כוללים בכל העמים, אבל נגעים מצואים גם אצלנו.

יוכל היות ג"כ, שאהבת עצמי מדברת מתוך גרוני. —

2) למשיב נפש היתה לי הידיעה, כי מתאחדים בפועל הזה כמה „דאָקטורים וסטודענטען"! מה רב ההבדל בין יהודי פולין ורוסיא

בתכונת נפש בשאלת השפה! אצלנו לא תמצא הובש אחד מני אלף, אשר לא יבוש לדבר עברית, ואשר גם בעת החיה הרעה הזאת לא יצעק חמס על הרגש הלאומית אשר נעור בקרב הטובים והמתוקנים. ואם החובש כך, הסטודנט, החולם מאחדות כל העולם כלו בחיק העתיד היותר קרוב – עאכו"כ.

3) את העוזרים על ידך הנקובים בשם, ידעתי היטב; אבל סלח לי, אדני, אם ארהיב נפשי להורות באצבע על הזקן שבחבורה – גאָטלאָבער! האדון הזה, אשר מלא עולם הספרות כבודו, לא בא בזה על שכרו, כי אם על גמילת-חסדים. האדון הזה בעל לשון ארוכה ורחבה ובעל שכל קצר... מעולם לא זכיתי למצא בו רעיון אחד חדש, מבטא חדש... כן בלה"ק וכן בעברית (לפי דעתי השמות הללו מכונים מאד אל ציורם במחשבתי).

4) בעד אות האהבה והאחוה הנני משיב לו את תודתי מקרב ולב עמוק. אולם בעד האהבה והאחוה בעצמן אך דמיה תודה. לחרפה לי להעיר לך כי אותך אדני ואת מפעליך ידעתי לא מספריך כי אם מהעתקתם בשפת פולאנית. לחרפה לי להעיר, כי בעירנו לא אמצא גם ספר אחד זארגאני ולקנות לא ירשה הזמן הרע כעת. ע"כ כקבלי, כן בלעתי את מרבית ספריך. משפטך על שמר (אשר לא ידעתיו ולא קראתיו) המציא לי ענג-נפש במלא מובן המלה ואחרי כן נאנחתי: מדוע אין בקרת כזאת בשפת עבר להוציא את המוץ והתבן מן הגורן?

5) מרשה אני בכל לבי להחליף במלאכתי את המבטאים הבלתי מובנים לבני ליטא ורוסיא; אך זאת אבקש ממך, אדני, לשית לבך למדת השירים (פערזען מאאס), ואם לא יכבד על אדני הדבר, להודיעני אודות השנויים, כי האומן בעצמו מתקן בנקל את מעשיו.

6) מהשיר „דער דוכס'ל" לא שמעתי מעולם. זאמעט אינו זאמושטן.

7) הנני להסיר הצעיף מעל פני. אני האחד משני „בעלי האסופות" אשר כתבו והדפיסו ספר שירים שונים (אין לי אף ספר אחד ואיני זוכר את השנה, כמדומה לי שנדפסו זה 15 שנה). השני הי' המנוח ליכטענפעלד. מהקובץ הזה היו מלאכת ידי: חיי המשורר העברי, חנה ועוד מהשירים הקטנים. בהשחר הללו מאד את השירים; גארדאן (מבקר „המגיד") הוציא ג"כ לאור משפט, אשר היה לי לתפארת, אך בעל הצפירה (אז סלאָמינסקי לבדו) בחמתו על ליכטענפעלד ע"ד הבקרת, ועלי ע"ד שיר קטן „הכלב והירח", ענה לשואל מדומה: „לא נבקר את

הספר שירים שונים כי הוא תחת הבקרת". בהשחר נדפסו ממני איזה שירים קטנים. בהבקר אור שיר „נגניאל" ומעט פראָזא (הבקר אור יצא אז לאור בגאליציען). בהאסיף שנה העברה הדפסתי „מנגינות הזמן", „עיר קטנה" (שני שירים) וספורים קטנים. כל זה לא מצא חן בעיני המבקר של הוואסחאד. בהיום הדפסתי נאָוועלע קטנה „הקדיש"; בהכנסת שיר קטן „עלמה עבריה"; בהצפירה איזה פעלליעטאָן וספור „הציץ ונפגע", ובשביל הספור הזה, אשר קלקלו המו"ל בחסר ויתיר מיראתו את היראים, חדלתי מלשלוח לדפוס. ספר אחד עברי „חלום החלזון ופתרונו" הכינותי לדפוס, אך מחסרון כסף לא הדפסתיו. — זארגאן לא הדפסתי עוד ועד כה שרפתי אשר כתבתי.

8) עתה ארשה לעצמי לדבר באזנך אודות המפעל לטובת הכלל בכלל. מה תאמר, אדני, על בעל חסדים אשר תחת לחם ובשר יתן לרעב תפנוקים למלאות ולצבות בטן ובלי החליף כח? מה תאמר לבעל חסדים אשר יתן אזור משי יקר המציאות לאיש ערום בלי מחסה ומסתר מקור וקרח? היפליא איש חסדו אם יתן איזה משכית מרהיב עינים למחוסר דירה? והלא כן אנחנו עושים כל הימים. תחת חכמה ומדע, שהם הלחם, הבשר, המים, הלבוש והדירה לנפש האדם, אנחנו נותנים לה משכיות ותפנוקי הבעלעטריסטיק!.. כל פעלנו יהיה מאָפע עד אשר לא נעשיר את הספרות בספרי מדע. כל זמן שאחינו לא יוכלו לרוות את נפשם באמת בספרות ישראל, כ"ז שלא ימצאו בה את הדעת האמתית, תהי' הספרות אך לשעשועים בלי מועיל; אין לי הצדקה להאשים את העוזב את שפתותינו (בל"ר)[1]. כי לאו כל אדם זוכה להיות פאַטריאָט ולהקדיש עתותיו בשביל אהבת העם; ואם מוכרח איזה איש להתפתח בשכלו בשפה אחרת, רחוק מאד להאמין שימצא עוד זמן וכשרון גם למקרא עברית. אם נבקש מעמנו שידע את שפתו, ואם היראים יודעים אותה, כיון שכל צרכי נפשם בה, אז עלינו להכשיר את השפה, שתמציא גם למשכיל את צרכי נפשו. אם כה נעשה, החוק החדש המציר צעדינו בבתי הספר יהיה לנו לברכה (אם גם לחרפה).— לפי מצב המדעים כעת נקל מאד להתחיל לתת לפני העם ספרי חכמה בכל הענפים והבראנזען. לו הרשה לי מצבי הגשמי (זה זמן קצר אשר פרנסתי התמעטה מאד ואין בה די להחיות נפש) לקנות לי איזה ספרי עבר, כי אז הוצאתי זה מכח אל הפועל. פעמים רבות החלותי לכתוב ספרים כאלה, וביחוד רואה אני את

1) בלשון רבים, ד. ה. ביידע שפראכן.

עצמי מוכשר להגיש ספר בחכמות: הנפש (פסיחאָלאָגיע) או החברה (סאציאלאגיע) ואולי גם הטבע (פהיזיק). אבל הספרים שהם אצלי אינם ממלאים את החסרון, אשר ארגיש בגשתי אל המלאכה. כי לא לחכמים ונבונים יוקדשו הספרים האלה, כי אם אך ליודעי מקרא ובשבילם לא אוכל להרבות באידעען וחקים כוללים והעקר הוא עולם המעשים (פאַקטען) המזהירים את נפש האדם. —

אדני עובד לשמה, ידעתי זאת מראש ועתה נודע לי בבירור יותר, ע"כ נשית יד ונעשה דבר טוב באמת. יהיה אדני המו"ל ואני הסופר (ואולי יבאו עוד אחרים תחת הדגל הזה) ונעשיר את השפה באמת. ואם בעירי הקטנה חסרון ספרים אינו נמנה ע"י שאילה, כי אינם במציאות, הלא בעירך הגדולה תמצא די והותר. במשך חדש ימים אוכל להכין לתכלית הזאת „איינע גאַנץ פאָפולערע פסיחאָלאָגיע", אם אך תמצא לי באחת מן השלש לשונות רוסיא פולאנית ואשכנזית — איזה ספרים כמו Wundt ודומיו. — לי אך מורעי וריבא. —

9) עוד הערה אחת קטנה: אינני מבין מדוע מבקש אדני אך מחיי העם, האם לא נחוץ ללאום לדעת חיי הלאום האחר אשר הוא יושב בקרבו? האם לא נחוץ לו לדעת את אופני החיים הכלליים? מדוע לא ילמד לדעת את השאלות הכלליות ותגבילוהו אך בשאלות פרטיות? אמנם הן העיקר, אך גם התפל אינו מן המותרות. עלינו להמציא לנו הכל. —

10) איזה עקזעמפלאַרען מספריו אוכל למכור — יאבה לשלוח.

אחרי העשרה המאמרים הללו הנני מתכבד להבטיחו, כי מלא אני אהבה ותודה לכבודו

ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג

אדוני היקר!

1) אייער בריוו האָט מיך זייער דערפרייט, ווייל איך האָב זיך איבערצייגט, אַז דער אונטערשייד צווישן די אויסשפראַכן פון די פוי-לישע און רוסישע יידן איז גאָרנישט אַזוי גרויס, און איינער קאָן פאַרשטיין דעם צווייטן, הגם איך לייקן נישט, אַז פון אָט דעם אונטער-שייד ווענדט זיך אייער נעגאַטיווער אורטייל וועגן די איבעריקע לידער (אויסער די אָפגעקליבענע). פאַראַן קליינע לידער „שקר אין לו רגלים",

„נחמן דייטש", „דיא געבילדעטע משפחה" און אַנד., וואָס אויב זיי האָבן נישט צו טאָן. ספעציעל מיט יידן, אָבער זיי זענען אַן אָפשפּיגלונג פון פּלאָגן, פּלאָגן, וואָס זענען דאָ ביי אַלע פעלקער און אויך ביי אונז.

ס׳קאָן אויך זיין, אַז מיין אייגן-ליבע רעדט פון מיר אַרויס.

2) מיר איז אַנגענעם געווען די ידיעה, אַז אין אָט דער אוג-טערנעמונג פֿראיניקן זיך איניקע „דאָקטוירים און סטודענטן"! ווי גרויס איז דער אונטערשייד צווישן די יידן אין פוילן און אין רוס-לאַנד אין דער באַציונג צו דער שפּראַכן-פּראָגע! ביי אונז וועט איר נישט געפינען קיין פעלדשער, אפילו איינעם פון טויזנט, וואָס זאָל זיך נישט שעמען צו רעדן יידיש, און וואָס זאָל אויך אין דער איצ׳טיקער שווערער צייט נישט מאַכן קיין געוואַלטן אויף דעם נאַציאָנאַלן געפיל, וואָס האָט זיך דערוועקט ביי די בעסערע און אינטעליגענטערע יידן. און אויב דער פעלדשער איז אַזוי, איז דער דאָך סטודענט, וואָס טרוימט פון פּראַאייניקונג פון דער גאַנצער וועלט אינם שוים פון דער גאָר נאָענטער צוקונפט — אַוודאי און אַוודאי.

3) אייערע מיטאַרבעטער, וואָס איר רעכנט אויס, קאָן איך גוט; אָבער זייט מיר מוחל, אויב איך וואָג אָנצוטייטלען אויף דעם אַלטן גאָטלאָבער[1]! אָט דער אַלטער, וואָס די גאַנצע ליטעראַרישע וועלט איז פול מיט אים, ער לעבט נישט פונם פּאַרדינטן, נאָר פון גמילת-חסדים. אָט דער מאַן האָט אַ לאַנגן און בריייטן צונג, אָבער אַ קורצן שכל... איך האָב קיינמאָל נישט זוכה געווען צו טרעפן ביי אים אַ נייעם געדאַנק, אַ נייעם אויסדרוק... ווי אין לשון-קודש אַזוי אויך אין יידיש (לויט מיין מיינונג זענען דידאַזיקע נעמען שטאַרק צוגעפּאַסט צו זייער פּאַרשטעלונג אין מיין געדאַנק [?]).

4) פאַר דער ליבע און פריינטשאַפט-אויסדרוקן דאַנק איך אייך פון טיפן האַרצן, און פאַר דער ליבע און פריינטשאַפט גופא — אַ דאַנק אָן ווערטער. איך שעם זיך אייך צו דערציילן, אַז אייך און אייערע ווערק קאָן איך נישט פון אייערע ביכער, נאָר פון זייער אי-בערזעצונג אין פּויליש[2]. מיר איז אַ בזיון אייך צו זאָגן, אַז ביי

---

1) אברהם בער גאָטלאָבער (געבוירן 1811, געשטאָרבן 1899), באַוווסטער העברעיש-יידישער שריפטשטעלער, רעדאַקטאָר-אַרויסגעבער פון „הבוקר אור".

2) פרץ האָט דאָ פאַרביטן אַבראַמאָוויטשן (מענדעלע מוכר ספרים) מיט ראַבינאָוויטש (שלום-עליכם). ער האָט געלייענט די צחוק ביכער אין פּויליש —

אונז אין שטאָט איז נישטאָ קיין איין זשאַרגאָניש ביכל און קויפן דערלויבט מיר נישט די איצטיקע שלעכטע לאַנע, דעריבער ווי נאָר איך האָב דערהאַלטן אייערע ביכער, האָב דאָס רוב פון זיי, גלייך איינגעשלונגען. אייער משפט איבערן שמרן [1]) (וואָס איך האָב אים נישט געקאָנט און נישט געלייענט) האָט מיר פאַרשאַפן פאַרגעניגן אין פולן זין פון וואָרט, און דערנאָך האָב געקרעכצט: פאַרוואָס איז נישטאָ אַזאַ מין קריטיק אין העברעיש, וואָס זאָל פאַרטרייבן דעם שטרוי און פאָלאָוע פונם שייער?

5) איך דערלויב אייך מיטן גאַנצן האַרצן צו ענדערן אין מיינע ווערק די אויסדרוקן, וואָס זענען נישט פאַרשטענדלעך פאַר די ליטווישע און רוסישע, אָבער איך בעט אייך אַכטונג צו געבן אויף דער פערזון-מאָס, און אויב עס איז פאַר אייך נישט שווער, מיר גיבן צו וויסן וועגן די שינוים, וויל דער מייסטער אַליין קאָן גיכער פאַרריכטן זיינע ווערק.

6) וועגן דעם ליד „דער דוכוסל"[2]) האָב איך קיינמאָל נישט געהערט, זאמעט איז נישט זאַמאָשטש.

7) איך נעם אַראָפּ דעם צודעק פון מיין פנים. איך בין איינער פון די צוויי „בעלי אסופות", וואָס האָבן אָנגעשריבן און אָפּגעדרוקט אַ בוך מיט פאַרשיידענע שירים (איך האָב בייַ זיך קיין איין ביכל

די איבערזעצונגען פון אבראָמוויטשעס „מסעות בנימין השלישי" און „די קליאָטשע", וואָס זענען געמאכט דורך דעם באַוווסטן פוילישן שרייבער קלעמענס יונאָשע, און זענען דערשינען אין וואַרשע אין די יאָרן 1885 און 1886. זע וויטער דעם בריוו 4. —

1) געמיינט שלום-עליכמס ביכל „שמ"רס משפט" (א קריטיק אויף שמ"רס ווערק).

2) ר. ל. גאָרדאָן האָט דאָן אין א בריוו צו שלום-עליכמען פאַרגעלייגט אָפּצוזוכן א סאַלקס-באַלאַדע „דער דוכוסל", וואָס איז געהאַלטן אַמאָל פאָפולער אין דער ליטע, און צו סאַרעפטלעכן זי אין דער „יודישער סאַלקס-ביבליאָטהעק". לויטן זכרון האָט ר. ל. גאָרדאָן פאַרצייכנט אין זיין בריוו די ערשטע עטלעכע שורות פון „דעם דוכוסל":

„אין א קליינשטעטל אין דער זאמעט —	צען גילדן האָט ער געהאט א זמן,
זאמעט איז נאָר געהאַלטן פויל —	אי דאָס נישט צו באַצאָלן,
איז אַמאָל געהאַלטן א מלמד,	מהתמא איז ער געהאַלטן א גרויסער אַרעמאַן,
פלעגט מען צו דערציילן;	הי איר קאָנט אייך גאַנץ לייכט מאָלן,

ער האָט געלעבט אין דחקות און אין נויט,
א טאָג אָן זאלץ, א טאָג אָן ברויט...

שלום-עליכם האָט דאָן בייַ אייניקע אָנגעפרעגט מכּוח אָט דער באַלאַדע, און אויך בייַ מרצ. זע „שלום-עליכם-בוך", ז. 184. —

נישט און געדענק נישט דאָס יאָר. דוכט מיר, אַז ס'איז דערשינען צוריק מיט אַ 15 יאָר). דער צווייטער איז געווען דער פאַרשטאָרבענער ליכטענפעלד[1]. אין דער זאַמלונג זענען געווען מיינע לידער „חיי המשורר העברי"; „חנה" און נאָך אייניקע קליינע לידער[2]. אין „השחר" האָט מען זייער געלויבט די לידער[3]; גאָרדאָן (דער קריטיקער פון „המגיד") האָט אויך אַרויסגעטראָגן אַן אורטייל, וואָס איז געווען פאַר מיר אַ לויב, נאָר דער בעל „הצפירה" (דאַן סלאָנימסקי אַליין), וואָס איז אין כעס געווען אויף ליכטענפעלדן פאַר דער קריטיק, און אויף מיר פאַר דעם קליינעם ליד „הכלב והירח", האָט ער געענטפערט צו אַן אויסגעטראַכטן פרעגער: „מיר וועלן נישט רעצענזירן דעם ספר „שירים שונים", ווייל עס איז אונטער יעדער קריטיק". אין „השחר" זענען געדרוקט געווען מיינע אייניקע קליינע לידער[4]. אין „הבוקר אור"[5] אַ ליד „נגניאל" און אַ ביסל פראָזע (דער „הבוקר אור" איז דאַן דערשינען אין גאַליציע). אין „האסיף" פאָריקן יאָר האָב איך

1) דאָס בוך איז דערשינען נישט 15 יאָר צוריק, נאָר אינגאַנצן מיט 11 יאָר־צוריק, אין תרל"ז—1877. דער ריכטיקער נאָמען „ספורים בשיר ושירים שונים" מאת שני בעלי אספות, וואַרשע, 158 קליינע זייטלעך.

2) אין דעם ביכל גייען אַריין העברעישע לידער געחתמעט פון פלא"י ג"ל (דאָס מיינט גבריאל יהודה ליכטענפעלד — דער פאָטער פון פרצעס ערשטער פרוי) און פון יל"פ („בית שומם"-ספור שומר היער"; „העצל" — על שנת תרכ"ג; חנה — שיר ספורי). אויף צוויי לידער („חיי משורר עברי", אין צען קאַפּיטלען, „השופט והמליץ") זענען געחתמעט — ביידע פלא"י ג"ל און יל"פ.

3) פרץ סמאָלענסקין האָט אין „השחר" תרל"ט געשריבן, אַז „דער דערציילע־רישער שיר אין צען אָפּטיילן איז דאָס ווערק פון אַ טאָלענטפולן און אמתן משורר מיט אַלע פרטים און געזעצן. ער וועט נישט פאַרשעמט ווערן פאַר די אַלע איבעריקע גוטע און שיינע לידער, וואָס זענען אָנגעשריבן די לעצטע יאָרן אין העברעיש. דער מחבר פון דאָזיקן שיר האָט דאָס רעכט פאַררעכנט צו ווערן צווישן אַלע אמתע דיכטער, און זיי וועלן זיך מיט אים נישט שעמען, און די שפּראַך און אירע ליבהאָבער וועלן זיך פרייען מיט זיינע ווערק און וועלן אים בענטשן פון טיפן האַרצן".

4) אין „השחר" זענען אָפּגעדרוקט פאָלגנדיקע העברעישע שירים פון י. ל. פרץ: אין תרל"ה (1875) זיין שיר „השותפות"; אין תרל"ו—„חלוקת החכמות" און „לי אומרים".—

5) אויסער דעם „נגניאל" („הבוקר אור" תרל"ו, חוברת א' און ב'), איז אין „הבוקר אור" (אין תרל"ז—1877) אָפּגעדרוקט געווען פרצעס אַ גרויס פראַכטפול העב־רעיש ליד „קידוש השם", ז. 173—175.

געדרוקט „מנגינות הזמן"[1], „עיר קטנה" (צוויי לידער) אוֹן קליינע דערציילונגען. דאָס אַלץ איז נישט געפעלן דעם קריטיקער פון „וואָסכאָד". אין „היום" האָבּ איך געדרוקט אַ קליינע נאָווועלע „הקדיש"; אין „כנסת"[2] אַ קליינעם שיר „עלמה עבריה"; אין „הצפירה" עפּעס אַ פּעליעטאָן אוֹן אַ דערציילונג „הציץ ונפגע". צוליבּ אָט דער דערציילונג, וואָס די אַרויסגעבער האָבּן קאַליע געמאַכט מיט צוגאָבּן אוֹן מעקעכצן, ווייל זיי האָבּן מורא געהאַט פּאַר די פּרומאַקעס, האָבּ איך אויפגעהערט צו שיקן צום דרוק[3]. איך האָבּ צוגעגרייט צום דרוק אַ העברעישן ספּר „חלום החלוון ופתרונו", אָבּער צוליבּ געלט-מאַנגל האָבּ איך אים נישט געדרוקט. — זשאַרגאָן האָבּ איך נאָך נישט געדרוקט אוֹן ביז אַהער פּאַרברענט דאָס, וואָס איך האָבּ געשריבּן.

8) איצט וועל איך מיר דערלויבּן צו רעדן וועגן דער אַרבּעט, וואָס מ'טוט בכלל פּאַרן כלל. וואָס זאָגט איר וועגן די בעלי-טובות, וואָס אָנשטאָט ברויט, פּלייש און וואַסער גיבּן זיי דעם הונגעריקן נאַשערייַן אָנצופּולן דעם מאָגן און נישט מער? וואָס זאָגט איר וועגן די בעלי-טובות, וואָס גיבּן אַ קאָמסבּאַרן זיידן גאַרטעלע דעם נאַקעטן מענטשן, וועלכער האָט קיין שוך נישט פון קעלט און פּרעסט? טוט מען אַ גנאָד, ווען מיר גיבּן עפּעס אַן אילוזיע, וואָס פּאַרבּלענדט די אויגן דעם, וועמען ס'פּעלט אַ דירה? און אַזוי טוען מיר דאָך איצט שטענדיק. אָנשטאָט וויסן, וויסנשאַפּט, וואָס זענען ברויט, פּלייש,

---

1) צין דער העברעישער פּאָעמע „מנגינות הזמן" (האסיף 1886) זענען אגב דאָ פּאָזיטיוו שורות וועגן יידיש. דער דיכטער שרייבּט: „ברידער מיינע שרייבּער, האָט נישט מפּראיבּ, אויב די שפּראַך פון בערל און שמערל איז מיר ליבּ און איך רוף נישט אָן מיט פּאַראָכטונג זייער שפּראַך — א שטאַמלער-שפּראַך. פון זייער מויל הער איך די שפּראַך פון מיין פּאָלק... די שפּראַך פון גלות-יידן, די פּאַרטריבּענע, די שפּראַך, וואָס איז אין אייביקער עדות אויף דעם פּאַרגאַסענעם פּלוט, אויף די רציחות, גזלות און חורבּונות, וואָס מ'איז מיט אונז באַגאַנגען אין די אַלע וואַנדערישן פון לאַנד צו לאַנד. אין דער שפּראַך ליגט באַהאַלטן דער געווייַן פון אונזערע עלטערן, דער חיי-בעשריי פון פיל דורות, דער גיפט און די פּאַרביטערקייט פון דער געשיכטע. דאָס זענען טייַערסטע די מענטן, — די יידישע טרערן, וואָס, נישט אויסגעטרינקט, זענען זיי פּאַרגליווערט געוואָרן".

2) „כנסת ישראל" פון ש. פ. ראַבּינאָוויטש (תרמ"ז 1887), — דאָס לידּ „לעלמה העבריה והיא מתנכרה" (צו דעם יידישן מיזל, וואָס דערווייטערט זיך פון יידן).

3) דער „הציץ ונפגע" איז פּלוצים אויפערשיינען אין „הצפירה" 1886, נומ. 170. ערשט אין נומ. 193 האָט די דערציילונג היידער זיך אָנגעהויבּן צו דרוקן מיט א צושריפט פון דער רעדאַקציע, אז „צוליבּ עפּעס א סיבּה האָט זיך דער המשך פון דער ערציילונג אָפּגעלייגט צו דרוקן ביז היינטיקן טאָג".

וואַסער, קלייד און וווינונג פֿאַר דעם מענטשנס נשמה, גיבן מיר איר בע-
לעטריסטישע נאַשערייַן און אילוזיעס!.. אונזער גאַנצע אַרבעט איז
גאָרנישט ווערט, ביז מיר וועלן נישט באַרייַכערן די ליטעראַטור מיט
וויסנשאַפֿטס-ביכער. כּל זמן אונזערע בריידער וועלן נישט קאָנען זע-
טיקן באמת זייערע נשמות מיט דער יידישער ליטעראַטור, כּל זמן זיי
וועלן נישט געפינען אין דער ליטעראַטור דאָס אמתע וויסן, וועט די
ליטעראַטור זיין נישט מער ווי אַן אומנוציק שפּילכל; איך האָב
קיין רעכט נישט צו באַשולדיקן די, וואָס פֿאַרלאָזן אונזערע שפּראַכן
(אין מער צאָל), ווייל נישט יעדער מענטש איז זוכה צו זיין אַ
פֿאַטריאָט און ווידמענען זיין צייט פֿאַר דער ליבע צום פֿאָלק; און
אויב אַ מענטש איז געצוווּנגען צו אַנטוויקלען זיין פֿאַרשטאַנד אין אַן
אַנדער שפּראַך, איז זייער ווייט צו גלויבן, ער זאָל נאָך געפינען
צייט און מעגלעכקייט צו לייענען אין יידיש. אויב מיר פֿאַרלאַנגען
פון פֿאָלק, עס זאָל קאָנען זיין שפּראַך, אויב די פּרומאַקעס קאָנען זי,
ווייל אַלע זייערע באַדערפענישן האָבן זיי אין איר, דאַן דאַרפֿן מיר
די שפּראַך צוגרייטן אַזוי, אַז זי זאָל באַפּריידיקן אויך אַלע באַדערפע-
נישן פונם משכּיל. אויב מיר וועלן אַזוי טון, וועט דער געזעץ, וואָס
פֿאַרהאַלט אונזער אַרייַנטריט אין די שולן, זיין פֿאַר אונז אַ ברכה
(און אויך אַ חרפה). לויטן צושטאַנד פון די וויסנשאַפֿטן אין דער
איצטיקער צייט איז זייער גרינג אָנהויבן צו געבן פֿאָלק וויסנ-
שאַפֿטס-ביכער אין אַלע געביטן און צווייגן. וועמ מיין מאַטעריעלע
לאַגע וואָלט מיר ערלויבט (זינט אַ צייט איז מיין פּרנסה שטאַרק
פֿאַרקלענערט און ס׳קלעקט מיר נישט צום לעבן) צו פֿאַרשאַפֿן מיר
העברעישע ביכער, וואָלט איך עס פֿאַרווירקלעכט. אַ סך מאָל האָב
אָנגעהויבן צו שרייבן אַזעלכע ווערק, און באַזונדערס פיל איך מיך
צוגעגרייט צוצושטעלן ווערק פון פֿאָלגנדיקע וויסנשאַפֿטן: פּסיכאָלאָגיע
אַדער סאָציאָלאָגיע און אפשר אויך פיזיק. אָבער די ביכער, וואָס איך
האָב, זענען ווייניק, זיי פולן נישט אויס דעם בלויז, וואָס איך פיל,
בעת איך טרעט צו צו דער אַרבעט, וויל נישט פֿאַר געבילדעטע און
אינטעליגענטן דאַרפן די ביכער זיין צוגעפּאַסט, נאָר פֿאַר די, וואָס
קאָנען לייענען און פֿאַר זיי קאָן איך נישט פיל מאַריך זיין מיט אידעען
און אַלגעמיינע געזעצן. דער עיקר זענען פֿאַקטן, וואָס פֿאַראינטערע-
סירן און ציען צו דעם לעזער. —

איר אַרבעט לשמה, אָן אויסקוק אויף פֿאַרדינסט, איך האָב עס

פריער געוווסט און איצט ווייס איך עס נאָך קלערער, דעריבער לאָמיר נעמען און טון צוזאַמען אַ באמת גוטע זאַך. זייט איר דער אַרויס-געבער און איך דער שרייבער (און אפשר וועלן קומען נאָך אַנדערע אונטער דער פאָן), און מיר וועלן ווירקלעך באַרייכערן די שפּראַך. און אויב אין מיין קליינשטעטל קאָן מען דעם מאַנגל אין ביכער נישט אויסמיידן דורך לייען ביי אַנדערע, ווייל זיי זענען פשוט נישט בנמצא, איז אין אייער גרויסער שטאָט קאָן מען זיי קריגן איבערגענוג. אין לויף פון אַ חודש-צייט קאָן איך צוגרייטן צו דעם צוועק „איינע גאַנץ פאָפּולערע פסיכאָלאָגיע", אויב נאָר איר וועט מיר קריגן אין איינע פון די דריי שפּראַכן רוסיש, פּויליש און דייטש אייניקע ביכער, ווי וואונדט און אַנד. — איך האָב נאר מורעי און ריבא.

9) נאָך איין קליינע באַמערקונג: איך פאַרשטיי נישט, פאַרוואָס פאַרלאַנגט איר נאָר פונם לעבן פון יידן. דאַרף דען נישט קיין נאַציע וויסן דאָס לעבן פון דער אַנדערער נאַציע, וואָס לעבט מיט איר צוזאַמען? דאַרף מען דען נישט וויסן די אַלגעמיינע לעבנס-פאָרמען? פאַרוואָס זאָל דאָס פאָלק נישט וויסן די אַלגעמיינע פראַגן, און איר באַגרענעצט אים נאָר מיט אייגענע פראַגן? אמת, דאָס איז דער עיקר, אָבער דער תפל איז איך נישט קיין לוקסוס-זאַך. מיר דאַרפן זיך פאַרשאַפן אַלץ. —

10) אייניקע עקז. פון אייערע ביכער וועל איך קאָנען פאַרקויפן— איך בעט צושיקן.

נאָך די צען פונקטן האָב איך דעם כבוד צו פאַרזיכערן אייך, אַז איך בין פול מיט ליבע און דאַנקבאַרקייט צו אייך

ל. פרץ]

3

Leon Peretz
Zamość
18 Lipca [18]88

צו שלום-עליכם

(פון א קאַזיע)

אדני היקר

בפתחי את שקי הישן מצאתי בו עוד איזה תמונות מחיי עמנו בפולין, כתובות פראָזא. אולי ימצאו חן בעיניך, הדפיסם. — אולם עיקר כונתי במשלוח הזה למנות החסרון במכתבי הקודם, כי שכחתי לדבר מהנחוץ מאד לתת לפני העם מאמרים מקורות העתים בכלל ומקורות ישראל בפרט. את הדברים הללו לא הייתי כותב למו"ל בעל עסק (געשעפט'ס מאנן), אבל אדוני כותב ואני מאמין לו, שכל חפצו טובת

הכלל מפני שהוא עצמו „מתלונן בצל הכסף", ע"כ מוצא אני את עצמי מחויב להביע לו את כל לבי בשאלת היום, ואם ימצא בזה דבר חדש, דבר הגון להוציאו מן הכח אל הפועל, אחשוב את עצמי למאושר. —

1) לפי דעתי, ואני מאמין, כי כל איש משכיל אל דבר-אמת יודה לי, למרות המתימרים בשם הפועל והמעשה (פאַקטען), המשליכים אחרי גום כל משפט מוקדם; למרות כל הרואים במלחמות תנופה של החיים בין העמים והיחידים כל סוד ההתפתחות (גומפלאָוויטש ודומיו) ולמרות מאָלטקע וחבריו, אשר דעתם בזה ידועה; למרות כל אלה, אני אומר, כי כל לב ישר וכל עין טובה רואים תכלית האנושית, תכלית האדם בכלל ובפרט בהתבוללות כללית של כל העמים והלשונות, בהחדל המריבות, המלחמות והקרבות. זה הוא חזיון הנביאים, זה הוא חזיון כל לב טהור...

2) מעבר השני לפי העת ההוה, לפי יחוס הטוב (הממון, השדות והכלים) אל מספר עורגיו, לפי מצבנו בהשכלה וחכמה מדינית, לפי מצבן האיתן של האמונות השונות, אי אפשר לדבר מהחזיון הזה כדבר אשר יוכל לצאת מן הכח אל הפועל היום או מחר או גם בעתיד הקרוב אלינו ואל יוצאי חלצינו. נהפוך הוא, רואים אנחנו כעת התפתחות מחשבות זרות, מחשבות ודעות רעות, שאָוויניזם משחית לב ונפש, אַנטיסעמיטיזם מעורר לבות חכמים ונבונים ומוליך שולל את השומעים בלמודים. אנשים עומדים בראש הדור, על הררי המעשים מרימים נס ההבדל והשנאה... עתה ערב, עוד יאתא ליל ואחרי כן, כאשר ילבינו עצמותינו[1], יבא גם בקר...

3) שני אנשים אם דעתן אינה אחת וחפצם להשתתף, מחויבים הם למחול כל אחד על חצי רצונו, למען בא אל השווי. אבל אין לאחד מהם הצדקה לבקש מאת רעהו לבטל את כל רצונו מבלי קבל בעד זה קרבן מרצון זולתו. מה שהוא אמת אצל אנשים פרטיים הוא אמת אצל העמים. ה ת ב ו ל ל ו ת מכל הצדדים היא דבר טוב ויפה. לבקש מעם אחד להתבולל, להיות לאחרים למאכל, לרדת מעולם החיים אל תהום הנשיה הוא עון ומעשה רצח, ואם המחשבה הזאת יוצאת מקרב המקריב בעצמו הוא אבוד עצמו לדעת. ע"כ כל זמן שהרעיון הלאומי חי בקרב העמים כלם, יחיה גם בנו ומחויבים ומוכרחים (ע"פ חוק הטבע) אנחנו להתקיים בתור עם עומד בפני עצמו. נוכל למחול

---

1) ס'איז, משמעות, א סעות, ס'דארף זיין „ילבינו שערותינו".

על קיומנו בעצמנו למען היות חלק בתוך הכלל הכולל אך חלקים, אבל לא נוכל להתבולל במובן אחר ולהבלע ע"י אחרים ולשוב מן היש אל האין.

3) [1] מלבד זה רעיון ההתבוללות הוא עתה ללא הועיל, כי עבר הזמן שקבלו את המתבוללים ביד פתוחה...

4) לפי זה ובלי רצוננו עומדים אנחנו למלחמה. במלחמה הזאת אנחנו מעט מזעיר מול השונא החונה עלינו מכל עבר. אמנם בדבר אחד ידינו על העליונה: „אתנו הצדק". יאמרו אנשי המעשה מה שלבם חפץ, „הצדק" הזה איננו רעיון רוח, אינו צלצול בלבד; בהשם הזה תוך נפלא, תוך שאינו גוף, אבל שהוא כח בגוף, הוא הכח אשר בנו מיום גלותינו ואשר לא יתן לנו לנפול. זאת זאת גבורתנו, זה הוא קשי ערפנו במלחמה הזאת. אבל מלבד הגבורה נחוצה גם עצה, אך העצה והגבורה אם יבאו לעזרתנו יחד תוכלנה להרחיב צעדינו.

5) הכל מודים, כי אחד מהדברים המחזיקים את הלאומית היא הלשון. כבר אמרתי במכתבי הקודם, כי למען שתהי' הלשון לעמוד ברזל נחוץ שתהי' לשון, הממציאה למדברים ולקוראיה כל צרכי הנפש וע"כ הספורים בלבד לא יוכלו להחיות את השפה בעצמה, לא יחיו אותנו, אבל העיקר בדבר אחר:

6) כל חברה אנושית הוא כלל פרטים, המתאחדים לצרך אחד. המצטרפים לדעה (אידעע) אחת וכו'. למען אפשרות האחדות נחוץ שידע כל פרט שני דברים: את הצרך הכללי או את הדעה הכללית, ושידע שזה נודע לכל המון הפרטים. כל כלב חזק לפני בית אדונו, זה הוא רעיון הצדקה; כל צפור מתעודדת בהמון הצפרים, זה הוא רעיון האחדות, וזאת היא המטרה, אשר לנו להעמיד לפנינו כיום: להביא דעת הכלל והפרטים בלב כל פרט ופרט... אם ידע כל אחד מאתנו במה הוא עברי, אם ידע כמה מאחיו יודעים ונכללים בדעה הזאת, אז הדעת תכפל לפי מספר הפרטים החיים כעת. ואם ידע כל אחת את הקורות את אחיו בכל הדורות, אז תכפל הדעת המוכפלת לפי מספר הדורות! הדעת הכללית בשטח כל המקום וכל הזמן היא תוכל לעמוד לנו בימי החשך.

6) לגברים שתי שפות עברית ולה"ק, לנשים שפה אחת ואליהן נחוץ לסופרי עברית לשית לב. מרבית הנשים הולכ' בטלות מבלי

1) ס'איז פרצצס א טעות, ס'דארף זיין פונקט 4, און די וויטערדיקע—5, 6, 7, 8. אזוי אויך האָט פרץ ע"פ טעות פארצייכנט צוויי מאָל די צאָל 6. —

עסק ועניו לענות בו. תמיד הנשים הן הראשונות להתבולל וללמוד אל דרכי רעותיהן הנוצריות, לכל איש צרכי נפש ואם צרכי הנפש העבריה אינם מתמלאות בבתינו, לומדת היא מאחרים וע"י אחרים. את הנשים הללו אשר תמיד הן לנו למכשול ולפוקה, נוכל בנקל להפוך לעוזרים על ידינו במפעל הלאומי. לדבר אליה נקל מאד, נקל מאד ללמדה דברים טובים ומה גם קורות הימים. עם תרע כל עבריה במה היא עבריה, אם תבין, כי חובות רבים עליה מלבד שלשת המצות, אז בההרגש, אשר יתר שאת לה בו, תמצא מחסה ומסתר מהרהורים הרעים אשר תפול ברשתן עד היום.

ע"כ:

נחוץ הוא מאד לתת בשביל הנשים מאמרים מקורות בנ"י. ולפי שרוב הקוראים נשים הם – זה הוא עיקר המטרה.

והנני מוקירו

ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג

אדוני היקר!

אַז איך האָב געעכנט מיין אַלטע טעקע, האָב דאָרטן געפונען נאָך אייניקע בילדער פונם לעבן פון אונזער פאָלק אין פוילן, גע-שריבן אין פראָזע. אפשר וועלן זיי אייך געפעלן, דרוקט זיי. – נאָר דער עיקר כוונה מיט מיין איצטיקן שיקן איז – צו פאַרריכטן אַ פעלער אין מיין פריערדיקן בריוו, ווייל איך האָב פאַרגעסן צו רעדן וועגן דעם, וואָס ס'איז זייער וויכטיק – צו געבן פאַרן פאָלק אַרטיקלען פון געשיכטע בכלל און יידישער געשיכטע בפרט. אָט די וועדטער וואָלט איך נישט געשריבן צו אַן אַרויסגעבער אַ געשעפטס-מאַן, אָבער איר שרייבט און איך גלויב אייך, אַז אייער גאַנצער ווילן איז נאָר דער טובת-הכלל, ווייל איר זענט אַ פאַרמעגלעכער, דעריבער געפין איך פאַר מיין חוב אויסצודריקן פאַר אייך מיין גאַנץ באַגערן אין די טאָג-פראַגן, און אויב איר וועט געפינען אין דעם אַ נייע זאַך, אַ פאַסנדיקע זאַך, וואָס מ'קאָן פאַרווירקלעכן אין לעבן, דאַן וועל איך זיך פילן גליקלעך.

1) לויט מיין מיינונג, און איך גלויב, אַז יעדער געבילדעטער מענטש וועט מיר מודה זיין, – קענן די אַלע, וואָס טרעטן אַרויס אינם נאָמען פון רעאַלע פאַקטן, וואָס וואַרפן אָפּ וועלכע-ס׳איז אָנגענומענע טראַדיציעס; קענן די, וואָס זענען אין דעם קאַמף צווישן די פעלקער און יחידים דעם סוד פון אַנטוויקלונג (גומפלאוויטש און זיינס גלייכן), און קענן מאַלטקע און זיינע פריינד, וואָס זייער מיינונג וועגן דעם איז באַקאַנט; קענן די אַלע זאָג איך, – אַז יעדעס ערלעך האַרץ און גוט אויג זענען דעם צווועק פון דער מענטשהייט, דעם צווועק פון דעם מענטש בכלל און בפרט אין דער אַלגעמיינער אַסימילאַציע פון אַלע פעלקער און שפראַכן, אין דעם אויפהערן פון קריגעריין, מלחמות און שטרייטן – דאָס איז דער טרוים פון די נביאים, דער טרוים פון יעדן ריינעם האַרץ...

2) פון דער צווייטער זייט–לויט דער איצטיקער צייט, לויט דער פאַרהעלטעניש פון גיטער (גאלט, פעלדער און אַנדערע ווערטן) צו די אַלע, וואָס גאַרן נאָך זיי, לויט דעם צושטאַנד פון אונזער וויסן און פּאָליטישן פאַרשטאַנד, לויט דעם פעסטן מצב פון די פאַרשיידענע רעליגיעס, קען מען נישט רעדן וועגן אָט דער דערשיינונג, ווי וועגן אַזאַך, וואָס קאָן פאַרווירקלעכט ווערן היינט, מאָרגן, אָדער אין דער נאָענטער צוקונפט. פאַרקערט, מיר זעען איצט דעם וווקס און די אַנטוויקלונג פון אַנדערע געדאַנקען און אידעען. מיר זעען איצט אַ פאַרדאַרבענדיקן שאָוויניזם, אַן אַנטיסעמיטיזם, וואָס פאַרכאַפט די הערצער פון געבילדעטע און אויפגעקלערטע, און פאַרפירט די צוהערער מיט זיין לערע. מענטשן שטייען אין שפּיץ פון דור, און אויף רעאַלע בערג הויבן זיי אויף די פּאָן פון צעטיילונג און שנאה... איצט איז אָוונט, ס׳וועט נאָך קומען נאַכט, און דערנאָך, אַז ס׳וועלן וויס ווערן אונזערע האָר, וועט קומען אויך דער מאָרגן...

3) צוויי מענטשן, אויב זייערע געדאַנקען זענען נישט אייניק און זיי ווילן געמיינזאַם אַרבעטן, זענען זיי מחויב יעדער איינער מוותר צו זיין אויף אַ האַלבן ווילן, כדי צו דערגרייכן אַ גלייכגעוויכט. אָבער קיינער פון זיי האָט קיין רעכט נישט צו פאַרלאַנגען פונם צווייטן, ער זאָל מבטל-זיין זיין ווילן און נישט באַקומען דערפאַר קיין שום קרבן פון יענעמס, דעם צווייטנס ווילן. דאָס, וואָס ס׳איז ריכטיק ביי פּריוואַטע מענטשן, איז אויך ריכטיק ביי פעלקער. אַ ס י מ ל אַ צ י ע פון אַלע צדדים איז געווים אַ שיינע און גוטע זאַך.

צו פאַרלאַנגען אָבער פון איין פאָלק, עס זאָל זיך אַסימילירן, עס זאָל זיין שפּייז פאַר אַנדערע, עס זאָל אַראָפּ פון דער לעבנס־אַרענע אין תהום פון נישט־זיין, איז געוויס אַ זינד און אַן אַטנטאַט, און אויב אָט דער געדאַנק גייט אַרויס פון דעם זעלבסטאָפּפערער גופא, איז עס זעלבסטמאָרד. דעריבער כל זמן דער נאַציאָנאַלער געדאַנק לעבט צווישן אַלע אַנדערע פעלקער, וועט ער לעבן אויך צווישן אונז, און מיר זענען מחויב און געצוווּנגען (לויט דעם נאַטור־געזעץ) צו עקזיסטירן, ווי אַ זעלבסטשטענדיק פאָלק. מיר קענען מוחל זיין אויף אונזער עקזיסטענץ, כדי צו זיין אַ טייל אין כלל, וואָס באַשטייט נור פון טיילן, אָבער מיר קאָנען נישט צעמישט ווערן אויף אַן אַנדער אופן און איינגעשלונגען ווערן דורך אַנדערע און ווערן פון גאָר — גאָרנישט.

3) חוץ דעם קאָן דער געדאַנק פון אַסימילאַציע איצט גאָרנישט העלפן, ווייל ס׳איז שוין אַוועק די צייט, ווען מ׳האָט די אַסימילירטע אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס.

4) דעריבער, קעגן אונזער ווילן זענען מיר אַוועקגעשטעלט אין קאַמף. אין אָט דעם קאַמף זענען מיר אַ קליינע מינדערהייט קעגן דעם שונא, וואָס לויערט אויף אונז פון אַלע זייטן. אמת, אין איין זאַך האָבן מיר די אויבערהאַנט — „די גערעכטיקייט איז מיט אונז". זאָלן די פראַקטישע מענטשן זאָגן וואָס זיי ווילן. „גערעכטיקייט" איז נישט קיין אבסטראקט־אויסגעטראַכטער געדאַנק, ס׳איז נישט נאָר אַ שיינער קלאַנג; אין אָט דעם וואָרט איז דאָ אַ וווּנדערבאַרער אינהאַלט, אַן אינהאַלט אָן אַ קערפּער, אָבער ס׳איז אַ קראַפט אין אַ קערפּער, אָט די קראַפט, וואָס איז אין אונז, זינט מיר זענען אין גלות און וואָס לאָזט אונז נישט אומפאַלן. אָט דאָס איז אונזער שטאַרקייט, דאָס איז אונזער האַרטנעקיקייט אין דעם קאַמף. אָבער אויסער דער גבורח פאַרלאַנגט זיך אויך אַן עצה, אַ ראַט. נאָר אויב דער ראַט און די גבורה וועלן אונז צוזאַמען באַהילפיק זיין, וועלן זיי קאָנען פאַרברייטערן אונזערע טריט.

5) אַלע זענען מודה, אַז איינע פון די זאַכן, וואָס באַפעסטיקן דעם נאַציאָנאַליזם איז די שפּראַך. איך האָב שוין אין מיין פאָריקן בריוו געשריבן, אַז כדי די שפּראַך זאָל זיין אַ פעסטער זייל, איז נויטיק זי זאָל זיין אַ שפּראַך, וואָס זאָל באַפרידיקן אַלע באַדערפענישן פון די, וואָס רעדן און לייענען אויף איר, און דעריבער דורך דער־

צייִלונגען אַליין קאָן מען נישט באַלעבן די שפּראַך, קאָן מען אונז נישט באַלעבן. די הויפּט-זאַך איז אין עפּעס אַנדערש:

6) יעדע מענטשלעכע געזעלשאַפט איז אַ קיבוץ פון איינצעלנע, פון פּרטים, וואָס פאַרייניקן זיך צו איין באַדערפענישּ, וואָס באַהעפטן זיך צו איין אידעע א. א. וו.; כדי אָבער מעגלעך צו מאַכן די פּאַרייניקונג איז נויטיק, אַז יעדער איינער זאָל וויסן צוויי זאַכן: די אַלגעמיינע באַדערפענישּ אָדער דעם אַלגעמיינעם געדאַנק, און, אַז ער זאָל וויסן, אַז דאָס איז באַוווסט אויך אַלע איינצעלנע. אַ שטאַרקער הונט פאַר זיין האַרס הויז–דאָס איז אַן אַקט פון געראַטיקייט; אַ פייגל, וואָס וועט געמונטערט צווישן די פיל פייגל, — דאָס איז דער געדאַנק פון אחדות. און דאָס איז דער צוועק, וואָס מיר דאַרפן זיך שטעלן ביי היינטיקן טאָג: אַרייַנצוברענגען דעם באַוווסטזיין פון כלל און פּרטים אינם געוויסן פון יעדן פּרט באַזונדער... אויב יעדער פון אונז וועט וויסן, מיט וואָס ער איז אַ י י ד, אויב ער וועט וויסן, וויפל פון זיינע ברידער וויסן און זענען באַהעפט דורך אָט דעם באַוווסטזיין, דאַן וועט אָט דער באַוווסטזיין וועלן געכופּלט אויף דער צאָל פּרטים, וועלכע לעבן איצט. און אויב יעדער וועט וויסן דאָס, וואָס ס׳האָט געטראָפן מיט זיינע ברידער אין אַלע דורות, דאַן וועט דער באַוווסטזיין וועלן געכופּלט לויט דער צאָל פון די דורות. דער אַלגעמיינער וויסן און באַוווסטזיין אין רוים פון אַלע ערטער און אַלע צייטן קאָן אונז בייַשטיין אין די שוועריקייטן טעג. —

6) די מענער האָבן צוויי שפּראַכן יידיש און לשון קודש. פּרויען האָבן נאָר איין שפּראַך, און אויף זיי דאַרף מען לעגן אויפמערקזאַמקייט. דאָס רוב פּרויען גייען אַרום ליידיק, אָן וואָסער ס׳איז באַשעפטיקונג. שטענדיק זענען די פּרויען די ערשטע צו אַסימילירן זיך און אָפּצולערנען זיך פון זייערע קריסטלעכע חברטעס. יעדער מענטש האָט זיך זייער גייסטיקע באַדערפענישן, און אויב די גייסטיקע באַדערפענישן פון דער יידישער פּרוי ווערן נישט באַפרידיקט אין דער היים, לערנט זי זיך ביי פּרעמדע און דורך פּרעמדע. אָט די פּרויען, וואָס זענען פאַר אונז שטענדיק אַ שטרויכלונג און פלאָג, קאָנען מיר גרינג פאַרוואַנדלען אין מיטהעלפער ביי דער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג. ס׳איז זייער גרינג צו רעדן צו איר, ס׳איז זייער גרינג אויסצולערנען זי נוצלעכע זאַכן און בפרט געשיכטע. אויב יעדע יידישע פּרוי וועט

ווּיסן פַאַרוואָס זי איז אַ יידישע, אויב זי וועט פאַרשטיין, אַז זי האָט אויף זיך פיל אַנדערע חובות אויסער די דריי מצוות, דאַן אין דעם באַווּוסטזיין, אַז זי טראָגט אויף זיך אַ באַזונדערע פאַראַנטוואָרטלעכקייט, וועט זי געפינען אַ שוץ און אַ שטיץ-פונקט פון די אַלע שלעכטע גע־דאַנקען, וואָס זי פאַלט אַריין ביז איצט אין זייער נעץ.

דעריבער:

ס׳איז זייער וויכטיק צו געבן פאַר די פרויען אַרטיקלען פון דער יידישער גע־שיכטע און אַזוי ווי דאָס רוב לייענער זענען פרויען — איז עס דער עיקר־צוועק.

און איך בין אייער פאַרערער

ל. פרץ]

L. Peretz
Obrońca
Zamość
d. 22/VII [1888]

4

צו שלום־עליכם

(פון א קאָפּיע)

נפלתי מן הפח אל הפחת... ראשונה הודיתי בחרפה, כי לא ידעתי לא אותך ולא את פעולתך, כ״א מן העתקות בשפת פולין, ועתה עלי להודות בחרפה יתרה, כי גם זה משגה, כי נחלפת לי אדוני באבראַמאָוויטש אשר הקליאטשע שלו ומסעות בנימין השלישי נעתקו לשפת פולין, ולך הסליחה. בכל זאת לא אפונה, כי באחד העלים של המ״ע Prawda או Przegląd Tygodniowy קראתי אודות הליטעראַטור הזאַרגאַנית ושם נזכרת, אולם למורת רוחי, לא אוכל למצא את העלים, כי אך אני האחד מקבל אותם והקוראים אצלי רבים, ואך נומר אחד מעשרות שבים אלי. וגם הם קרועים.

מבלי חכות על תשובתך בנוגע להפראָזע אשר שלחתי, הנני מוסיף ושולח „אבן ואבן איפה ואיפה״. —

את הנאָוועלען ואת הרצוף בזה כתבתי בבת אחת (אני קראתי ועוזרי כתב), ואין לי העתק מהם, ע״כ אם לא ימצאו חן בעיניך, השיבם לי בטובך.

והנני מוקירך ומכבדך —

ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג

איך בין אַריינגעפאַלן פון אַ נעץ אין אַ גרוב אַריין... לכתחילה האָב איך זיך מיט חרפה מודה געווען, אַז איך קאָן אייך און אייערע ווערק בלויז דורך די פּוילישע איבערזעצונגען, און איצט מוז איך נאָך מיט מער חרפה זיך מודה זיין, אַז ס׳איז אַ טעות, ווייל איך האָב אייך פאַרביטן אויף אַבראַמאָוויטשן, וואָס זיין „קליאַטשע" און „מסעות בנימין השלישי" זענען איבערגעזעצט אין פּוילישן, און זייט מיר־מוחל. דאָך צוויפל איך נישט, אַז אין איינעם פון די נומערן „פראַוודאַ" אָדער „פשעגלאָנד טיגאָדניאָווי" האָב איך געלייענט ווענן דער זשאַר־גאָנישער ליטעראַטור און דערביי זיינט איר דערמאָנט. אָבער צום באַדויערן קאָן איך נישט געפינען די נומערן, ווייל נאָר איך איינער באַקום זיי, און לייענער האָב איך פיל, און נאָר איין נומער פון צען קערט מען מיר אום צוריק, און דאָס אויך אַ צעריסענעם.

נישט וואַרטנדיק אויף אַ תשובה וועגן דער פראָצע, וואָס איך האָב געשיקט, שיק איך נאָך און נאָך „אַ שטיין צו אַ שטיין, אַ מאָס צו אַ מאָס". —

די נאָוועלן און דאָס, וואָס ס׳איז בייגעלייגט דערביי, האָב איך געשריבן מיט אײַן מאָל (איך האָב געלייענט און מיין געהילף האָט געשריבן) און איך האָב פון זיי קיין קאָפּיע נישט, דעריבער, אויב זיי געפעלן אייך נישט, שיקט עס מיר אָפּ צוריק.

און איך בין אייער פאַרערער

ל. פ ר ץ]

5

צו שלום-עליכם

(פון א קאָפּיע) [דאָס אָרט און די דא- טע נישט אָנגעהויבן]

אדוני!

אומר אתה במכתבך ה ק צ ר, כי מצאת דברים טובים ודברים רעים בשירי ויוכל לבא בדפוס אך „באופן אם תסכים על האופנים והברית אשר כתבתי לידידנו דינעסאן", ומרוב עבודה שכחת, כי לא נביא אנכי לדעת מה הם האופנים והברית הללו ולא אוכל להסכים או לא. אמנם ככל בני ישראל א נ ס ה לרדת לסוף דעתך ע״פ „נגיחה"—

אם ישנם דברים טובים ודברים רעים, בלי ספק חפץ המו"ל לזרות הרעים מן הטובים, והתנאים והברית הם לתת לך אדני כח הרשאה לעשות תקונים. אם כן, אף כי לא אסכים לזה בלי כל תנאי, אדמה כי נוכל להתפשר.

אדני אמנם בצדקו, כי ערב הוא המו"ל בפני קהל הקוראים בעד טוב המאמרים והשירים שהוא נותן לפניהם, והוא ערב בעד טוב הספר בכלל, אבל גם הסופר בעצמו יש לו הצדקה לבקש שמירת כבודו בפני קהל הקוראים, והי' אם יעשה המו"ל תקונים, אשר לא ימצאו חן בעיני הסופר ואשר לפי דעתו יחבלו את מעשי ידיו, הלא אז בצדק ירגיש הסופר כאב גדול, כאב נפש ולב. ע"כ נחוצה הסכמת שני הצדדים.

יאבה ע"כ המו"ל להשיב לי את שירי והגהות בצדו לאמור: את זה עזוב וזרה הלאה, זה תקן באופן זה, את זה סרס וכו', ואני אראה אם אוכל לעשות כדבריך.

מטבעי, אדמה, שאני מודה על האמת, וכפי שהכרתיך אדני [מ]מכתביך, איננני רואה שתהי לך הבנת היופי שונה מאד מהכללית ומהבנתי הפרטית, וע"כ בצדק אקוה כי נבא לידי פשרה.

אמנם [אם] לא כונתי לדעתך „בנגיחתי" זאת, ראה בטובך להאיר חשכי ולהודיעני מה כתבת לדינעסאן אודותי. —

בין שיודפס שירי זה ובין שלא יודפס, הלא אנשים אחים בני מלאכה אחת אנחנו ודעותינו, אם תהיינה שונות, לא תפריענו מלבא בברית אחרת, כי יש לי רב. —

מדוע לא תעננני אם תאבה ספור גדול (בערך אל הקטנים מאד) בשם „דיא שטיממע", קרא אותה דינעסאן והנו עוד אצלו.

והנני מוקירך ומכבדך

ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג

אדוני!

אין אייער קורצן בריוו שרייבט איר, אז איר האָט געפונען גוטע שטעלן און שלעכטע שטעלן אין מיין שיר, און ער וועט קאָנען געדרוקט זיין נאָר „מיטן תנאי, אויב איך וועל מסכים זיין אויף די באַדינגונגען און אָפמאַך, וואָס איר האָט געשריבן צו אונזער פריינט

דינעסאָן", און פון צופיל אַרבעט האָט איר פאַרגעסן, אַז איך בין קיין נביא נישט צו וויסן די באַדינגונגען און אָפּמאַך, און איך קאָן נישט דעריבער מסכים זיין, צי נישט. אָבער ווי אַ ייד וועל איך פרוון אַריינצודרינגען אין דעם געדאַנק דורך „אָנשטויסן זיך", — אויב עס זענען דאָ גוטע און שלעכטע שטעלן, האָט איר געוויס געוואָלט אָפּצו-טיילן די שלעכטע פון די גוטע, און די באַדינגונגען און דער אָפּ-מאַך איז — צו געבן אייך אַ כח-הרשאה צו מאַכן ענדערונגען. אויב אַזוי, הגם איך בין נישט מסכים דערויף סתם אָן קיין שום באַדינג, רעכן איך, אַז מיר וועלן קומען צו אַ פשרה.

איר זיינט געוויס גערעכט, אַז דער אַרויסגעבער טראָגט אחריות בנוגע צו די לעזער פאַר די אַרטיקלען און שירים, וואָס ער גיט זיי, און ער טראָגט אחריות בכלל פאַרן גאַנצן בוך, אָבער אויך דער שרייבער האָט דאָס רעכט אָפּצוהיטן זיין כבוד פאַר די לעזער, און אויב דער אַרויסגעבער וועט מאַכן ענדערונגען, וואָס געפעלן נישט דעם שרייבער און וואָס לויט זיין (דעם שרייבערס) מיינונג פאַרדאַרבן זיי גאָר זיין ווערק, וועט דאָך דער שרייבער פילן אַ שטאַרקן אינערלעכן ווייטיק, דעריבער באַדאַרפט מען האָבן דעם היסכם פון ביידע צדדים.

דעריבער קערט מיר אום מיין שיר מיט די באַמערקונגען אין דער זייט, וואָס איבערצולאָזן און וואָס אויסצומעקן, וואָס צו פאַרריכטן און וואָס צו פאַרבייטן אַנדערש א. אַ. וו., און איך וועל אַליין זען, צי איך קאָן טאָן ווי איר שרייבט.

פון מיין נאַטור, האַלט איך, בין איך אַ מענטש, וואָס כ'בין מודה אויפן אמת, און ווי איך האָב אייך דערקענט פון אייערע בריוו, זע איך ניט, איר זאָלט האָבן אַן אַנדער געשמאַק, וואָס זאָל זיך פאַנאַנדערגיין פון דעם אַלגעמיינעם און פון מיין אייגענעם געשמאַק. דעריבער האָף איך אויפריכטיק, אַז מיר וועלן קומען צו אַ פשרה.

אויב אָבער איך האָב זיך שלעכט „אָנגעשטויסן", בעט איך אייך צו באַלויכטן מיר מיין פינסטערניש און מיר מיטטיילן, וואָס איר האָט געשריבן צו דינעסאָנען וועגן מיר.

סיי מיין שיר וועט זיך יאָ דרוקן און סיי נישט — זענען מיר דאָך מענטשן ברידער פון איין מלאכה, און אונזערע מיינונגען, אַפילו אויב זיי זענען פאַרשיידענע, וועלן אונז נישט שטערן צו שליסן אַן אַנדער אָפּמאַך, ווייל איך האָב פיל. —

פאַרוואָס ענטפערט איר מיר נישט, צי איר ווילט אַ גרויסע

דערציילונג (בערך צו די זייער קליינע) מיטן נאָמען „די שטיממע", דינעסאָן האָט עס געלייענט און עס איז נאָך ביי אים.

איך פאַרער אייך

ל. פרץ]

6

L. Peretz
Obrońca
Zamość, d. 3/II 1889

צו שלום-עליכם

(פון א קאַפּיע)

התשובה קבלתי, ספרך הוא באמת אוצר מלא כל טוב.

מוקירו

ל. פרץ

אם אין זה מן הנמנע, אבקש מכבודו להשיב לי בהחזרה את כתב יד „מאָניש".

הנ"ל

[די יידישע איבערזעצונג

די מתנה [1]) האָב איך באַקומען, אייער בוך איז באמת אַן אוצר מיט אַלדאָס גוטס.

אייער פאַרערער

ל. פרץ

אויב ס'איז נאָר מעגלעך, בעט איך אייך אומצוקערן מיר דעם כתב-יד „מאָניש"[2])]

---

1) דער ערשטער באַנד פון שלום-עליכמס „יודישע פאָלקס-ביבליאָטהעק".

2) ווי באַקאַנט, האָט שלום-עליכם געענדערט אייניקע שטעלן אין „מאָניש", אייניקע אַרויסגעוואָרפן און אייניקע צוגעשריבן. פרץ איז דערפון געווען שטאַרק אויפגע-בראַכט, און אין 1892 האָט ער אַרויסגעגעבן „מאָניש" ווי א באַזונדער ביכל מיט סאָלגנ-דיקער צושריפט: „געדרוקט אין „פאָלקס-ביבליאָטהעק", האָט די באַלאדע געליטן פון רע-דאַקטאָרס שער און מעדער. די געקרענקטע אייגן-ליבע האָט מיך באַוויגן זי איבערצושרייבן, און גוטע-פריינט איבערצודרוקן" (י. ל. פרץ, פאָעזיע, צווייטעס העפט, מאָניש, (באַלאדע), וואַרשע, תרנ"ב, (1892) 40 זייטלעך).

7

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[עס איז דער ערשטער בריוו פון פרצן צו יעקב דינעזאָן. מיט אָט דעם בריוו איז געשלאָסן "געוואָרן די וווּנדערבאַרע פריינטשאַפט פון פרץ און דינעזאָן, וואָס האָט זיך אָן איבעררייס געצויגן עטלעכע און צוואנציק יאָר, ביזן טויט פון פרץ אין 1915. אָט דער בריוו, ווי אויך אַלע איבעריקע בריוו פון פרץ צו דינעזאָן איז פאַרבליבן נאָך דינעזאָנען צווישן זיינע כתבים. יעקב דינעזאָן האָט, משמעות, געשריבן פרצן אַ בריוו, ווו ער האָט געלויבט די פאָעמע „מאָניש", וואָס האָט זיך געדרוקט אין שלום-עליכמס „יודישע פאָלקס-ביבליאָטהעק" 1888]

L. Peretz
Obrońca
Zamość, 24.2,1889 r.

W. P.
J. Dinesohn
w Warszawie

מתהלתך, אדוני, מבלי דעתי אותך, התפעלתי מאד, וינעם לי מאד להכירך בקרוב נפש. האם אתה, אדוני, מחבר „הנאהבים והנעימים" ו„קרעפלעך זאָלסטו עסן?"

מוקירו
ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג

פון דיין לויב, מיין האַר, הגם איך קאָן דיך נישט, האָב איך זייער הנאה געהאַט. מיר וועט זייער אנגענעם זיין צו באַקענען זיך מיט דיר. צי דאָס ביסטו עס, מיין האַר, דער מחבר פון „הנאהבים והנעימים"[1] און „קרעפלעך זאָלסטו עסן"[2]]

1) „הנאהבים והנעימים אָדער דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק", איז יעקב דינעזאָנס ערשטער געדרוקטער ראָמאַן, דערשינען אין ווילנע אין יאָר 1877, —

2) „קרעפלעך זאָלסטו עסן" איז אָפּגעדרוקט אין שלום-עליכמס „יידישע פאָלקס-ביבל יאָטהעק" I (1888), ווו ס'איז אויך געווען געדרוקט פרצעס „מאָניש". —

8

צו שלום־עליכם

(פון א קאָפּיע)

זאמאָשטש, 17 מאי 1889

אדני הנכבד!

הנני עושה כדבריך ושולח לך את השיר, וזאת ההקדמה: השיר הזה הוא ספר ראשון מחבור גדול אף כי הוא כמעט דבר בפ"ע ויוכל למצא חן בעיני הקוראים המבינים.

תכלית כל החבור הוא להעביר תחת שבט ולהציג אל עמוד הקלון את כל גדולי הדור, גדולי החסידים, המתנגדים, הסוחרים, בעלי הצדקות והטובות ולהוכיח את המעין הנרפש אשר מהם נובעים החיים שלנו. וזאת אקוה לעשות באופן כזה: המשורר, בעל לשון להליץ ולשיר, בעל תחבלות שונות, ע"פ כל הדעות (שולען) וכל הדרכים בשיר, חפץ להציב לו יד ושם בעולם הספרות ע"י פאעמע גדולה. נחוץ לו ע"כ לבקש לו גבור שיהי לנושא ספרו. בעירו הקטנה טשאכנאווקע, אף כי הגברים בעלי תורה והנשים צנועות, אף כי תמימים הם עם אלהים ואדם, לא ימצא את מבוקשו.

טבע הגבור של פאעמע מחייב שיהי' הנושא איש חי, בריא אולם, איש פועל. והנה בעיר הקטנה החיים אינם חיים, הנשים מבשלות, האנשים בלים בלא עתם, וטרם יזרח עליהם שמש־העלומים כבר הובא בעול צוארם והם נובלים כקיקיון דיונה. נחוץ לו איפוא לנסוע לבובערניק עיר ההשכלה. שם יש לו דוד ודודה, שם ישב ימים, עד אשר יכיר את החברה ויברר לו „גבור". אמנם הכיר וראה עול ימים, יפה תאר ויפה מראה, ו ה ח צ ו נ י ו ת (כי פנימיות אין) לקחו את לב המשורר ליהנות מהמאור של הסאליאָנען — והנה פתאם הופיע לפניו המשרת של החברה (לאָקיי), והמשורר ראה ואינו יודע עוד את החלוק בין העול ימים הגבור בעיני כל החברה, תאות נפש נשים ועלמות, והלאָקיי. עד כאן החלק הראשון.

אחרי כן יבאו חברות אחרות: סופרים, מבקרים, בעלי טובות וכו'. כנפול הככב משמי המסחר, כן יפלו ככבים אחרים. ואדמה, כי זה לא יעמוד לך לשטן ותוכל להדפיס חלק ראשון, ולהעיר כי ההמשך יבא. ואו אמנם [ואמנם] אי אפשר להדפיס ספר גדול כזה בפעם אחת.

וכיון שאני מאמין ובטוח כי הפאָלקסביבליאָטעק לא יסוף ויוסיף לחדור אל לבות העם, כן אתאר לי אותך אדני כמאמין בזה.

עוד זאת איננני יודע עוד אם ימצא השיר חן בעיניך, אך חפץ אני להצטדק על דבר אופן כתיבתו. כאשר הודפס המאָניש קבלתי מכתבי תהלה רבים וכן שלמים, אך כל המריעים וכל המהללים העירו, כי לא יובן המאָניש מאת העם. ואם כן – למה זה אנכי? – אולם מעיד אני עלי את כל ההמון אצלנו כי אם מבינים הם אך לפי ערכם, הם מרגישים את היופי, את הרוח המרחף על פני השיר וזאת תכלית השיר, לא להביע במליצות את הנודע, כי אם לפתוח שמים חדשים, לברוא להעם מושגים חדשים, לחדור אליו ברעיונות מקדימים ולא לספר את הישן והיושן. אמנם הקורא צריך לקרא אחת ושתים, שנית ושלישית, אך כאשר יוסיף לקרא, יוסף להרגיש, יוסף להבין וזאת התעודה!

כאשר נאבה להביא אל הלב רעיונות חדשים, כן מוכרחים אנחנו לתת גם צורות חדשות, מבטאים חדשים, כי שמלת הנושן לא ייטב על החדש. המבטאים הללו זרים הם לראשונה, אך סוף כל סוף יבאו כמים בקרב הקורא ויעשיר את רוח מבינתו. לתכלית זאת לא נדחקתי לקמץ את מחשבתי ולצמצם אותה בכלי המבטא של ההמון. נהפוך הוא, שמתי לבי לא את לשונו, כי אם אל הלשון אשר תתאר ביתר שאת את המורגש ועל הקורא שלא למד – ללמוד. למען הוקל הלמוד אוכל להעתיק לו בהערות את המלות הזרות לו עוד.

אנכי לא אביט על הזאַרגאָן כעל „כלי שני" ולא כעל אמצעי חולף עובר, אני חפץ שיהי ללשון, וע"כ עלינו להרחיב אוצרה ולהוסיף מדי רגע מבטאים חדשים לבל יאמר איש סופר: צר לי המקום...

עוד זאת: אם ימצא המשלוח חן, יודיעני וישיבנו לי בהחזרה למען עשות בו תקונים עוד. ישנם מקומות מבולבלים, ישנם ציורים מטושטשים, לא בכל מקום החרוז עולה יפה. אך מטעם שאני נוסע על משך ימים מביתי, אמרתי יהי' לאדוני פנאי לשום עינו בעבודתי. גם זאת לדעת כי המעתיק שלו הי' איש עברין, וטעותיו ושגיאותיו עודן קבועים.

יוכל היות כי לא ימצא השיר חן בעיניו, ואז יאבה בטובו ג"כ להחזירו לי במהרה, אך – אחרי הקריאה עד סוף. יש לי

הצדקה על זה בשביל ההוצאות שהוצאתי על ההעתקה. אצלנו העתקת כתבי עברית ביוקר מאד. שלמתי כעשר רו"כ!!!

והנני מוקירו ומכבדו

ל. פרץ

יש אתי ספורים גדולים וקטנים, הלשלוח? רבים התקבלו אל ההויזפריינט וגם ישנם שיהיו נדפסים בהפ"צ.

הנ"ל.

[די יידישע איבערזעצונג

אדוני הנכבד!

איך פאָלג אייך און שיק אייך דעם שיר[1]), און אָט איז די הקדמה.

דער שיר איז דאָס ערשטע בוך פון אַ גרויסן ווערק. עס איז כמעט אַ זאַך פאַר זיך און ס'וועט קאָנען געפעלן די פאַרשטענ-דיקסטע לעזער.

דער צוועק פון דעם גאַנצן ווערק איז — אַדורכצופירן אונטער דער קריטיק און צושטעלן צום שאַנדסלופ אַלע גדולי-הדור, די אָנגע-זעענסטע חסידים, מתנגדים, סוחרים, די בעלי-צדקה און בעלי-טובות

1) עס איז, רעכן איך, די פאָעמע, וואָס י. דינעזאָן שרייבט וועגן איר אין אַ בריוו צו שלום-עליכמען (סוף 1888 אָדער אָנהויב 1889): „די טעג האָט ער מיר מיט אַ עקסטרען מענטשן צוגעשיקט זיין גראַנדיעזע פאָעמע, וועלכע ער שרייבט פאַר אייער צווייטער ביבליאָטעק. לה דומיה תהלה... אַ קינד וועט פאַרשטיין און אָנקוועלן פון נחת פון דער פאָעמע, און מבינים, ווי ווייניק זיי זענען אויך ביי אונז יידן, וועלן רזין דרזין אין דער פאָעמע געפינען. איך, אַז איך לעזע זי, און געלעזן האָב איך זי שוין תונדערט מאָל, דערמאָן איך מיר אָן בייראָן, אַזוי ווילד, אַזוי רייך און אומגעצאָמט איז די מוזע זיינע, זי האָט קיינע גרענעצן און קאָן קיין צוואַנג און דרוק נישט דולדן, איר ברויכט זי לעזן... און בייראָן וועט אייך אַ לעבעדיקער פון קבר אויפשטיין, און איר וועט נישט וויסן, אויב אין פוילן וואָלט בייראָן אַנדערש געשריבן און געקאָנט שרייבן... (זע דעם קאַפיטל „פרץ און שלום-עליכם", אין בוך „פרץ". לויט דוד פינסקי, האָט פרץ אָנגע-שריבן דאָן אַ גרויסע פאָעמע אונטערן טיטל „ווו נעם איך אַ העלד"? געשריבן אין דעם סטיל פון בייראָנס „טשאילד האראָלד" און אין דער בייראָנישער שטימונג. די פאָעמע איז נישט פאַרענדיקט געווען, און, ליידער, פאַרלוירן געגאַנגען. זע זלמן רייזענס „לעקסיקאָן", פאַרלאַג ב. קלעצקין 1927, ז. 991—992.

און אויפדעקן דעם פאַרעיפושטן קוואַל, וואָס פון אים שעפט אונזער לעבן. און דאָס האָף איך צו טאָן אויף אָט דעם אופן:

דער משורר, אַ מענטש, וואָס איז אַ בריה צו שרייבן און צו דיכטן דורך פאַרשיידענע מאַנירן לויט פאַרשיידענע שולן און וועגן אין דיכטונג, וויל שאַפן זיך אַן אָרט און אַ נאָמען אין דער ליטעראַטור דורך אַ גרויסער פאָעמע. ער באַדאַרף דעריבער געפינען אַ העלד פאַר זיין ווערק. אין זיין קליינשטעטל טשאַכנאָווקע, הגם די מענער זענען בעלי-תורה און די פרויען זענען פרומע, הגם זיי זענען גוט צו גאָט און צו לייטן, געפינט ער נישט, וואָס ער זוכט. דער העלד פון דער פאָעמע דאַרף זיין אַ לעבעדיקער מענטש, אַ געזונטער, מונטערער און אַקטיווער. און אין זיין קליינשטעטל איז דאָס לעבן קיין לעבן נישט, די פרויען פאַרנעמען זיך אין קיך, די מענער ווערן אַלט פאַר דער צייט, און נאָך איידער עס שיינט-אויף פאַר זיי די יוגנט-זון, ווערן זיי פאַר-יאָכט און וועלקן ווי אַ קיקיון דיונה. ער דאַרף דעריבער אַוועקפאָרן קיין בובערניק, אין דער השפלה-שטאָט, דאָרט האָט ער אַ פעטער מיט אַ מומע, דאָרט וועט ער פאַרברענגען אַ צייט, ביז ער וועט זיך באַ-קענען מיט דער געזעלשאַפט און וועט זיך אויסקלויבן אַ „העלד". ער האָט טאַקע דאָרט דערזען אַ יונגנמאַן, אַ שיינעם און אַ פיינעם, און זיין אויסערלעך אויסזען (קיין אינערלעכע וועלט האָט ער נישט) האָט צוגעצויגן דאָס הארץ פונם דיכטער, אָנצוקוועלן פון דעם סאַלאָנען-גלאַנץ, — אָבער פלוצים האָט זיך פאַר אים באַוויזן דער לאָקיי, און דער דיכטער קוקט, און ער ווייסט נישט דעם אונטערשייד צווישן דעם יונגנמאַן, דעם העלד אין די אויגן פון דער גאַנצער חברה, דעם ליבלינג פון פרויען און פריילינס, און דעם לאָקיי. ביז אַהער איז דער ערשטער טייל.

דערנאָך קומען אַנדערע געזעלשאַפטן: שרייבער, קריטיקער, בעלי-טובות און אַנד. און אַזוי ווי עס פאַלט אַראָפּ דער שטערן פון דעם מסחר-הימל, אַזוי אויך פאַלן די איבעריקע שטערן. און איך רעכן, אַז דאָס וועט פאַר אייך נישט זיין קיין אָפּהאַלט, און איר וועט קאָנען דרוקן דעם ערשטן טייל און צוגעבן אַ באַמערקונג, אַז דער המשך וועט קומען. און מען קאָן דאָך נישט דרוקן אַזאַ גרויס ווערק מיט איין מאָל, און אַזוי ווי איך גלויב און בין בטוח, אַז די „פאָלקס-ביבליאָטעק" וועט נישט אונטערגיין און וועט וואָס-ווייטער אַלץ מער

אַריינדרינגען אין פאָלק, אַזוי שטעל איך מיר פאָר, אז אויך איר גלויבט אין דעם.

און נאָך. איך ווייס נאָך נישט, צי דער שיר וועט אייך געפעלן, איך וויל זיך פאַרעפנטפערן פאַר דעם אופן, ווי ער איז געשריבן. אַז „מאָניש" איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן, האָב איך באַקומען פיל לויב-בריוו, אָבער די אַלע, וואָס האָבן געלויבט, האָבן באַמערקט, אַז דאָס פאָלק כאַרשטייט נישט „מאָניש". און אויב אַזוי — צו וואָס טויג עס? אָבער איך נעם עדות אונזערע מאַסן, אַז אויב זיי פאַרשטיין נאָר לויט זייער פאַרשטאַנד, דערפאַר אָבער פילן זיי די שיינקייט, דעם גייסט, וואָס שוועבט איבערן שיר, און דאָס איז דאָך דער צוועק פונם שיר — נישט אויסצודריקן דורך מליצות דאָס באַקאַנטע, נאָר אויפצודעקן נייע הימלען, צו שאַפן פאַרן פאָלק נייע באַגריפן, אַריינ-צודרינגען צו אים מיט נייע געדאַנקען, און נישט איבערדערציילן דאָס אַלטע און פאַרעלטערטע. דער לעזער באַדאַרף טאַקע לייענען איין מאָל און אַ צווייט מאָל, אַ דריט מאָל, אָבער וואָס מער ער וועט לייענען, ווערט ער אַלץ מער פילן, אַלץ מער פאַרשטיין— און דאָס איז די אויפגאַבע!

אַז מיר וועלן אַריינברענגען נייע געדאַנקען, מוזן מיר געבן אויך נייע פאָרמען, נייע אויסדרוקן, ווייל דער אַלטער לבוש פאַסט זיך נישט צו צום נייעם, די אויסדרוקן זענען אויס לכתחילה פרעמד, אָבער סוף-כּל-סוף ווערן זיי אַריינדרינגען ווי וואַסער אין דעם לעזער און ווערן באַרייכערן זיין פאַרשטאַנד. דערביבער האָב איך זיך נישט געמיט צו באַשרענקען מיינע געדאַנקען און באַגרענעצן זיי מיט די אויסדרוקן פון המון. פאַרקערט, איך האָב זיך געווענדט נישט צו זיין שפראַך, נאָר צו דער שפראַך, וואָס דריקט אַמשטאַרקסטן אויס דאָס פילבאַרע, און דער לעזער, וואָס איז נישט געבילדעט, זאָל זיך אויס-בילדן. כּדי צו פאַרגרינגערן אים דאָס לערנען, קאָן איך פאַרטייטשן מיט באַמערקונגען די ווערטער, וועלכע זענען אים נאָך פרעמד.

איך קוק נישט אויפן „זשארגאָן" ווי אויף אַ כּלי שני און נישט ווי אויף אַ פאַרמיטלונג, וואָס גייט אַריבער. איך וויל, עס זאָל ווערן אַ שפראַך, און דעריבער באַדאַרפן מיר פאַרבייטערן און פאַרמערן אירע אוצרות און צוגעבן יעדע רגע אַלץ-נייע אויסדרוקן, אַז דער שרייבער זאָל נישט זאָגן, מיר איז ענג דאָס אָרט...

און נאָך: אויב דאָס, וואָס כ'האָב געשיקט, ווערט אייך געפעלן,

טיילט מיר מיט און קערט עס מיר אום, כדי איך זאָל מאַכן נאָך ענדערונגען. עס זענען דאָ פאַרדרייטע שטעלן, פאַראַן מטושטשע בילדער, נישט אומעטום איז דער פערז געלונגען. אָבער אַזוי ווי איך פאָר אָפּ אויף עטלעכע טעג פון דערהיים, וועט איר האָבן צייט איבערצולייענען מיין אַרבעט. אויך דאָס דאַרף מען צוגעבן, אַז דער איבערשרייבער איז אַ גראָבער יונג, און זיינע טעותים און גרייזן זענען פעסטע.

קאָן זיין, אַז דער שיר וועט אייך נישט געפעלן, דאַן, זייט אַזוי גוט און קערט מיר אים גלייך אום, — ווי נאָר איר וועט אים איבערלייענען ביזן סוף. איך האָב רעכט צו פאָדערן עס צוליב די הוצאות, וואָס איך האָב אויסגעגעבן אויף איבערצושרייבן. ביי אונז קאָסט איבערשרייבן יידיש זייער טייער. איך האָב באַצאָלט אַ צען רובל.

איך בין אייער פאַרערער

ל. פרץ

איך האָב ביי זיך גרעסערע און קלענערע דערציילונגען, שיקן זיי? פיל פון זיי זענען אָנגענומען אין „הויז-פריינד" און אַ טייל פון זיי וועלן זיך אויך דרוקן אין פ"צ[1].

הנ"ל

9

צו שלום-עליכם

(פון א קאָפּיע)

[געשריבן אויף אַן העברעישן בלאַנק „י"ל פרץ, זאַמושטץ", אָן אַ דאַטע]

אדני!

מעולם לא דמיתי ולא עלה על לבי שיבא יום ואהי' מוכרח להשתכר מפרי עטי. לאסוני בא היום והנני מוכרח לתת לו הרשאה לתקן, כי הכסף הוא נחוץ לי מאד מאד.

מעולם לא דמיתי ולא עלה על לבי לבכר איזה מו"ל עליך, אדוני, נהפוך הוא, בכל לב אמסור לך את כל ספורי — אך בך האשם,

1) אפשר מיינט פרץ פ"ב—„פאָלקס-בלאַט", וואָס איז דערשינען אין פעטערבורג. אין „פאָלקס-בלאַט" איז, דוכט זיך, גאָרנישט געווען געדרוקט פון פרצן.

אם לא עשיתי זאת עד כה. בשנה העברה לא הדפסת ספורי, שאלתי אודותם איזה פעמים ולא קבלתי מענה.

בזו הרגע אני כותב לידידנו ה' דינעסאן שישלח לך את ספורי— אם יוכל אדני לשלוח לי תיכף את משכרתי בעד השיר ואולי גם אוואנס על הספורים יעשה עמדי חסד כי נצרך אני לזה. ואם לא — ישלח לי המחצה.

עוד הפעם אבטיחך, כי לא היה עם לבי מעולם להתרחק ממך בעבודתי, כי אם גם יהיו לי דין ודברים וטענות אודה בפה מלא, כי הפ"ב עולה בערכו מכל הנדפס בשתי ספריותינו.

את הנדפס כנגדך לא קראתי, אך כנגד מאמר קאמינקא בהצפירה ערכתי מענה חד וחלק. לו היה בכחי להדפיסו בפ"ע, אז חלקתיו חנם. אך איננו בכח וה' ציטראן חפץ להדפיסו בספר שנתי שהוא מוציא לאור. אם אמת הדבר לא אדע עוד.

חפץ אני לשלוח לציטראן את המאמר, אך אולי תאבה לקראו, או אולי גם להשתמש בו, ענני תיכף ואשלחנו מקודם לך. המאמר טוב מאד, מעצמו מובן, בעיני. —

והנני מחכה לתשובתך

ל. פרץ

[דיידישע איבערזעצונג

אדוני!

איך האָב קיינמאָל נאָרנישט געטראַכט און ס'איז מיר אויפן גע־דאַנק נישט אַרויף, אַז ס'זאָל קומען אַמאָל אַ טאָג און איך זאָל גע־צוונגען זיין צו פאַרדינען פון מיין פעדער. צו מיין אומגליק איז געקומען אַזאַ טאָג, און איך בין געצוונגען צו געבן אייך אַ דערלויבעניש צו פאַרריכטן, ווייל איך נויטיק זיך זייער און זייער אין געלט.

איך האָב קיינמאָל נאָרנישט געטראַכט און ס'איז מיר אויפן גע־דאַנק נישט אַרויף, איך זאָל וועלכן ס'איז אַנדערן אַרויסגעבער אָפגעבן די בכורה לגבי אייך. פאַרקערט, מיטן גאַנצן האַרצן וועל איך אייך אַוועק־געבן אַלע מיינע דערציילונגען — און ס'איז אייער שולד, אויב איך האָב עס נישט געטון ביז איצט. אין פאַריקן יאָר האָט איר נישט געדרוקט מיינע דערציילונגען, איך האָב וועגן זיי איניקע מאָל געפרעגט און קיין תשובה נישט באַקומען.

די מינוט שרייב איך צו אונזער פריינט ה' דינעסאָן, ער זאָל אייך שיקן מיינע דערציילונגען.

אויב איר קאָנט מיר צושיקן ת י כ ף דעם האָנאָראַר פאַרן שיר און אפשר אויך אַן אַוואַנס אויף די דערציילונגען, וועט איר טון מיט מיר אַ גנאָד, ווייל איך נייטיק זיך איצט.

און אויב נישט — שיקט מיר צו אַ העלפט.

נאָכאַמאָל פאַרזיכער איך אייך, אַז איך האָב גאָר קיינמאָל נישט געטראַכט צו ד ע ר ו י י ט ע ר ן זיך פון אייך מיט מיין אַרבעט, און אויב ס'וועלן זיין ביי מיר טענות און מענות, וועל איך זיי זאָגן מיטן פולן מויל, ווייל די פאָלקסביבליאָטעק שטייגט איבער מיט איר באַדייטונג אַלץ, וואָס איז געדרוקט אין אונזערע ביידע ליטעראַטורן.

דאָס, וואָס ס'איז געווען געדרוקט קעגן אייך, האָב איך נישט געלייענט, אָבער קעגן דעם אַרטיקל פון קאמינקא [1]) אין „הצפירה", האָב אָנגעשריבן אַ שאַרפן ענטפער. ווען איך זאָל אימשטאַנד זיין צו דרוקן אים באַזונדער, וואָלט איך עס פאַנאַנדערגעטיילט אומזיסט. אָבער איך בין נישט אימשטאַנד, און ה' ציטראָן וויל אים דרוקן אינם יאָרבוך, וואָס ער גיט אַרויס. אויף וויפל ס'איז ריכטיק, וויס איך נאָך נישט.

איך וויל שיקן דעם אַרטיקל ציטראָנען, אָבער אפשר ווילט איר אים לייענען, אָדער אפשר אים אויסנוצן, ענטפערט מיר גלייך, און איך וועל אים פריער שיקן אייך. דער אַרטיקל איז זייער אַ גוטער, זעלבסטפאַרשטענדלעך, אין מיינע אויגן.

און איך וואַרט אויף אייער תשובה.

ל. פ ר ץ

10

צו שלום-עליכם

(פון א קאָפּיע) [אָן א דאטע]

אדני היקר

לפי מכתב ידידינו דינעסאן, הספורים נשלחו זה זמן כביר; את

1) געמיינט דעם אַרטיקל פון א. קאמינקא „אזהרה למכתבי עמל" („הצפירה" 1889, די נומערן 116, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126). ס'איז א שאַרפער פאָלעמישער אַרטיקל קעגן „זשארגאָן" אין צוזאַמענהאנג מיט דער פאָלעמיק אַרום דעם דערשיינען פון דער „יידישער פאָלקס-ביבליאָטעק".

השיר לתקונים עד היום לא קבלתי? ואני הנני ב מ ב ו כ ה, כי נחוץ לי הכסף מאד. לא אוכל לבקש ממך אמנה מראש, כי לא נדע איש את אחיו במו"מ, אך מוכרח אני לבקש ממך למהר להחיש את המשלות לתקונים או לשלוח לי שכרי מראש.

עוד הפעם אבטיחך, כי לולא המבוכה אשר באתי בה, לא הייתי דורש.

מכבדו

[די יידישע איבערזעצונג ל. פרץ

אדוני!

לויטן בריוו פון אונזער פריינט דינעסאָן, זענען די דערציילונגען אייך שוין לאַנג אַרויסגעשיקט; דעם שיר צו פאַרריכטן האָב איך עד היום נישט באַקומען, און איך בין אין פ א ר ל ע ג נ ה י ט[1]), ווייל איך באַדאַרף זייער נייטיק האָבן געלט. איך קאָן נישט בעטן בײַ אייך פאָרויס, ווייל געשעפטלעך קענען מיר איינער דעם צווייטן נישט, אָבער — איך בין געצוווּנגען צו בעטן בײַ אייך וואָס גיכער מיר צוריקשיקן, וואָס כ'האָב אייך געשיקט, צום פאַרריכטן אָדער מיר שיקן דעם האָנאָראַר פאָרויס.

נאָכאַמאָל פאַרזיכער איך אייך, אַז ווען נישט מיין איצטיקע פאַרלעגנהייט, וואָלט איך עס נישט פאַרלאַנגט.

אייער פאַרערער

ל. פ ר ץ]

11

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

[דערדאָזיקער פראַגמענט פון פּרצעס א בריוו אָדער ארטיקל איז נעלעגן צווישן דינעזאָנס איבערגעבליבענע פאַפּירן, מיט אן אויפּשריפט, — קאָנטיק מיט דינעזאָנס האַנט, — „פון פּרצעס ערשטע בריוועלעך צו דינעזאָנען". אָבער אין יענער צייט האָט פּרץ געשריבן זיינע בריוו אויך צו י. דינעזאָן אין העברעיש. אויף דעם

1) פּרץ האָט דאָן פאַרלוירן דאָס רעכט צו פּאַרנעמען זיך מיט אַדוואָקאַטור.

בריוו אָדער אַרטיקל איז נישטאָ קיין דאַטע. אָבער דאָ רעדט זיך, אַז צעדערבוים קריגט זיך מיט גאָרדאָנען. דער ערשטער איז גע-שטאָרבן אין 1893, דער צווייטער — אין 1892. איז עס יעדנפאַלס געשריבן נישט שפּעטער ווי 1892. די ריכטיקע דאַטע דאַרף נאָך פעסטגעשטעלט ווערן]

אין אונזער העברעישער (לשון-קודשער) ליטעראַטור איז שטענדיק אַזוי שטיל, אַזוי מנוחהדיק... אד"ם הכהן איז, לא עליכם, געשטאָרבן, און קיינער זוכט שוין נישט קיין גרייזן אין זיינע שירים... ליכטענפעלד איז גע-שטאָרבן, און קיינער שרייט שוין נישט, אַז סלאָנימסקי קאָן נישט רע-כענען... סמאָלענסקין איז געשטאָרבן און קיינער שרייט שוין נישט „קאראַול" קעגן מענדעלסאָנס שולע... אָט אַמאָל קריגט מען זיך, מען זידלט זיך אַפילו, צעדערבוים מיט גאָרדאָנען מאַכן אַמאָל אויף 4 וואָכן אַ סקאַנדאַל און ווייטער שטיל... דאָס שטילע וואַסערל פליסט, פון אויבן אַביסל גרין-פאַרשימלט, הינטן שלינגט אַמאָל אַ לעבעדיק העכטל איין אַ ווערעמל, מען הערט אַ פּישטש, קוים אַ פּישטש און ווייטער שטיל... עס מאַכט זיך אַמאָל אַ נייעס, עס טרעט אַרויס אַ נייער „שטערן", אַ וויכטיק ספר... אַ גרויסער יידישער ניוטאן דערזעט אויף דער זון מיט אַ שלעכט-פאַרשטאַנענעם פראַנצויזישן מחברס אויגן — נשמהלעך... קליינע, גרויסע, אָפּגעצערטע נשמהלעך. דער צווייטער „שטערן" מאַכט אויך אַביסל אַ רעש און ווייזט אויס צום מיליאָנסטן מאָל, אַז די נסים ונפלאות קענען זיין ע"פּ דרך הטבע. נאָר דאָס אַלץ פליט פאַרביי און ווייטער מנוחה... אין דער רויקער צייט אַנאָנ-סירן די רעדאַקטאָרן אין יעדן נומער צייטונג נייע ספרים און זאָגן צו גרויסע רעצענזיעס צו געבן מיט דער צייט, און האַלטן מיט דער צייט קיינמאָל נישט קיין וואָרט — אַבי שטיל! קיינער מאָנט נישט, קיינער דערמאָנט נישט, קיינער שרייט נישט... קיינער פילט זיך נישט אָפּגענאַרט, — ווייל אָפּנאַרן איז אוודאי אַ נס ע"פּ דרך-הטבע, צו זאָגן און נישט האַלטן קען אַפילו דער גרעסטער גביר...

עס איז אַזוי ווייט שטיל, אַז מע הערט אַפילו די אלטערטומס-פאָרשיקע פליגן אויף דער פאַרפוילטער וואַנט... עטלעכע פון זיי דזשאָבען אַ שטיקל אבן-עזרא גאָר געשמאַק, אַבי שטיל — שאַ!

עס איז אַזוי שטיל, און עס איז אַזוי גוט און מנוחהדיק אינם שטילן, אַז אַפילו דער „חלזון" האָט קיין אויפזען נישט געמאַכט!

איינער האָט קוים אויסגענוצט אַ לאַנגן „אַא!", דער צווייטער האָט געוואָלט עפּעס זאָגן און האָט זיך אין מיטן פאַרהוסט, דעם דריטן האָט מען אַ צי געגעבן ביי דער פּאָלע, האָט ער זיך באַלד צוריק אַנידערגעזעצט דרימלען און וווייטער שטיל...

דער עולם איז געשלאָפן, און דעמאָלט איז די בעסטע צייט געווען פאַר די וואַנצן, עס האָט זיך אָנגעהויבן זייער ממשלה. עס זענען פון אַלע זייטן פונם קראַנקן בעט אַרויסגעקראָכן קלייניע און גרויסע וואַנצן... ווי שטיל און ווי פיין עס קריכט! נאָר איינע האָט שוין באַמערקט, אַז צעקוועטשן טאָר מען זיי נישט...

ראַפּטום טראַך!

עס האָט אַריינגעשלאָגן אינם שטילן בית-המקדש אַריין אַ דונער!

צי איז דאָס באמת געווען אַ דונער? אפשר אַ קלאַפּ פון אַ דאַך-באַשלעגער אין דער בלעך אפשר גאָר. איך בעט איבער אייער כבוד — אַ ניעס נאָך אַ גרויסן שמעק-טאבאק?

איך מיין, עס איז נאָר געווען אַ ניעס, העכסטנס — נאָך טשע-מירזיצע אָדער שטאַרקע יו"כ-טראָפן. נאָר מיינע ליטעראַרישע שכנים זאָגן, אַז עס האָט געדונערט. עפּעס אַ ישיבה-בחור האָט געמאַכט אַ ברכה איבער אַ דונער. טייל האָבן געלייגט שמירה אויף די פענסטער, און אַ דענערווירטער האַלב-פּאַריקטער האָט זיך באַהאַלטן אונטערן איבערבעט!

דער דונער איז אייגנטלעך געווען אַ גראָבער! עס האָט געשפּריצט מיט שטיקנדער בלאָטע, עס האָט געשטעקט דערינען אַ שטיקל מלשינות אויך... און דאָס האָט געזאָלט טרעפן אונזערע זשארגאָניסטן! געוואַלט, דער זשאַרגאָן פירט אונז איבער! דער זשאַרגאָן וועט אונז ברענגען אין שאול-תחתיה אַריין... די זשאַרגאָניסטן זענען פושעים, רוצחים, הולטאַיעס וכדומה אַזוינע שיינע זאַכן...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

12

צו דוד יוסף קאַפּלאַן

(איבערגעזעצט פון פּוילישׁ [1])

[ד. י. קאַפּלאַן, דער שפּעטערדיקער אַרויסגעבער פון א. רייזענס „דאָס צוואָנציקסטע יאָרהונדערט", האָט איבערגעזעצט ש. פרוגס באַקאַנט ליד „דער כוס" פון רוסיש אויף יידיש, און צוגעשיקט פּרצן פאַר די זאַמלביכער „די יודישע ביבליאָטעק", וואָס פּרץ האָט דאַן אַרויסגעגעבן אין וואַרשע. דער בריוו, געשריבן דורך פּרצן אין פּוילישן, איז אַן ענטפער ד. י. קאַפּלאַנען. פּרץ האָט די איבערזעצונג נישט פאַרעפנטלעכט, און שפּעטער אַליין איבערגעזעצט פרוגס ליד אויף יידיש, געדרוקט אין צווייטן באַנד „די יודישע ביבליאָטעק", וואַרשע 1891]

וואַרשע, 7 אָקטאָבער 1891

די איבערזעצונג איז זייער גוט. מיר בעטן דעם איבערזעצער ער זאָל צושטעלן אונז דעם אָריגינאַל (פונם ליד) אָדער אַן אָפּשריפט, כדי צו פאַרגלייכן. די אונטערשריפט איז נויטיק. פון די, וואָס באַהאַלטן זיך מיט זייער אַרבעט פאַרן פאָלק, נעמען מיר נישט אָן קיין מיטהילף. אַנדערע מאָטיוון פון אַ פּסיידאָנים מוזן זיין אויפגעקלערט.

אויב צוליב וועלכע ס'איז סיבות, וועט דער איבערזעצער נישט וועלן קומען (פון דער קומענדיקער וואָך אָן — צעגליאַנא 1, די רעדאַקציע איז אָפן פאַר ליטער. ענינים פון 4 ביז 6 נאָכמיטאָג) צו פאַרגלייכן, זאָל ער אונז איבערגעבן די רעכט צו פאַריכטן, אויב ס'וועט נייטיק זיין. —

רעדאקציע

---

1) די קאָפּיעס פון פּרצעס פּוילישן און העברעישן בריוו צו ד. י. קאַפּלאַן זענען מיר צוגעשיקט דורך יצחק צבי לעווי פון לייפּציג, ווו ד. י. קאַפּלאַן וווינט איצט, מיט די דערקלערונגען, וואָס ד. י. קאַפּלאַן האָט אים וועגן די בריוו געגעבן. —

13

צו דוד יוסף קאַפלאַן

(פון א קאפיע)

[נאָך דער איבערזעצונג פון פרוגם ליד „דער פום", האָט ד. י. קאפלאן צוגעשיקט פרצן אן אריגינעל ליד אין ייִדיש „פוּתל-מערבי". דער בריוו איז א תשובה צו קאפלאנען. אין דעם בריוו דערמאָנט פרץ ווידער וועגן דער איבערזעצונג פון פרוגם „דער פום".]

רעדאַקציאָן
דער
יודישען ביבליאָטעק
וואַרשע, אָקטאָבער 1891

אדוני!

ההעתקה, אדמה, תהי נדפסת אך – אחרי תקון איזה מקומות, אם ירשה. – „כותל-מערבי" יקבל בהחזרה – מחמת רפיונו. „מחשבה רבה ומלין מעט" צוה ניעקראסאָוו ופה מחשבה קטנה (וזקנה, ובלה מזוקן) ושש-עשרה חרוזים מרבה מהכיל. אם תוכל לתקן באופן כזה, אשר יהיו לכל היותר 3 חרוזים (כי די בשתים)

1

„ערים נפלו למשאות
ואת עומדת –
ארמונים והיכלי מלכים נעלמו
ואת זכר עולמים.

2

כי לא מתה את, לא דומם
רוח הלאום בתוך אבניך...
ודמעת עשוקים שקויך
אתה חיה חיי עמך

3

וחיי עמך עולמים וכו' –

אז יצלח לדפוס. -
את המקומות הרעים ביתר שאת הרשיתי לעצמי לסמן בעט-עופ־ת אדומה. —

מכבדו המו"ל.

[די יידישע איבערזעצונג. —

אדוני!

די איבערזעצונג, רעכן איך, וועט געדרוקט זיין נאָר נאָך דעם, ווי אייניקע ערטער וועלן פאַריכט ווערן, אויב איר וועט דערלויבן. — „פּוּתל מערבי" וועט איר צוריק באַקומען — מחמת ס'איז שוואַך. „פיל געדאַנקען און וויניק ווערטער" האָט נעקראַסאָוו געזאָגט, און דאָ איז אַ קליינער געדאַנק (און אַן אַלטער, פויל פון אַלטקייט), און זעכצן פערזן זענען צופיל פאַר אים. אויב איר קאָנט פאַריכטן אויף אַזאַ אופן, ס'זאָלן זיין אַממערסטן 3 פערזן (ס'זענען געגנג אויך צוויי).

[דאָ ווערן געבראכט אין העברעאישער איבערזעצונג צוויי סטראָפעס פון דעם ליד צו 4 שורות, און אין דער דריטער סטראָפע 1 שורה. זע דעם ריזו אין העבּרעישן]

דאַן וועט ראוי זיין צום דרוק.
די ערטער, וואָס זענען באַזונדערס שלעכט, האָב איך מיר ערלויבט אָנצומערקן מיט אַ רויטן בליישטיפט. —

מכבדו
דער אַהויסגעבער]

14

צו דוד פאַלק

(פּוגם אַריגינאַל)

[דער בריוו א'ז געשריבן צו דוד פאַלק אין זאמאַשטש. — דוד פאַלק, דאַן א יינגל פון א 12 יאָר, האָט צוגעשיקט צו פרצן אין וואַרשע פאַר דעם זאַלבוך „די יודישע ביבליאָטעק" א יידיש

ליד. ווי פרצעס א בן-עיר, האָט ער פאקומען אן אויסצירלעבע
תשובה פון פרצן. דוד פאלק איז ער-היום א זאמאשטשער תושב,
איינער פון די זאמאשטשער פאר־ערער פון פרצן]

Л. Перецъ י. ל. פרץ L. Perec

חשרש, 19 נאיעמבער 1891

אדוני!

בשביל המענה, אשר לי לתת לך, קצר מכתב פתוח מהשתרע, אך בשביל בן-עירי הנני עושה לפנים משורת הדין (לבלי לעשות בלי תשלומי מענה-חזרה) ועונה במכתב סגור.

שירך אשר שלחת לי לא יוכל לבא בדפוס מפני הטעמים הללו:

1) מלבד ר ג ש ח ם אין בשירך לא יופי ולא רעיון חדש. כל בעל חי מרגיש, כמו שכל בעל חי חושב מחשבות, אך כמו שהסופר, החפץ להדפיס איזה מאמר בחכמה ומדע עליו להתנשא ראשונה במחשבותיו על העם, אשר הוא חפץ ללמוד, למען יוכל למלאות את חסרונם במחשבה ולא למען הוסיף קש ותבן אל המוחות המלאות קש ותבן, כן על המשורר החפץ להרעיש לבבות ברגשותיו לתת רגש חדש או בצורתו או בהתנשאות־ הרוח, או במדרגת החום והכל בערך היופי. הרגש שאתה מרגיש לירושלים ולא"י איננו נופל ואיננו גבוה מכל הרגשות של כל חובבי ציון ואם נחפוץ לקבוע רגשות כאלה בדפוס, אז יהיה מספר המשוררים כמספר הקוראים.

2) שירך מלבד זה תלוי באויר. חפצת לספר את רגשותיך לארץ הקדושה, ואל המטרה לא הגעת, כי אין בשירך מאומה מארץ הקדש, לא נוכל לדעת במה לקחה את לבבך, במה נקשרה נפשך בה? למען תוכל להבין את הדבר הזה, קח לך את שירך אשר כתבת ומבלי שנות בו אות, קרא אותו באזני אחד מחבריך באופן שתשנה אך את השם ותאמר לו כי השיר מוסב לא על ארץ ישראל, כי אם על איזה מאטרענא או מאריא, או שיינדיל או עלמה יפה אחרת, אז תשמע, כי השיר י ת כ ן מאד מאד מאד:

טרערען פליעסען געמישט מיט בלוט
און איך בענק (נאָר) וועגען דיר
דיך פאַרגעססען קאָן איך ניט
בייא יעדען טריט פעהלסט דו מיר.

על לב מי יעלה כי פה הענין ירושלים ולא מאטרענא? ומה גם, הבא אחרי זה:

(ווייל) דוא ביסט מיין בעסטער זעגען
אין דיר העגגט מיין גאַנצעס גליק
איך ווילל קיין געלד און קיין פערמעגען
איך ווילל נאָר דיין ליעבען בליק.

„העין היפה" מוסבת ביתר שאת על איזה אילה שלוכה ולא מצודת ציון, גם הבחירה שאתה בוחר בין הכסף והאהבה נופלת יותר על ה„שדוך", שטוב לך עלמה עניה ואהבתה ויפיה מעלמה עשירה, אשר לבך רחוק ממנה. לך לדעת, כי הרגש הוא תולדת הפגישה של שני עצמים, ולפי טבע שניהם יהי טבע הרגש, וע"כ רגש בלי תואר המרחף באויר איננו מרגש לאחר, כי לא יצא מן הכח אל הפועל כהוגן. —

3) יש משקל לשיר ואתה לא תדענו. לפנים היו מחשבים את התנועות לא לעזר ולא להועיל. ע"כ המשקל, אשר למדנו כעת מיתר הלשונות העקר היה ס ד ר התנועות לפי ההברות הקלות והחזקות, ועליך ע"כ ללמוד ראשונה את חכמת המעטריק (די לה שבוע מקרא עם עבודה) אשר תמצא בכל הלשונות.

4) החשק לכתוב והקלות לכתוב באים ע"פ הרוב לפני היכולת ל ה ו ד י ע א י ז ה ד ב ר ח ד ש, ל פ נ י ה ל מ ו ד י ם. אם חפץ אתה להשתמש בכלי, אשר אתה מרגיש, עליך ללמוד לקרוא הרבה, לשקוד על ספרים ח ד ש י ם, להגית ולמלאות כרסך ממעדני הדעת, אחרי כן ת ע ו ף על ראש הפסגה (שיר) או תעלה (פראזע) ותשיר או תדבר באזני העם.

מוקירך
ל. פ ר ץ

מחיר הביב' חלק א' (בפ"ע) 1 רו"כ 20 קאפ.
„ ב' („) 1 „ 20 „
שניהם יחד: 2 „

החלק השני יצא לאור במהרה. —

אולי תוכל להמציא לי סוכן טוב על ספרי: ביב', ארגענטינא ועוד, אשר אוציא בקרב לאור? כתוב.

[די יידישע איבערזעצונג. –

צוליב מיין תשובה, וואָס איך דאַרף אייך געבן, וועט קאַרג זיין אַן אָפן בריוול, נאר ווי פאַר מיינעם אַ בן-עיר טו איך לפנים משורת הדין (נישט צו טון עס אָן באַצאָלס פאַר אַ צוריק-תשובה) און איך ענטפער אייך אין אַ פאַרמאַכטן בריוו.

אייער שיר, וואָס איר האָט מיר געשיקט, קאָן נישט געדרוקט זיין צוליב פאָלגנדיקע טעמים:

1) אויסער אַ וואַרעם געפיל איז אין אייער שיר נישטאָ ניט קיין שיינקייט און נישט קיין נייער געדאַנק. יעדער בעל-חי פילט, פונקט ווי יעדער בעל-חי דענקט, אָבער פונקט ווי דער שריפטשטעלער, וואָס וויל דרוקן אַן אַרטיקל איבער אַ ווייסנשאַפטלעכע פראַגע, מוז זיך פריער דערהויבן מיט זיינע געדאַנקען איבער דעם פאָלק, וועמען ער וויל לערנען, כדי ער זאָל קאָנען דערגאַנצן, וואָס עס פעלט זיי אין געדאַנק און נישט גלאַט צוגעבן היי און שטרוי אין די מוחות, וואָס זענען שוין אָנגעשטאָפט מיט היי און שטרוי, אַזוי אויך דאַרף דער דיכטער, וואָס וויל רירן הערצער מיט זיינע געפילן, געבן אַ ניי געפיל אָדער אין דער פאָרם אָדער אין דער גייסטיקער דערהויבנקייט אָדער מיט דעם פאַטאָס און אַלץ אין דער באַציונג צו שענקייט. דאָס געפיל, וואָס איר פילט צו ירושלים און א"י איז נישט מער און נישט ווייניקער פון די אַלע געפילן פון די חובבי-ציון, און אייב מיר וועלן גיין פאַרפנטלעכן אָט די אַלע געפילן, דאַן וועט די צאָל דיכטער מערער זיין, ווי די צאָל לעזער.

2) אייער שיר הענגט חוץ דעם אין דער לופטן. איר האָט געוואָלט דערציילן וועגן אייערע געפילן צו דעם הייליקן לאַנד, און צו דעם ציל האָט איר נישט דערגרייכט, ווייל אין אייער לידל איז נישטאָ גאָרנישט פון דעם הייליקן לאַנד. מיר קאָנען נישט וויסן מיט וואָס האָט עס געטומען אייער הארץ, ווי אַרום איז אייער הארץ אַזוי געבונדן מיטן לאַנד? כדי איר זאָלט קאָנען פאַרשטיין די זאַך, נעמט דעם שיר, וואָס איר האָט אָנגעשריבן, און נישט געענדערט אין אים קיין אות, לייענט אים איבער פאַר אייערן אַ חבר און איר זאָלט פאַרבייטן נאָר דעם נאָמען און איר זאָלט אים זאָגן, אַז דער שיר באַציט זיך נישט צו ארץ-ישראל, נאָר צו עפעס אַן מאטערנא אָדער מאַריאַ אָדער שיינדל אָדער עפעס אַן אַנדער שען מיידל. דאַן וועט איר זען, אַז דאָס ליד איז זייער און זייער צוגעפאַסט:

טרערען פליעסען געמישט מיט בלוט
און איך דענק (נור) וועגען דיר
דיך פערגעססען קאָן איך ניט
בייא יעדען טריט פעהלסט דו מיר.

וועמען וועט דאָ איינפאַלן, אַז דאָ רעדט זיך וועגן ירושלים אוך נישט וועגן מאטרענא!
און נאָך מער, די שורות וואָס קומען נאָך דעם:

(ווייל) דוא ביסט מיין בעסטער זעגען
אין דיר העננט מיין גאַנצעס גליק
איך ווילל קיין געלד און קיין פערמעגען
איך ווילל נור דיין ליעבען בליק.

דער „ליבער בליק" האָט מער אַ־שייכות צו עפעס אַ פיין מיידל און נישט צו ציונס-פעסטונג, און אויך דעם אויסוואָל, וואָס איר מאַכט צווישן גענלט און ליבע, פאַסט זיך מער צו צו אַ „שדוך", אַז ס׳איז אייך בעסער אַן אָרעם מיידל מיט איר ליבע און שיינקייט, איידער אַ רייכע, וואָס איז אייער האַרץ פרעמד.

איר באַדאַרפט וויסן, אַז דאָס גענפיל ווערט געבוירן דורך דעם באַגעגעניש פון צוויי אָביעקטן, און לויט דער נאַטור פון זיי ביידן איז דער כאַראַקטער פון דעם גענפיל, און דעריבער אַ גענפיל אָן אַ פאָרשטעלונג, וואָס שטייט פאַר די אויגן, קאָן נישט אויפגענומען ווערן דורך אַן אַנדערן, ווייל ער קומט נישט אַרויס ווי ס׳דאַרף צו זיין אין אַ קאָנקרעטער פאָרשטעלונג.

פאָעזיע האָט אַ מעטריק, און איר ווייסט וועגן דעם נישט, אַמאָל האָט מען געהאַלטן, אַז די זילבן (התנועות) זענען גאָרנישט מיט גאָר־נישט.

לויט דער מעטריק, וואָס מיר האָבן איצט געלערנט פון פרעמדע שפראַכן איז דער עיקר דער סדר פון די זילבן לויט די לייכטע און שטאַרקע קלאַנגען. איר באַדאַרפט צוערשט אויסלערנען מעטריק (ס׳איז גענוג פאַר איר אַ וואָך לייענען מיט איבונגען), וואָס איר וועט געפינען אין אַלע שפראַכן.

4) דער ווילן צו שרייבן און די גרינקייט צו שרייבן קומען ע״פ רוב פאַר דער מעגלעכקייט צו קאָנצן זאָגן עפעס אַ נ״י

וואָרט, קומען פאר דעם לערנען. אויב איר ווילט זיך באַנוצן מיט אַ פאָרם, וואָס איר פילט, דאַרפט איר לערנען, לייענען אַ סך, זיך אָפגעבן מיט נייע ביכער, צו דענקען און זיך אָנשטאָפן מיט די איצטיקע וויסנשאַפטן, און ערשט דערנאָך וועט איר זיך לאָזן שוועבן אויף די שפּיץ-בערג (פאָעזיע), אָדער גיין (פּראָזע) און זינגען און רעדן פאַר דעם פאָלק.

מיט אַכטונג

י. ל. פרץ

דער פרייז פון דער „ביבליאָטעק":

באַנד א' 1 ר' 20 קאָפּ
באַנד ב' 1 „ 20 „
ביידע צוזאַמען 2 רובל

דער צווייטער באַנד וועט דערשיינען אינגיכן. —

אפשר קאָנט איר מיר פאַרשאַפן עפעס אַ גוטן אָגענט פאַר מיינע ביכער: „ביבליאָטעק", אַרגעטינע און אַנדערע, וואָס איך וועל אינגיכן אַרויסגעבן! שרייבט.]

15

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

[דעם בריוו און די עטלעכע וויטערדיקע העברעישע בריוו האָט פרץ געשיקט צו יעקב דינעזאָן קיין קיעוו, וווּ דינעזאָן האָט געוווינט אין די יאָרן 1892—1896. עס איז שוין געווען נאָך דעם, ווי דינעזאָן האָט אַרויסגענעבן פּרצעס ביכל „בעקענטע בילדער" (אין יאָר 1890) און נאָך דעם, ווי ס'זענען אַרויסגענעבן געוואָרן דורך פרצן מיט דער הילף פון יעקב דינעזאָן די ערשטע צוויי בענדער „די יודישע ביבליאָטעק" (וואַרשע 1891). אגב, אין צווייטן באַנד „די יודישע ביבליאָטעק" איז געווען געדרוקט דינעזאָנס „הערשעלע", וואָס איז עפּעטער ארוים אין א באזונדער אויסגאבע]

Л. Перецъ י. ל. פרץ L. Peretz

[18]92. VI. 27, הצפירה

אינך כותב לי את סוף מעשיך בניעזין, אות הוא כי ל א קבלת עוד את כספך וע"כ צר לי מאד... מאָניש לא יצא עוד מתחת „ה מ כ ב ש" ובצאתו יהיה מכוער מאד. מדפיס אחד יש בווארשוי ושמו ארגעלבּראנד, אבל הוא סוקין-סין, והשאר כלם לשרפה.

„רוער אני כדג במים" ביום הדין של ספורי הקטנים. אשר הפך הים ליבשה יהפוך לב הקאראש [?] עלי לטובה. הביב' מוצאת חן גדול מאד מאד. אומרים כי נעלה החלק השני על הראשון מאד — 50% !

בקבלי את מכתבך „עשיתי רעש גדול", וגם טרם קבלתי אותו שפכתי את הקיטון על ראש ארגעלבּראנד ו ה ש ל י ש י יהי תחת ידינו כל עקר, והשוטה מה שעשה עשה.

ה' שולמאן חטא ואשם. אמנם שלח מחיר החלק הראשון, ולא אדע מי קבל את הכסף (תמול הייתי בבית הדואר, כתבתי מודעה כנהוג ומחר אקבל תשובה ואדע מה נעשה עם הכסף), אבל ה' שולמאן לא ענה על מכתבי. מדוע? הבשביל שהוא עשיר וסופר, ואני סופר ועני?

בקבלי את הידיעה מהפאסט אכתוב לו ואודיענו, מה נעשה עם כספו. אבל, האוכל לבקש ממנו מאמר, לבא עמו בדברים ולחכות עוד הפעם על תשובתו עד ימות המשיח? רואה אני את פניך והנם עצבים, דברי אלה לא ימצאו חן בעיניך; יהי כחפצך, אכתוב ל ו ע ת ה, ח"ב שלחתי לו אתמול.

מתי תבוא? כבר נלאיתי לחכות עליך: מעצמו מובן, כי אשתי דורשת בשלומך.

אחיך

ל. פ ר ץ

ד י י י ד י ש ע א י ב ע ר ז ע צ ו נ ג. —

ידידי!

דו שרייבסט מיר נישט, וואָס דו האָסט אויפגעטאָן אין ניעזין, אַ סימן, אַז דו האָסט נאָך נ י ש ט באַקומען דיין געלט, און דאָס בּאַ-דויער איך זייער שטאַרק... מאָניש[1] איז נאָך נישט אַרויס פון דרוק,

1) נישט זייענדיק צופריידן מיט די ענדערונגען, וואָס שלום-עליכם האָט געמאַכט אין „מאָניש", בעת ער האָט עס פּאַרעפּנט[עכט] אין דער „יו[ישער פּאָלקס-ביבליאָטעק", האָט פרץ, הי' שוין אָנגעהויבן, ארויסגעגעבן „מאָניש" אין א באַזונדער העפט.

און אַז ער וועט אַרויס וועט ער זיין זייער מיאוס. פאַראַן אַ גע-וויסער דרוקער אין וואַרשע, הייסט ער אָרגעלבראַנד, אָבער ער איז אַ גרויסער כלב, און די איבעריקע — טויגן אַלע אויפן פייער.

איך ציטער „ווי אַ פיש אין וואַסער" פאַרן יום-הדין פון מיינע קליינע דערציילונגען[1]. דער, וואָס האָט פאַרוואַנדלט דעם ים אין אַ טריקעניש, זאָל גוט מאַכן צו מיר קאַראַשעס (?) האַרץ. די „ביבליאָטעק" איז אַלעמען זייער שטאַרק געפעלן. מען זאָגט, אַז דער צווייטער באַנד[2] שטייט פיל העכער פונם ערשטן — 50 פּראָצענט!

ווען איך האָב באַקומען דיין בריוו, האָב איך געמאַכט אַ גרויסן טומל, און נאָך איידער איך האָב באַקומען דעם בריוו, האָב איך אויס-געגאָסן מיין שווער האַרץ צו אָרגעלבראַנדס קאָפּ, און דער ד ר י-ט ע ר[3] וועט זיין אונטער אונזער האַנט, און וואָס דער שוטה האָט אָפּגעטאָן, האָט ער שוין אָפּגעטאָן.

ה' שולמאַן[4] האָט זיך שטאַרק פאַרזינדיקט. ער האָט טאַקע גע-שיקט דאָס געלט פאַרן ערשטן טייל, איך ווייס אָבער נישט, ווער ס'האָט אָפּגענומען דאָס געלט (איך בין נעכטן געווען אויף פּאָסט, אָנגעשריבן, ווי דער שטייגער, אַ מודעה, און מאָרגן וועל איך באַקומען אַ תשובה און וועל וויסן, וואָס ס'איז געוואָרן מיטן געלט), אָבער

---

1) געמיינט די קליינע דערציילונגען, וואָס האָט באַדאַרפט דערשיינען אין אַ באַזונדער ביכל. —

2) אין צווייטן באַנד „די יודישע ביבליאָטעק", אַ זשורנאַל פאַר ליטעראַטור, געזעלשאַפט און עקאָנאָמיע. ערשיינט צוויי מאָל יעהרליך, רעדאַגיערט אונ הערויסגעגעבען דורך י. ל. פ ר ץ, וואַרשע 1891. אין צווייטן באַנד זענען צווישן אַנדערן אָפּגעדרוקט פאָלגנדיקע זאַכן פון פרצן: וואָס הערט זיך (פאָרוואָרט); בילדער און נאָוועלן: האַלט ס'מויל, מענדל בריינים, אַ קלעזמערס טויט, ס'הערצל צאַפּלט, די אלמנה, די לעזערין, דאָס זיבנטע בענטש-ליכטל. אין דעם באַנד איז אויך אַריין פּרצעס „בילדער פון אַ פּראָ" ווינץ-רייזע אין טאָמאַשאָווער פּאָוויאַט אום 1890 יאָהר", מיט אַן אויפשריפט: „געווידמעט די אַלע וואָס האָבן ג ע ו ו אָ ל ט, נאָר, ליידער, נישט ג ע ק אָ נ ט העלפן" (זייטן 75—141) און „קליינע געדיכטע" פון פרצן: אמת ושקר, דער לבנהס שוועסטער, אַ טרער, און אדום (נאָך היינע), ער און זי (אַן אַלטע היסטאָרישע פאַבל), דער כוס (פון פרוג), מיש-מאַש-דערנאָך אַן אַרטיקל פון פרצן וועגן געשיכטע, פעליעטאָן סון לץ פון דער רעדאַקציע און „קריטיק וועגן פאַרשיידענע ביכער און ביכלעך" געחתמעט בן-תמר (אויך פרץ). —

3) דער ד ר י ט ע ר באַנד פון דער „יודישער ביבליאָטעק" איז דערשינען ערשט אין יאָר 1894. —

4) אליעזר שולמאַן — דער באַוווכטער העברעישער שריפטשטעלער און פאָרשער פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור (געבוירן 1838, געשטאָרבן 1904). געווען אָנגע-שטעלט אין קיעוו ביי די בראָדסקיס. —

ה׳ שולמאַן האָט נישט געענטפערט אויף מיינע בריוו. פאַרוואָס? צי דערפאַר, ווייל ער איז אַ גביר און אַ שרייבער, און איך בין אַ שרייבער און אָן אָרעמאַן?

ווען איך וועל באַקומען די ידיעה פון דער פאָסט, וועל איך אים שרייבן און מיטטיילן, וואָס מיט זיין געלט איז געשען. אָבער צי קען איך בעטן ביי אים אַ מאמר, אָנקניפן מיט אים באַציונגען און וויידעראַמאָל וואַרטן אויף זיין ענטפער ביז משיחס צייטן? איך זע דיין פנים, עס איז אומעטיק; מיינע ווערטער וועלן דיר נישט זיין צום האַרצן; נו, זאָל שוין זיין, ווי דו ווילסט, כ׳וועל אים שרייבן א י צ ט, דעם צווייטן באַנד האָב איך אים נעכטן אַרויסגעשיקט.

ווען קומסטו? איך בין שוין מיד געוואָרן צו וואַרטן אויף דיר. פאַרשטייט זיך פון זיך אַליין, אַז מיין פרוי לאָזט דיר גריסן.

דיין ברודער
ל. פ ר ץ

16

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[נעשריבן אויף א פאָסט־קאַרטל, פון וואַרשע קיין קיעוו. דער אַדרעס ראַגנעדינסקע גאַס, הויז פון זשיוואָגליאדאוו, נ. ד. לוריע, פאַר ה׳ דינעזאָן]

וואַרשע, 21 סעפטעמבער, 1892

ידידי!

כי חלית וגם החלמת ידעתי מפי אחותך. ב... — — נראה שביב של רגש... הן דעפעשען שלחה!!! פגשתי אותה בר״ה (בחלק הב׳ מהיומא אריכתא) ותשפוך את נפשה ה... לפני. מדבריה נודע לי, כי הנך עושה את עסקיה בקיוב... גם זאת אמרה לי, כי קבלת מעט כסף מב״ח וגם השאר נבטח לך, אולי ממכתבך לא אראה זאת.

מווילנא (לא מוויטעבסק) לא קבלת כסף, יען כי לא נשלחו לך: פתאום נסתם כל חזון משם, וגם אני איננו מקבל מכתב. העומד בראש הוא גאָידא ולפי מכתבו האחרון יבא הנה (לווארשוי) לדבר את נ.

בנוגע למאווישיסזאן תוכל למסור את הדבר לב"ד ועוד נדבר מזה בבואך, הן מקיוב לא תצא עוד תורה. —

המגפה עומדת אחרי כתלנו. לפני יום הכפורים קרו איזה מקרים בעולם הערלים ואחרי יו"כ מתחילים המולים [?] להשתלשל. וכבר הקיפה השמיעה כי אחד מאב"י (בלשונו של וועבער) „נפל שדוד על במתי-המגפה !" (בלשונם של שאר החכמים). ואתה תלך מחיל אל חיל ! אחרי ראותך את המגפה פנים אל פנים בקיוב, תשוב ותראנה בווארשוי, אבל נעשית לבלי חת, כי פעמים לא תקום צרה. (מי יודע ?)

עד כה אמרנו כי הרבונו של עולם הוא פראַוואָסלאווני, ואך את הפראוואסלאווים הוא ייצר פאשון עינו, עתה רואים אנחנו בחוש, כי הוא בורזיוא לכל משפטיו וחקותיו, כי הוא אלוה העשירים. בלובלין היתה מגפה נוראה, וגם עתה, כאשר נחלשה, היא מוציאה יום יום להרג רב, אבל מתים אך העניים, ובעלי כרס חיים ושלמים וקיימים. עד כה קרה לפעמים, כי הגבירים מתו מפחד. עתה נודע הדבר, כדבר ברור, כי המגפה הוא אך מגפה של עניים, והגבירים ששים ושמחים... ומתנדבים...

נבחרתי לסופר הקאמיטעט לעזרת העניים בזמן המגפה... מזה יהי' לי : אַ צושפרינג צו דער פרנסה ; זאַלץ צום ווַאַסער אויף קאַשע.

אחיך
ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג. —

ידידי !

אַז דו ביסט געווען קראַנק און דו ביסט געזונט געוואָרן, האָב איך זיך דערוווסט פון דיין שוועסטער. אין דעם... איז קענטיק געווען אַ פונק פון מי-געפיל... זי האָט דאָך געשיקט דעפעשן !!! כ'האָב זי געטראָפן ראש-השנה (אין דער צווייטער העלפט פון דעם „יומא אריכתא"), און זי האָט פאַר מיר אויסגעגאָסן איר גאַנץ... האַרץ. פון אירע רייד האָב איך זיך דערוווסט, אַז דו פירסט אירע עסקים אין קיעוו... זי האָט מיר אויך געזאָגט, אַז דו האָסט באַקומען אַביסל געלט פון אַ בעל-חוב, און, אַז מען האָט דיר צוגעזאָגט אויך דאָס איבעריקע, אָבער פון דיין בריוו זע איך עס נישט אַרויס.

פון ווילנע (נישט פון ויטעבסק) האָסטו קיין געלט נישט באַ-קומען, ווייל מען האָט נישט געשיקט; מיטאַמאָל איז פון דאָרט אַלץ איבערגעריסן, און אויך איך באַקום נישט קיין בריוו. אין דער שפּיץ שטייט דאָרט גאָידאָ [1], און לויט זיין לעצטן בריוו — וועט ער קומען אַהער (קיין ווַאַרשע) צו רעדן מיט אונז.

וואָס שייך מאָושיסזאָנען, קאָנסטו איבערגעבן די זאַך אין גע-ריכט. מיר וועלן נאָך רעדן מפּות דעם, ווען דו וועסט קומען, וואָרום פון קיעוו וועט שוין קיין תורה נישט אַרויס. —

די מגפה [2] שטייט הינטער אונזערע וועגן. פאַר יום-כּיפּור זענען געווען עטלעכע פאַלן אין דער גוישער וועלט, און נאָך יום-כּיפּור הויבן אָן אויך די געמאַלעטע [ז] צו באַקומען שלשול. און ס׳איז שוין אַרויס אַ קלאַנג, אַז איינער פון אחינו בני ישראל (אין וועבערס [3] שפּראַך) „איז געפאַלן טויט אויף דעם מגפה-מזבח!״ (אין דער שפּראַך פון די איבעריקע חכמים).

און דו גיסט פון זיג צו זיג! נאָכדעם, ווי דו האָסט געזען די מגפה פנים אל פנים אין קיעוו, וועסטו זי נאָכאַמאָל זען אין ווַאַרשע; אָבער דו ביסט געווָארן אומבאַרירלעך, ווייל צוויי מאָל קען די צרה נישט געשען. (ווער ווייסט?)

ביז היינט האָבן מיר געזאָגט, אַז דער רבונו-של-עולם איז אַ פּראַוואָסלאַווענער, און אַז נאָר די פּראַוואָסלאַווענע היט ער אָפּ, ווי אַן אויג אין קאָפּ; איצט זעען מיר בחוש, אַז ער איז אויך אַ בור-זשוי מיט אַלע פּיטשעווקעס, אַז ער איז דער גאָט פון די רייכע. אין לובלין איז געווען אַ שרעקלעכע מגפה, און אַפילו איצט, ווען זי איז שוין שוואַכער, נעמט זי אַוועק טאָג-טעגלעך פיל קרבנות. אָבער עס שטאַרבן בלויז אַרעמע לייט, און די בייכיקע גבירים לעבן און זענען געזונט און שטאַרק. ביז איצט פלעגט נאָך אַמאָל טרעפן, אַז די גבירים זענען געשטאָרבן פון שרעק, איצט אָבער איז שוין געווָארן קלאָר, אַז די מגפה איז אַ מגפה פאַר אָרעמעלייט, און די גבירים פרייען זיך און... געבן נדבות...

---

1) יצחק גוידא (ב. גאָרין) האָט דאָן אין ווילנע אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן יידישע ביכלעך א. נ. „קליינע ערציילונגען״, אין דער סעריע איז שפּעטער אַרויס אויך פרצצ׳ס ביכל-מעשות. —

2) די כאָלערע, וואָס האָט דאָן געהערשט אין רוסלאַנד. —

3) מיכל וועבער—העברעישער שריפטשטעלער, דאָן מיטאַרבעטער פון „הצפירה״.

איך בין אויסגעקליבן געווארן פאַרן סעקרעטאַר פון קאָמיטעט צו העלפן די אָרעמע בעת דער מגפה[1] ...

דערפון וועל איך האָבן: אַ צושפרינג צו דער פרנסה, זאַלץ צום ווַאסער אויף קאַשע. —

דיין ברודער
י. ל. פרץ]

17

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[ווא־שע, אן א דאטע, אין יאָר 1892]

ידידי!

את מכתבך קבלתי במועדו וכרגע עניתי לך ונתתי את הגליון, הכתוב על כל גדותיו, במעטפה וגם מארקע הדבקתי... אך עתה לא אזכור עוד אם נשלח המכתב או נאבד ואיננו. וע"כ הנני מוכרת לכתוב לך שנית.

ראשית חכמה – לבל תשמע לעצתי אם אתננה; יודע אתה, כי לא אני היודע להלוך כנגד החיים, וע"כ נתליתי על בלימה... אחרי שני חדשים עלי לשלם שכר דירה ומוצא לכסף אין ולא יהיה; כעבור ימי חנפש לתלמידי האוניווערזיטעט יהיה עלי לשלם סך 50 רו"כ שכר למודים, והביב' לא מצאה לה מהלכים עד כה ואת הספרים הקטנים מכרתי בסכום מצער מאד עד כי אין מספר–מבשת... אבל כל זה נוגע (או חודר) אל עצמי ואל בשרי, ועלי ליעץ לך.

לפי דעתי עליך לשוב לווארשוי. מוטב למוג ברעב בהיתר ולא לרחוץ בחימה [בחמאה?] באסור. עאכו"כ אם גם שם אין לך משען לחם. לחיים באסור נחוצים עצבי איש אחר, ולא עצביך, אתה תפול למשכב. לו הייתי אני תזחתיך, כי אז כתבתי הרבה והבחור מאיישישאק

1) אין 1892 האָט פרץ, אגב, פארפאַסט א ביכל „ווער עס וויל נישט — שטאַרבט נישט אויף חלי־רע", אַרויסגעגעבן פון וואַרשעווער יידישן הילפס־קאָמיטעט קעגן כאָלערע. די הספמה פון דער וואַרשעווער מעדיצין־פאַרוואַלטונג איז דאטירט דעם 6 נאָוועמבער 1892. —

היה קורא יותר, אבל אתה לא תוכל לכתוב, כי אם בשלוה ומנוחה, וע"כ מישיבתך בקיוב לא יהנה גם הבחור מאיישישאק. לו הייתי תחתיך בקיוב, כי אז מצאתי גם תענוגים לנפש, כי ב"ס גם שם אידעאלען בעלות (ולא בעלי) עינים שחורות או עיני תכלת, אבל אתה לא תשית לב גם לזאת, ולמה אתה שם? בא לווארשוי ושב עמדי עד כמה שיתן לנו בעה"ב לשבת, לחמי – לחמך ושקויי – שקוייך. אל תשכח גם זאת, כי חב אני לך הרבה, ואם אאכילך ימים רבים לא אצא עוד ידי חובתי. יודע אתה את עקרת ביתי, כי גם היא תקבלך בעין יפה ובכל לב.

ואם רבים הם מכיריך בקיוב וחפצים המה להושיע לך, אז אחת משתי אלה: או יתנו לך מכתבי מליצה לה' פיינבערג, העומד בפ"ב בראש הקאָמיטעטען ויתן לך איזה משרה, או ישלחך לארגענטינא עם בית הדפוס או מכתב עתי (הן זה דבר נחוץ הוא שם לפעול על לבות הבאים ולא יוליכום שולל „אנשים מן הצד"), או יתנו לך מכתבי מליצה למכיריהם הסוחרים בווארשוי והם יספיקו לך איזה משרה. הלא צרכיך מועטים ובעל-סמכא אתה בנוגע להאוצר, כמלא כריק.

זאת היא עצתי, אבל עוד הפעם אזכירך, שלא איש עצות אני. ואל תדמה בנפשך, כי מקדים אני בזה לגול מעלי את האחריות בעד עצתי; באמת ובתמים אני אומר לך. אל בינתי בעולם המעשה אל תשען, פן יכשל עוזר ונפל עזר, ואם באת בין המצרים ושכלך לא יפתור שאלתך, שאל את פי מיודעיך ומכיריך שלא מעולם הספרות...

מתאונן אתה עלי, כי לא השמעתיך חדשות. הנני פותח לך את שקי, את אוצרי הטוב ורוה את עיניך במרגליות הטובות:

1) אחרי הצהרים אין לי עוד עבודה. ישנה איזה [עבודה] קטנה וקלה על איזה ימים ובמהרה בימינו אהיה חפשי כצפור מהשעה השלישית עד הערב לצאת ולראות בבנות הגן והשוקים.

2) כלנו בקו-הבריאה. תהלה לאל חי המחיה נפשות בימות הקיץ בווארשוי גם ברחובות נאַלעווקי ופראנציסקאַנסקא. בערב הנני יוצא ככל אסורי ווארשא מאור הכבשן ואהתפלא עלי, כי לא נתכתי כליל ועוד יש נשמה להפקידה ביד הקב"ה על כל הלילה, ובבקר אקיץ ואתפלא על הקב"ה אשר בזמן הזה לא החמיץ את פקדונו.

3) אוכלים אצלי סאקאלאוו והר"ר מינץ, אשר שלחו את נשותיהם לרעת בשדה... הם אוכלים מעט, מדברים במתינות, צועקים לעתים רחוקות, מתוכחים על דבר החלי-רע, העומד אחת כתלינו ומספרים חדשות, אשר אקרא ביום מחר בהצפירה.

4) בעד מודעות החילותי לכתוב להצפירה. כתבתי: 1) בקרת על ספרו של ווייסברעם והוא עודנו „כעזות-מחוצף פנים", ולא תפן, כי הצדק אתי. 2) פעליעטאָן: „רחמי אכזרים" כמענה לו בפרט ולכל „הרח"ש של הספרות" בכלל. וגם פעליעטאן 3) עיר המתים, אשר יודפס היום, ערב שבת קדש, פרשת אינני יודע. מלבד זה 4) מחלקת לשם הפאטריאטיזם (הראשון), אשר לא הבינו הקוראים הפשוטים והקוראים-הסופרים על אחת כמה וכמה.

N B חפץ אני לכתב גם להמליץ מדי־ שבוע בעבור מודעות, אך חכיתי על בואך ואתה תציע את „העסק" לפני המליץ. אם תאבה תכתוב משם התנאים: מחיר מאמרי—מחיר „הגדולים"; מחיר המודעות—בנכיון ראבאט הגון. מותר להמו"ל „להשיב אחור", אך לא לתקן, לגרוע ומה גם להוסיף.

5) כהנובסקי הוציא לאור אחרי „המלשין" ספר „מטרפליון".

6) כהנובסקי גם זינגער חוקרים ודורשים אותי ואת מכירי, אם לא שמתי אותם למטרה לחצי („רחמי אכזרים"), וכל אחד ואחד מהם מעורר את רעהו, כי הוא בעל הדמות. ברחמי אכזרים נזכרו: מלשין ומשורר בפשוטם כמשמעם, אבל „על ראש הגנבים בוערת המצנפת", וכהנובסקי כתירא מן „המלשין" וזינגר מתחולל מן „המשורר", וכל אחד מהם ישות לי, בפגשו אותי, בחוקות [ז], אשר חלקו מחמאות ומביאות לידי הקאה...

7) שולדבערג אומר כי חייבים אנחנו לו 20 רובל! איככה? לא חפצתי לראות את החשבון, עד בואך.

8) „בעקענטע בילדער" ספו תמו... (אולי תוכל לשלוח מהנמצאים אצלך בקיוב?) ולשנים שלשה שואלים אני עונה בגאון: „ספו תמו ובעזהי"ת יוצא לאור שנית".

9) חושד אני את אחת השפחות אשר בבית, שאני גר בו, כי היא „מטילה ריאה" (כן?) על בני.

10) קבלתי זה ימים רבים מכתב מהגבירה מאגידאוויטש (או מגיד'אוויטש) בתודה-קרירה מאד מאד... ת"ח שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והאשה, ומה גם אשת חבר, לא תמחול לעולם.

יש לך חדשות כמספר עשרת השבטים: מיין ליעבכען וואָס ווילסטו דוא נאָך מעהר?

בנוגע למאמרו של ה' שולמאן הנני מקבלו בכל לב ונפש ומדפיסו בלי שנוי ותמורה יתיר או חסר. תוכל להבטיחו בשמי ושמך יחד.

הגד נא לי: מה שלום קיוב? מה „אומר" ווייסבערג? איה מז"ח?

ב. היה בווארשוי ולא מצא חן בעיני... היה אצלי שתי פעמים ובפעם השלישית לא מצאני ויעזוב כרטיסו... קרא באזני מאמרי זיארגאן ו„הכל כאשר לכל"—O גדול, גבור וגורא. — נקודה אחת ישנה בתוך האדם הזה והוא — גרוש (גראָשען), וכל מאוויו, דבריו, מעשהו, כתיבתו, תנועותיו, יוצאים ושרים מואל הנקודה הזאת. גרוש אחד ולא מאת אלף רו"כ, גרוש אחד ולא סוסים, גנים, פרדסים, נשים יפות, טעאטר וכו'. אלא גרוש במזומן פשוטו כמשמעו, בשבילו יפשוט נבלה בשוק וגם יונה אשה זונה... גם כן פשוטו כמשמעו. דברי אלה, עכ"פ האחרונים, יהיו לך כספר החיים, אבל המפרש חי וכבאך יפריש את השמלה לגעל נפשך.

„הביב' איננה הולכת", ה„קטנים" אינם זוחלים, הבטחתי לכתוב בשביל בן אביגדור, אבל כיון שהבטחתי, העט נופל מידי ולא אוכל לכתוב מאומה, וגם הפרוטה האחרונה לא אזלה עוד מכיסי ועוד חזון למועד.

לפי הנשמע גם הוצאות בין אביגדור אינן זוחלות עוד כמקודם.

סוף דבר אין חדשות, אין טובות, אין ישועות ונחמות ואין תקוות לעתיד לבא...

בני העיט אשר עטו על פגרי פּאַלעסטינא פנו לה עורף לרדוף אחרי פגרי ארגענטינא... להם — חוטם! הם י ו ד ע י ם להלוך כנגד החיים. —

צר לי מאד מאד על ספורי הקטנים, אך מה אעשה? לו היה לאל ידי להדפיסם בחוץ לארץ! אל תחזירם חנם עד בואך, עוד אפנה לראות את הפגרים, לבכות את חללי. הנני מתחיל לסדר את הח"ג, אך בלעדיך איש אובד עצות אני, ואינני מוצא את ידי ורגלי.

לא אוכל להבין מדוע לא תוכל להוציא את הגזלה מיד עושקך? כפי אשר אזכור ישנן בידיך ראיות מהימנות, ומה נהיה? איך נפל דבר?

אם קבלת גם את מכתבי הראשון, אז תראה ההבדל ביניהם; זוכר אני, כי בכתבי את הראשון היה לבי רך כשמן במקום אחד וחזק מצור במקום שני.

עבד עצבי אנכי, וכל אשר אוציא מתחת ידי יליד עצבים הוא. אולי ישנם סופרים בקיוב.

ומה דעתך: לשלוח לשעפטעל קאָמיס? כמה? על איזה תנאים?

והנני אהבך ומוקירך

אשתי ובני דורשים בשלום. ל. פ ר ץ

[אויף דער פערטער זייט פון דעם גרויסן בריוו, איז נאָך פאַרבליבן נישט דערשריבן א דריי פערטל זייט, האָט פרץ צוגעשריבן די באַווסטע ווערטער „כדי שלא להוציא הניר חלק", און אראָפגע־צויגן א ליניע בין אראָפ זייט].

[די יידישע איבערזעצונג

ידידי!

דיין בריוו האָב איך דערהאַלטן אין דער ריכטיקער צייט, און כ'האָב באַלד דיר געענטפערט, אַרײַנגעלייגט דאָס בויגעלע פאַפּיר, פאַרשריבן פון אַלע זייטן, אין אַ קאָנווערט און אויך אַרויפגעקלעפט אַ מאַרקע... אָבער איצט קען איך זיך נישט דערמאָנען, צי דער בריוו איז אַרויסגעשיקט, אָדער ער איז גאָר פאַרפאַלן געוואָרן און איז נישטאָ. דעריבער בין איך געצוווּנגען דיר צו שרײַבן נאָכאַמאָל.

ראשית חכמה — זאָלסט נישט פאָלגן מיין עצה, אויב איך וועל זי דיר געבן; דו ווייסט, אַז נישט איך בין דער מענטש, וואָס ווייס ווי צו באַגיין זיך אין לעבן, און דעריבער העלפ איך אין רוים... אין צוויי חדשים אַרום דאַרף איך באַצאָלן דירה־געלט, און פונוואַנען צו קריגן געלט איז נישטאָ און וועט נישט זיין; נאָכדעם ווי ס'וועלן זיך ענדיקן די פעריען פאַר אוניווערזיטעט־סטודענטן, דאַרף איך באַצאָלן 50 רובל שכר־לימוד, און די ביבליאָטעק האָט ביז איצט נישט געפונען קיין אָפּנעמער, און די קליינע ביכלעך האָב איך פאַרקויפט פאַר זייער אַ נישטיקן פרייז, אַז איך קען דיר פאַר חרפה פשוט נישט אָנרופן דעם פרייז... אָבער דאָס אַלץ רירט אָן (אָדער דרינגט אַריין) אין מיר און אין מיין לייב, און איך דאַרף דיר גאָר געבן אַן עצה.

לויט מיין מיינונג, דאַרפסטו זיך אומקערן קיין ווארשע. בעסער אויסצוגיין פון הונגער בהיתר, אײדער באָדן זיך אין פוטער באסור, בפרט אַז דאָרט האָסטו אויך נישט קיין זיכערן ברויט. פּדי צו לעבן אָן רעכט, דאַרף מען האָבן אַנדערע נערוון, נישט דיינע, דו קענסט נאָך קראַנק ווערן. ווען איך זאָל זיין אויף דיין אָרט, וואָלט איך געשריבן אַ סך, און דער בחור פון איישישאָק וואָלט מערער געלייענט, אָבער דו קענסט נישט שרײַבן אַנדערש, סיידן אין רו און שטילקייט, און דעריבער וועט אויך דער בחור פון איישישאָק קיין הנאה נישט האָבן פון דיין זיצן אין קיעוו. ווען איך זאָל זיין אויף דיין אָרט

אין קיעוו, וואָלט איך געפינען אויך תענוגים פאַר דער נשמה, ווייל דאָרט זענען אויך דאָ אידעאַלן, וועלכע פאַרמאָגן שוואַרצע אָדער בלויע אויגן, אָבער דו לייגסט דאָך דערויף אויך קיין אַכט נישט, צו וואָס־זשע זיצסטו דאָרט? קום קיין וואַרשע און זיץ צוזאַמען מיט מיר, ווי לאַנג דער באַלעבאָס וועט אונז לאָזן ווינען, מיין ברויט וועט זיין דיין ברויט און מיין געטראַנק — דיינער. פאַרגעס אויך נישט, אַז שולדיק בין איך דיר אַ סך, און אַפילו אויב דו זאָלסט ביי מיר עסן זייער לאַנג, וועל איך נאָך אַלץ נישט דעקן דיר מיין חוב. דו קענסטו דאָך מיין פרוי, אַז זי וועט דיך אויך אויפנעמען גאַסטפריינט־לעך און מיטן גאַנצן האַרצן.

און אויב דו האָסט אין קיעוו אַ סך באַקאַנטע, און זיי ווילן דיר אַרויסהעלפן, איז אַיינס פון די ביידע: אָדער זאָלן זיי דיר געבן רעקאָמענדאַציע־בריוו צום ה' פיינבערג, וועלכער שטייט אין שפּיץ פון קאָמיטעט פון פ"ב [פּעטערבורג], ער זאָל דיר געבן אַ שטעלע; אָדער זאָלן זיי דיך שיקן קיין אַרגענטינע צוזאַמען מיט אַ דרוקערייַ אָדער צייַ־טונג (עס איז דאָך זייער נויטיק דאָרטן צו ווירקן אויף די וואָס קומען אַהין, כדי „מענטשן פון דער זייט" זאָלן זיי נישט פאַרפירן), אָדער זאָלן זיי דיר געבן רעקאָמענדאַציע־בריוו צו זייערע באַקאַנטע סוחרים אין וואַרשע, מען זאָל דיר שאַפן עפעס אַ שטעלע. דיינע באַדערפ־פענישן זענען דאָך קליין, און אַ בר־סמכא בנוגע קאַסע־ענינים ביסטו דאָך. — — —

אָט דאָס איז מיין עצה, איך דערמאָן דיר אָבער נאָכאַמאָל, אַז איך בין נישט קיין מענטש פון עצות־געבן. דו זאָלסט נישט מיינען, אַז איך בין דערמיט אויסן באַצייטנס אַראָפצוווואַרפן פון זיך די אחריות פאַר מיין עצה; איך זאָג עס דיר באמת און ערלעך: אויף מיין פאַרשטאַנד אין פראַקטישע ענינים זאָלסטו זיך נישט שטיצן, ווייל דו קענסט געשטרויכלט ווערן, און אויב דו ביסט געקומען אין אַ טעמפּן ווינקל, און דיין שכל קען נישט ענטפערן אויף דיינע פראַגן, דאַן פרעג ביי דיינע באַקאַנטע, וועלכע געהערן נישט צו דער ליטעראַרי־שער וועלט...

דו קלאָגסט זיך אויף מיר, פאַרוואָס כ'האָב דיר נישט געלאָזט הערן קיין נייעס. אָט עפּן איך דיר אויף מיין זאַק, מיין טייערן אוצר, און דו שטיל דעם דורשט פון דיינע אויגן מיט די טייערע פערל:

1) נאָכדיטאָג האָב איך מער קיין אַרבעט נישט. ס׳איז נאָך פאַראַן אַ קלייַנע, לייכטע אַרבעט אויף עטלעכע טעג, און גאָר אינגיכן וועל איך ווערן פריי ווי אַ פויגעלע פון דריי אַ זייגער אָן בין אָוונט, צו גיין קוקן אויף די טעכטער פון גאָרטן און פון די בולוואַרן.

2) מיר זענען אַלע געזונט, אַדאַנק דעם אויבערשטן, וועלכער שפייזט די נפשות אין די זומער-טעג אין וואַרשע אויך אויף נאַלעווקעס און פראַנציסקאַנער. אין אָוונט גיי איך אַרויס, ווי אַלע וואַרשעווער געפאַנגענע פונם קעסל, און איך וווּנדער זיך, וואָס איך בין נישט אינגאַנצן צעקאָכט געוואָרן און וואָס איך האָב נאָך אַ נשמה איבער-צוענטפערן זי אין די הענט פון הקדוש-ברוך-הוא „אויף אַ גאַנצע נאַכט". און אינדערפרי: כאַפּ איך זיך אויף און איך וווּנדער זיך אויף גאָט, וואָס ער האָט אין אָט דער צייט נישט פאַרלאָזט און פאַרגעסן זיין פקדון.

3) ביי מיר עסן סאָקאָלאָוו און ד״ר מינץ, וועלכע האָבן געשיקט זיי ערע וויבער „פאַשען זיך אין פעלד"... זיי עסן ווייניק, רעדן געלאַסן, לאַכן זייער זעלטן, פירן וויכוחים בנוגע דער כאָלערע, וואָס שטייט הינטער אונזערע וועגט, און דערציילן נייעס, וואָס איך לייגן צומאָרגנס אין „הצפירה".

4) איך האָב פאַר אַנאָנסן אָנגעהויבן צו שרייבן אין „הצפירה"; כ׳האָב אָנגעשריבן: 1) אַ קריטיק וועגן ווייסבערמס בוך, אויף וואָס ער האָט מיר געענטפערט, ווי אַן „עזות-מחוצף-פנים", און דו צווייפלסט דאָך נישט מסתמא, אַז גערעכט בין איך; 2) אַ פעליעטאָן „רחמי אכזרים" אַלס ענטפער אים בפרט און אַלע „רח״ש פון דער ליטע-ראַטור" בכלל, און 3) אויך אַ פעליעטאָן („עיר המתים" – „די מתים-שטאָט"), וואָס ווערט היינט געדרוקט, ערב שבת-קודש, וועלכע פרשה ווייס איך נישט. חוצדעם „מחלוקת לשם פאַטריאָטיזם" (ערשטער), וואָס די פשוטע לעזער האָבן אים נישט פאַרשטאַנען, און די לעזער די שרייבער אַוודאי און אַוודאי נישט.

N. B. איך וויל אויך שרייבן יעדע וואָך אין „המליץ" פאַר אַנאָנסן, איך וואַרט אָבער אויף דיר, דו זאָלסט דעם „עסק" פאָרלייגן דעם „המליץ". אויב דו ווילסט, שרייב פון דאָרטן. די באַדינגונגען: דער פרייז פון מיין מאמר – ווי דער פרייז פאַר „גדולים"; דער פרייז פון די אַנאָנסן – מיט אַ גרויסן ראַבאַט; דער רעדאַקטאָר מעג „אָפשיקן צוריק", אָבער נישט פאַרריכטן, פאַרמינערן אָדער פאַרגרעסערן.

5) כהנובסקי[1]) האָט אַרויסגעגעבן נאָך דעם „המלשין" אַ בוך „מטרפליון".

6) כהנובסקי און זינגער[2]) פרעגן זיך נאָך ביי מיר און ביי מיינע באַקאַנטע, צי האָב איך נישט זיי אַמאָל גענומען ווי אַ ציל פאַר מיינע פיילן („רחמי אכזרים"), און יעדערער פון זיי רעדט איין דעם צווייטן, אַז אים מיינט מען עס. אין די „רחמי אכזרים" ווערן דערמאָנט: אַ מלשין און אַ משורר, פראָסט-פשוט, אָבער „אויפן גנב ברענט דאָך ס'היטל", האָט כהנובסקי מורא פאַרן „מלשין" און זינגער ציטערט פאַרן „משורר". און ווען איך באַגעגן עמעצן פון זיי, חנפעט מיר יעדערער מיט פוטער-הניפהלעך, וואָס עקלען ביז צום ברעכן...

7) שולדבערג[3]) זאָגט, אַז מיר זענען אים שולדיק 20 רובל! ווי אַזוי? כ'האָב נישט געוואָלט זען דעם חשבון, ביז דו וועסט קומען.

8) די „בעקענטע בילדער[4])" זענען אויספאַרקויפט... (אפשר קענסטו מיר צושיקן פון די, וואָס געפינען זיך ביי דיר אין קיעוו?) און די צוויי-דריי, וועלכע פרעגן זיך דערויף נאָך, ענטפער איך שטאָלץ: „אויסגעגאַנגען און מיט גאָטס הילף וועלן מיר אַרויסלאָזן אַ צווייטע אויפלאַגע".

9) איך בין חושד איינע פון די דינסטמיידלעך, וואָס געפינען זיך אין שטוב, ווו איך וווין, אַז זי וואַרפט אַן אויג אויף מיין זון.

10) כ'האָב באַקומען שוין מיט אַ צייט צוריק אַ בריוו פון דער מאַדאַם מאַגידאָוויטש (אָדער מגיד'אָוויץ) מיט זייער, זייער אַ קאַלטן דאַנק... אַ תלמיד-חכם, וואָס איז מוחל אויף זיין כבוד, איז זיין כבוד נישט געשענקט, און אַ פרוי, בפרט נאָך אַ ווייב פון אַ תלמיד-חכם, וועט דיר קיינמאָל נישט מוחל זיין.

אָט האָסטו דיר נייעס לויט דער צאָל פון די צען שבטים: „מיין ליבכען, וואָס ווילסט דו נאָך מער"?

וואָס שייך דעם מאמר פון ה' שולמאַן, נעם איך אים אָן מיטן גאַנצן האַרצן, און איך דרוק אים אָן ענדערונג, אָן צוגאָבן און אָן קיצורים. קענסט אים פאַרזיכערן אין מיין און דיין נאָמען.

---

1) העברעישער שריפטשטעלער, פארפאסט א ריי לערנביכער און דערציילונגען.

2) אברהם זינגער, העברעישער און יידישער שריפטשטעלער (1864—1920). —

3) א דרוקער אין וואַרשע, וואָס האָט געדרוקט פרצעס אויסגאַבעס. —

4) א זאַמלונג דערציילונגען פון פרצן, וואָס י. דינעזאָן האָט אַרויסגעגעבן אין 1890.

זאָג מיר נאָר: וואָס מאַכט עפּעס קיעוו? וואָס „זאָגט" וויסבערג? וווּ איז מז"ח?

ב. איז געווען אין וואַרשע און איז מיר נישט געפעלן געוואָרן... ער איז געווען ביי מיר צוויי מאָל און צום דריטן מאָל האָט ער מיך נישט געטראָפן אין דערהיים און געלאָזט זיין וויזיט-קאַרטע... ער האָט מיר פאָרגעלייענט זיינע מאמרים אין זשאַרגאָן, „והכל כאשר לכל" — אַ נול, אַ גרויסער, מעכטיקער און מוראדיקער. — איין פּינטעלע איז פאַראַן אין אָט דעם מענטשן, דהיינו — דער גראָשן, און אַלע זיינע פאַרלאַנגען, רייד, מעשים, שרייבעכץ, באַוועגונגען, אַלץ גייט און קומט פון און צום דאָזיקן פּינטעלע. איין גראָשן — און נישט קיין הונדערט טויזנט רובל; איין גראָשן און נישט קיין פערד, געטנער, סעדער, שיינע פרויען, טעאַטער א. ד. גל., נאָר אַ מזומענער גראָשן, פראָסט-פשוט; צוליב אים וואָלט ער אָפּגעשינדן אַ נבלה אין גאַס און וואָלט אַפילו פאַרפירט אַ גאַסן-פרוי... אויך פשוטו כמשמעו. מיינע דאָזיקע ווערטער, יעדנפאַלס די לעצטע, זאָלן זיין פאַר דיר אַ וועג-וויזער, אָבער דער בעל-דבר לעבט, און אַז דו וועסט קומען, וועט ער אויסשפּרייטן פאַר דיר דאָס קלייד, און עס וועט דיך אַזש עקלען.

די „ביבליאָטעק" גייט נישט, די „קליינע" קריכן נישט; כ'האָב צוגעזאָגט אָנצושרייבן פאַר בן-אביגדורן, נאָר אַזוי-ווי כ'האָב צוגעזאָגט, פאַלט מיר די פעדער אַרויס פון האַנט און איך קאָן גאָרנישט נישט שרייבן, דערצו איז די לעצטע פרוטה נאָך נישט אויסגערינען פון מיין טאַש, און עס איז נאָך דאָ צייט.

ווי עס איז צו הערן, קריכן אויך בן-אביגדורס אויסגאַבעס[1]) נישט ווי אַמאָל.

דער סוף איז, אַז קיין נייעס איז נישטאָ, קיין גוטס איז נישטאָ, קיין ישועות ונחמות נישטאָ און ס'איז אויך נישטאָ קיין האָפענונג אויף דער צוקונפט... די קראָען, וועלכע זענען אָנגעפלויגן אויף די פגרים פון פאַלעסטינע, האָבן זיך אויסגעדרייט צו איר מיטן רוקן, כדי נאָכצולויפן די פגרים פון אַרגענטינע... זיי האָבן — אַ נאָז! זיי ווייסן, זוי צו גיין אַנטקעגן דעם לעבן.

עס איז מיר אַ גרויסער שאָד אויף מיינע קליינע דערציילונגען, נאָר וואָס קען איך טאָן? ווען איך וואָלט קאָנען דרוקן זיי אין אויסלאַנד! קער מיר זיי נישט אום אויידער דו קומסט, איך וועל נאָך

1) העברעישע ביכלעך א. נ. „ספרי-אגורה" צו ביליקע פרייזן. —

באַווייזן צו זען די פגרים, צו באַווינען מיינע קרבנות. איך הויב שוין אָן צוזאַמענשטעלן דעם דריטן טייל[1], אָבער אָן דיר בין איך אומבאַהאָלפן און איך געפין נישט מיינע העכט און פיס.

איך קען נישט פאַרשטיין, פאַרוואָס דו קענסט נישט אַרויסקריגן די גזלה פון דיין רויבערס האַנט? אויף וויפל איך געדענק, האָסטו דאָך אין האַנט שטאַרקע באַווייזן, און וואָס וועט זיין? וואָס איז געשען?

אויב דו האָסט דערהאַלטן אויך מיין ערשטן בריוו, וועסטו זען צווישן זיי דעם אונטערשייד; איך געדענק, אַז בעת כ'האָב געשריבן דעם ערשטן בריוו, איז מיין האַרץ געווען וויך ווי בוימל אין איין אָרט, און שטאַרקער פון אַ פעלז אין אַ צווייטן אָרט.

איך בין אַ קנעכט ביי מיינע נערוון, און אַלץ, וואָס איך לאָז אַרויס פון מיין האַנט, איז אַ פראָדוקט פון די נערוון.

אפשר זענען פאַראַן שרייבער אין קיעוו?

און ווי איז דיין מיינונג: זאָל איך שיקן צו שעפטעלן קאָמיס? וויפל? אויף וועלכע באַדינגונגען?

והנני אחיך ומוקירך

מיין ווייב און זון גריסן דיר. י. ל. פרץ

כדי נישט צו לאַזן קיין פריי שטיק פאַפיר...

(דאָ קומט א לאַנגער שטריך איבער דער גאַנצער זייט).]

18

צו יעקב דינעזאָן

(פוגם אָריגינאַל)

Л. Перецъ י. ל. פרץ L. Perec

[אן א דאטע]

ידידי!

שלשם קבלתי את מכתבך ולא עניתי לך עד היום, יען-יען כי כי לא אוכל לכתוב...

עמוק עמוק בחדרי לבבי ישנו פצע עתיק-יומין ולפעמים מבלי משים יפתח, ואז יזוב לבבי דם ואני לא אדע נפשי.

1) דער דריטער באַנד פון „דער יודישער בילליאָטעק". —

אך הרגעים עברו ושערי-החושים פתוחים לרוחה לקבל את הרע מכל עבר ופנה.

ממכתבך רואה אני, כי אזל הכסף מכיסך. מבקש אתה ממני ללכת אל מאָוושיסזאן, אך אני לא אוכל לעשות את חפצך זה... אני לא אוכל להיות למאוושיסזאן בשום אופן כנושה; נושה הוא באחי (וכמו בי, כי אני הייתי באמצע) סכום גדול מסכומך, ומה אענה לו אם יאמר: תן על חשבוני? ואחי הוא עתה במצב נורא... תוכל להבין את מצבו, אם אני שלחתי לו 25 רוב"ל וד"ל... אדמה, כי כאשר תבוא הנה יפרע לך, אך לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח. חשבתי מחשבות הרבה לשלוח אחר תחתי, אך לא מצאתי איש כלבבי. עצתי, שתשאל אצל אחד ממיודעיך איזה רו"כ ותשוב הנה. אם לא תאבה, כתוב לי ואני אשתדל להשיג איזה סכום בהלואה; מובטח אני, כי כאשר תבוא הנה נוכל למכור איזה סכום עקזעמפלאַרן, כי מיום נסעך מפה לא מכרתי אף אחד למ"ס, כי אני איננני יודע אותם מכל וכל, וגם הם אינם יודעים אותי.

כל זמן שהיו מודעות ב„הצפירה" מכרתי לאחדים כמעט בכל שבוע איזה עקזעמפלאַרן; עתה חדלו המודעות, כי חדלתי מכתוב, או טוב מזה — הצפירה חדלה מהדפיס. הספור האחרון „שמעיה הגבור" לא מצא חן בעיני החסידים, וחז"ס קבל איזה מכתבי מחאה, ויערוך גם הוא מחאה כנגדי ויתלה את הקולר בסאקאלאוו.

אינך קורא את הצפירה ואינך יודע עד כמה גדלה אי-בשת הכלב הזקן והשוטה הזה. אמנם, מבטיחך אני, כי לא הרגשתי שום צער מזה; נהפוך הוא, ביום קראי את ההערה הקצרה של חז"ס, כי „שמעיה הגבור" הוא ע"ח סאקאלאוו שמחתי מאד מאד, אבל לכתוב אי אפשר ואם אכתוב לא ידפיסו.

כן איני מקבל ממך מענה אודות הצעתי לכתוב להמליץ; לא אדע אם כתבת להרעד. או לא בתבת כלל מזה. אני ראה את המודעות כדבר נחוץ מאד, אבל לא אתפלא כל עקר, אם לא יאבה המליץ לתת לי מודעות מחיר ספורי.

נוכחתי לדעת כי הקוראים העבריים הם רעים מאד מהזארגאניים, בפרט החסידים דפה הם כבוגרת זקנה, אשר לא תוכל נשא דבר וחצי דבר, לא תחפוץ במתהלות וחדודין ויראה היא מן התהלות פן דברים בגו. יודעת היא הבלה הזאת, כי אין בה אף מתום עדנה, ואם יהללוה

אות היא כי דבר בליעל יצוק בזה. וכן הי' עם שמעי' הגבור, וכן יהי' לעולמים.

ראה אני בעליל ששני הזקנים צעדערבוים ולהבדיל חו"ס יעמדו על דרכי כל ימי חייהם, וכל ימי חייהם הם חיי וחייך וחיי סאקאלאוו ועוד תוכל לשות נוספות. עוד ישאו החמורים הזקנים על שכמם את פגרי הבריאים.

בנוגע לארגענטינא לפ"ב סאקאלאוו עוד חזון למועד, ועתה אין כשרון למעשה כזה.

מתי תבוא?

אשתי ובני דורשים בשלומך בכל לב, והחדר ריק בשבילך.

אחיך ל. פ ר ץ

הנני מקצר, כי אינני עוד בקו הבריאות המוסרית, וד"ל.

[ד י י י ד י ש ע א י ב ע ר ז ע צ ו נ ג. —

ידידי!

כ'האָב דיין בריוו דערהאַלטן אייערנעכטן, און האָב דיר נישט געענטפערט ביז היינט, ווייל — — ווייל איך קען נישט שרייבן...

טיף, טיף אין מיין האַרצן איז פאַראַן אַן אַלטע ווונד, און טיילמאָל עפנט זי זיך אָן קיין סיבה, און דעמאָלט ווערט מיין האַרץ באַגאָסן מיט בלוט, און איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר קומט פאָר...

נאָר די מינוטן זענען אַריבער, און די טויערן פון מיינע חושים שטייען אָפן אויפצונעמען דאָס שלעכטס פון אַלע זייטן אוןווינקלען.

פון דיין בריוו זע איך, אַז דו ביסט געבליבן אָן אַ גראָשן געלט. דו בעטסט מיך, איך זאָל אַרײַנגיין צו מאָוושיסזאָנען, נאָר איך קאָן נישט דערפילן דעמדאָזיקן פאַרלאַנג דיינעם... איך קאָן בשום-אופן נישט אַרײַנגיין צו מאָוושיסזאָנען ווי אַ מאָנער, ער מאָנט ביי מיין ברודער (און אויך ביי מיר, ווייל איך בין דאָ אינמיטן) אַ גרעסערע סומע ווי דיינע, און וואָס וועל איך אים ענטפערן, אויב ער וועט מיר זאָגן: גיב אויף מיין חשבון? און מיין ברודער איז איצט אין אַ שרעקלעכן מצב... קענסט פאַרשטיין זיין לאַגע, אַז איך האָב אים געשיקט 25 רובל, און וד"ל [ודי לחכימא ברמיזא]... איך מיין, אַז ווען דו וועסט קומען אַהער, וועט מען דיר באַצאָלן, אָבער נישט דורך קיין מלאך און נישט דורך קיין שליח. כ'האָב געקלערט לאַנג, אפשר

צושיקן צו אים אַן אַנדערן אויף מיין אָרט, האָב איך אָבער נישט געפונען דעם מענטשן, וואָס זאָל מיר זיין צום הארצן. מיין עצה איז, דו זאָלסט בּאָרגן בּיי איינעם פון דיינע באַקאַנטע עטלעכע רובל און זאָלסט קומען אַהער. אויב דוווילסט נישט, שרייב מיר, וועל איך זיך באַמיען צו קריגן אַ געוויסע סומע א הלואה; איך בין זיכער, אַז וועט דו וועסט אַהער קומען, וועלן מיר קענען פּאַרקיפן אַ גע־וויסע צאָל עקזעמפליאַרן, ווייל זינט דו ביסט אָפּגעמאָרן פון דאַנען, האָב איך קיין איינעם נישט פאַרקויפט צו קיין מוכר־ספרים, ווייל איך קען זיי נישט, און זיי קענען מיך אויך נישט.

כּל־זמן עס זענען געווען אַנאַנסן אין „הצפירה", האָב איך אייג־ציקוויז פאַרקויפט אַביסל עקזעמפליאַרן כּמעט יעדע וואָך; איצט האָבן זיי אויפגעהערט געבן אַנאַנסן, ווייל איך האָב אויפגעהערט צו שרייבן, אָדער ריכטיקער — די „הצפירה" האָט אויפגעהערט צו דרוקן. די לעצטע דערציילונג „שמעיה דער גבור" האָט נישט נושא־חן געווען ביי די חסידים, און חז"ס האָט באַקומען עפּעס פּראָטעסט־בריוו, האָט ער אויך קיין מ י ר געמאַכט אַ פּראָטעסט און האָט אַרויפגעוואָרפן די שולד אויף סאָקאָלאָווין.

דו לייענסט נישט די „הצפירה", און דו וויסט נישט, וי וויט עס איז גרויס די אומפאַרשעמטקייט פון דעמדאָזיקן אַלטן, נאַריש כּלב. אמת, איך פאַרזיכער דיך, אַז איך האָב נישט געהאַט דערפון קיין עגמת־נפש; פאַרקערט, ווען איך־האָב געלייענט די קורצע באַמערקונג פון חז"ס, אַז „שמעיה דער גבור" גייט אויף סאָקאָלאָווס חשבון, האָב איך זיך זייער, זייער געפרייט, אָבער מיר איז אוממעגלעך צו שרייבן, און אויב איך וועל שרייבן, וועלן זיי נישט דרוקן. —

איך באַקום אויך נישט קיין ענטפער פון דיר בנוגע מיין פאַר־שלאָג צו שרייבן אין „המליץ"; איך ווייס נישט, צי האָסטו געשריבן אין דער רעדאַקציע אָדער דו האָסט גאָר נישט געשריבן. איך האַלט די אַנאַנסן פאַר אַ וויכטיקע זאַך, איך וועל זיך אָבער לחלוטין נישט ווונדערן, אויב דער „המליץ" וועט מיר נישט וועלן געבן קיין אַנאַנסן פאַר מיינע דערציילונגען.

איך האָב זיך איבערצייגט, אַז די העברעיש־לייענער זענען אַסאַך ערגער פון די זשאַרגאָנישע, דער עיקר די היגע חסידים; זיי זענען וי אַן אַלטע בוגרת, וועלכע קען נישט פאַרטראָגן קיין וואָרט און האַלבן וואָרט, זי האָט פיינט לויב־געזאַנגען און קאָמפּלימענטן און זי

האָט מורא פאַר די שבחים, טאָמער ליגט אין דעם עפּעס אַ מיין. זי ווייסט, די אָפּגעפאָרענע, אַז קיין ביסל יוגנט פאַרמאָגט זי אַפילו נישט, און אויב מען רימט זי, איז אַ סימן, אַז אין דעם ליגט עפּעס אַ מיאוס שפּיצל. און אַזוי איז געווען מיט „שמעיה דעם גבור", און אַזוי וועט זיין שטענדיק.

איך זע קלאָר, אַז אָט די צוויי אַלטע צעדערבוים[1]) און, להבדיל, חז"ס[1]) וועלן, זינט זיי וועלן לעבן, שטיין מיר אין וועג, און זייער גאַנץ לעבן איז דאָך מיין לעבן און דיין לעבן און סאָקאָלאָווס לעבן און דו קענסט נאָך צוגעבן אַסאַך. דידאָזיקע אַלטע עזלען וועלן נאָך טראָגן אויפן אַקסל די פּגרים פון די געזונטע.

בנוגע אַרגענטינע, פ"ב און סאָקאָלאָוו, איז נאָך צייט, און איצט איז נישטאָ די פּאַסיקע געלעגנהייט דערצו.

ווען קומסטו?

מיין פרוי און מיין זון גריסן דיך האַרציק, און דאָס צימער שטייט ליידיק פאַר דיינעטוועגן.

דיין ברודער

ל. פרץ

איך בין מקצר, ווייל איך פיל זיך נישט גייסטיק געזונט. וד"ל]

19

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

Л. Перецъ י. ל. פרץ L. Perec

ידיד נפשי!

את מכתבך כתבתי [קבלתי] אתמול, ולא יכולתי לענות לך עד היום.

לדברי... לא נתתי אמון אף רגע, אף כי בתה, אשר טרם שמנה, עבה, עמדה על יד ימינה ותעד באומר ובדמע. מאמין אני בחכמת הפרצוף!.. נדמה לי תמיד לעששית גדולה של שמן, אשר פתילתה נדעכה מרוב... שמן.

1) די רעדאַקטאָרן פון „המליץ און „הצפירה".

וכן לא יכולתי נשוא את פ״ב מרגע הכרתיו; סלח לי, אמנם, כי שגיתי. לא מרגע ההוא לא יכולתי נשוא אותו, כי אם מרגע, אשר הודעתני בשמו, כי עתיד הוא לבקר אותי בהחזרה! לך סלחתי, יען כי ראיתיך שוגה בו, אבל לי לא יכולתי לסלוח את הבאוה, שנואת נפשי מעולם, ואמרתי אז בלבבי, אם בכלי שני, בפי דינעזאָן המלים האחדות הללו מלאות גאוה, בכלי ראשון, בפיו של פ״ב עצמו. עאכו״כ, וחדלתי מדברו לשלום בכל לב.

אצלנו עד היום הזה אין עוד מגפה במלא מובן המלה; ישנם אך מקרים בודדים על גדות הווייכסעל, פראַגאַ ובחוצות הצפופים כגון קראָכמאלנא, וואָלינסקא.

תודות לקלעגלס העיר טהורה ונקיה, ואולי תראה אותה, והיא עולה עתה על קיוב.

אני כל היום „בסבך עסקים״, כי הנני „רגלי הועד״, ממלא את החלטותיו.

זה חדשים, אשר לא מכרתי אף עקזעמפלאר אחד. חבים בזה: חסרון מודעות והחלי-רע. כבר יכולתי לשכוח, כי הנני מו״ל הביב׳, לולא המעתיקים לשפת פולאניא, אשר ידריכוני מנוחה לפעמים בבקשם ממני הרשאה להעתיק ולהדפיס, ואברהם רייזען השולח שירים עד היום הזה, וראה שירו אשר קבלתי אתמול:

דיא האָר

Подражаніе Пушкину „Цвѣтокъ"

[דער שיר איז געבראכט ווייטער, אין דער יידישער איבערזעצונג:]

הזה הוא אברהם רייזען? — — — + — —

אצלי אין חדשות, אַבל אצל אחי חדשות לא טובות, ולא אוגה את נפשך לפורטם. העסק רע ויורד לטמיון, והוא יושב עם ב״ב בין שתי מדורות של גיהינם, בין לובלין ולעבאַרטאָוו, המלאות פגרי החלי-רע.

חדשות: בה״ד של שולדבערג נ ש ר ף אתמול.

הקאמיטעט, אשר אני רגליו, לא עשה עוד מאומה.

קרובת-אשתי לא תאבה ללכת מאתנו עד באך, וזה מרבה להב לתשוקתנו לבואך.

בני החליף את חכמת הרפואה בהנדסה.

ואתה — בא ואל תאחר.

אולי תוכל להביא אתך הנה איזה קאָמיסס ?

אחיך

ל. פרץ

רעדאַקטאָר הוואָסכאָד מסר את הביב׳ לה׳ פערבער לכתוב בקרת ; כן מודיע זה האחרון.

[די יידישע איבערזעצונג

טייערער פריינט !

דיין בריוו האָב איך באַקומען נעכטן, און נישט געקאָנט דיר ביז היינט ענטפערן.

אין די רייד פון... האָב איך קיין איין רגע נישט געגלויבט, הגם איר טאָכטער, אַ דיקע און אַ פעטע פאַר דער צייט, איז געשטאַנען ביי איר רעכטער האַנט און עדות געזאָגט מיט וואָרט און טרער. איך גלויב אין חכמת הפרצוף ! זי האָט מיר שטענדיק אויסגעוויזן ענלעך צו אַ גרויסן אייל-לאָמפּ, וואָס זיין קנויט ווערט אויסגעלאָשן פון צופיל... אייל.

אָט אַזוי האָב איך אויך נישט געקענט פאַרטראָגן פ״ב, זינט איך האָב אים דערקענט ; זיי מיר אָבער מוחל, ווייל איך האָב זיך טועה געווען. נישט פון יענער רגע האָב איך אויפגעהערט אים צו פאַרטראָגן, נאָר פון דעם מאָמענט, ווען דו האָסט מיר אין זיין נאָמען געמאָלדן, אז ער וועט מיך באַזוכן אויף צוריקוועגס ! דיר האָב איך מוחל געווען, ווייל כ׳האָב געזען, אַז דו ביסט זיך אין אים טועה, אָבער זיך אַליין האָב איך נישט געקאָנט מוחל זיין די גאווה, וועלכע איך האָב פון שטענדיק אָן פיינט, און איך האָב מיר געטראַכט אין האַרצן : אויב אין דער צווייטער כלי, אין דינעזאָנס מויל, זענען די-דאָזיקע עטלעכע ווערטער פול מיט גאווה, היינט ווי איז שוין אין דער ערשטער כלי, אין מויל פון פ״ב גופא אוודאי און אוודאי. און איך האָב מיטן גאַנצן האַרצן אויפגעהערט צו רעדן צו אים פריינטלעך.

ביי אונז איז שוין ביים היינטיקן טאָג נישטאָ מער קיין מגפה אין פולן זין פון וואָרט ; עס טרעפן נאָר איינצלנע פאַלן ביים ברעג פון ווייסל, פראַגע און אין די געדיכט-באַפעלקערטע גאַסן, ווי קראָכ-מאַלנע, וואָלינסקע.

אַ דאַנק קלעגעלסן[1]) איז די שטאָט ריין, און אַז דו וועסט זי זען, וועסטו זיך איבערצייגן, אַז זי איז איצט שענער פון קיעוו.

איך בין דעם גאַנצן טאָג פאַרפלאָנטערט אין עסקים, ווייל איך בין „די פיס פונם ועד", איך דערפיל זיינע באַשלוסן.

שוין חדשים, ווי איך האָב נישט פאַרקויפט קיין איין עקזעמפליאַר. שולדיק אין דעם זענען: וואָס ס'זענען קיין אַנאָנסן נישטאָ און די כאָלערע. כ'האָב שוין געקאָנט פאַרגעסן, אַז איך בין דער אַרויסגעבער פון דער ביבליאָטעק, ווען נישט די איבערזעצער אויף פויליש, וועלכע שטערן מיר אָפטמאָל די רו און קומען מיך בעטן אַ דערלויבניש איבערצוזעצן און צו דרוקן; און אברהם רייזען, וואָס שיקט מיר לידער ביז אויף היינטיקן טאָג. און אָט איז דער שיר, וואָס כ'האָב נעכטן פון אים באַקומען:

דיא האָר

Подражаніе Пушкину „Цвѣтокъ"

איך האָב אין שוהל אַ ספר געעפענט
און פון אַ באָרד אַ העריל געפיננען,
ווער איז דאָס העריל, פון וועמענס אַ באָרד,
וואָס איך האָב געטראָפען אין מיטן דעראינען?

ווער האָט פון באָרד זי אויסגעריססען
און האָט אַוועקגעלייגט אַהער
צי ניט אַ בטלן אַ געוויססער
ווען ס'איז דער פשט געווען איהם שווער?

צי אפשר גאָר אַ יונגער פרוש,
האָט דעם ספר זיא געשענקט,
פאַר ווייטאָג האָט ער זיא געריססען,
ראַפטים האָט ער זיך פערבענקט!

און אפשר גאָר איין אָרעמער למדן,
וואָס האָט דעם טאָג נישט אָנגעביססען,

1) דאַן גענעראַל-גובערנאַטאָר אין וואַרשע.

צי דריקט האָט איהם דער הונגער,
און ער האָט זיא אויסגעריסען

און אפשר האָט געזוכט אַ מגיד
אַ נייעם פשט צום עץ-הדעת
און ער האָט איהם נישט געפיננען
און געריסען זי פאַר פעס...

צי איז דאָס אברהם רייזען? — — — —
ביי מיר איז קיין נייעס נישטאָ, אָבער ביי מיין ברודער איז נישט קיין גוטע נייעס, און איך וויל דיר נישט אָנטאָן קיין צער מיט די פרטים. דער עיסק איז שלעכט און גייט אונטער, און ער זיצט מיט זיינע בני-בית צווישן גיהנום-פייערן, צווישן לובלין און לעבאַר-טאָוו, וואָס זענען פול מיט די קרבנות פון דער כאָליערע.

נייעס: שולדבערגס דרוקערייי איז נעכטן פאַרברענט געוואָרן. דער קאָמיטעט, וואָס איך בין זיינע פיס, האָט נאָך גאָרנישט נישט אויפגעטאָן.

מיין ווייבס קרובה וויל נישט אַוועק פון אונז, ביז דו וועסט קומען, און דאָס פאַרגרעסערט נאָכמער אונזער חשק דיך צו זען ביי אונז.

מיין זון האָט אויסגעטוישט מעדיצין אויף מאַטעמאַטיק.

און דו — קום גלייך.

אפשר קאָנסטו מיטברענגען אַהער עפעס אַ קאָמיס?

דיין ברודער
ל. פ ר ץ

דער רעדאַקטאָר פון „וואָסכאָד" האָט איבערגעגעבן די „ביבליאָ-טעק" דעם ה' פערבער צו שרייבן אַ קריטיק; אַזוי גיט צו וויסן דער לעצטער.]

20

צו יעקב דינעזאָן

(פרנם אַריגינאל)

ידידי!

את מכתבך קבלתי. הראשון הפחידני מאד, אך קויתי להשני, ויבוא והוא הרגיע את רוחי. בכל לב ונפש הנני מודה לך על הבטחתך לבא אל ביתי. הנני מודה ומתודה לפניך, כי תמיד הי' טינא בלבי עליך, על אשר לא האמנת בפתח הפתוח הזה, על אשר כסית ממני הרבה. אבל הימים האלה, ימי הסודות, עברו, שני קבצנים אנחנו ואיש את אחיו נושיע כאשר נוכל.

אומר עתה עם ספרך, כי עלי להשתדל בדבר ארגנטינא ולא עליך. האמינה לי, ידידי, כי אני לא אוכל עשות מאומה. אינך מאמין לי, כי בעסק הנוגע אל עצמי ואל בשרי לא אוכל לפעול ואיש אובד-עצות אני במלא מובן המלה. מרחם משחר למדתי לפעול בשביל אחרים, וכרמי שלי לא נטרתי ולא אוכל לנטור. מעצמו מובן, כי אם יעלה בידך לקבל איזה משרה כאשר כתבתי, אז נסע יחדיו ונעבוד בשורה אחת. גם מרשה אני לך בכל לב לבקש בשמך ובשמי, אך אל תקוה ממני עצה או פעולה.

במכתבך החלפת את ווייספרעם בווייסבערג. כנגד ווייסבערג דברתי אך בהביליאטעק, ובהצפירה מחצתי את ווייסברעם בבקרת על ספרו „הגורל והירושה". לא אתפלא על הדבר הזה, כי שניהם תאמי הסכלות.

כפי הנראה השדוך ביני ובין „הצפירה" לא יעלה יפה. הזונה הזאת לא תוכל לתת אף מודעות. זכרון המו"מ הזה מביא לידי הקאה, וע"כ אחדול מזה, ודי אם אספר לך בע"פ בבואך הנה.

אם ז.–הוא מביא לשון ארמית ומשתמש בה בכל תוקף ועוז, וגם כל זאת – אספר לך בפרוטרוט בשובך, ואתה תצחק עלי ותכעוס עליו חנם – כי הוא לא יבוש ואני לא אתפעל... הסכן הסכנתי מאז להיות למאכל לכל חונף ומבין-לשון ארמית... אשר אך מלאכי השרת אין נזקקין לה בזמן הזה.

את הבעקענטע בילדער עוד לא קבלתי, ובטח אקבל במהרה.

צר לי מאוד, כי לא ראית את יהל"ל, ולא תוכל לתארו לי כמשפטו אתה.

את הספרים לשעפטעל לא אשלח עד בואך – וד"ל, ואם לא תבין את הרמז, אגלה לך את הסוד בבואך.

כמה דברים לי להגיד לך בבואך, ועוד – אמרת עם ספרך – שני שבועות לבואך הנה. האמינה לי, כי אשיש עליך כמשוש חתן על כלה, ודוקא כשהם קשורים ע"י חבה יתירה ולא לשם ממון או יחס-משפחה.

משכילי ווארשוי העומדים במדרגה אחת עם משכילי קיוב ישנאוני שנאה עזה כמות, אך שנאה מסותרת מיראה מלשוני החדה. שמח אני מאוד על שנאת הרשעים הללו ועל יראתם מלשוני החדה; לא אוכל נשוא אהבת חטאים, לא אוכל נשוא כבוד מחנפים ופושעים וכסילים ואוילים.

הכסיל בפ"ע [בפני עצמו] הוא אדם ישר עד כמה שאיננו סופר. לא נתן לנו הרשות לסגור על מסגר פה אחד הבעלי-בתים, החפץ לנגן בפ"ע על מקומו ובלחש איזה נגון, אף כי יודע נגן הוא כחמור, אבל מותר לכל אחד מהקה"ק לעמוד לחמור ושטן לבל יעבור לפני התיבה. עלינו אחת משתי אלה – או לעזוב את ביהמ"ד ולצאת, או לגרש משם את החמורים המנגנים. אמנם ה' סאקאלאוו למד לישא ולסבול מנגינות חמורים, אבל הוא הולך לשטתו, שטת האימפראסאריא המקבל שכר בעד כל נגון ונגון של זרים.

אך נחזור לעיננו (!) הראשון.

מכתבך הסגור הוא זהב סגור של רגש טהור ושל סאטירא... על המחילה של הסופרת א... צחקתי מלא פי לא אחת ושתים, ועד היום הזה אינני יודע את מחילת המחילה מחילה, או, במחילה, אינה במחילה, כי אם לפנים אבל לא... לאחור. הנני הולך בדרכך ומדבר נבול-פה, אבל אם מותר ליונה מותר גם לפרס...

חדה היא איך נאבד מכתבי הראשון. עזבתי על השלחן, בקשתי שלשת ימים ולא מצאתי והוכרחתי לכתוב אחר. אמנם היו אצלי מחברים, ואללי לי, אם נפלה המציאה ליד אחד מהם...

מוכר אני אחד אחד את הביב' ואוכל את הכסף. לו היו מודעות, כי אז מכרתי הרבה. אך אתה בלעדי O, ואני בלעדיך פחות מזה, אני מינוס. מתי תבוא ומן המינוס והנול יצא איזה מספר.

אקוה כי תביא אתך את ספרו של ה' שולמאן.

אשתי פורסת בשלומך בכל לב. בני ג"כ, נחפז אני לכלות את

מכתבי, כי הולכים אנחנו אל „פּאַד גוויאזדאַן" לשמוע מנגינות, כי מחכים עלינו בית גרינבוים.

והנני אחיך
יצחק לייבוש פרץ

[דיי יידישע איבערזעצונג

ידידי!

דיינע בריוו האָב איך דערהאַלטן. דער ערשטער האָט מיך זייער איבערגעשראָקן, נאָר איך האָב געהאָפט אויף אַ צווייטן, איז ער גע-קומען און מיך באַרויקט. איך דאַנק דיר פון טיפן האַרצן פאַר דיין הבטחה צו קומען צו מיר. איך בין זיך מודה ומתודה פאַר דיר, אַז איך האָב שטענדיק אין האַרצן געטראָגן אויף דיר אַ פאַרדראָס, וואָס דו האָסט נישט געגלויבט אין אָט דער אָפענער טיר, און וואָס דו האָסט פון מיר אַ סך אויסגאַהאַלטן. אָבער דידאָזיקע טעג, די טעג פון סודות, זענען שוין פאַרביי, צוויי קבצנים זענען מיר, און מיר וועלן העלפן אייגער דעם צווייטן, ווי נאָר מירן קענען. —

דו זאָגסט אין דיין בריוו, אַז איך דאַרף זיך באַמיען אינם ענין אַרגענטינע[1]) און נישט דו. גלויב מיר, מיין פריינד, אַז איך קאָן גאָר-נישט אויפטאָן. דו גלויבסט מיר נישט, אַז אין אַן ענין, וואָס איז נוגע מיך אַליין, מיין אייגן לייב, קען איך גאָרנישט אויפטאָן און בין אַן אומבאַהאָלפענער מענטש אין פולן זין פון וואָרט. פון קינדווייז אָן האָב איך זיך געלערנט טאָן פאַר אַנדערע, און כ'האָב מיין גאָרטן נישט געהיט און קאָן אים נישט היטן. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אויב דיר וועט זיך איינגעבן צו קריגן אַ שטעלע, ווי כ'האָב געשריבן, דאַן פאָרן מיר ביידע און מיר אַרבעטן צוזאַמען; איך דערלויב דיר אויך מיטן גאַנצן האַרצן צו רעדן אין אונזער ביידנס נאָמען, זאָלסט אָבער נישט האָפן פון מיר קיין עצה און קיין טאַט.

אין דיין בריוו האָסטו פאַרביטן ווייסבערמען מיט ווייסבערגן. ווייסבערגן האָב איך קריטיקירט אין דער „ביבליאָטעק", און אין „הצפירה" האָב איך צעקלאַפט ווייסבערמען מיט דער קריטיק וועגן זיין בוך „דער גורל און די ירושה". איך וווּנדער זיך נישט דערויף, ווייל זיי זענען ביידע אַ צווילינג פון שטות.

1) פרץ און דינעזאָן האָבן דאַן געהאַט בדעה צו עמיגרירן קיין ארגענטינע. —

ווייזט אויס, אַז דער שידוך צווישן מיר און דער הצפירה וועט נישט געלונגען. דידאָזיקע זונה קאָן אַפילו נישט געבן קיין אַנאָנסן. ווען איך דערמאָן זיך דעמדאָזיקן עסק, נעמט מיך עקלען צום ברעכן, און דעריבער לאָז איך עס. גענוג אַז כ׳וועל דיר עס דערציילן מינדלעך, ווען דו וועסט אַהערקומען.

צי ז. פּאַרשטייט אַראַמיש [?] און באַנוצט זיך דערמיט פריי, וועל איך דיר דערציילן געוויס, ווען דו וועסט קומען, און דו וועסט לאַכן פון מיר און וועסט אומזיסט אויף אים זיין אין כעס — ווייל ער שעמט זיך נישט, און איך וויר נישט נתפעל... איך בין שוין פון לאַנג געווויגט צו זיין אַ שפייז פאַר יעדן חונף און פאַרשטייער פון אַראַמיש... וואָס נאָר די מלאכי-השרת פאַרשטייען עס נישט אין דער איצטיקער צייט.

די „בעקענטע בילדער" האָב נאָך נישט באַקומען, געוויס וועל איך זיי באַקומען אינגיכן.

איך באַדויער זייער, וואָס דו האָסט נישט געזען יהל״לן[1] און, וואָס דו קענסט מיר אים נישט שילדערן לויט דיין מיינונג נאָך.

די ביכער צו שעפטעלן[2] שיק איך נישט ביז דיין קומען — וד״ל, און אויב דו פאַרשטייסט נישט דעם רמז, וועל איך דיר אַנטפלעקן דעם סוד, ווען דו וועסט קומען.

איך האָב פיל זאַכן דיר צו זאָגן, ווען דו וועסט קומען, און עס וועט נאָך — זאָגסטו אין בריוו — דויערן אַ צוויי וואָכן צו דיין קומען אַהער. גלויב מיר, אַז איך וועל זיך פרייען מיט דיר, ווי ס׳פרייט זיך אַ חתן מיט זיין כלה, און דווקא, ווען זיי פאַרבינדן זיך צוליב אמתער ליבע און נישט צוליב געלט אָדער יחוס.

די וואַרשעווער משכילים, וועלכע שטייען אויף אַזאַ מדרגה מיט די משכילים פון קיעוו, האָבן מיך שרעקלעך פיינט, נאָר זייער שנאה איז אַ באַהאַלטענע, ווייל זיי האָבן מורא פאַר מיין שאַרפער צונג. איך פריי זיך זייער, וואָס דידאָזיקע רשעים האָבן מיך פיינט און וואָס זיי האָבן מורא פאַר מיין שאַרפער צונג. איך קאָן נישט פאַרטראָגן די ליבע פון זינדיקע, איך קאָן נישט פאַרטראָגן דעם כבוד פון חניפה-לייט און רשעים, פון נאַראָנים און שוטים.

---

1) יהל״ל (1844—1925) באַוווסטער העברעאישער דיכטער, דען געווויגט אין קיעוו.

2) בוכהאנדלונג אין קיעוו.

דער נאַר פאַר זיך איז אַן אָרנטלעכער מענטש, אויף וויפל ער איז נישט קיין שרייבער. מיר האָבן קיין רעכט נישט צו פאַרמאַכן אויף אַ שלאָס דאָס מויל פון איינעם פון די באַלעבאַטים, וועלכער וויל פאַר זיך, אויף זיין אָרט שטילערהייט זינגען עפּעס אַ ניגון, הגם ער קאָן זינגען ווי אַן עזל, אָבער יעדער איינער פון דער קהלה מוז דאָך זיך שטעלן דעם עזל אין וועג, ווען ער לאָזט זיך דאַוונען פאַרן עמוד. מיר האָבן צו טאָן איינס פון די ביידע: אָדער פאַרלאָזן דעם בית-המדרש און אַרויסגיין – אָדער אַרויסצוטרייבן פון דאָרט די עז-לען, וואָס ווילן זינגען. ה׳ סאָקאָלאָוו[1] אָבער האָט זיך אויסגעלערנט צו פאַרטראָגן און צו ליידן דאָס זינגען פון עזלען, ער גייט זיך מיט זיין שיטה, די שיטה פון אַן אימפּרעסאַריאָ, וועלכער באַקומט שכר פאַר יעדן ניגון... פון פרעמדע.

נאָר לאָמיר זיך אומקערן צו אונזער ערשטן ענין (?).

דיין פאַרמאַכטער בריוו איז ריינער גאָלד פון לויטערן געפיל און פון סאַטירע... וועגן דער מחילה פון דער שריפטשטעלערין א... כ׳האָב געלאַכט מיט אַ פולן מויל נישט איין מאָל, און ביזן היינטיקן טאָג ווייס איך נישט, צי די מחילה פון דער מחילה איז מחילה אָדער זי איז, במחילה, אַ מחילה נאָר פון פאָרנט און נישט... פון הינטן. איך גיי אין דיינע דרכים און רעד נבול-פה. אָבער אויב עס איז דערלויבט דער טויב, איז עס דעם ים־אָדלער אויך דערלויבט...

ס׳איז אַ רעטעניש, וויאַזוי עס איז פאַרפאַלן געוואָרן מיין ערשטער בריוו, כ׳האָב אַדורכגעקוקט דעם טיש, געזוכט דריי טעג און נישט געפונען, האָב איך געמוזט דעריבער אָנשרייבן אַ צווייטן. עס זענען, אמת, געווען ביי מיר מחברים, און אפשר איז די מציאה אַריינ-געפאַלן איז די הענט פון איינעם פון זיי...

איך פאַרקויף איינציקווייז די „ביבליאָטעק" און עס אויף דאָס געלט. ווען עס זאָלן זיין אַנאָנסן, וואָלט איך פאַרקויפט אַ סך. אָבער דו אָן מיר ביסט אַ נול, און איך אָן דיר – נאָך ווייניקער, איך בין אַ מינוס. ווען וועסטו שוין קומען, כדי פון דעם מינוס און פונם נול זאָל אַרויס עפּעס אַ צאָל.

איך האָף, אַז דו וועסט ברענגען מיט זיך דאָס בוך פונם ה׳ שולמאַן.

מיין ווייב גריסט דיר האַרציק. מיין זון אויך. איך אייל צו

1) נח ם סאָקאָלאָוו, דאַן רעדאַקטאָר פון „הצכירה". —

ענדיקן דעם בריוו, ווייל מיר גייען אין „פאָר גוויאַזדאָן" הערן מוזיק אויף אונז וואַרטן די גרינבוימס.

און איך בין דיין ברודער
ל. פ ר ץ]

31

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

[געשריבן אויף א פאָסט-קארטל, פון ווארשע קיין קיעוו, דעם 3-טן נאָוועמבער 1893]

ידיד נפשי

את מכתבך המלא עצב ותמרורים קבלתי, אך צחוק עשית לי, בבקשך ממני תנחומים לנעשך. איך אנחם, ונפשי אבלת עלי תמיד, ובזמן ששפתי צוחקות, תולעת תאכל קרב ולב. – אבל אין סוף, אין תכלה הוא חוט-החיים.

ומה אספר לך אודותי? את חצי ימי אבלה בבית פקדות הקהל, אחרי כן אני פקיד הועד הנלחם את הרחיים – חפצתי להגיד את החלי-רע, ואחרי-כן – סופר עברי אנכי... בזמן האחרון – מחולל ומפאר ע"י דובנאָוו, בן-דוב, פרידבערג וכל דכוותין... יתר הזמן הנני אוכל ושותה וישן וכאשר תקוץ נפשי בחיי, הנני מהפך את הסדר ואני שותה אוכל וישן, ישן, שותה ואוכל וכו', כמספר החליפות של מכשפה לא תחיה.

לא רעבתי עוד ללחם, וארעיב מחר או אחרי יומים...

במשך הזמן אשר לא ראינו איש את אחיו, קפצה עלי זקנה – מצחי נקמט, עיני נבהל, שערותי החלו להתלבן. ימים רבים חליתי: כל ימי הקיץ וראשית הסתיו. שנים-שלשה ימים שכבתי למעצבה כאבן שאין לה הופכין מכאב עצור בעצמות השדרה (בלי כל „על חטא") ויום אקום ואלך על משענתי. – עתה חלפה מחלתי, אך לא כלה. מרגיש אני, כי תשוב אלי כיונה אל ארובתה, ואז אעלה על המטה לבלתי רדת ממנה.

אם לא... מעט כסף, מדוע לא תבנו בית בשותפות, ותעשו מסחר, למען כאשר תבוא בימים ויכשול כוחך, תגרש אותך החוצה.

אולם מדוע לא תכתוב מאומה? הספרות היא לי עיר מקלט, בית-מפלט, מנת כוסי לשכרון ולשכחה, ואתה נחבא, וקולך נחבא ועטך נקצץ. גוידא משלם, ואתה לא עניתיו; לאמריקא מבקשים עבודה בכסף, ואתה מחשה; אני שלמתי כסף רב (חנם) למעתיקים, ואתה עמדת מרחוק. לא אוכל להבין את דרכך ומעשיך, ומה היה לך. התשכח אשה עולה ואתה את הספרות השלכת אחרי גו? כתוב פירוש וביאור.

אחיך
ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג]

טייערער פריינט!

דיין בריוו, וואָס איז פול מיט טרויער און פאַרביטערונג, האָב איך דערהאַלטן, דו האָסט נאָר געשפּאַסט פון מיר, וועַן דו בעטסט ביי מיר אַ טרייסט פאר דיר. ווי קען איך דיך טרייסטן, בעת מיין נשמה איז אַליין שטענדיק פאַרטרויערט, און אין דער צייט וועַן מיינע ליפּן לאַכן, פרעסט-אויף אַ וואָרעם מיין האַרץ. — אָבער אָן אַ סוף, אָן אַן עק ציט זיך דער פאָדעם פון לעבן.

און וואָס זאָל איך דיר דערציילן וועגן זיך? אַ האַלבן טאָג פאַרבראַנג איך אין דער גמינע, דערנאָך בין איך אָנגעשטעלט אינם קאָמיטעט, וואָס קעמפט מיט אַ ווינט-מיל — כ׳האָב געוואָלט זאָגן: מיט דער כאַליערע, — און דערנאָך בין איך אַ יידישער שרייבער... די לעצטע צייט — געריכט און געלויבט דורך דובנאָוון, בן-דוב, פריד-בערגן און אַנדערע... די איבעריקע צייט עס איך און טרינק און שלאָף, און וועַן דאָס לעבן וועלט מיר מיאוס, קער איך אום דעם סדר און איך טרינק, עס און שלאָף, שלאָף, טרינק און עס א. אַ. וו., לויט דער צאָל ענדערונגען פון „מכשפה לא תחיה".

איך האָב נאָך נישט געהונגערט, איך וועל מאָרגן אָדער אי-בערמאָרגן הונגערן...

אין משך פון דער צייט, וואָס מיר האָבן זיך נישט געזען, בין איך שטאַרק פאַרעלטערט געוואָרן, מיין שטערן איז געקנייטשט, מיינע אויגן קאַליע געוואָרן, מיינע האָר האָבן געגומען גרוי ווערן. איך

האָב אַ לאַנגע צייט געקרענקט: אַ גאַנצן זומער און דעם אָנהויב ווינטער. אַ צוויי-דריי טעג בין איך געלעגן מיט געהאַקטע וווּנדן, ווי אַ שטיק קלאָץ, געהאַט ווייטיקן אין חוט-השדרה (אָן שום „על-חטא"), און ווען איך בין אויפגעשטאַנען, בין איך געגאַנגען אָנגעשפּאַרט אָן אַ שטעקן. — איצט איז מיין קראַנקהייט פאַרביי, אָבער נאָך נישט אינ-גאַנצן. איך פיל, אַז זי וועט זיך אומקערן צו מיר, ווי אַ טויב אין איר טויבנשלאַק אַריין, און איך וועל זיך לייגן אין בעט, כדי שוין מער פון איר נישט אויפצושטיין.

אויב דיין ... האָט אַביסל געלט, פאַרוואָס זאָלט איר נישט בויען קיין הויז בשותפות און נישט מאַכן קיין מסחר, כדי ווען דו וועסט אַלט און שוואַך ווערן, זאָל זי דיך קאָנען אַרויסטרייבן אין גאַס אַרויס!

אָבער פאַרוואָס שרייבסטו גאָרנישט? די ליטעראַטור איז פאַר מיר אַ מקלט, אַ רעטונגס-הויז, דער כוס, וואָס פאַרשיכורט מיך און מאַכט מיך פאַרגעסן, — און דו באַהאַלטסט זיך, און דיין קול באַהאַלסטו, און דיין פעדער האָסטו אָפּגעהאַקט. גוידאָ צאָלט, און דו האָסט אים נישט געענטפערט; פון אַמעריקע פאָדערט מען אַרבעט פאַר געלט, און דו מאַכסט אַ שווייג; איך האָב באַצאָלט אַסאַך געלט (אומזיסט) אי-בערשרייבערס, און דו שטייסט פון דערווייטן. איך קען נישט פאַרשטיין דיינע דרכים און דיינע מעשים, וואָס מיט דיר איז געוואָרן? צי קאָן אַ פרוי פאַרגעסן איר קינד? און דו האָסט די ליטעראַטור אַוועקגע-וואָרפן הינטער זיך? שרייב מיר, וואָס דאָס באַדייט.

דיין ברודער

ל. פרץ]

22

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[דאָס יאָר 1894 איז געווען ביי פרצן אַ באַזונדערס פראָדוקטיווע. נאָך אַ הפסקה פון אַ 3 יאָר, זינט ס'איז דערשינען זיין צווייטער זאַמלבוך „די יודישע ביבילימעק" (1891), האָט פרץ פונסניי זיך גענומען מיט אַ ברען צו אַרויסגעבערישער אַרבעט. אין דער צייט האָט זיך פרץ דערנעענטערט צו די יידישע אַרבעטס-מאַסן, און איך

זיין שאַפן פילן מיר ניע מונטערע טענער, נייע געזעלשאַפטלעכע טענדענצן. — אין דעם יאָר האָט פרץ אַרויסגעגעבן דעם דריטן באַנד „די יודישע ביבליאָטעק", 10 זאַמלונגען „יום-טוב-בלעטלעך" און דעם זאַמלבוך „ליטעראַטור און לעבן". פרץ האָט דאַן פאַר-עפנטלעכט: אַ בעם פון אַ יידענע, דער פעטער שכנא און די מומע יאַכנע, בשעת מגפה, אין אַ קעלער שטוב, די רויז, מקובלים, נס חנוכה, די נייטאָרין, דעם רבינס צ׳ביק, ביי דעם פרעמדן חופה-קלייד, דאָס שטריימל, באָנצע שווייג. — אין ספּעקטאָרס „הויז פריינד" — נעילה און אַ ליד „אויס ראָמאַנצעראָ". — חוץ דעם האָט פרץ אין דעם יאָר אַרויסגעגעבן די העברעישע זאַמלונג „החץ" און אַ ביכל העברעישע לידער „העוגב". — דער בריו איז געשריבן אויף אַ פאָסט-קאַרטל].

וואַרשע, 23 אַפּריל 1894

ידידי!

כדבריך כן נהיה. מעתה ועד עולם לא יקרא עוד שם ס. על הוצאתי. איך הגעתי אל התכלית הזאת אספר לך פה אל פה. אבל לא אתך הצדקה! אנכי עשיתי זאת אך למענך ולא מהודאה לך. נהפוך הוא – טבחתי ולא חמלתי את ההוצאה, אשר תהיה אצלי כאבן שאין לה הופכים. ובזמן שלכבוד פסח נפזר במשך שבועות בסכום 3,000 עקזמ. הנני בטוח, כי את המותר לא אמכור עוד, ושארית הספרים ימכרו אך למאות. אני חפצתי להיות הקול והוא הידים. אמנם גם עתה עליו למכור, אבל, מבלי שיקרא שמו על הספרים, המכר שלו אינו שוה כלום, הלא טוב לו למכור אך את שלו. – לא כתבתי עד הנה, כי התעכבתי עד אשר אוכל להודיעך, כי תאותך נהיה. עוד הפעם אגיד, כי בעיני ה„חלול השם", אשר נגע עד לבבך, הוא דבר שאין בו ממש. אבל די בזה. – אלאפין מבטיח לשלוח לך את כספך תיכף אחרי השבת. אם לא תשלח לי את הספורים במשך שבועים ימים. אתה הורג גם את יתר ההוצאת ודי לך אם בכנפיך ימצא דם ה„יומ"ט בלאטליך" ולמה תעמוד עוד על דם ה„ליט. אונ לעבען"? אולי בכל זאת תוכל לכתוב איזה דבר? ומתי תבא?

הדפסתי את כל ההירשעלע, אבל טרם בואך הנה, לא אמכור אף עקז. אחד. הדפסתי כולו – אולי זה והי׳ לאבן שואפת לך.

ל. פרץ

נדי יידישע איבערזעצונג. —

ידידי!

זאָל זיין ווי דו ווילסט. פון איצט אָן און אויף שטענדיק וועט ס.[1]) נאָמען נישט זיין אויף מיינע אויסגאַבעס. ווי אַרום איך בין געקומען צו אָט דעם, וועל איך–דיר דערציילן פערזענלעך. אָבער דו ביסט נישט גערעכט. איך האָב עס געטאָן נאָר צוליב דיינעטוועגן, און נישט ווייל איך בין מודה, אַז דו ביסט גערעכט. פאַרקערט — איך האָב אַוועקגעהרגעט אָן רחמנות די אויסגאַבע, וואָס וועט בלייבן ליגן בײַ מיר ווי אַ שטיין. און אין דער צייט, וואָס „לפּבוד פּסח"[2]) איז פאַרשפּרייט געוואָרן אין לויף פון וואָכן אין צאָל פון 3.000 עקז., בין איך זיכער, אז די איבעריקע וועל מער נישט פאַרקויפן, און די איבערגעבליבענע ביכער וועלן פאַרקויפט ווערן אין די הונדערטער. איך האָב געוואָלט זיין די שטימע, און ער[3]) די הענט. אמת, אויך איצט דאַרף ער פאַרקויפן, אָבער, וועל זיין נאָמען וועט נישט זיין אויף די ביכער, איז זיין פאַרקויף גאָרנישט ווערט, ווייל אים לוינט בעסער צו פאַרקויפן זיינע אויסגאַבעס. — איך האָב דיר ביז איצט נישט געשריבן, ווייל איך האָב אַלץ געוואַרט, ביז איך וועל דיר קאָנען מיטטיילן, אַז דיין פאַרלאַנג איז דערפילט. איך זאָג דיר נאָכאַמאָל, אַז אין מיינע אויגן איז דער „חלול-השם", וואָס האָט דיר אַזוי דער-לאַנגט צום הארצן, גאָרנישט ווערט. אָבער גענוג וועגן דעם. — אַלאַפּין[4]) זאָגט צו צו שיקן דיר געלט באַלד נאָך שבת. אויב דו וועסט מיר גישט שיקן די דערציילונגען[5]) אין משך פון צוויי וואָכן, הרגעסטו אויך די איבעריקע אויסגאַבעס, און גענוג, וואָס אין דיינע פאָלעס געפינט זיך דאָס בלוט פון די „יום"ט בלעטלעך", ווילסטו נאָך פאַרגיסן בלוט

1) מרדכי ספּעקטאָר, וואָס מיט אים צוזאַמען האָט פרץ אָנגעהויבן ארויסצוגעבן די „יום-טוב-בלעטלעך". — פרץ האָט דאַן פאַרעפנטלעכט אינזיק זאָכן אויך בײַ ספּעקטאָרן אין „הויז-פּרײַנד".

2) דאָס ערשטע „יום-טוב-בלעטל", וואָס פרץ האָט ארויסגעגעבן אין 1894 בשותפות מיט מ. ספּעקטאָר. —

3) מ. ספּעקטאָר. —

4) אן ארויסגעבער אין וואַרשע. —

5) פרץ האָט פאַרלאַנגט דאָ פון י. דינע אָן, ער זאָל שיקן פאַר די אויסגאַבעס, וואָס ער האָט ארויסגעגעבן, דערצײלונגען. —

פון דעם „ליטעראַטור און לעבן"? אפשר קענסטו דאָך אָנשרייבן עפּעס אַ זאַך? און ווען קומסטו?

איך האָב אָפּגעדרוקט גאַנץ „הערשעלע"[1], אָבער ביז דו וועסט קומען אַהער, וועל איך נישט פאַרקויפן אַפילו איין עקז. נישט. איך האָב עס אינגאַנצן אָפּגעדרוקט, אפשר וועט עס זיין פאַר דיר עפּעס אַן אויסזיכט.

ל. פרץ]

23

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[דער בריוו איז אָנגעשריבן אויף אַ בלאַנק „רעדאַקציאָן: „יודישע ביבליאָטעק", „ליטעראַטור און לעבען", „יו"ט-בלאַטליך" און אַנדערע העבראישע און זיאַרגאָנישע אויסגאַבען. י. ל. פ[ר]ץ. וואַרשע, צעגלאַנא 1 №.—דער בריוו איז אָן אַ דאַטע, ער געהערט צום יאָר 1894. י. דינעזאָן האָט נאָך אַלץ געוווינט אין קיעוו]

ידידי!

לא נקעה ממך נפשי; נהפוך הוא, שוגה אני תמיד באהבתך, אולם... הגד בעצמך, מה היה לי לחשוב אודותיך:

1) אם באמת על מכתבי האחרון (לא אזכור עוד באיזה ענין) לא קבלתי מענה (כל מכתב ממך על דבר חשבונו של ספעקטאר לא קבלתי).

2) אם שלחתי לך את ספרי ואתה לא הוצאת מפיך אף מלה אחת אודותם. —

3) אם בכל העת הזאת, למרות כל בקשותי, עזבתני גלמוד בקשרי מלחמה נוראה אם [עם] כל השודדים והגנבים בהספרות, כאלו אין בכוחך לכתוב למעני שתים ושלש דלתות. —

4) ואם לא חשבת גם לנכון להודיעני, כי מכרת את ספרך לפונק...

כל איש ואיש במקומי יחשוב: רעי עזבני לנפשי או — יצא את העיר, שנה את מקומו ולא השיג את כל מכתביך.

---

1) י. דינעזאָנס דערציילונג. געדרוקט געווען ווי אַ ביילאַגע אין פרצעס „יודישע" (1891).

אך מה שהיה היה.

ראשונה אודיעך, כי ספעקטאר לא נתן על חשבונך אף פרוטה אחת; נשבע במעמד כלנו, כי אתה חבת לו ולא הוא לך. הבטיח להראות לנו את מכתביך, ששם אתה קורא אותו בשם נדיבך וידידך הנאמן ומודה ומתודה אתה שאין לך עליו שום טענה ומענה מלבד לב מלא תודה וברכה על חסדיו הרבים... ומבקש אתה ממנו שלא יצה בך.

כן שקר בפי ראָזען באמרו כי מוכר אני את הביב׳ במחיר 35 קאָפ. לא היו דברים מעולם. אינני מוכר פחות מן 75 קאָפ.

מצבי ברע. פרנסתי דלה וריקה.

יצא לאור ח״ג מן הביבליאטעק וכיון שראיתי שאתה מחשה, הדפסתי בשכר טרחתך למענך 300 הירשעלע על ניר משובח והננו מונח למענך ולאשר תצוה.

כן הוצאתי לאור: החץ, העוגב, 10 יו״מ טוב ביכליך — והנני שולח לך את כל הכפרים שנית.

כיון שכבר הוצאתי כסף על ההירשלי — תקחנו ותצוה למכור אותו לאשר תחפוץ, כי אני לא אוכל (כאשר ידעת) לסחור ואצלי הכסף והזהב יהיו לאשפה ולעפר.

חייב אני „למעלה מראשי״ ולמעלה מן השכל.

כבר למדתי את ידי לחתום שטרות וסופי — לבית האסירים. אך [עד] העת ההיא אדפיס ואחריה גחלים...

צר לי מאד, כי גם עליך עובר תמיד הכוס...

אך מה לעשות?

האמנם לא תעזוב את קיוב לנצח? האמנם תשב שם משמים כל הימים?

רואה אני במראה, וגם פני נהפכו לירקון ופסי השלג, שבין שערותי, הולכים ומתרחבים... חדל לי זה כבר אורח בין הנשים, ואחד מתענוגי העולם הזה נחרב למעני ונותרה הספרות לבדה...

אוהבי ועוזרי הם: פינסקי, פינסקי ופינסקי... לפעמים פרענק, פרייד... וגם – אני לבדי בתור: י. ל. פרץ, ד"ר שטיצער, לצפר, לץ פון רעדאַקציע וכו' וכו', כבר שכחתי כמה שמות יש לי, כמאה ושמונים...

ואתה?

אתה שותק.

אני מאמין באמונה שלמה, שלו היית אתה בווארשוי, כי אז „עשינו עסקים טובים" – אך מה לעשות!...

חלקי מכל עמלי – שביתי מלא ספרים, פי משנאי מלא קללות, מעט מאהבי – מנוד ראש...

והנני אחיך
י. ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג –

ידידי!

מיין האַרץ האָט זיך נישט אָפגעקערט פון דיר; פאַרקערט, איך האָב דיך שטענדיק ליב, נאָר... באַטראַכט נאָר, וואָס האָב איך געוואָלט קלערן וועגן דיר:

1) אויב איך האָב, באמת אויף מיין לעצטן בריוו (איך געדענק שוין נישט, אין וועלכער צייט) קיין ענטפער נישט באַקומען (איך האָב נישט באַקומען פון דיר קיין שום בריוו וועגן ספעקטאָרס חשבון) –

2) אויב איך האָב דיר געשיקט מיינע ביכער, אוך דו האָסט וועגן זיי קיין איין וואָרט פון דיין מויל נישט אַרויסגעבראַכט –

3) אויב דו האָסט מיך די גאַנצע צייט, נישט געקוקט אויף אַלע מיינע בקשות, געקענט לאָזן איינעם אַליין אין אַ שווערן קאַמף מיט די אַלע רויבער און גנבים אין דער ליטעראַטור, פונקט ווי דו וואָלסט נישט געווען בכוח אָנצושרייבן מיר אַ צוויי דריי שורות –

4) און אויב דו האָסט אַפילו נישט געהאַלטן פאַר נויטיק מיר מודיע צו זיין, אַז דו האָסט פאַרקויפט דיין בוך פונקן[1]...

יעדער מענטש אויף מיין אָרט וואָלט געטראַכט: מיין פריינט

---

1) נוכהענדלער און אַרויסגעבער [אין וילנע.

האָט מיך פּאַרלאָזט אָדער ער איז אַוועק פון שטאָט, געביטן זיין אָרט און נישט דערהאַלטן אַלע דיינע בריוו.

נאָר וואָס געווען איז געווען.

ראשית וויל איך דיר מודיע זיין, אַז ספּעקטאָר האָט מיר אויף דיין חשבון נישט געגעבן קיין פרוטה; ער האָט געשוואָרן אין אַלעמענס קעגנווארט, אַז דו ביסט גאָר אים שולדיק און נישט ער דיר. ער האָט אונז צוגעזאָגט צו ווייזן דיינע בריוו, ווו דו רופסט אים אָן בעל-טובה און טרייער פריינט און דו ביסט זיך מודה ומתוודה, אַז דו האָסט נישט צו אים קיינע טענות-מענות, און נאָר אַ האַרץ פול מיט דאַנקבאַרקייט אוּן ברכות פאַר זיינע פיל חסדים... און אַז דו בעטסט ביי אים, ער זאָל נישט צאָרנען אויף דיר.

עס איז אויך אַ ליגן, וואָס ראָזען[1] זאָגט, אַז איך פאַרקויף די ביבליאָטעק צו 35 קאָפּ. עס הויבט זיך גאָרנישט אָן. איך פאַרקויף נישט ביליקער, ווי צו 75 קאָפּ.[3]

מיין מצב איז אַ שלעכטער. די פרנסה איז געשלאָגן און נישטיק.

עס איז אַרויס דער דריטער טייל[2] פון דער ביבליאָטעק, און אַזוי-ווי כ'האָב געזען, אַז דו זאָמסט זיך, האָב איך אָפּגעדרוקט פאַר דיין שכר-טרחה 500 „הערשעלע" אויף גוטן פאַפּיר, און ער ליגט גרייט פאַר דיינעטוועגן, וואָס דו וועסט הייסן צו טון.

כ'האָב אויך אַרויסגעגעבן: החק[3] העוגב[4], 10 יום-טוב-ביכלעך[5] און איך שיק דיר צו אַלע ביכלעך אַ צווייט מאָל.

---

1) בוכהענדלער אין וואַרשע.

2) „די יידישע ביבליאָטעק" (א זשורנאל פיר ליטעראטור, געזעלשאפט און עקאָנאָמיע). דער דריטער באנד איז ארויס זומער 1894 (דאטירט 1895). אין באנד זענען צוזיין אָפּגעדרוקט פרצעס: א כעס פון א יידענע, דער פעטער שכנא און די מומע יאכנא, בשעת מגפה א. א.

3) העברעאישע זאמלונג—„לקוט ספרות", ארויסגענעבן דורך ש. ב. שוואַרצבערג.

4) א זאמלונג העברעאישע לידער פון פרץ — „שירי אהבה", 32 ז.

5) „זשורנאל פיר ליטעראטור, געזעלשאפט און עקאָנאָמיע". — די איבערזעצונג זענען ארויס שפעטער אין א יאָר ארום.

אַזוי-ווי כ׳האָב שוין אויסגעגעבן געלט אויף „הערשעלע" – נעם עס צו און הייס עס פאַרקויפן ווו דו ווילסט, ווייל איך קען נישט (ווי דו ווייסט) האַנדלען, און ביי מיר וועט זילבער מיט גאָלד פאַר־וואַנדלט ווערן אין אַש און בלאָטע.

פאַרשולדיקט בין איך „איבערן קאָפּ" און איבערן שכל.

כ׳האָב זיך שוין אויסגעלערנט אונטערצושרייבן וועקסלען, אוך דער סוף מיינער וועט זיין אין תּפיסה. נאָר ביז יענער צייט וועל נאָך דרוקן און שפּעטער – ברענענדיקע קוילן...

עס טוט מיר זייער ווי, – אויך ביי דיר גייט דער בעכער שטענדיק אַריבער...

אָבער וואָס זאָל מען טון?

צי וועסטו שוין קיינמאָל נישט פאַרלאָזן קיעוו? צי וועסטו דאָרט אייביק פאַרבלייבן שטעקן?

איך גיב אַ קוק אין שפּיגל, – און אויך מיין פּנים איז גרין און געל געוואָרן, און די שניי-פּאַסן צווישן מיינע האָר ווערן אַלץ ברייטער...

כ׳האָב שוין אויפגעהערט צו זיין אַן איינגייער צווישן פרויען, און איינער פון די תּענוגים פון דער וועלט איז פאַר מיר בטל געוואָרן, געבליבן איז בלויז די ליטעראַטור אַליין...

מיינע פריינט און מיטהעלפער זענען: פינסקי, פינסקי און פינסקי... טיילמאָל פרענק, פרייד... און אויך – איך אַליין אַלס: י. ל. פרץ, דר. שטיצער, לצפר, לץ פון רעדאַקציע א א. ו. כ׳האָב שוין פאַרגעסן, וויפיל נעמען איך האָב, אַן ערך הונדערט מיט אַכציק...

און דו?

דו שווייגסט.

איך גלויב מיטן גאַנצן האַרצן, אַז ווען דו זאָלסט זיין אין וואַרשע, וואָלטן מיר „געמאַכט גוטע געשעפטן" – אָבער וואָס זאָל מען טון!...

דער שכר פאַר מיין גאַנצער מי – וואָס מיין שטוב איז פול

מיט ביכער, דאָס מויל פון מיינע שונאים – פול מיט קללות, מיין קליינע צאָל פריינט – שאָקלען, באַדויערנדיק, מיט די קעפ...

און איך בין דיין ברודער
ל. פ ר ץ]

24

צו יעקב דינעזאָן

(פוגם אָריגינאל)

[עס איז דער לעצטער ב־יוו, וואָס פרץ האָט געשיקט צו יעקב דינעזאָן קיין קיעוו. י. דינעזאָן פאָרט אריבער קיין ווארשע, און דער בריוו־אויסטויש וועלט איבערגעריסן אויף אכט יאָר, (אויסער איין בריוו פון אָמוואָצק קיין ווארשע, פון יאָר 1901) ביז 1903, ווען פרץ פאָרט צוריק קיין אויסלאַנד אויף זומער־אָפּרו און שיקט דינעזאָנען קורצע אנזיכטס־קאַרטעס און—אין די שפּעטערדיקע יאָרן— אויך גרעסערע בריוו אויף יידיש]

ווארשע, 4 אפריל, 1895

ידידי!

הטרם ידעת, כי איננו תלוי בדעת עצמי. טרם התאספו וההליטו, מה יכולתי לענות לך?

הספור הנדפס למענך היא בעד „שכר טרחתך" או „שכר סופרים" בערך, וע"כ אומרים הם שהפלאטען והמעטריצין הם קנין הביבליאטעק. ואם חפץ אתה בפלאַטען ומעטריצען, עליך לשלם מחיר העקזעמפלאַרין 75 רובל. –

ההחלטה הזאת על אפי ועל חמתי, אך מה אוכל עשה, והם הטביעו כשני אלפים בהעיסק, ואינם רואים אף אגורה אחת בהחזרה.

נחלט ג"כ לשלוח על חשבונך. חכיתי איזה ימים אולי תמצא ידי לשלם התשלום, אך ריקות נשארה מכל... דל אני – ואתך הסליחה.

הודיעני את חפצך. אני אדמה, שלא תחפוז לקנות הפלאַטען והמעטריצען מידם, כי [נישט לייענבאַר] צרך, כל זמן שישנם עקזעמפלאַרען?

אחיך
ל. פ ר ץ

[די יידישע איבערזעצונג. —

ידידי!

ווייסט דען נישט, אַז איך האָב נישט אַליין די דעה, און איידער מען האָט זיך צונויפגעקליבן און באַשלאָסן, וואָס האָב איך געקאָנט דיר ענטפערן?

די דערציילונג, וואָס איז אָפּגעדרוקט פאַר דיינעטוועגן, איז פאַר דיין „שכר-טרחה" אָדער פאַר דיין האָנאָראַר, און דעריבער זאָגן זיי, אַז די פּלאַטן מיט די מאַטריצן זענען אַן אייגנטום פון דער ביבליאָטעק. און אויב דו ווילסט די פּלאַטן און מאַטריצן[1]), באַדאַרפסטו באַצאָלן די ווערט פון די עקזעמפּלאַרן 75 רובל. —

אָט דער באַשלוס איז קעגן מיין ווילן, אָבער וואָס זאָל איך טאָן. זיי האָבן אַריינגעבראָקט אינם עיסק[2]) אַ צוויי טויזנטער און זעען קיין פּרוטה נישט צוריק.

ס'איז אויך באַשטימט געוואָרן צו שיקן עס אויף דיין חשבון. איך האָב געוואַרט אייניקע טעג, אפשר וועט מיר געלוגגען צו באַצאָלן די סומע, אָבער איך בין געבליבן אויסגעליידיקט פון אַלץ... איך בין אָרעם — און דו וועסט מיר מוחל זיין.

טייל מיר מיט דיין ווילן. איך רעכן, אַז דו באַדאַרפסט זיך נישט איילן אויסצוקויפן די פּלאַטן און מאַטריצן, ווייל דו באַדאַרפסט זיי דאָך נישט האָבן, כל זמן עס זענען דאָ עקזעמפּלאַרן.

דיין ברודער

ל. פרץ]

25

צו י. י. פראָפוס

[די אַלע ווייטערדיקע בריוו פון פּרצן צו י. י. פּראָפוס זענען געשריבן אין די יאָרן 1896—1900 קיין קאָוונע אין מיטאווע. י. י. פּראָפוס האָט דאַן געשיקט צו פּרצן לידער און נאָוועלן אין יידיש פאַר די

1) ס'האַנדלט זיך, מסתמא, וועגן די מאַטריצן פון דינעזאָנס „הערשעלע".

2) אין די אויסגאַבעס פון „די יודישע ביבליאָטעק".

אויסגאַבעס, וואָס פרץ האָט געהאַט בדעה אַרויסצוגעבן. אין קאָוונע האָט, אגב, דאַן געדינט אין מ׳ליטער אברהם רייזען, מיט וועמען י. י. פראָפוס איז געווען באפריינדעט.—דאָס ערשטע בריוול איז געשריבן אויף א פאָסט-קארטל מיט א פירמע: „רעדאקציאָן: „יו-דישע ביבליאָטעק", „ליטע-אטור און לעבען", „יו״ט-בלאטליך" און אנדערע העברעישע און זשארגאָנישע אויסגאבן י. ל. פרץ, ווארשא, צעגלאנא № 1]

(פונם אָריגינאַל)

[אָן א דאטע, געשריבן לערך
אין יאָר 1896—1897]

אדוני!

השירים אינם רעים, גם היו טובים, לולא השפה, שאיננה המדוברת, כי אם יותר מדאי אשכנזית.

מוקירו
ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג. —

אדוני!

די שירים זענען נישט שלעכט, זיי וואָלטן געווען גוט, ווען נישט די שפראַך, וואָס איז נישט יידיש, נאָר צופיל דייטשמעריש.

זיין פאַרערער
ל. פרץ]

26

צו י. י. פראָפוס

(פונם אָריגינאַל)

[אָן א דאטע, לערך אין יאָר 1897]

אדוני!

הנני משיב לך את ספורך. בכלל הוא טוב וגם ראוי מאד לדפוס, אך אינני מוציא לאור עוד.

עברתי בעפרוני על איזה מקומות. 1) ישנן עוד מלין אשכנזיות יותר מדי. 2) ישנן מלין גסות המוניות, המקלקלות את השורה. וגם יש לי הערה אחת כללית:

ספור כזה צריך להכתב בתמימות, במעט א מ ו נ ה ואך ש מ ץ לעג נסתר! צריך אתה לעמוד על נקודת הראות של ה מ א מ י נ י ם, לדבר ולספר כמו שהם מספרים; נחוצה גם התלהבות קטנה, והספור, והמאורע בפני עצמו י ו כ י ח!

פרצופים אין. נחוץ באיזה שרטוטין קלים לתת תמונת האנשים. למה לך להאכיל טרפות את הרופא? הלא על ידי זה יוקטן ערך הבטחון. הרופא רופא פשוט הוא, אלא הבעל אינו קורא לו משום בטחון. והחולה בעצמה – צר לה על ההוצאה, או מחכה היא שיקרא ה ו א את הרופא... ואולי זאת היא שאלתה, שאינה מבטאה בפה... ואם תבטא תוכל לומר, לא למעני, כי אם למען הילדים, כי אם למענך, כי מי יתן לכם פת לחם? ואולי היא השליח לרפואתי?

נחוץ למחוק את הטבע ולתת מקום להקב"ה. מלחמת הבית איננה מובנת, או למחוק או לתאר את המלחמה שהיתה לו עם הרוחות מבחוץ והרמה ותולעי העץ מבפנים.

והנני מוקירו

ל. פרץ

P. S. אם יעתיקנו לשפת עבר, ישלחנו אלי בשביל הצפירה, ואם יהי נצרך לתקון – אתקננו.

[ד י י ד י ש ע א י ב ע ר ז ע צ ו נ ג. –

ידידי!

איך קער אייך אום אייער דערציילונג. בכלל איז די דערציילונג גוט און געוויס דרוקפעיק, אָבער איך גיב מער גאָרנישט אַרויס.

איך האָב מיט מיין בּליישטיפט אָנגעצייכנט אייניקע ערטער. 1) ס'זענען דאָ נאָך צופיל דייטשישע ווערטער. 2) ס'זענען דאָ גראָבע המונישע ווערטער, וואָס מאַכן קאַליע. איך האָב אויך איין אַלגעמיינע באַמערקונג.

אַזאַ מין דערציילונג דאַרף געשריבן געוואָרן מיט תמימות! איר דאַרפט זיך שטעלן אויף דעם שטאַנדפונקט פון די גלויבּיקע, און רעדן און דערציילן אַזוי ווי זיי דערציילן; ס'פאַרלאַנגט זיך אויך

אַביסל התלהבות, און די מעשה, און די פּאַסירונג פאַר זיך פאַר-לאַנגט עס!

קיין געשטאַלטן זענען נישטאָ. מ׳באַדאַרף אין אייניקע לייכטע שטריכן געבן די געשטאַלט פון מענטשן. צוליב וואָס באַדאַרפט איר דעם דאָקטאָר צווינגען צו עסן טריפה? דורכדעם ווערט דאָך קלענער דער ווערט פונם בטחון. דער דאָקטאָר איז דאָך אַ פשוטער דאָקטאָר און דער מאַן רופט אים נישט צוליבן בטחון, און די קראַנקע גופאָ—ס׳טוט איר באנג די הוצאה, אָדער זי וואַרט, אַז ער זאָל רופן דעם דאָקטאָר... און אפשר איז עס איר ווילן, וואָס זי רעדט נישט אַרויס מיט איר מויל... און אויב זי זאָל אַרויסרעדן, וואָלט זי געזאָגט: נישט צוליב מיר, נאָר צוליב די קינדער, נאָר צוליב דיר. ווייל ווער וועט אייך געבן אַ שטיקל ברויט? און אפשר איז ער דער שליח אויף מיין געזונט ווערן?

מ׳דאַרף אויסמעקן די נאַטור און געבן אַן אָרט פאַר גאָט. דער קאַמף אין שטוב איז נישט פאַרשטענדלעך,—אָדער אויסמעקן, אָדער שילדערן דעם קאַמף, וואָס ער האָט געהאַט מיט די ווינטן אין דרויסן, און די ווערים פון דעם בוים אינעווייניק.

און איך בין אייער פאַרערער

ל. פרץ

P. S. אויב איר וועט עס איבערזעצן אויף העברעיש, שיקט מיר עס צו פאר דער „הצפירה", און אויב ס׳וועט נייטיק זיין צו פאַרריכטן — וועל איך עס פאַרריכטן.] —

27

צו י. י. פראָפוס

(פונם אריגינאַל)

[ווארשע, 28 מערץ 1898, קיין קאָוונע]

אדוני!

הא תודתי בעד מכתבך. השירים היו טובים מאד, ואני יכול לכתוב אודותיו הערות, אף כי בכמה מקומות הרגשתי חסרונים, לפי שבאותה הרגע שקבלתים, שלחתים לארץ החדשה ולמכ״ע חדשי. —

בזו הרגע הנני טרוד מאד וע"כ אפרד ממך לעת אחרת.

מוקירך
י. ל. פרץ

P. S. I כמדומה לי, שיודע אתה, אדוני, את ה' רייזין; הגד נא לו שלא עלה על דעתי לכועס, אך עתותי אינן בידי וגם לא יכולתי לענות מפני חוסר חומר. שלח לי ה' [רייזין] שירים אחדים ונאבדו מעל שלחני בשעת „חירום" שלפני החג הכפול, כי האמה חוגגת את חגה הנוצרי. הגד נא לו גם זאת, שאין ביכלתי לשלם מראש בעד עבודה, כי אם בעד עבודה שכבר קבלתי. ה נ"ל —

P. S. II על אודות נחוצת שירי העם (לישנא דדהבא!) אכתוב בקרוב. אבל כנ"ל, טרוד אני מאד בענינים אחרים. ה נ"ל —

[צושריפט פון אויבן]

המכתב מונח על שלחני זה ימים רבים, כי שכחו לשלוח אותו ואתו הסליחה.

הכתובת לאמעריקע: ניו-יאָרק, ב. גארין, 170 העניר סטר.

[די ייִדישע איבערזעצונג. —

אדוני!

נעמט צו מיין דאַנק פאַר אייער בריוו. די לידער זענען געווען זייער גוט. איך קאָן נישט שרייבן וועגן זיי קיינע באַמערקונגען, הגם איך האָב באַמערקט אין אייניקע ערטער פעלערן, ווייל אין דעם מאָמענט, וואָס כ'האָב זיי באַקומען, האָב איך זיי אַוועקגעשיקט אין דעם נייעם לאַנד, אין אַ חודש-זשורנאַל.

אין דעם מאָמענט בין איך זייער פאַרנומען און דעריבער שיידט איך זיך איצט אָפּ פון אייך ביז אַן אַנדער צייט.

אייער פאַרערער
י. ל. פרץ

P. S. I מיר דאַכט, אַז איר קענט דעם ה' רייזין; גיט אים איבער, אַז מיר איז גאָרנישט אויסגעפאַלן צו זיין ברוגז, נאָר איך האָב קיין צייט נישט און נישט געקאָנט ענטפערן, ווייל ס'פעלט מיר שטאָף.

ה׳ רייזין האָט מיר געשיקט אייניקע לידער, זענען זיי פאַרלוירן געגאַנגען פון מיין טיש אין דער „חירום"-צייט, וואָס פאַר דעם טאָפּל-יום-טוב, ווייל די דינסט פייערט איר קריסטלעכע חגא. זאָגט אים אויך, אַז איך האָב נישט קיין מעגלעכקייט צו צאָלן פאָרויס פאַר אַרבעט, סיידן פאַר אַרבעט, וואָס איך האָב שוין באַקומען.

ה נ״ל

P. S. II וועגן דער נויטיקייט פון שירי-העם (אַ גאָלדענע שפּראַך!) וועל אינגיכן שרייבן. אָבער ווי געזאָגט בין איך זייער פאַר-נומען אין אַנדערע ענינים. ה נ״ל

[צושריפט פון אויבן, אויף דעם בריוו]

דער בריוו ליגט אויף מיין טיש אַ לענגערע צייט, ווייל מ׳האָט פאַרגעסן אים אָפּצושיקן, און איר וועט מיר מוחל זיין.

דער אַדרעס קיין אַמעריקע: ניו-יאָרק, ב. גאָרין 170 הענרי סטר.]

28

צו י. י. פּראָפּוס

(פונם אָריגינאַל)

[געשריבן אויף א פּאָסט-קארטל,
ווארשע, 20 יוני 1899, קיין מיטאווע]

ידידי,

במכתב קודם לזה הודעתיך, כי מחדש אני את היו״ט בלאטליך, אך המכתב לא בא לידך מפני שנוי מקום.

ה׳ רייזין מסר לי את כתובתך החדשה, והנני משנה את בשורתי ומבקש לשלוח לי הרבה, הרבה למבחן.

מוקירו
ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג. —

ידידי,

אין מיין פריערדיקן בריוו האָב איך אייך מיטגעטיילט, אַז איך

ספריה עממית בטורונטו * ידישע פאָלקס ביבליאטעק טאָראָנטע * JEWISH PUBLIC LIBRARY

באַניי די „יו"ט-בלעטלעך"[1]. אָבער דער בריוו האָט צו אייך נישט דערגרייכט, ווייל איר האָט געביטן אייער אָרט.

ה' רייזין האָט מיר איבערגעגעבן אייער נייעם אַדרעס, חזר איך איבער מיין בשורה און בעט צושיקן מיר פיל, פיל אויף אַ פראָבע.

אייער פאַרערער

ל. פ ר ץ]

29

צו י. י. פראָפוס

(פונם אָריגינאַל) [אָן אַ דאַטע]

אדוני

הספור „חיים טרעגער" לא יצלח. חיים טרעגער איננו חי נושא את עצמו ואינו שוה להיות לנושא הספור, — השירים טובים.

את ההוצאה „צייט גייסט" אין לי כל דין ודברים ולא אוכל אפילו להיות לך למליץ.

בנוגע לשפה — קלולה היא יותר מדאי. אין לך „דאַס", כ"א „דער" או „די". (איין אויסגעבלאָזענע איי" — וצ"ל דאָס איי). רבו מאד המבטאים הרוססים. וגם מבטאים אשכנזיים לגמרי.

עוד זאת: החילות אדוני לכתוב מה שאני קורא „ציערליך־מאניערליך", השפה איננה ט ב ע י ת, אינה נובעת ממקור הלב, — אתה משתדל ליפותה, לעשותה לנאה ומחוכמת — והשפה שאינה פשוטה, חזקה, כי אם מלאכותית, לא תפעול על הלב. —

בסגנון זה נכתב מכתבך, מכתב צעצועים...

חדל לך מזה.

„הכתיבה כדת אין אונס" — אם נמלא הגביע יותר מדאי הוא נוטף סביבו ממילא; לא טוב להפוך את הלב למען ידלוף... חכה עד אשר יתמלא, עד אשר יטיף בעצמו. וספורך אמנם אינו בא ממלוא הלב. חפצת לכתוב ספור כזה וכתבת. לא סבלת יסוריו של הפועל

1) פרץ האָט מער די „יו"ט=בלעטלעך" נישט אַרויסגעגעבן. אין אויגוסט 1899 איז פרץ אַרעסטירט געוואָרן פאַר זיין אָנטייל נעמען אויף אַן אומלעגאַלער פאַרזאַמלונג און אָפּגעזעסן עטלעכע וואָכן אין וואַרשע אין 10-טן פאַוויליאָן. דערנאָך איז געגרינדעט געוואָרן „דער יוד", וווּ פרץ איז געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער.

ואתה חפץ לתאר אותם... אין אני מבקש „כלי ראשון", לא מן הצורך שתהיה בעצמך הפועל, אם אך „מבשרך לא תתעלם", תרגיש כמוהו, תחיה בצערו. אבל לא בא לך עוד הזמן...

מוקירך
ל. פ ר ץ

[ד י י י ד י ש ע א י ב ע ר ז ע צ ו נ ג. —

אדוני.

די דערציילונג „חיים טרעגער" טויג נישט. חיים טרעגער איז נישט קיין זעלבסטשטענדיקער טיפּ און ער איז נישט ווערט צו זײַן אַ העלד פון אַ דערציילונג. די לידער זענען גוט.

מיט דער אויסגאַבע „צייט גייסט" האָב איך קיין שום שייכות נישט און איך קאָן אַפילו נישט רעקאָמענדירן אייך.

בנוגע דער שפראַך — איז זי צופיל צעמישט. איר האָט נישט קיין „דאָס", נאָר „דער" אָדער „די" (איין אויסגעבלאָזענע אײ—מ'דאַרף שרייבן דאָס איי). זייער פיל רוסישע אויסדריקן, און אויך דורכויס-דייטשע אויסדריקן.

און נאָך: איר האָט אָנגעהויבן צו שרייבן דאָס, וואָס איך רוף אָן „צירלעך-מאַנירלעך". די שפראַך איז נישט נאַטירלעך, זי שטאַמט נישט פון טיפן האַרצן, — איר באַמיט זיך זי צו פאַרשענערן, צו מאַכן זי שיין און קלוג — און די שפראַך, וואָס איז נישט פשוט, פעסט, נאָר געקינצלט, ווירקט נישט. —

אין דעמזעלבן סטיל איז געשריבן אייער בריוו, אַ צאַצקע-בריוו... לאָזט עס צורו.

„דאָס שרייבן איז לויטן געזעץ — מ'טאָר עס נישט צווינגען" — אויב דער בעכער איז איבערפולט, גיסט ער זיך ממילא אַריבער; ס'איז נישט גוט איבערצוקערן דאָס האַרץ, ס'זאָל פון אים רינען... וואַרט אָפּ ביז ס'וועט פול ווערן, ביז ס'וועט רינען פון זיך, און אייער דערציילונג קומט נישט פון פולבלוטיקייט. איר האָט געוואָלט שרייבן אַזאַ מין דערציילונג — און אָנגעשריבן. איר האָט נישט געליטן די יסורים פונם אַרבעטער, און איר ווילט זיי שילדערן... איך פאַרלאַנג נישט קיין „כלי-ראשון" [פון דער ערשטער האַנט], ס'איז נישט נויטיק, איר זאָלט אַליין זיין אַן אַרבעטער. אַבי נאָר איר

„פאַרבאַהאַלט זיך נישט פון אייער האַרציק-נאָענטן", וועט איר פילן ווי ער, און איר וועט לעבן מיט זיין פיין, אָבער דערווייל זענט איר נאָך נישט געקומען דערצו...

אייער פארערער

ל. פרץ]

30

צו י. י. פראָפוס

(פונס אָריגינאַל)

[די עטלעכע בריוו פון פרצן צו י. י. פראָפוס, געשריבן שוין אין יידיש, גיבן מיר אין דער אָרטאָגראַפיע און מיט די אויסשפראך-אייגנאַרטיקייטן, ווי זיי זענען געשריבן דורך פרצן. נאָר אָנשטאָט אָ גיבן מיר אַן ע זיי געהערן צו די יאָרן 1898—1900]

הערר פראָפוס, קאוונא

קודם כל האָב איך צו'ן אייך אַ בקשה — שרייבט בריעף נישט איינגעמאַכטס, זייט מיר נישט צו זיסס. איך שטעה אייך אַללס צו דיענסטען, נור האָט פאַר מיר איין איינפאַך קאָלעגענגעפיהל, נישט מעהר.

וועגען דער שפראַכע:

ביי'ן אייך האָט איהר מעהר דייטשע אויסדריקקע, פאַר דאָס האָט איר פון רוססישען גענוממען 2 געשלעכטער אונ איהר זייט מיט זיי יוצא פאַר דריי. („די קאָפף, די ווייב" וכדומה). מיר, דאַגעגען, האָבען מעהר סלאַוויאַנישע אויסדריקקע, נור פאַר דאָס — אַללע דריי געשלעכטער, מעהרנסטענטהיילס די זעלבע וואָס אין דייטשען. צי אונ-זער שפראַכע איז עהנליך די אדעסער.

כדי איינער זאלל דען צווייטען פערשטעהן, מוסס איינער ביים צווייטען אננעמען דאָס גוטע. מיר וואַרפען אַרויס פרעמדע ווערטער, איהר וואַרפט אַרויס די רוססישע גראמער און מיר וועללען זיך צו-זאַמענקוממען.

זאלל ווענ'יגסטענס זיין א י י ן זארגאָן.

צ'נד איין עצה טובד. סימבאָליזם איז אַ גוטע זאך; דעקאדענטיזם

איז גאנץ אָפּט אַפּעטיטליך ווי ווערמיגער שווייצער קעז... טהייל מאל האָבען מיר אַליין קיין קלאָר-אויפגעפאַסטע אידעען, אונ איידער מיר פערשטעהען זיי, פיהלען מיר זיי אין בילדער; גאַנץ אָפּט ווייטער זעננען מיר מיעד אונ פינסטער, עס איז ביי אונס נאַכט, נור עס בלאנקיט זיך נאך עטליכע שטראהלען ווי פון דער זונן פערגעסטען — עס איז אלץ גוט. נור איין זאך איז שלעכט — די ש ו ה ל ע. פון קיין שוהלע קומט קיין גוטס נישט אַרויס. אללענפאלס שטאמט די פּאָזיץ פון האַרץ, נישט פון דער שוהלע...

איך לעז אייער געדיכטע אונ טראַכט ביי מיר: בטבע איז הערר פראָפוס קיין דעקאדענט נישט. ווי קומט עס ער זאָלל זיך קראצען מיט ד'אייגענע נעגעל אונטער די אָרעם? בטבע אַרט איהן, וואָס די יוגענד ענטלויפט, די ליעבע פערבליהט, וואָס זיין פאָלק קרעכצט אונטער דער יאָך, — בטבע האָפט ער צו גוטע צייטען, וועגן קרעכצען וועט זיין פערפאטען אין Уложеніе о наказаніяхъ אין אַ בפירוש ארטיקל — ווי זשע קומט ער צו גריזשען פוילע בייגער? מאי כולי האי?

איך לעז אייער געדיכטע און פיהל אין זיי ר י י נ ע, אין אייערע יאָהרען נאַטירלעכע, פרייע ראָמאַנטיק, נור בעדעקט מיט אַ געקינסטעלט מאָדערנען דעקאדענטען-שלייער — נאָך וואָס?

אין אייער געדיכטע ב ר ע נ ט שוין די אידעע, טהייל מאָל רויכערט זי אַפילו סוואָנדיג, נור שטענדיג ווייסט איהר קלאָר, וואָס איהר ווילט, רעדט איהר אַרויס וואָס אייער האַרץ באַגערט — ווי קומט איהר צו סימבאָליק און דעקאדענטיזם? נייט אייך די צענזור צו סימבאָליק און די מאָדע צו דעקאדענטיזם?

אלס פראָבע זעננען אייער געדיכטע גוט, זעהר גוט, נור מאכט אייך דערפון קיין מנהג נישט; געפרופט, עס איז גערעטען און גענוג — זייט געזונד און צוריטטעלט ביי אַנדערע נישט די נערוון...

א) ב י ת ע ו ל ם ב ל ע ט ל י ך

1) האָרך, דער ווינד רייסט איממער פ ר י י ע ר"
פרייער אונפאסענד — שטאַרקער. (P. S. — נישט וויכטיג)
2) אונ „אין וועלט-בית-עולם-בריטען"
אָדער: אין בריטערן וועלט בית-עולם,
אָדער: אין וועלט-בית-עולם, אינ'עם בריטען.

3) הערט זיך יאָמערליך אַ ק י נ ה"
אַ „קינה" צו שוואַך. (נישט וויכטיג)
4 „פון אַ גוסס, פון אַ טויטען" —
פון אַ גוסס הערט זיך חאָרחלין, פון אַ טויטען גאָר נישט.
(און דאָך איז דאָס בילד שען)
5) „טיף־שנעע"
עס ברויך זיין טיעפער שנעע
6) „תכריכים געצויגען" —
איבער געצויגען? איבער וואָס?
7) „ווי פייל פונעם בויגען"
אָדער: פייל פון בויגען
אָדער: די פייל פון דעם בויגען.
8) „עס בייטען זיך צייטען —
אַ פריהלינג אַ שענער".
צו קורץ — „שענער" צו בעל־בתיש.
9) „וואו בלייבסט דו א ה י נ ט ע ר".
אפשר רעדט מען אַזוי בייַן אייך; דאָך — וואולגער.
10) דאָס האַרץ איז אַ קבר, דער קבר פ ו ן א ו י ב ן איז פער־
וואָרפען מיט שטיינער, א י ן נ ע ר ו ע נ ד י ג ליענען בילדער־
זכרונות — פערשיממעלט ביינער."
מען מוסס קלאָר שרייבען.
11) וועגן אייער נשמה איז הונגעריג — עסט א י ה ר טויטע
ביינער, קריגט אייער מאָגען אַ קאטאר!..."
שוואַך!
12) „אח, ווי נעמט מען..."
נאָך וואָס צוויי מאָל „אח ווי נעמט מען?
13) „זעה איך פון מיר איהר"
5 אייגזילביגע ווערטער צוזאממען זענען אונמעלאָדיש.
14) „וון טרערען וואָלט איך נור האבען"
אַ קינסטליכער זאַץ. שרייבט איינפאַך!

ב) פ א ר א ד י ע

15) „קירצע פרעק", נישט פראקען".
16) „אח, קוים וואלטען מענשען זיין זיי..."

הינקענדיגער פערזמאָס, וואָס פאַלט נישט צוזאַמען מיטן לאָגישען אַקצענט; געקינסטעלטער, אונפערשטענדליכער זאַץ. וואָלטען זיי חאָטש מענשען געוועזען!

17) „מערקור" — וואַרפט איהן איך בעט אייך אַרויס, איין אי-בעריגער פוילער ביין, אונ דער יידישע לעזער באַקומט נאָך איין איבעריגען מאָגען־קאטטאר.

ג) אני מאמין

18) שנעע — געהט נישט אויס

19) אָבגעטינקט — גראב אונפערשטענדליך.

20) „פון די קייטען זיך בעפרייען" —
ווער?

21) די איבערזעצונג פון החץ איז שוואכליך, צו ברייט און צו לאַנג. מען מוסס זיך קורץ פאססען. —

אונ צינד האָב איך צון אייך און אייער קאָלעגען אַ בקשה (געוויסס האָט איר קאָלעגען). העלפט מיר, יונגע לייט, צו זאַמלען פאָלקס-ליעדער. איר קענט אויף מיין רעכנונג אייך עטלעכע רובל קאָסטען מאַכען. גוט?

מיט אַכטונג
ל. פרץ

וואָס הערט זיך ביי'ן אייך וועגען ציוניזם?
וואָס זאָגען געבילדעטע, בעלי-בתים, בעלי־מלאכות, אַרבייטער אונ פראָצענטניקעס? —
שרייבט!

הנ"ל

31

צו י. י. פראָפוס

(פונם אָריגינאַל)

געעהרטער הערר.

אים אַלגעמיינעם איז דאָס געדיכט: „איין ערנסט וואָרט איבער קיידאנאר בלאָטע" נישט גוט, עס איז נישט שען, צו וועניג וויציג אונ מעהר ווי מען מעג — פלאַך. לאָזט געמאַך די בלאָטע, איהר [זענט] געוויסס צו יונג, אייער געמיטה איז געוויס צו וועניג ביטטער, איהר זאָלט בעזינגען בלאָטע אונ בלאָטע-פראצען.

אונ דאָך געפינען זיך אייניגע זעהר גוטע סטראָפען. בכלל איז דאָס געדיכט צו לאַנג און דעריבער לאַנגווייליג. דאָס געדיכט איז געוויסס סימבאָליש, נור דאָס נמשל קוקט נישט אַרויס פון דער בלאָטע, אונ די בלאָטע אַליין עקעלט, בפרט אַז איהר זאָגט אונס צו, אַז די בלאָטע וועט בלייבען, נור מען וועט אויף איהר רחמנות האָבען. די טרייסט, אַז פון דער בלאָטע וועלען אַרויס „פראצען" — ווייס איך? ערנסט צי חוזק — בלאָטע בלייבט בלאָטע. איך אַליין האָב שוין אויך צו פיעל גערעדט.

דעם „פּאָעטס יאוש" — שטייט פיעל העכער. אייניגע פעהלער:

1) דעם „פּאָעטס-יאוש" קלינגט נישט גוט. עס דערמאָנט אין די פאַרצייטישע געטטער — האַלב פיש, האַלב פויגעל... „יאוש" מיט „פּאָעט" לאָזן זיך נאָך אין איין נאָמען נישט צושמעלצען. מיט דער צייט — אפשר יאָ. דערווייל שרייבט בעסער: דעם פּאָעטס פער-צווייפלונג.

2) אויפ'ס ניי ערוואַכט א וואונד — עס עפפענט זיך איין אַלטע וואונד, דאָס איז ריכטיג. נור אַ זיפץ ערוואַכט נישט, עס קאנן נור צוריק קוממען: דאָס אַלטע זיפצן, דאָס אויסגעזיפצע קומט נישט צוריק נאָך אַמאָל אויסגעזיפצט צו ווערען.

3) איך האָב אַלץ געגלויבט יאָ מיט ליעדער צו קעננען" — וואָס טויג דער „יאָ"? — אונ אַפילו דער „אלץ"?

4) נישט מינדער איז אָבער „צו קענען" – אַ פּאָעט מוס זיך פּאַסטען אביסל קירצער: „איך האָב געגלויבט מיט ליעדער צו פערוויגען, איינצושטיללען דען שמערץ" –

5) פערלעשען – ?что אוּן נישט немy – על כּן–דאס אוּן נישט דעם העללישען פייער.

6) יעממערליך – הארץ, געווייס האָט איר געוואָלט זאָגען; יאָמ־מערנט הארץ" – נישט וואָהר?

7) אין היממעל געבויט מיין אָרט. ערשטנס האָט ער געוואָלט אוּן נ י ש ט געבויט, צווייטענס, איז גענוג צווישען די וואָלקען, דרי־טענס וואָלט בעסטער געווען אַ נעסט אָדער איין אָרט אוּן פיערטענס וואָלט בעסטער געווען איין אייגפאַכער, אַ ווייניגער הויכער, נאָר פּאַס דאָס אַ טיעפערער אויסדרוק.

8) נישט „דער" נור דאָס פייער.

9) אראָב ו ו ע ט פון איך אייערע קייטען. צ"ל: ו ו ע ל ל ע ן, ווי אויך: „אַוועק וועללען די קינות", נישט אַוועק וועט – נור דער גאַנצער אויסדרוק, אַז „די קינות וועללען אַוועק" אוּן דערצו „פון האָרץ" אוּן דוקא „ביי נאַכט" – איז פאַלש. קלאָג־ליעדער קאַנען אויס־הערען, נור נישט „אַוועק"!

10) „מיין פאָלק וועט אָבלעבען" – אָבלעבען הייסט: דאָס לעבען ענדיגען, שטארבען. „אָבלעבען זיינע יאָהרען אין נחת אוּן – שטאַרבען מיט כּבוד איז גאָר אַלץ איינס.

11) מיט קרעפטען בעגייט – שוואך, וואוללגאר...

12) מיט מוטה אוּן מיט שטאָלץ... דאָס זאָלל הייסען מוטהיג אוּן שטאָלץ, נו שרייבט בעסער: מוטהיג אוּן שטאָלץ.

אוּן דאָך – דער פונק איז דאָ.

זעהר שעהן אוּן ריהרענט, כּמעט ערהאבען איז די סטראָפע: פערשוואַרצט נאָך דיין היממעל וכו'

נור פאַר דאָס טאָר מען [נישט] שרייבען: זור י ג ע טרערען, נור זודענדיגע! איהר הערט, מען טאָר נישט אַנדערש, ווייל...

איין אלגעמיינעם פעהלער האָט דאָך דאָס געריכט, וואָס די ערשטע סטראָפען זעהן אויס ווי סוביעקטיוווע – די רעשט באַהאַנדלען פּאָלקס ליידען.

די בעסטע שפראַכע איז אינם געדיכט: „דאָס יודישע קינדהייט"

אויב צוואהר עס דאַרף הייסען „די יודישע קינדהייט". עס האָט זאָגאַר אונמענליך געשריבענע סטראָפען ווי:

ער פאַרליערט אַלץ, אַלץ
דאָס וואָס נויטיג איז
איז פאַר יעדערן
מענשען אין דער וועלט

אַ סטראָף, וואָס הינקט און לאָמט מיט אַ שלעכטער פראַזע, דאָך זעהט מען שוין אַ ריינערן פערז-מאָס, בפרט אין אָנהייב.
ווי אויך צום ביישפיל:

אז גאָר וויססען זאָלל
פון אַ קינדהייט ער —

עס דאַרף צו פיעל אַרבייט אַזאַ זאַך צו פערשטעהן.
אַזוי טאָר מען נישט, עס דאַרף זיך גיעסען ריין אוּן קלאָר.
גראַממאטיקאַליש פעהלער אין די מאַסטען. איהר פערשטעהט דאָך דייטש?!
נישט שלעכט איז „דער פּאָעט". נור איך וויים נישט, ווי אַזוי אַ שטערן בייגט זיך אין ב ר ע ק ל י ך?
ווי אַזוי דער שוויים ק אַ פ י ט ש ט ר ו מ ע נ ו י י ז?
וועגן פעראייניגט זיך שוויים (מיעדקייט) מיט טרויער? שלעכט איז „טויט-שטילל", וועגן אויף שטילל דארף פאללען דער אַקצענט, אָבצוואר, „שטילל" אוּן „געפיהל" זענען זאָ ווי זאָ שלעכטע ריימען.
אויך וויים איך נישט ווי אַזוי די מוזע בעט דער דיכטער זאָלל א י ר זינגען; געוועהנליך איז פערקעהרט.
שווערליך איז אויך צום פערשטעהן אויף וואָס אַ ג ו ר ל וועלט געבוירען. געבוירען וועלט אַ מענש.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

געקינצעלט אוּן אָהן געפיהל איז דאָס לעצטע געדיכט: פער-פלאָכטען מיט אייזערנע... הויך-קלינגענדיגע וועלטער, פאַלשע בילדער, אַ „צעררייסענער מוטה", „פערפלאָכטען אוּן פערטשיעפּט" אוּן דערצו „פערוועבט ווי אין נעצען" אוּן אייזערנע פעדעם... „באַן" געריימט מיט „פאַנג" — . . .
אוּן איהר ליגט פערגלאָצט — אוּן איהר זינגט קיין ליעדער, נור זיפצען זינגט איהר... אוּן „זיפצען אַרויס" —

הערט אויף! זוכט קיין שטאַרקע ווערטער, שרייבט נור וואָס, וויאַזוי אונ וויפיעל איהר אַליין פיעלט! נור שרייבט, קיין מייסטער ווערט נישט געבוירען אונ דער פונק איז דאָ.

ערגעבענסט
ל. פ ר ץ

PS אין בריעף מוזען זיין אייניגע פעהלער. פערצייט, עס פעהלט מיר צייט איבערצולעזען אונ צו פערריכטען. וועגען „וויססען וואָלט איך" האָב איך פערגעסטען צו שרייבען.

„אויפלעבען" איז צו שוואַך פאַר תחית המתים.

אונ פריהער הערט מען שופר של משיח, דערנאָך שטעהט מען אויף. שלעכטע אויסדריקקע האָב איך אונטערצייכענט.

32

צ ו י . פ ר א ָ פ ו ס

(זונם אָריגינאַל)

[אן א דאטע]

געעהרטער הערר פראָפוס,

אייער בריעף מיט אייערע גדיכטע האָב איך ערהאַלטען. דען אמת צו זאָגען, וואָלט איך יוצא געווען מיט אונטערשרייבען אייער אייגענע קריטיק, נור, ווייל איהר האָט פאַראויסגעזעהן די מעגליכקייט אונ פערלאַנג איהר [איך] זאָלל אייך אויספיהרליכער שרייבען, טהו איך עס. איך טהו עס, ווייל איהר זייט וועהרטה, ווייל אייערע לעצט-געשיקטע גדיכטע בעווייזען אין אָנגעהיירער פאַרשריט.

נאָך אַזאַ גרויסען, חאָטש איין אמתען קאָמפלימענט, מעגען זיין אויך עטליכע ביטטערע וועהרטער.

פ א ר א ל ל ע ל

1) מיט דעם ש ט א ַ ר ק ע ן ר י ז ע ן כ ח.

פאַלש. „ריזען-כח" איז מעהר אַלס שטאַרק. — „ריזען-כח" איז שלעכט געבונדען, דייטש העבראיש אין איין וואָרט.

2) פינטיגע הערנער זענען נישט נור קיין גוזמא נישט, נור אַפילו צו אַ שוואַכער אויסדרוק.

3) „גלות-שכינה" — עס דאַרף זיין „גלות השכינה".
4) „זיין שטאָלצקייט אין זיין היממעל" — צו פינסטערליך.
5) די „קרינאָלינע" פּאַסט פּאַרן שטיער-אָקס זעהר וועניג.
6) „יענע פרומע לעמעל", עס דאַרף זיין — יענץ פרום לעממעל.

Средній родъ

אוֹן דאָך — דאָס געדיכט איז גוט.

* * *

II

1) „ד י ווייהטאָג" נישט דער. —
2) זעהסט דער פריהלינג קומט א ה ע ר. דער אַהער איז שוואך, איבריג.
3) ליכט פ ל א ק ק ע ר ט נישט, נור ע י ע ר.
4) ד אָ ס נישט ד ע ר גראָז.
5) אויפהייבען גראָז פון דער ערד, הייסט: אָבגעריסענע גראָז אויפהייבען, אין האַנד אַריין נעמען; נישט מעהר.
6) „אויך דער וואָרם, וועלכער קריעכט". — שוואַך. עס דאַרף זיין: דען קריכענדיגען וואָרם.
7) אַ זאפט. „א" איז איבריג. ה"א הידיעה למה?
8) נישט „איהרע" נור „איהר" קאָרן.
דאָס געדיכט איז אין גאַנצן שוואכליך. עס שטופט אייך די אידעע, נור די פ אָ ר ם פּאַר איהר האָט איהר נאָך נישט געפונען.

* * *

III

1) „שטראהלען-געפאללען — אַ שלעכטער ריים.
2) עס דאַרף זיין אַראָבגעפאַללען.
3) „אין קבר מיטראָגען" — עס דאַרף זיין פשוט: טראָגען מיט מ י ר אין קבר א ר י י ן. אַניט איז אונלאָגיש, אונפערשטענדליך.
4) „קדיש זאָגען דעם צער" — צו פיעל „סימבאָליזם", אויב עס איז סימבאָליזם. צו וועניג לאָגיש, אויב עס איז פראָסט.
5) פּאַר וואָס אייגענטליך „נישט דו" מיט איין אונטערגעשטרא-כענעם „דו" — איין אַנדערער אָדער איין אַנדערע — יאָ?
6) „בעלייגען דעם קבר" — צי גראָבליך-פראָסטאָוואַטע.
7) מיט „בליהענדע" איין איבריג וואָרט. עס דארף זיין: לעגען בלומען אויף מיין קבר.

IV * * *

1) „דאָך האָט זי געפיהלט יענע „צוואַנגען אונ שטריק" – גראָב.
2) וואָס האָבען זי, נישט איהר, צו'ן איהם געצויגען.
3) אויף איהר בעטיל. אַ קליין מיידעלע – אַ קליין בעטעלע?
4) וואָס האָט ער מיט די בלומען געטהון? דאָס דאַרף מען זאָגען.
5) צו שוואַך איז געוועזען די ש נ א ה (?) ענקעגען (?) וכו'. שוואַך, נישט העלל, פערוויקעלט.
6) „ליעבליך געווארימט" – וואָס איז דאָס? עפּיס דערמאָנט פס אין דוד המלך... געגוג די אויגען זאָללען לייכטען; נור דוקא – נישט ל י ע ב ל י ך. לייכטען, פראָסט!
(דאָס געדיכט וואָלט געווועזען עקסטרא-גוט, ווען נישט, וואָס אין ערשטען טהייל שטאַרבט ער, אונ אין צווייטען (אויב עס איז נישט איין אַנדערער) לעבט ער. –)
7) די נאכטיגאל דאָרט אויף די צווייגען. „דאָרט" איז איבריג. „אויף" איז פאַלש. די נאכטיגאלל זינגט אָדער אויף אַ צ ו י י ג, אָדער אַרויס פון צווישען די צ ו י י ג ען.
8) אונ אויפגעהערט שוין „פאַנטאַזיערען" – שוואַך אונ פאַלש, וואָרען ליעבע איז דאָך קיין פאַנטאַזיע.
9) די לעצטע סטראָפע איז איבריג, גאַנץ איבריג אונ נישט גוט. דאָס שלאָגוואָרט איז שוין געגעבען אין דער פאָריגער סטראָפע. „געבע שוין גאָר וועלטליכע נייִ׳ס"... וואָס דאַרפט איהר נאָך? נאָך וואָס האָט איהר זיי נאָך געלייגט צוזאַמען? נאָך וואָס מאַכט איהר פון זיי מאַן אונ ווייב? און מען קושט נישט, ליגט מען נישט אין שוים.—

5. דער שופר

1) דער ערשטער זאַץ (די ערשטע סטראָפע), איז שלעכט געבויט. וואָס הייסט: „פון דער ערד, וואָס קלאָגליך, אָרים..." איך פערשטעה נישט אַ וואָרט. פריווט עס איבערזעצען אויף רוסיש, למשל.
2) דער שופר ר ו פ ט נישט.
3) קיין קברים וועקט מען נישט, נור מתים.
4) שאַרבענם לעבען נישט אונ שטאַרבען נישט.
5) „שאַרבענס אונ סקעלעטען" — אַ שיינער צוזאַמענהאַנג. —

6) אויסגעטריקענט (ווער?) זאפט אוג חיות. דאָס הייסט: פון זאפט אוג חיות?

7) איינגיעסען (ביי אונז זאָגט מען אָנגיעסען) קאנן מען אין עפּיס, אין אַ כלי.

8) „וועקט ער אויף צו תחית המתים" — עס קלינגט נישט גוט. איבריגע קלאנגע.

9) „אָבגעטובעלט" — נישט פּאַסענד. מאָרגען-שטערן אוג מקוה-וואַסער...

10) אַ בלייען (בלאהען אָדער פון בליי?) וואָלקען שווערען" איהר „זענט טהייל מאָל ווי אַ בעקקער" — „דורך אַ שווערן בלייע-נען וואָלקען" מיינט איהר?

6. גאָט זאָגט

דאָס גאַנצע געדיכט איז צו שוואַך, אָנפּאַסענד. נישט פּאַר גאָט אוג נישט פּאַר לייט. וועניג ווינ, נישט קלוגער ערנסט; אַ סך גערעדט, וועניג געזאָגט.

7. די פּאַפּירענע בריק

1) „ציהען ברעכען זיך ווי טייכען". טייכען ציהען זיך אפשר, נור ברעכען ברעכען זיי זיך געוויסס נישט.

2) עס דאַרף זיין „אייגעפּאַלנע".

3) אויף דער וועלט לעבט מען, נישט מען וואהנט.

4) ווי קומט איהר. ייד, צו גלעקקער — ?

(דאָך — געוג שטאַרק, שרייבט עס ווייטער)

8. פּאַראַללעל

1) „רייכע לעבען" — אָדער יידיש: „רייך לעבען" אָדער דייטש „רייכעס לעבען". —

2) גאָלד אוג זילבער געפּוצט ע. וואָס הייסט עס?

3) עס איז מעגליך, אַז אין אייער געגענט זענען פערהאַננען אויפגעקומענע גבירים, וואָס ליעגען אויף די דיהלען זייד אוג אַטלאַס. געוועהנליך לעגט מען דיוואַנען. נור סיי ווי סיי ווערען דיהלען נישט געבעטט, אוג „געבעטט". אויב מיר וועללען שוין דאָס וואָרט בענוצען, קאנן נור זיין אויף די דיהלען. דיהלען ווערען אפשר ביי אייך אויס געבעטט?

4) קאָניאַק, ווײַן און באַלזאַם. גראָב, נישט געשמאַקק, אַ שלעכטער צוזאַמענהאַנג, נישט בילדלעך.

5) ביי דעם בורשוא דער ריקקען — גראָב.

6) „ווײַן" אוּן „ווינען" — אַ שלעכטער, אַלט מאָדישער ווײַן אַלאַ אדם הכהן[1] זכרונו לברכה.

אוּן אַזוי ווייטער, ווייל דאָס גאַנצע געדיכט איז שוואַך. עס שטופט אײַך, ווייטער דאָס זעלבע, די אידעע, נור די פאָרם פעהלט...

9. די אַלטע פידעל.

1) די סטרונע ווערט „אָנגעבויגען" אפשר ביי'ן פיילענבויגען.

2) אבגעעקט האָט אַלטע כחות. אַלטע כחות זענען ליידער מעהר צאָהל, זיי האָבן אָבגעעקט. נור ביי אונס בענוצט מען [נישט] דאָס וואָרט „אָבגעעקט" אוּן דעריבער, פיללייכט, ווייזט עס מיר אויס צו פּראָסט.

3) שטאָלץ, מוטה אוּן האָנונג קאָנן זיין. נור צווי נעמען אין איין וואָרט לאָזען זיך נישט בינדען.

4) אויפבלאָזען קאָנן מען אַ לונג-אוּן-לעבער, נישט קיין סטרונעס.

5) אויגען שטעהען נישט, זענען אויך נישט צום פערגלייכען צו'ן אַ בלום. אויב אויגען ווינען שוין (געוועהנליך ווינט אַ מענש), ווינען זיי אויבער, נישט אויף דעם פיעדעל.

6) די רעשט סטראָפען זענען געצליך איבריג, אוּן וואָס איבריג איז, איז שלעכט.

* * * 10

1) קיין זיפץ ברעכט זיך נישט. אויך איז „ברעכען" אַ גראָב וואָרט, וואָס דערמאָנט נישט אין זיפצען, נור אין עפעס אַנדערש.

2) „אַ שטראָהל פון רחמנות, אַ רוה פאַר צובראָכענע גלידער" — אַ שלעכטער צוזאַמענהאַנג. פאָעזיע מיט גראָבער פּראָזאַ. פאַר וואָס נאָך „אַ" רוה? ווייטער דאָס זעלבע ה"א הידיעה למה?

3) די „עוויגע ציט", וואָס שטעהט מיטן פאַרטוך אוּן ווישט אויס טרערען פון די אויגען איז אַ ביסל קאָמיש...

4) עס ברעכט נישט דעם מעסער?

מיין ליעבער הערר פראָפוס: וואָר ברעכט? — די עוויגע צייט אָדער די טרער? „דעם" צי דאָס מעסער? אוּן וואָס בעטייט: מעסער-ברעכען?

---

1) אדם הכהן לעבענזאָהן, הצברציישער דיכטער.

די גאַנצע סטראָפע איז שלעכט געבויט, שלעכט צוזאַמענגע-קלעפט. קלינגט רוססיש: Ножъ не ломается и пр.

די איבערזעצונג קאנן איך נישט אורטהיילן. איך האָב נישט פּאַר מיר דאָס אָריגינאַל.

ליעבער ה' פּראָפוס, שרייבט אוג שיקט צום לעזען, וויפיעל איהר ווילט, איך וועלל אייך גערן ענפערן. יעדער עלטערער איז דאָס שולדיג דעם יונגערן. נור שרייבט מיר נישט קיין זיסע בריף. גלויבט, עס איז איבריג אוג — (פערצייהט) נאַריש. אויב איך ענפער נישט אַמאָל, איז נור דעריבער, ווייל גאַנץ אָפט קאנן איך נישט ענפערן. איך האָב אַמאָל נערוועז, איך קאָנן גאַנץ אָפט נישט ל ע ז ע ן. —

די פּאָלקס ליעדער וואָס איך האָב געזאַממעלט, האָט בייַ מיר צוגענוממען דער פּראָפעססער לעווי פון אַמעריקא אוג איך הער נישט אוג זעה נישט קיין צוועק. אויב איהר האָט עפּעס — שיקט. —

אייער י. ל. פ ר ץ.

33

צו י. י. פּראָפוס

(פּוגם אָריגינאַל)

[אן א דאטע]

געהרטער הערר פּראָפוס,

איך בין זעהר פּערנוממען אוז דעריבער האָב איך אייך בייַ אַהער נישט געענפערט. דאָס געדיכט איז ווירקליך שווַאַך, ערשטנט האָט עס ערטער, וואו איהר בעגעהט אייך מיט דער שפּראַכע ווי אַ שטיפּפּאָטער, אַמאָל נעמט איהר פון אַלט-דייטשען, פון וועלכען איהר טרעפט שפּורען בייַ הייגע, אוג שרייבט: „אויף מיין פּנים בלאַסס", „ווי אַקקאָרדען אַלט" וכדומה. אויף יודיש מוז מען זאָגען: „אויף מיין בלאַסס פּנים, ווי אַלטע אַקקאָרדען". איבערהויפּט קאנן מען צום פּער-קירצערן אָבווארפען נור נישט נויטיגע זילבען, אָבער נישט צ. ב. ש. דעם צייכען פון דער מעהרצאָהל ווי די „ע" פון אַלטע. — טהייל מאָל געהט איהר נאָך וויטער אוג פּערקנוידערט אַ גאַנצע סטראָפּ אוג עס איז גאָר נישט מעגליך צו פּערשטעהן:

ווי אקקאָרדען אַלט׳
וואו יעצט קלינגען נור
הערען טענער זיך

פון אַ טויטען כאָר... (נישט „חאָר", ווייל עס קאָן זיין קאָהר)

אסור, אויב איך פערשטעה דען זאַך, וועד וואָס פון וואָס עס רעדט: אָדער די פערדרייטע פראָזע: אה, צי ווייסט איהר וועד, בריידער, וואָס בעטייט זי מיין הייסע טרער, בשעת וועז מענשליך וואָלט עס געהייסען, צי ווייס וועד פון אייך בריידער, וואָס זי, מיין הייסע טרער, בעטייט, אוז פאָעטיש, אויב נישט אַלאַ קאָלצאָוו), איז די פראַגע קיין פראַגע נישט, אוז דאָס וועגדען זיך (אין דער שטיללער נאַכט דערצו) צו׳ן אַ חברה בריידער האָט קיין טעם אוז קיין ריח נישט.

ריימען האָט איר דאָ וואונדערליכע:

נור—כאָר; פלאַם גראַם (Nur, Cehr; Flamm — gram)

פערטרויט — טויט...

אפשר רעדט מען ביי׳ן אייך אזוי, נור שרייבט [שרייבען] אוז ריימען, שרייבט זיך, אוז ריימט זיך (אויב מען ווילל דרוקקען) פאַר כל ישראל!

אויף דער פריהער עלטער זייט איהר נאָך אַ צדיק געווארען אוז זייט שוין נישט מבחין בין זכר לנקבה; איהר שרייבט: „פרעגט ד י גאָלדענע זאַנג, ו ו ע ם איך האָב פערטרויט"; וועם איז אויסערדעם צו פיעל דייטמעריש.

איך געפינן אים אַלגעמיינעם, אַז איהר האָט זיך מיט דער צייט נישט פיעל פערבעסערט. איהר מוסט ל ע ז ע ן צו וועניג, יודיש פיללייכט גאָר נישט. און דאָך איז ביי מיר געווען ה׳ לוריא, דער רעדאַקטאָר פון יוד, אוז עס איהם דאָס געדיכט געפעללען. איך ווילל נישט דאָ אין מיטן זיין, איך ווילל נישט, אַז דורך מיר זאָלל פאַר אונזער עולם געדרוקט ווערען אַ צוניפגעקנוידערט געדיכט, איך שיקק עס צוריק, טהוט דערמיט, וואָס איהר ווילט...

מיט אַכטונג

ל. פ ר ץ

---

1) אן עלטערער רוטישער דיכט־ר.

[צושריפט פון אברהם רייזען

ליבער פריינט פ־אָפּיס

איך קאָנן דיר מבשר זיין ישועות ונחמות, אַז מיין „צוואנציגסטע יאָהר־הונדערט" איז שוין אין מאַשין אונ מאָרגען־איבערמאָרגען געהט עס ארויס אויף דער ליכטיגער וועלט. הלואי זאָל עס טאַקי ג ע ה ן, מען זאָלל עס, חלילה, נישט דארפן ט ר אָ ג ע ן . . .

ווי עס וועט הערוים, וועל איך דיר צושיקען איין עקזעמפליאַר מיט'ן שענסטן כבוד מיט אַ פיינעם געציגטען „לכבוד"... —

פאָלג מיך, קומם צו פאָהרען קיין ווארשוי, וואָס וועסטו אויס זיטצען אין דובבעלן. ענטוועד וועגען דעם.

דיין א. רייזען

צושריפט פון ה. ד. נאָמבערג.

אַ „משלנו"דיגער חסיד גריסט אייך.

ה. ד. נאָמבערג]

34

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[עס איז שוין נאָך דעם, ווי מ'האָט געפייערט (ל"ג בעומ־תרס"א — 1901) פרצעס יובילייי, — 25 יאָר פון זיין ליטעראַ־רישער טעטיקייט און זיין 50־טן געבורטסטאָג. אין די יאָרן 1899—1901 זענען אין „תושיה"־פאַרלאַג (אָנפירער—בן־אביגדור) דערשי־נען 4 בענדער פון פרצעס העברעישע „כתבים" (תמונות, ציורים, ספורים, ישנים גם חדשים). — אייניקע זאַכן זענען געשריבן גע־ווען דורך פרצן אין העברעיש, די איבעריקע זענען איבערגעזעצט געוואָרן פון יידיש. בן־אביגדור (פאַרלאַג „תושיה") האָט דאַן אויך ארויסגעגעבן אַ העברעישן קינדער־זשורנאַל „עולם קטן", ווו פרץ האָט פאַרעפנטלעכט אייניקע זאַכן. — דער בריוו איז געשריבן זומער 1901 פון אָטוואָצק, ווו פרץ האָט דאַן געוווינט, און געשיקט צו יעקב דינעזאָן קיין ווארשע]

אַטוואָצק כ״ח מ״א [מנחם אב] תרס״א [1901].

ידידי!

הנני מבקשך שתעשה למעני את הדבר הזה:

תלך אל מר בן אביגדור ותעשה עמו חשבון עבודתי. כמדומה לי, שהוא משתמט ממני ואיני יודע למה, ואני, כידוע לך, אוהב דברים ברורים.

יחשוב את הספרים האחרונים ואת הנדפס בעולם קטן.

בנוגע להספרים, הלא אתה יודע, שיש בהם מעט מקוריים והשאר העתקות, יחשוב את הכל להעתקות, אם לא תוכל לדעת בדיוק.

חפץ אני ג״כ לדעת, כמה הוא משלם בעד שורה בעולם קטן יש לי איזה דברים ואיני יודע אם כדאי להשלימם ולשלחם.

ג״כ איני יודע, אם כדאי להשאיר בשבילו להבא לספרים.

והעיקר: שלפי דעתי שייך לי ממנו הרבה כסף והוא אומר: להד״ם.

אחיך

ל. פ ר ץ

[ד י י י ד י ש ע א י ב ע ר ז ע צ ו נ ג. —

ידידי!

איך בעט דיך, זאָלסט טון פאַר מיר אָט וואָס:

גיי אריין צום ה׳ בן-אַביגדור און מאַך מיט אים אַ חשבון פאַר מיין אַרבעט. מיר דאַכט זיך, אַז ער דרייט זיך פון מיר אַרויס, און איך ווייס נישט פאַרוואָס, און איך, ווי דו ווייסט, האָב ליב קלאָרע זאַכן.

זאָל ער אויסרעכענען פאַר מיינע לעצטע ביכער און פאַר דאָס, וואָס איז געדרוקט אין „עולם קטן".

וואָס שייך די ביכער, ווייסטו דאָך, אַז עס זענען פאַראַן צווישן זיי אַביסל אָריגינעלע און דאָס איבעריקע — איבערזעצונגען; קענסט רעכענען אַלץ פאַר איבערזעצונגען, אויב דו קאָנסט נישט דערגיין פינקטלעך.

איך וויל אויך וויסן, וויפיל ער צאָלט פאַר אַ שורה אין „עולם קטן". איך האָב אייניקע זאַכן, און איך ווייס נישט, צי ס׳איז כדאי זיי צו פאַרענדיקן און שיקן זיי.

פון רעכטס: י. ל. פרץ, העלענע פרץ,
שבתי ראַפאָפּאָרט — זייט 119

איך ווייס אויך נישט, צי עס איז כדאי אויף ווייטער איבערצולאָזן פאַר זיינעטוועגן ביכער.

און דער עיקר: וואָס לויט מיין מיינונג קומט מיר פון אים אַסך געלט, און ער זאָגט גאָר להד"ם.

דיין ברודער
ל. פרץ]

35

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אריגינאל)

[ס'איז, וואַרשיינלעך, דאָס ערשטע מאָל, ווען פרץ איז ארויסגעפאָרן אין זיין אורלויב-צייט פון דער גמינע-ארבעט קיין אויסלאַנד. אין 1901, ווען ער האָט צוערשט באקומען אורלויב, האָט ער פארבראכט אין אָטוואָצק, ארום וואַרשע. די אלע בריוולעך זענען געשריבן אויף אנזיכטס-קאַרטלעך פון די ערטער, וואָס פרץ האָט באזוכט.—געשריבן אויף אן אנזיכטס-קאַרטל פון א מאריענבאַדער האָטעל אוז קאפע. עטלעכע אונטערשריפטן אוז אויך פרצ"ם]

[מאריענבאַד, 7 אויגוסט 1903]

Leon Perec

36

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אריגינאל)

[געשריבן אויף א פאַטאַגראפיש קאַרטל, אויף וועלכן ס'זענען ארויפגענומען פרץ, פרוי פרץ — העלענא און שבתי ראפאפארט, דער ארויסגעבער פון „פריינד". פרץ האלט א שטעקל אין די הענט, ש. ראפאפארט—א פאפיראס]

[מאריענבאַד 9 אויגוסט 1903]

זיי וויסען, אַז איך האַלט ראַפאַפּאָרטס שטאָק און ער רויכט מיין פּאַפּיראָס.

עס איז אַזוי אויסגעקומען.

דיין י. ל. פרץ

גריס נומבערג און אַנדערע שלימזלען גאָר פריינדליך, עס קען זיין, איך וועל צוריק קומען געזונד.

37

צ ו י ע ק ב ד י נ ע ז אָ ן

(פונם אָריגינאַל)

לאָדזש 4 סעפטעמבער 1903

ליבער ר׳ יענקל!

מיר זיצן האַלבער — צוויי
(איך און אַ נאָטאַר
נישט קיין שרייבער, דאָך אַ נאַר)
און קוקן אויף לאָדזשיי —
מיר קוקן שוין אַ שטונד —
זיי געזונד. —

38

צ ו י ע ק ב ד י נ ע ז אָ ן

(פונם אָריגינאַל)

[היסבאַדען, 18 סעפטעמבער 1903]

בעסטער דינעזאָן.

מיינע קאַרטע האָט אייך אומזיסט איבערגעשראָקען. דער אַרצט געפינט, אַז עס איז מיר בעסער, אַז דער נערוו, אָדער וויס דער טייוועל וואָס, שטאַרקט זיך. נור די איבערארבייטונג איז געווען איין אונגעהייערע, אַ משוגענע (האָט ער גענאָגט) און ער ווייל דוקא איך זאָל נאָך אויף 4 וואָכען אויף אַ ווארימער אָרט און אַבסאָלוט רוהען. שרייבען קען איך און ווייל, נור מיין וויסבאַדענער פריץ, דער ד״ר הייסט עס, איז זעהר אַ שטרענגער פריץ, ער זאָגט: לא מיט אַ ספאָדעק, נאָר רוהען, שטאַרק, טיף רוהען. פאָלג איך. זיי געזונד. מיר פאָהרען יעצט אַרויס, שרייב און אַדרעסיער נאָך קאָמאָ פאָסט רעסטאַנט, אין אַ חדש אַרום זעהען מיר זיך. אפשר וועט אין קאָמא זיין אַ ליבעראַלער ד״ר, וועל איך עפיס שרייבען. איך וואָלט געוואָלט

וויסען, וואָס די „גמינע" טראַכט וועגן „נאָך אַ חודש". אַהין שרייבען שרייב איך נישט, גלאַט אַזוי. גאָר נישט. ווער געוואָהר פון אַ זייט.

דיין י. ל. פרץ

וואָס קלערט דער „הצפה"[1]? גריס קלויזנער, נאָמבערג וכו'.

39

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

לאַגאָ די קאָמאָ 26/9, 1903

הנני בקאָמא. כמדומה לי שהנני שב לבריאתי, בעוד שנים שלשה ימים נסע מזה ונשוב הביתה. איני יודע, מי הפחיד אותך?

שלך יל"פ

[די יידישע איבערזעצונג. —

איך בין אין אין קאָמא. מיר דוכט זיך, אַז איך קער זיך אום צו מיין געזונט, אין אַ 2—3 טעג אַרום פאָרן מיר אַוועק פון דאַנעט און קערן זיך אום אַהיים. איך ווייס נישט, ווער ס'האָט דיך איבערגעשראָקן.

דיין י. ל."פ]

40

צום אַרויסגעבער פון „הזמן"

(פון א קאַפּיע)

[דערדאָזיקער העברעישער בריוו איז אָפּגעדרוקט אין העברעישן זאַמלבוך „רשומות" (תל-אביב, כרך ה', תרפ"ז) מיט א צושריפט, אז „ווי ס'ווייזט אויס, איז דער בריוו געשריבן צום פאַרשטאָר-בענעם א. קאַפּלאַן, איינער פון די אָנפירער פון „אחיאסף" אין וואַרשע". דער בריוו אָבער, ווי מ'זעט פון זיין אינהאַלט, איז גע-שריבן צום אַרויסגעבער פון ווילנער „הזמן", לערך אין ואָר 1905]

1) אַ העברעיש טאָג-בלאַט אין וואַרשע. —

אדוני הנכבד!

בעיקר הדבר לא תנאי הכסף עומד ביני ובינך. כי אם תנאי מוסרי.

אמנם כלתה נפשי להפטר מהמשרה אשר לי והגוזלת ממני את חצי המעת לעת (המצשה והמנוחה), וקוה קויתי להזמן, שיחלצני מן המיצר הזה, אבל אין לי הזכות לבקש מכם איזה קרבן, ואם אינכם יכולים, ואם מוכרחים אתם לחסכון כ ז ה, אפשר שאמצא דרך אחרת...

העיקר הוא מה שהתניתי: שחתימת ידי ערבה בעד מה שאני כותב, ושאני מבקש לחפשני מן הרדקציה, מן האיזמל כמן העופרת...

התנאי תנאי מוסרי הוא. הרידקציה ביד פרישמאן, ופרישמאן ואני ח ו ל ק י ם תמיד. ואני חפץ לבא לפני הקורא בצורתי השלמה ולא בצורת אחר. אני חפץ להגיד מה ש א נ י חפץ ו ב ל ש ו נ י...

פרישמאן הוא איש חפשי, אבל גם לאיש החפשי לעצמו מוסרות לאחרים.

פרישמאן מוחק למשל את ה„עתון" וכותב תחתיו „מכתב עתי", ואני מתרגז, והוא אינו מבין את כעסי, ואינו יכול בשום אופן להבין, שההבדל הזה עקרי, ותלוי בשאלת התחיה של השפה. נותן אני אך משל ממעשה שהיה, ואשר לא נתנני לעבוד עבודת „הדור"...

אם לא אהיה ב ט ו ח, שיתמלא התנאי הנ"ל, איני יכול בשום אופן וצד לעזור אתכם.

כי תנאי כזה התניתי כמה וכמה פעמים עם פרישמאן, כשצרך את ה„דור", אבל פרישמאן עושה מעשה שטן: פרישמאן כשאחרים מתלהבים, מצחק, ובצחוק של שטן עבר על כל תנאי שהתניתי עמו.

וע"כ בקשתי את הש"ס [שכר סופרים] מראש, לחודש או לחצי חודש...

אבל על זה לא עניתם, ושתיקה בזה אינה כהודאה...

איני יכול ג"כ להסכים בשום אופן להתנאי, שלא אעבוד בשדה אחר. כשם שאתם מבקשים סופר, כך מבקש לו הסופר בימה... וכשאני חפץ לדבר הרבה ואתם יכולים להדפיס אך מעט, איני רוצה לבלום פי...

ולמכור „ספורים" בכסף איני יכול, כשם שאיני יכול לכתוב ע"מ לקבל בעד השורה...

ואיני יכול לבא במאסף שלכם בסחורתי...

הזמן נחוץ לי, ואם נחוץ אני גם לו, הרי שדוד טוב...

מלאו אחרי תנאי —
יהי נא חמש פעמים לחודש, ארבע בעד הזמן, וספור בעד המאסף.
מאה רובל לחודש שכר בטלה...
חתימת ידי ערבה —
בלי תקונים —
ישלחו את השכר מראש, ומראש אני אומר ומתנה: שאם ישונה אף דבר קל במאמרי או בספורי, אחדיל מכתב ולא אחזיר מן השכר.
כששלחתי דעפעשע אמרתי לכתוב מכתב מבאר, וסלחו לי על עצלותי ושכחתי...

מחכה לתשובתו
מוקירו י. ל. פרץ

[די יידישע איבערזעצונג. —

אדוני הנכבד!

אין תוך פון דער זאַך שטייען נישט צווישן מיר און אייך קיין געלט־באַדינגונגען, נאָר אַ מאָראַלישער באַדינג.

אמת, מיר ווילט זיך שטאַרק פטור צו ווערן פון מיין אַמט[1], וואָס רויבט צו ביי מיר אַ האַלבן מעת־לעת (די צייט פון אַרבעט און אָפרו) און איך האָב געהאָפט אויפן „הזמן"[2], אַז ער וועט מיך אויסלייזן פון אָט דער געפענקעניש, אָבער איך האָב קיין רעכט נישט צו פאָדערן פון אייך אַ קרבן, און אויב איר קאָנט נישט און איר מוזט אָנקומען צו אַזאַ עקאָנאָמיע, וועל איך אפשר געפינען אַן אַנדער אויסוועג...

דער עיקר וואָס איך וויל אויסנעמען מיט אייך: אַז מיין אונטערשריפט איז ערב פאר דעם, וואָס איך שרייב, און איך בעט מיך באַפרייען פון דער רעדאַקציע, פון דעם שערל ווי אויך פון דעם בלייער...

עס איז אַ מאָראַלישער באַדינג. די רעדאַקציע[3] געפינט זיך אין פרישמאַנס הענט, און פרישמאַן און איך גייען מיר זיך שטענדיק פאַנאַנדער [„חולקים תמיד"], און מיר ווילט זיך קומען פאַרן לעזער

1) פון דעם אמט אין דער וואַרשעווער גמינע. —
2) העברעישע טאָגצייטונג מיט אַ חודשלעכן העברעישן זשורנאַל אין ווילנע. —
3) די רעדאַקציע פונם חודש-זשורנאַל „הזמן". —

אין מיין פולער געשטאַלט, און נישט אין דער געשטאַלט פון אַן אַנדערן. איך וויל זאָגן דאָס, וואָס מיר ווילט זיך און אין מיין שפּראַך...

פּרישמאַן איז אַ פּרייַער מענטש, אָבער אויך דער מענטש, וואָס איז פּריי פּאַר זיך – האָט קייטן פּאַר יענעם...

פּרישמאַן מעקט, למשל, אויס דאָס וואָרט „עתּון" און שרייבט אָנשטאָט דעם – „מכתּב עתּי", און איך וואָר אויפגערעגט, אָבער ער פּאַרשטייט נישט מיין כּעס, און בשום אופן וויל ער נישט פּאַרשטיין, אַז אָט דער אונטערשייד איז אַן עיקר און איז געבונדן מיט דער פּראַגע פון דער שפּראַך-אויפלעבונג. איך גיב נאָר אַ משל פון אַ מעשה שהיה, וואָס האָט מיך נישט געלאָזט אַרבעטן אין „הדור".

אויב איך וועל נישט זיין זיכער, אַז אָט דער תּנאי וועט דער-פילט ווערן, קאָן איך אין קיין פאַל און קיין אופן אייך נישט העלפן.

אָט דעם תּנאי האָב איך וויפל מאָל אויסגענומען מיט פּרישמאַנען, ווען ער האָט רעדאַקטירט דעם „הדור"[1], אָבער פּרישמאַן טוט מעשה-שטן; אַז אַנדערע ווערן נתפּעל, לאַכט ער, און מיט אַ טייוול-געלעכ-טער האָט ער באַגלייט אַלע מיינע תּנאים, וואָס איך האָב מיט אים אויסגענומען.

און דעריבער האָב איך געבעטן דעם האָנאָראַר פּאָראויס, פּאַר אַ חודש אָדער פּאַר אַ האַלבן חודש...

אָבער אויף דעם האָט איר נישט געענטפערט און דאָס שווייגן דאָ איז נישט ווי אַ צושטימונג...

איך קען אויך בשום אופן נישט מספּים זיין אויף אייער פּאָר-שלאַג, איך זאָל נישט אַרבעטן אין אַן אַנדער אָרט. אַזוי ווי איר זוכט אַ שרייבער, אַזוי זוכט דער שרייבער אַ טריבונע... און אַז איך ווייל רעדן פיל, און איר קאָנט דרוקן נאָר אַ ביסל, ווייל איך נישט פּאַרשטאָפּן מיין מויל...

און פּאַרקויפן „דערציילונגען" פּאַר געלט קען איך נישט, אַזוי זוי איך קאָן אויך נישט שרייבן און באַקומען האָנאָראַר פּאַר דער שורה...

און איך קאָן נישט קומען אין אייער זאַמלבוך מיט מיין סחורה...

---

1) העברעיש וואָכנבלאַט, רעדאַקטירט דורך דוד פרישמאַן, דערשינען אין די יאָרן 1901 און 1904. —

דער „הזמן" איז וויכטיק פאַר מיר, און אויב איך בין וויכטיק אויך פאַר אים, איז עס אַ גוטער שידוך...

דערפילט מיינע באַדינגונגען. —

זאָל זיין 5 מאָל אַ חודש, 4 מאָל פאַרן „הזמן" און אַ דערציילונג פאַרן זאַמלבוך.

100 רובל אַ חודש פאַר שכר בטלה...

מיין אונטערשריפט איז פאַראַנטוואָרטלעך. —

אָן אויסבעסערונגען —

שיקט מיר דעם האָנאָראַר פאָרויס, און פאָרויס זאָג איך אוך נעם אויס אַ תנאי: אַז אויב אַפילו אַ קלייניקייט אין מיין אַרטיקל אָדער דערציילונג וועט געענדערט ווערן, וועל איך אויפהערן צו שרייבן און איך וועל נישט אומקערן דעם האָנאָראַר. —

אַז איך האָב געשיקט די דעפעש, האָב איך געטראַכט צו שרייבן אַן אויספירלעכן בריוו, און זייט מיר מוחל מיין פוילקייט, איך האָב פאַרגעסן...

איך וואַרט אויף אייער ענטפער.

מוקירו

ל. פרץ

41

צו ד"ר גרשון לעווין

[דאָס צווייטע מאָל — דאָס כאָל אין יאָר 1906, — ווען פרץ איז פרויסגעפאָרן אויף זומער-אָפּרו קיין אויסלאַנד]

(פונם אָריגינאַל)

[דאָס בריוול איז איבערגעזעצט פון פויליש]

[הייפוידער, דייטשלאַנד, 1 אויגוסט 1906]

מיר זענען דאָ. זייער שיין! פאַרענדיקט אַ דראַמע. ווי איז אייער געזונט.

Leon Perec

42

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

[הײַשויער, 1 אויגוסט 1906]

עס איז דאָ זעהר שעהן...

י. ל.־פ.

[א צושריפט פון פרוי העלענא פרץ:
פון די הויכע בערג א גרוס פאר דעם „שוואַרצן יונגן יונגערמאַנמשיק"]

43

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

האַהע־מענזע [גרונואַלד], 13 אויגוסט 1906

ליבער דינעזאָהן!

אַ לופט אַ שמעקענדיגע, אַ מילדע
(איך גריס וואַרשוועָר געשטאַנק!)
אַ געבראָטענע טויב אַ ווילדע —
(לייַדער, נישט אויף לאַנג!)
טויזענד הונדערט מעטער איבערן ים
(ביסט אַזוי פיעל אַרונטער, מן הסתּם!)
אַ טהורם — אַ וועלט אָהן איין עק!
(פון „וועג"[1], פון „היום"[2] קיין לעק!)
ווייט און בריייט עס פערנעמט די אויגען,
די נשמה וואָלט נאָך ווייטער, ווייטער געפלויגען,
עס ווערט אָבער וואָס וועניגער מאַרקען.

---

1) א ייִדיש טאָגבלאַט אין וואַרשע. —
2) א העברעיש טאָגבלאַט אין האַרשע. —

זיי געזונד, זאָל דיך גאָט שטאַרקען,
אין סווידער[1]) —
אין אַ פאָר וואָכען זעהן מיר זיך ווידער...
פון פרייען לעבן קיין שפור;
מ'וועט רעדן פון ליטעראַטור!

י. ל. פרץ

44

צו ד"ר גרשון לעווין

(פונם אָריגינאַל?)

[גרינוואַלד, 13 אויגוסט 1906]

אַרום [אַראָפּ?] געקומען פון טהורם,
וואו געזעה'ן אַ וועלט,
(פאַר צעהן פעניג געלר)
זיך מיר איבער אַ וויילדע טויב,
(די זון פערגאָלד די שויב!)
און טראַכטען מיט שרעק,
אַז אַלץ מוז האָבען איין עק,
עס וועדט אויפ'ן האַרץ פאַסקינע,
צייטונג, פאָליטיק, גמינע — —
און דער חבר, יענער חבר!..
עס וועדט אויפ'ן האַרץ קאַלט און קעלטער —
לחיים! וויין מיט זעלטער
מאַכט אַ ביסל פריש,
ווילט איר, גיט עמעצען פאַר מיר אַ קיש —
נאָר איר זאָלט מיך נישט פאַרשעמען,
זוכט שווארצע אויגן, לאַנגע ברעמען,
די רעשט אויפן טיש! [נישט לייענבאַר!]

---

1) אַ זומער-וווינונג בײַ ווארשע. —

45

צו ד"ר גרשון לעווין

(פונם אָריגינאַל)

[פון שנאַפּפּע ביי ניישטאָט אַם מיין, 14 אויגוסט 1906]

דער זייגער קלינגט,
דער לוח ווערט געריסן, —
עס בלייבט אַמאָל שטיין אין האַלז
דער ביסן,
און ביטער ווערט דער זיסער שליק,
און אַלץ אַרום טרייבט: צוריק! צוריק!
עס לאַכט דיך אויס באַרג און טאָל: —
וועסט דען צוריקקומען אַהער אַמאָל?
דאָ גייט מען, ווי אַ שקאַפּע,
פון דער „האָהע מענזע"
צו דער „שנאַפּע";
אָן אַלע צרות פערגעסען,
מען קומט אַהיים אַ פּגר...
אָהן חלומות אַ שלאָף!
פערהאַן אָבער גאָ"ס שטראָף:
אַ לוח, אַ זייגער —
נאָך אַ טאָג, נאָך אַ טאָג
איז אַוועק
נישט נור אַ מענש, אַלץ האָט זיין עק!

46

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

גיסהיבעל ביי ניישטאָט, 15 אויגוסט 1906

כ'זיץ אויף דער שנאַפּע, אַ גרויסער האַר!
אַ היהן אַ געבראָטענע, אַ גוטע ציגאַר;

25 פעניג דאָס שטיק,
קאפע „פערקעהרט",
(כ'ציה שווער ווי אַ פערד)
עס שפּיעלט די מוזיק —
(פאַר 10 פעניג אין טעלער)
דער טאָג ווערט העלער,
און צוריק אין שטאָט,
אין ריינעצער באָד. —
שלופּ-שלופּ ; שלופּ-שלופּ..
פריהער באַרג אַרויף צינד באַרג אַראָפּ.

47

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

נאַחאָד, 19 אויגוסט 1906

נאַחאָד איז אַ שטעטיל אין בעסען,
מית'ן ראָטהויז האָט זיך עס נישט צו שעמען
אויך זעה איך אַ שיינע באַנק
(אַ שאָד די קעשענע איז קראַנק
און האָט נישט וואָס צו בייטען)
מיר איילן זיך אום באַצייטען צו זעהן וואלענשטיינס שלאָס.
נאַחאָד. צום שוואַרצען ראָס.

48

צו ד"ר גרשון לעווין

(פונם אָריגינאל)

[אין א דאטע]

צי האָט איהר פון נאַחאָד געהערט ?
דאָ איז וואַלענשטיינס שלאָס,
דערווייל טרינק' מיר קאַווע פערקעהרט
„צום שוואַרצען ראָס" —

דערנאָך ערשט אַרויף אין דער הייך.
דערווייל ווערט דער טאָג אַזוי בלייך
ס׳ווערט פינסטער ווי אין שטייג,
און מען וועט זעהן אַ פייג.

49

צו אברהם יצחק קאַמינסקי

(פונם אָריגינאַל)

[דער בריוו, וועלכער איז דאַטירט דעם 30־טן יאַנואַר (יאָר 1907?) איז געשריבן צו א. י. קאַמינסקי, דער באַקאַנטער ארטיסט און מעאַטער-דירעקטאָר. אין אַפּריל 1906 איז דורך א. י. קאַמינסקי און זיין מרופּע אויפגעפירט געוואָרן פּרצעס „דער נסיון", א ווערי-אַנט פון דער שפּעטערדיקער דראַמע „די גאָלדענע קייט". שפּעטער, זומער 1906, איז דורך דוד הערמאַן, איצט באַקאַנטער יידישער רעזשיסער, געגרינדעט געוואָרן א יידיש מעאַטער-סטודיע, מיט וועלכער י. ל. פּרץ האָט זיך שטאַרק פּאַראינטערעסירט. דער בריוו פון פּרץ האָט א שייכות צו אָט דער הערמאַן-סטודיע. — דער אָריגינאַל-בריוו געפינט זיך אין אסתר-רחל קאַמינסקי-מוזיי אין יידיש וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע]

ליעבער הער קאַמינסקי.

שוין דריי טעג, אַז איך האָב אייער בריף ערהאַלטען אוג ענ-פער ערשט צינד, ווייל ערשטען [ערשט] שפּעט ביינאַכט האָט זיך די ליעבהאַבער-גרופּע דעצידיערט אויף אַ פּאַראיניגונג.

מיט הערמאַנען קען מען בשום אופן נישט ענדערן.

ערשטענס — פאַר וואָס?

צווייטענס — הענגען אָן איהם אַלע ליבהאָבער. אוג ליבהאָבער וועט זיין אַ מאַסע.

בעסער רייסט מיר און אַשען אָב (אויב ער וועט בעשטעהן).

צינד צו דער זאַך:

1) אויב עס וועט זיין צו בעקומען דאָס זומער-טאַטר [טעאַטער] אין ווַארשוי[1], וועט מען קענען אָנהויבען אין ווַארשוי?
2) האָט איר צענזוריערט?
3) וועָן פאַרטיילט מען די ראָלען?
4) צי דאַרף מען זיך נישט צוזאַמענקומען?

וואָס אַמבעלאַנגט דעם פאַרשפיעל: ערשטענס האָט איהר איהם נישט אין גאַנצען. איך שיק אייך ערשט צו די רעשט.

צווייטענס — האָב איך געוואוסט פריהער, אַז אַזוינע זאַכען מוז דער אויטאָר אַליין לעזען, אייער וויכטיגקייט איז אַרויס בולט [ז]. — עס איז אַ פלאַם, וואָס פאַלט אויף די ערשטע אַקטען אוּנ בעלייכט זיי, נור דערפון מוז מען רעדען.

שיקט מיר, איך בעט אייך זעהר, ווי אַמגעשווינדסטען, נאָכען איבערשרייבען, צוריק „עס ברענט"[2] — כ'האָב קיין עקזעמפלאַר נישט. איך וועל אייך קענען העקטאָגראַפיערען אוּן צוריקשיקען עטליכע. פערגעסט נישט. איך ענדיג אין קורצען דעם „קלעזמער"[3] אין דריי אַקטן. גרוס פון הערמאַן אוּן אַש. אוּן פון אַלע דריי גרוסען פיר פרוי קאַמינסקאַ[4].

י"ל פרץ

50

צום אינטערנאַציאָנאַלן יידישן פאַרלאַג

(פון א קאָפּיע)

[פון דעמאָזיקען בריוו-אָפּמאַך צום אינטערנאַציאָנאַלן יידישן פאַרלאַג אין אמעריקע איז פאַרבליבן אין דינעזאָן-ארכיוו א קאָפּיע.

1) „טעאַטער לעטני" אין זאקסישן גאַרטן. זומער 1907 האָט די הערמאַן-סטודיע געגעבן דאָרט א פאַרשטעלונג. די זעלבע ליבהאָבער-טרופּע איז אַרויסגעפאָרן אין יוני 1907 אין פלאָצק. זע מיין אַרטיקל „פרץ און דאָס יידישע טעאַטער".
2) „ס'ברענט" האָט פרץ דאָן אָנגעשריבן. ס'איז אין 1906 אויסגעפירט געוואָרן אין פלאָצק. —
3) באקאנט מיטן נאָמען „חאָס אין פידעלע שטעקט". —
4) אסתר רחל קאַמינסקי. —

געש־יבן דורך י. דינעזאָן. שפּעטער, ווי באַוווּסט, האָט זיך ארויס־
געוויזן, אַז דער אָנפירער פונם פאַרלאַג, עוואַלענקא, האָט אַ נאָ־
ענטע שייכות צו דער רוסישער אָבראַנקע, און דער אָפּמאַך איז
איבערגעריסן געוואָרן]

וואַרשע, 20 מאַי 1907

איך טרעט אָב דעם פערלאַג

International Library Publishing C-o New-Jork

דאָס רעכט אַרויסצוגעבען מיינע ווערק, ביז הונדערט צוואַנציג בויגען. נעמליך, זעכציג בויגען יובילעאום אויסגאַבע און זעכציג נייע, וואָס זענען אין דער זאַמלונג „שריפטען" נישט אַריין. דאָס ווערק וועט די געזעלשאַפט אַרויסגעבן אין בעזונדערע בענדער. אונגעפער 400—300 זייטען אַ באַנד אין פאָרמאַט פון אַנדערע פאַרלאַג אויסגאַבען.

דאָס רעכט פון פערלאַג ווערט נישט בעגרעניצט בלאָס אויף אַמעריקא און פערשפּרייט זיך אויף אַללע אַנדערע לענדער, וואו עס געפינען זיך יודען, וואָס לעזען יודיש. דעסגלייכען ווערט נישט בע־שרענקט דאָס רעכט פון פערלאַג דורך אַ געוויסען טערמין.

פאַר דאָס רעכט אַרויסצוגעבען מיינע ווערקע בעצאהלט דער פער־לאַג דריי און אַ האַלב טויזענד רובעל. נעמליך: 500 רובעל באַלד ווי דער אָבמאַך וועט אַקצעפּטירט ווערן. ווערנד דעם דרוקען צו 100 ר' אַ חדש און די רעשט ביים הערויסגעבען אַללע ווערקע.

אויב איין טערמין פון די טערמינען וועט נישט געהאַלטען ווערן, פאַלט אָב דער קאָנטראַקט.

י. ל. פרץ

51

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[דער בריוו און די ווייטערדיקע בריוו זענען געשיקט צו י. דינעזאָן פון זאַקאָפּאַנע (דאַן געהערט צו עסטרייך). ווי מיר זעען, האָבן די

מאטרען-בערג געמאכט אויף פרצן א שטארקן איינדרוק. אגב. געפינען מיר אן אפקלאנג פון אט די איינדרוקן אויך אין פרצעס ארטיקל „דער דיכטער, דאס בין איך און דער לעזער", וואס איז צוערשט געדרוקט געווען אין זאמלבוך „יודיש" (1910). פרץ רעדט דארט וועגן דעם „מוריסטן-וועג": „געפערלעך איז אפט דער מוריסטן-וועג. נעטריבן פון א ברענענדיקער בענקשאפט צו דער הויך, זוכט דער מוריסט זיין וועג צווישן פעלזן אויף די שפיצן פון די העכסטע בערג, צווישן גלעטשער און אפגרונטן... אין געפערלעך איז דער וועג: פון אפגרונטן קוקט, רופט און לאקערט: שרעק, שגעון אוז טויט..." (זע אלע ווערק פון י. ל. פרץ. ב. XVI ז. 7 און ווייטער). אויף צוריקווענדם פון זאקאפאנע איז פרץ אפ-געראטן אין קראקע אוז לעמבערג, וו ער האט זיך געטראפן מיט די דארטיקע יידישע שרייפטשטעלער און זיינע פארער].

זאקאפאנע 6/8 1907

הערסט א מעשה? זענ' מיר גאר אין Zakopane, אין ווילא Ochotnickiego, מארשאלקאווסקא גאסע. קוים אויסגערוהט. לופט — גראסארטיג. וועלדער, בערג און פעלזען — רופען צו זיך. מארגען ערשט הייבט מען אן געהען אדער פאהרען. וואס מאכסטו? וואס הערט זיך? איך שרייב אויף א באנק אין גאס.

דיין — י"ל און ה. [העלענא] פ ר ץ

52

צו יעקב דינעזאן

(פונם אריגינאל)

זאקאפאנע 7/8 1907

(פארטזעצונג)

מיט מילערן[1]) האב איך וועניג וואס געריידט; איך האב געזהען ביי איהם דיינס א בריף א גרויסן, האב איך פארשטאנען, אז איך דארף נישט רעדען. מילער איז א גוטער פערשלאפענער יונגער מאן.

1) א פארשטייער פון דעם אמעריקאנער יידישן פארלאג, וואס איז אנגעפירט געווארן דורך צוואלענקא. ווי שפעטער האט זיך ארויסגעוויזן, איז עוואלענקא געווען אנגעשטעלט אין דער רוסישער אכראנקא.

ערשט נאָך אַ חתונה. דאָס ווייבעל — אַ יונגס, אַ שוואַרצס מיט צוויי גאָלדענע צעהן אין ביידע זייטען מויל, נור אַ זואָהל ווייבעל. וואָס האָסטו פאַר מיר פון מילערן געוואָלט? זואָס טהוט קרינסקי[1]? ער דרוקט צי ניין? אויב נישט, זאָל ער גע'נהרג'ט ווערען. אויב דו האָסט בעקומען גועלד פון ווילנא[2], שיק אונז! אַז נישט, וועט מען באָרגען.

יל"פ

ווי מיינסטו, ס'וועט זיין אַ שרייב-מאַשין?

איך זיץ צו גאַסט ביים גראַף זאַמאָיסקי אין „מליעציאַרניע". הייס, מיעד פון שפּאַציערן.

53

צו יעקב דינעזאָן

(פּונם אָריגינאַל)

זאַקאָפּאַנע 9/8 1907

שטעל דיר פאָר: מען קריכט באַרג-אַרויף. שטיל און שטילער. ענדליך געהען קלאמערן, מען חאַפּט זיך אָן מיט איין האַנד, דערנאָך מיט דער צווייטער, פון אונטען איין אָבגרונד, דער קאָפּ דרעהט זיך. אָבער אַלץ העכער, העכער. פּלוצלונג — אַ קלאמרע רייסט זיך אויס! — טויט! אַ מערכה, וואָס איך בין דערביי נישט געווען. עס האָט זיך געטראָפען מיט אַ יונגערן, וואָס האָט געטהון אַ שפרונג אונטער אוך אַ חאַפּ העכער.

שיק איין נאָך הונדערט רובל. גאלד פליהט.

דיין יל"פ

---

1) מ. קרינסקי, אַרויסגעבער פון „ראָמאַנצייטונג", וו ס'האָט זיך איז 1907 געדרוקט פּרצעס „בייגאַכט אויפן אָלטן מארק". די דראַמע, וי איז נום' 19 (13 סעפּטעמבער 1907) איז געהאַלטן געמאָלדן, האָט זיך געזאָלט אָנהויבן צו דרוקן איז נום' 21 (סוף סעפּטעמבער), נאָר זי האָט זיך אָנגעהויבן צו דרוקן ערשט דעם 18=טן אָקטאָבער 1907 (נום' 23). —

2) משמעות פון דעם זאַמלבוך „די וועלט", וו ס'איז דאָן פאַרעפנטלעכט געוואָרן פּרצעס „די גאָלדענע קייט". —

54

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

1907 14/8

ליעבער דינעזאָן,

כ'האָב שוין צוגעקלעבט אַ מאַרקע צו מיין אייגפאַכער קאַרטע, איז פאַרפאַלן. פון היינט אָן בעקומסטו אויסזיכטען. וואָס טהוט קרינסקי? ער האָט מיר געזאָלט שיקען קאָרעקטען. — וואָס טהוט הירשביין אין וואַרשוי? וויל ער זיך עטאַבליערען? דען בריף פון נאַציאָנאַל-צייטונג האָב איך נאָך נישט געלעזען. איך האָב צייט. די מילערס זענען בייַ אונז צו גאַסט, פאָהרט מען אַרום. מילער רעכענט דיר איבער-צוגעבען די אַגענטור פון עוואלענקאס אויסגאַבען. ער וועט דיר שרייבען אויספיהרליך. וואָס טהוט אש? 'בלייבט ער אין וואַרשוי? איך האָב'ם צוויי קאַרטען געשיקט קיין קוזמיר, וואָהנט ער נאָך דאָרט? בערג און בערג. פעלזען און פעלזען. אַ מחיה.

דיין י"ל פרץ

העלענע גריסט.

55

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

זאקאָפאנע 15/8 1907

דאָ עס' מיר מיטאָג! ווייסט, ווער?

56

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

זאקאָפאנע 16/8 1907

פאַר וואָס שרייבסטו נישט? דו וועסט פון ה' מילער בעקומען באַלד אַ וויכטיגען בריף, זאָלסט קומען קיין קראקוי. זיי פאָרבערייט.

י. ל. פרץ

י. מאטענקא

57

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

זאַקאָפּאַנע, [אַן אַ דאַטע]

דיין גרויסען בריעף, ר׳ יענקל, האָב איך ערשט נעכטען גע־לעזען. איך בין געווען אין קראקוי, געווען און אַ פאָרלעזונג געהאַל־טען: מוסר, ליעבע און אַ גלגול פון אַ נגון. די איינקונפט — פאַר ראָזענפעלד[1]). דער זאַל איז געווען געפּראָפּט. אַלע געשטאַנען, געקוקט און נישט געהערט אַ וואָרט, ווי געווענליך. איך וועל נאָך אפשר פאָהרען „געזעהען צו ווערען" קיין לעמבערג. איך וויל לערנען אַ שטיק גאַליציען. דאָס קבצנישע צענט-לאַנד. און דאָך, שבת, מאַכט קראָקוי אַ הערליכען איינדרוק, די שטאָט איז אַרומגענומען מיט „פּלאנטען" — גערטנערישע שפּאַציער גענג. די גאַסען ברייט, זעהר ברייט, די הייזער נישט הויך, מאַנכע אַלטע, און איבער די גאַסען, איבער די סקווערען און גערטנער געהען יודאַליך דאַווענען. זעהר ריינע שטייפע וועש, שענע קראַוואַטס, אַטליסענע רעק, גירטעל, און פלאַכע שטריימליך. שבת שטראַהלט פון די אויגען. שענע יונגאַליך, שענע יונגע לייט, ערנסטע מיטעלעטערישע, פערטראַכטע, קוים עטוואָס אָבגעלאָסטע אַלטע. מען זעהט נישט אונזער יודיש-פּויליש אָבגעריסענ־קייט, דעם בטול-היש אינ׳ם גאַנג און אין דער טראַכט. פערקעהרט — די וועלט איז אויך אַ וועלט, ליידער איז שווער צו בעקומען אַ צענט און אָהן אַ צענט, איז קיין עולם הזה נישט פערהאַן. די בעל־בתישע וועלט איז אַביסעל קאָמיש. דער טאַטע רעדט דייטש, אַפילו דער שמש פון דער אַלטער שוהל, אַפילו די קברות-יודענע ביים רמאָ״ס קבר; דאָס יונגע דור — פּויליש. יודיש נישט אַ וואָרט. קענסט דיר פאָרשטעלן, ווי דערפרייט עס האָט מיך, אַז איך האָב פּלוצלינג, דאָ אין זאַקאָפּאנע, דערהערט אונטער מיר: „יעך? יעך בין ערשט געקו־מען!" — צוויי אַלטע יודענעס אין קופּקעס, האַנדלען אַוודאי דאָ מיט הערינג. און דאָך זאָגט מען, אַז עס ווערט דאָ אויך אַ יודישע בע־וועגונג. אויך פערזיכערט מען מיך, אַז לעמבערג איז פיעל יודישער אַלס קראקוי, און סטאַניסלאַוו — אַלס לעמבערג. שען איז נור, אַז אין

1) מאָריס ראָזענפעלד — דאַן זיך געפינען אין אַ שווערער מאַטעריעלער לאַנע.—

קראקוי, וואו די יודישע באַוועגונג איז נאָך אַזוי שוואַך, וואו עס גע־פינט זיך אין גאַנצען אַ פּאָר צענדלינג יונגע לייט, האָסט דו אויך אַלע פּאַרטייען און שפּאַלטונגען, ווי אין וואַרשוי, ווילנא א. ד. ג. —

וואָס אַמבעלאַנגט דיין בריף, האָב איך דיר גאָר נישט וואָס צו ענפערן. דו רופסט מיך פערחלומטער, איך דיך — פּעסימיסט. איך בלייב ביי מיינעם: אין רעכטע הענד, וואָלט אַלץ געווען רעכט.

עס וואָלט געווען אַ חדוש נפלא די ראָמאַנצייטונג[1]) זאָל געהן. אַ חדוש נפלא „אונזער לעבען"[2]) זאָל מאַכען גוטע געשעפטען. נור — מוחל. —

וואָס הערט זיך מיט דער פּראָלעטאַרישער וועלט?

הירשביין האָט מיר געשריבען אַ קאַרטע פון ווילנא, געענדיגט: „שפּעטער פון דאָרף מעהר". מעהר אָבער האָב איך פון איהם קיין צייכען נישט ערהאַלטען. ער אָבער אינטערעסירט מיך מעהר פאַר אַלע יונגע. שרייב מיר מעהר פון איהם, פון זיינע פּלענער, פרעג אין מיין נאָמען, וועט ער פיללייכט מעהר רעדען.

זאָגען זאָג איך דיר: עס איז נישט אַזוי שלעכט, ווי דו מיינסט.

דיין י"ל פרץ

„זאַקאָפּאַנע" איז שען. כ'וויל אָבער דעריבער אין בריעף נישט שרייבען. עס איז מעהר ווערט, דער ד"ר בירא מוז שוין זיין אין וואַרשוי, נעם דיר אָפּ דיינע העמדער. אַ גאַנצע נאַכט האָט געגאָסען, מען האָט קיין צייכען פון קיין באַרג נישט געזעהן. מען האָט זיך געפיהלט, ווי דערטרונקען אין אַ נאַסער פינסטערקייט. צינד לייטערט זיך אַ ביסל אויס. עס איז אָבער שווער צו גלייבען, מיר זאָלען נאָך האָבען אַ גוט וועטער. די בערג דעמפען מיט רויך. דער הימעל — אלול'דיק, עס וויינט און עס בלאָזט קיהל.

און דאָס „שיקסעל", וואָס בעדיענט אונז צום פרישטיק וויל נישט צוזאָגען קיין „פּאָגאָדע". אַלץ אַרום, וואָס האָט געגלאַנצט און גע שטראַהלט שטעהט נאַס-אבל'דיק. איין טרייסט: מען זעהט נישט דעם צלם אויפן געוואָנט-שפּיץ, ער איז אין וואָלקען אַריין. אפשר וועט'ר מיט'ם ערגיץ אַוועקשווימען. שרעקליך קאַטאָליש אַרום. עס עטעמט זיך שווער. איך בין נישט מקנא דעם היזיגען יוד. דאָ צו וואָהנען

1) ווּאָכנבלאַט, אַרויסגעגעבן דורך מ. קרינסקי.
2) טאָגצייטונג אין וואַרשע. —

בעשטענדיג, הייסט קיין סעקונדע פריי נישט עטעמען. און אפשר דאַכט זיך מיר אַזוי. מיין געוועלבניק, ווו מען קויפט אייער, פוטער, מאַר-קען... עטעמט זעהר פריי: מאַכט צענטען. זיין לאָמע פלונית'טע טאַנצט אונטער און שמעלצט זיך אין אייגענעם פעץ. אַ פערגאָסען חלב'ן פנים מיט לוסטיגע אייגאַליך.

האָסטו אויך, דאַנק דעם וועטער, אַ גרויסען בריעף. באַלד אַזוי גרויס, ווי אַ נאָוועלע. איך מוז אָבער איבערלאָזען איין אָרט פאַר דער פלונית'טע, אַזיסט, וואָלט איך דיר פאָרגעשטעלט מיין געוועלב-ניקס פעראָצט גרין טעכטעריל. אונטער קראַקוי אין טיניעץ — אַ דאָרף — וואהנט ר. מיט די דאַרע טעכטער, וואָס רעכען זיך אַביסל אונטערצושמדען.

58

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

זאקאָפּאַנע, [אָן אַ דאַטע]

הכלל, ר' יענקל, מען האָט דיך געקירצט און אפשר דאָס ערשטע מאָל נישט קיין חבר, נישט קיין ליטעראַט. פערקעהרט, אויפ'ן חשבון פון פערלוסט, האָסטו בעקומען פון אַ ליטעראַט צוריק 25 רובל. לאחר יאוש, דעם טעם פון בעגנבעט ווערען קען איך. אויב דו געדענקסט, האָט עס מיר שוין געטראָפען. מען האָט מיך געלאָסט ממש בגלוי — און ווי ווייטער שטעהט. נור אַ שטיקל הנאה פון דער גנבה האָב איך דאָך. איך בין נישט, ח"ו, אַ שמח לאיד. נור ערשטענס: וועסטו ווערען בענייט, און אַז דו וועסט דיר געבען דאָס וואָרט, במשך אַ יאָהר, ליטעראַטען קיין געלד נישט צו באָרגען, וועסטו דיר אויסשלאָ-גען דעם היזק. מיט פּראָצענט. און צווייטענס האָסט דו מיר, דאַנק דער גנבה, אַ דענערוויערט בריוועל געשריבען. „דאָס ווענטעל קוקט אויף דיר מעלאַנכאָליש און לאָסט דיך די גנבה נישט פערגעסען". דאָס איז גוט. דו ענטלויפסט פון לעבען, פון אַלעם וואָס דענערוויערט און רופט אַרויס טיפערע טענער, האָט זיך דאָס לעבען צו דיר אַריינגערי-סען אין געשטאַלט פון איין עקספּראָפּריאַציע. נאַ דיר און וויין נישט. און אַביסל סכנה איז אויך געווען דערביי, און נצול פון אַ מעסער

ביסטו געווָארן... זאָג דעם אמת, עס חלוכט זיך דיר אַ מעסער? אויב יאָ, בעשרייב עס. זאָל זיין אין אַ בריעף.

דאָס וועטער האָט זיך געענדערט. רעגען און רעגען. און דאָך אויסהאַלטען קען מען. די לופט אין ערשטען רעגען-טאָג איז געווען אַזוי ריין, און אַזוי דורכזיכטיג, אַז די בערג זענען פלוצלונג צוגעקומען נענטער, און אַזוי נאָענט, אַז מען האָט די קלענסטע שרימפען געזעהן. און פלוצלינג, אַ מענש שטעהט אויף פּאַר טאָג, לויפט אַרויס אויפ'ן באַלקאָן — אַ זילבערנער געווָאָנט![1] שטאַרט אַרויס איבער די רעגלען — נידריגע, גרינע, וואלדיגע בערג, ווי אין איין עטרה. דורכזיכטיג ווייסער שניי. און אונטען — נאָך שטעהעגדיקע תבואה! נאָך אַ שטונדע און פון די רעגלען בליהען אַרויס ווייסע וואָלקען-שנירען. אַ מאַטער הימעל פון אויבען, אַ שניי-בארג איבער אַ וואָלקען-גארטעל, און אונטער איהם אַ סאַמעטען-גרינער רעגלען-אַקסעל איבער אַ גרינעם האָבער-פעלד! משוגע צו ווערען...

און אָבענדען זענען געווען. עס רייכערן זיך די בערג, ווי מזבחות צו'ן אייזען גאָט. דער רויך ווערט טונקעלער און טונקעלער. די וואָלקען איבער איהם שווארצער. לאַנגזאַם גיסען זיך פעלזען, באַרג, וואָלקען און הימעל צוזאַמען... אין אַ געקושערייַ צי אין אַ געשלעג?

און אַז די בערג רעכטס לאַכען, ווי פריש אָבגעצוואָגענע קינדער, און די בערג לינקס טראָגען אויף זיך שווערע, דריקענדע, שרעקענדיגע וואָלקען — ווארפט מען מיט די אויגען אַהין און אַהער און מען שטעהט צודולט אין דער מיט.

און דאָס וואַסער באַרג-אָב! רַאַשענדיג, שוימענדיג, זילבער אוּן פערל...

און יעדע מינוט אַ נייע בעלייכטונג: נייע פעלזען, נייע בערג, נייע וואַסער-סטענגיס. און אַלץ, אַלץ ווערט פערגעסען. אויס ווארשוי, אויס פּאָליטיק, און אַז מען נעמט אַ צייטונג אין דער האַנד אַריין, איז אַלץ אַזוי גלייכגילטיג פרעמד.

און דאָך, אויב עס וועט זיך נישט אויסלייטערן, וועט מען מוזען ענטלויפען. איך ווייס נאָך נישט: איבער לעמבערג אָדער איבער בודאַפּעשט. און אפשר וועט איינפאַלן עפעס אַ דריטס. עס איז מאַנכמאָל צו קאַלט, צו נאַס און בייס טונקעלערן רעגען וועטער, ווערען די

---

[1]) הויכער בארג אין זאקאפאנע.

פעלזען מיט די בערג אין גאַנצען פערלוירען. מען איז אַרומגערינגעלט מיט עפּיס אַ פינסטערן, נישט ריהריוודיגען וואל. צינד, וועו איך שרייב עסענדיג פרישטיק, איז ספק רעגען. און דאָס איז דאָס ערגסטע. פון געוואָנט זעהט זיך אַ קליין שטיקעל, דער שניי בלאַנקט נישט, אָבער גאָר נישט. אַ בטלנישׂ-פערוואַרלעסיגטער קאָפּ. אָבשטויסענדיג.

צופעליג האָב איך געלעזען אַ בראָשורע אויף דייטש: קליידונג און שמוק אין ביבלישען און תלמוד'שען שריפטען פון ראַבינער דער יודישען געמיינדע צו בערלין – ד"ר אַדאָלף ראָזענצווייג. בערלין. מ. באַפעלבויער, 1905. אויב דו טרעפסט זיך מיט קאַמינסקי[1], ראַט איהם, ער זאָל זיך די בראָשורע פערשאַפען. די טראַכט איז זעהר גוט בעשריבען. זי איז ב י ל ל י ג און ל י י כ ט צום בעזאָרגען. – עס וועט עטוואָס העלפער. אויב עס וועט מעגליך זיין, וועל'מיר נאָך איין אויספלוג מאַכען.

דער פאַריגער בריף איז געלעגען 2 טאָג אויפ'ן טיש, מען האָט'ם פערגעסען אַרייַנצוואַרפען אין קעסטיל. זיי מוחל. –

צינד געהען, איבער די שניי שפּיצען, ווייסע, ריהריוודיגע זיל-בער-וואָלקען. שניי און וואָלקען גיסען זיך צוזאַמען. ביאַליק, פאָהרענדיג צוריק פון האַג[2], זאָל אָבטרעטען אין קראקוי, וועט ער אפשר קומען אַהער צו גאַסט. אינטערעסאַנט, צי ער וועט מעהר געניסען פון די פעלזען, ווי פון ים אין אָדעס...

זיי געזונט און שטאַרק. מאַך דיר נייע שיינע קליידער. גיב צום לעבען און וואַרט נישט, עס זאָל דיר מוזען איינברעכען די טהיר, אָבהאַקען שלעסער.

דיין י"ל פ ר ץ.

איך האָב גלאָזט אַ שטיקעל אָרט פאַר העלענא, טהוט זי זיך אָבער אָן און וועו איך לאָז זי שרייבען, וואָלט איך צו פיעל צייט פערלאָרען. גריס איך דיך הערצליכסט אין איהר נאָמען. אַזוי הייסט זי. – אַ שטיק בלאָהער הימל האָט זיך בעויזען. אויף לאַנגע יאָהר!

---

1) א. י. קאַמינסקי — דער באַוויסטער ארטיסט אין טעאַטער-דירעקטאָר.

2) האַג, וווּ ס'איז סאָרגעקומען דער צי'ניסטישער קאָנגרעס.

59

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

זאקאפאנע 25/8 1907

ליעבער יעקל!

איך פאָהר צינד — זינטיג 3 — קיין קראקוי, פון קראקוי קיין לעמבערג, וואו איך בין פערבעטען אויף אַ פאָרלעזונג אויף דאָנערשטיג. פרייטאָג צוריק קיין קראקוי, וואַהין העלענאַ[1] וועט קומען פון זאקאָפאַנע און צוזאַמען — קיין ווארשוי. זונטיג — נאָך אַלעם! מאָנטאָג — צוריק אין בודע[2] אַריין. עס איז זעהר, זעהר טרויריג. נעכטען גע-מאַכט דעם לעצטען אויספלוג. אַ סיום געמאַכט. עס איז מיר נאָך קיינמאָל אַזוי שווער נישט געווען אַ ה י י ם צו פאָהרען. די פאָר טעג אין לעמבערג וועלען מיך פיללייכט עטוואָס צושטרייען.

דיין י. ל. פ ר ץ

60

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

קראקוי 30/8 1907

גרוס פון קראקויער קאמערס.

י"ל פ ר ץ[3]

---

1) פרצעס פרוי.

2) געמיינט די גמינע, וווּ פרץ האָט געאַרבעט ווי אַן אָנגעשטעלטער.

3) אויסער פרצן און זיין פרוי האָבן צוגעשריבן זייערע קורצע גרוסן י. ח. רבניצקי, ח. אַלעקסאַנדראָוו, מ. ערלעך, א. ל. שוסהיים, אלישבע ראַבינאָוויץ, ג. פינס, ד"ר הילפשטיין, ד"ר בילימא, ד"ר שפינדל, משה פישער, ב. באַראַכאָוו, חשין א. אנד.

61

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

לעמבערג 1907 1/9

מערס גרוס אויס לעמבערג.

י״ל פרץ[1]

62

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

לעמבערג 1907 1/9

גרוס אויס לעמבערג.

י״ל פרץ[2]

63

צו שלום עליכם

(פון א קאַפּיע)

[דער בריוו איז געשריבן אָנהויב 1908, ווען שלום עליכם איז אויף זיין אדורכרייזע געווען אייניקע טעג אין ווארשע. — קנאַפּע 20 יאָר האָבן פרץ און ש״ע געפירט א ברוגז און זיך קיין בריוו נישט געשריבן. — זע מיין אַרטיקל „פרץ און שלום-עליכם״]

שלום עליכם „שלום עליכם״ —

אַז בערקאָוויץ קען שרייבען, האָב איך שוין לאַנג געוואוסט. אַז איהר זייט אין וואַרשוי — אדרבא ואדרבא! וואו מען קען זיך זעהן?

---

1) צום בריוול האָבן צוגעשריבן קורצע גריסן אייניקע לעמבערגער תושבים.

2) אויפן קאַרטל האָבן צוגעשריבן זייערע פאַמיליע-נעמען משה ריכטער, פישל וויטקאָמער, שמואל יעקב אימבער און גרשום באדער. — עס איז אַן אַנזיכט-קאַרטל פון דעם ערשטן יידישן קלוב אין עסטרייכישן פאַרלאַמענט. אַרום אַ טיש זיצן ד״ר שטרייכער, ד״ר גאַבעל, אַדאָלף שטאַנד און ד״ר מאַהלער. —

ווייסט איהר דאָך, אַז עס איז פערהאַן אַ טעלעפאָן; בעשטעלט, וועט מען פלוידערן. און אַז מען וועט פלוידערן, וועט מען רעדען פון די מאָנאַטשריפטען[1]) אויך.

אייער ל. פ.

64

צו לאַזאַר קאַהאַן

(פונם אָרוגינאַל)

[דאָס בריוול און די איבעריקע בריוולעך צו ל. קאַהאַן אין לאָדזש האָבן אַ שייכות צו די פאָרלעזונגען, וועלכע ל. קאַהאַן האָט איינ=געאָרדנט פאַר פרצן אין לאָדזש]

27 יוני 1908

גוט. ווען געהט אַרויס דער צוג 3 3/4 אָדער 2 3/4?

פרץ

65

צו לאַזאַר קאַהאַן

(פונם אָריגינאַל)

6 יולי 1908

ליעבער, אויבוואָהל האַלב משוגענער, הער קאַהאַן,

ך'קען קומען שבת. זעהט אַזוי צו מאַכען, ך'זאָל קענען אַוועק-פאָהרען אָהן איבערנעכטיגען.

30 רובל שיקט מיר אַרויס, ווי עס איז אָבגערעדט געוואָרען, פאָראויס. דאָס נעמען איז נישט אנגענעהם. —

זייט געזונד און שטאַרק

י"ל פרץ

---

1) „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטען", חודש-זשורנאַל דערשינען דאַן אין ווילנע, אונטער דער רעדאַקציע פון א. ווייטער, ש. ניגער און ש. גאָרעליק.

66

צו ב. וולאַדעק

(פון אַ קאָפּיע)

[דאָס ליד איז אָנגעשריבן אויף אַ פּאָסט-קאַרטל צו ב. וולאדעק אין יולי 1908. — ב. וולאדעק האָט עס פאַרעפנטלעכט נאָך פּרצעס טויט אין ניו-יאָרקער „צוקונפט" 1915, ז. 497 מיט אַ צו-שריפט: „אויף וויפל מיר ווייסן, איז אָט דאָס ליד פון פּרצן איי ערגעץ נישט געווען געדרוקט"]

אַ ברוינער וואָלקן-שטיק
אונטערן הימל דעם בלאָען
שוועבט און — טראַכט:

ווייסט, ווייניקסטנס, דער
וואָס טרייבט,
וואָס יאָגט מיט דער געהיימער פליגל-באַוועגונג,
וואוהין ער טרייבט?

יאָגט ער אונטער די זון,
וויל ער כ'זאָל צעפליסן
אין אַ רעגן-שפּריי,
טרענקען די דורשטיגע ערד
אַרויסרופן ברויט און — בלומען?

אָדער אין שלאַגס רעגן צעגיסן,
און אויפן גרויסן יום-טוב
גרויסן פרילינג-טאָג,
שייערן, שווענקען און רייניקן
די זינדיקע ערד?
אָדער ווערט אין מיר אַ דונער געבוירן?
אויף וועמען? אויף וואָס?

— — — — — — — — — — —

אַזוי שוועבט אונטערן הימל דעם בלאָען
אַ ברוינער וואָלקן-שטיק און טראַכט...

67

צו ד"ר נתן בירנבוים

(סוגם אריגינאל)

[צוויזן פרצעס איבערגעבליבענע פאפירן אינם דינעזאן-ארכיוו געפינט זיך פאלגנדיקער בריוו, געשריבן דורך פ־צן גופא. דער איניציאטאר פון דער טשע־נאוויצער יידישער שפראך־קאנפערענץ ד"ר נ. בירנבוים האט פאנאנדערגעשיקט צו א ריי אנגעזעענע יידישע פערזענלעכקייטן א פראיעקט פון אן אופרוף וועגן דער שפראך־קאנפערענץ. אזא מין אויפרוף איז אויך צוגעשיקט געווארן פרצן און דינעזאנען מיט דער בקשה, זיי זאלן אים אונטערשרייבן. מעגלעך, אז אט דער בריוו איז איבערגעשריבן געווארן דורך י. דינעזאן און אפגעשיקט צום ד"ר נ. בירנבוים, ווי ער איז. זע מיין ארטיקל „פרץ און די טשערנאוויצער יידישע שפראך־קאנפערענץ".
— דער בריוו איז געשריבן אין 1908]

זעהר געעהרטער הערר ד"ר!

עס איז אונס, הער דאקטאר, זעהר שווער געווען צו ענפערן. מיר זענען, נאטירליך, זעהר פעראינטערעסירט אין קאנפערענץ, אבער אונטערשרייבן אייער אויפרוף האבען מיר אויף קיינפאל נישט געקאנט. מיר האבען אייך נישט געוואלט שטערען, מיר וואלטען אויך געקומען אויף דער קאנפערענץ אבער אלץ נישט אונטערשרייבען. צום אלעם ערשטען געפעלט אונס נישט די, זייט אונס, מוחל, „אמעריקא-נישע" הקדמה... מיר, ליידער, גלייבען אין גרויסע פארטשריט נישט. וואס עקזיסטירט? ביי אונז – צוויי געלע בלעטער; דער פריינד איז פערקויפט אונד ווערט א ציוניסטיש פארטיי בלאט... מען דארף א קאנ-פערענץ — צו פאדערן די ענטוויקלונג, דעם פארטשריט...

און די אמעריקאנישע „מליצות" – פאעטען שרייבען ליעדער, נאטירלעך, מאכען זיי קיין שטיוועל... אידישע צייטונגען פערשפרייטען פאליטיק, „דערגרייכען א מדרגה", „פיעסען", „צוציהען פל המיני קרענק און מומים". דאס איז פאר אונס קיין יודיש נישט, דאס איז, אין דער ערשטער ליניע, גראב. און וועניגסטען די אויפרופער דארפען האבען א סטיעל...

„נישט לאָזען אַרומלויפען פראַנק און פריי, אָבהיטען ווי אַ טייער קינד א. ד. ג." איז פאַר איין אויפרוף צו קינדיש...

מיר קענען און ווילען אונטערשרייבען אַ נאַטירלעכען, אייערו-פעאישען אויפרוף, איין איינפאַכען...

אום צו פעדערען די ענטוויקלונג פון דער יודישער שפראַך ווערט (דאָרט און דאָרט, אין דער און דער צייט) צוזאַמענגערופען אַ קאָנפערענץ.

עס ווערען געשטעלט צו בעהאַנדלונג די פראַגען

1) וועגען אָרטאָגראַפיע —
2) גראַמאַטיק
3) בענוצען פרעמדע ווערטער
4) אַ ווערטער בוך
5) ביבעל איבערזעצונג
6) די פרעסע
7) די ליטעראַטור
8) דראַמאַטורגיע און סצענע
9) די בעדייטונג פון דער שפראַך אַלס נאַציאָנאַלע אָדער פאָלקס-טימלעכע שפראַך און איהר בעציהונג צו העברעאיש.
10) די מאָראַלישע צווישען פעלקערליכע ליטעראַרישע אייגענטהום-פערזיכערונג".

אויב איהר בעשטעהט אויף דער פאָרם שרייבט אייך אונ אונז אונטער.

68

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[די יידישע שפראַך-קאָנפערענץ האָט זיך געעפנט דעם 30-טן אוי-גוסט 1908. פרץ האָט ארויסגעוויזן גרויס אינטערעס צו דער קאָנ-פערענץ. דער בריוו איז געשריבן צו י. דינעזאָן אין די ערשטע טעג פון זיין קומען קיין טשערנאָוויץ]

ליעבער דינעסאָן,

הכלל איך בין אין — ציערנאָוויץ.

אַש'ן האָב'מיר פערלוירען אויפ'ן וועג: אין לעמבערג האָט'ם

צוגענומען אַ ד"ר רייך, אַ רעדאַקטאָר פון Wschód און אַ חתן פון אַ כלה, וואָס וואָהנט אויפֿן דאָרף, און אויפֿן דאָרף בעקומט מען רייטפערד א. ד. ג.

פון ציערנאָוויץ שרייבען, פון דער קאָנפערענץ – אונמיגליך... בעקאַנט געוואָרען מיט „אחר" – ד"ר בירנבוים, מיט אַ ביסל יונגע לייט, – קיין ריכטיגען בעגריף אָבער פון דער קינפטיגער קאָנפערענץ האָב איך נישט. און איך וואָלט דיר נור אַ אַנזיכטקאַרטע געשיקט, וועז נישט, וואָס דער יונגער עולם בעט דורכאויס איך זאָל דיך בעטען, דו זאָלסט תיכף ומיד אָבער טאָקע באַלד אַרויס[שיקען] 2—3 עקזעמפלאַרען פון דער „גאָלדענער קייט" און מיינע „דראַמען". זיי ווילען עפּיס אויפֿפיהרען בשעת איין אָבענד און האָבען, לא עליכם, נישט. עס ווייזט זיך, אַז גאַליציען ווייל שוין לעבען און האָט קיין בוכהענדלער נישט. דערפון אָבער שפּעטער. דערווייל טהו דעם עולם צוליעב, שיק זיי די ביכער. מיין אַדרעס: ציערנאָוויץ, בוקאָווינא, עסטרייך, האָטעל בריסטאָל. א פראַכטפאָל האָטעל, דאָס „נייעסטע". העלענע פּאַקט אויס אין שאָפּע אַריין. –

וואָס נאָך? גאָר נישט. זיי געזונד

דיין פּ ר ץ

69

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[נאָך דער קאָנפערענץ האָט פּרץ צוזאַמען מיט ש. אש, ה. ד. נאָמבערג און א. רייזען אונטערגענומען א קינסטלער־טור איבער א רייע שטעט פון גאַליציע און בוקאָווינע לטובת דעם צענטראַל־ביורא פון דער קאָנפערענץ פאַר דער יידישער שפּראַך. — דער בריוו איז געשריבן פון איינער א שטאָם, וווהין פּרץ איז געקומען האַלטן א פאָרלעזונג.]

ליעבער יעקב, „וואַרשויער פערטרויאונגס מאַן פאָן דער שפּראַך-קאָנפערענץ". (וויסט דערפון?)[1]

1) יעקב דינעזאָן איז באַשטימט געווא־ן דורך דער שפּראַך-קאָנפערענץ אלס פערטרויונגס־מאַן פון וואַרשע.

מיר האָבען דאָ גאָר נישט דערהאַלטען, נישט דיין בריף, נישט די „גאָלדענע קייט". רעקלאַמיערט אויף דער פּאָסט, רעקלאַמיערט אין ביורָאָ פון דער שפּראַך־קאָנפערענץ און — גאָר נישט.

אַז נומבערג איז אַ „פערזאָרגער" האָב איך געוואוסט, נור ער זאָל זיך אַזוי פערנאַכלעסיגען האָב איך מיר נישט פאָרגעשטעלט. קיין בלעטער פון דאָרט בעקומען מיר נישט. און וועז איך שטעל מיר פאָר, וואָס וואָלט געהאָלפען? בשעת קאָנפערענץ האָב איך קיין רגע רוה נישט געהאַט געאַרבעט, פאַר צעהן, און נאָך דער קאָנפערענץ פאָהרט מען אַרום אין דער מדינה[1] מיט די יונגעז לעזען. ווייסט דו דאָך, אַז זיי לעזען, איך אָבער מוז אויך רעדען. איך בין שרעקליך פערנומען. צי עס וועט זיך אַמאָל אָנרופען אויף מיין געזונד, וויס איך נישט, דערווייל אָבער אַרבייט איך אויף אַלע כלים. איך וועל דיר וועגען דער ק. [קאָנפערענץ] נישט שרייבען, ערשטענס וויל איך האָב קיין צייט נישט, און צווייטענס וויל איך וויל דיר פערציילען פּה אל פּה.

אין וואַרשוי וואָלט איך געוואָלט די ק. [קאָנפערענץ] רעפּעריערן. אפשר וואָלט ד"ר לעווין פאָרבעריים איין ערלויבעניס? דאָ בעגעגענט מען אונז מיט גרויס פּאַראַד. מיט געזאַנג, סערענאַדען, קאָרטען און — מיט האַרץ. אונזער געגנער באַהאַלטען זיך און — שווייגען... כ'קען נישט מעהר. מיעד. זיי געזונד.

דיין י"ל. פּ.

העלענע גריסט. זי וואַשט זיך. מיר פאָהרען באַלד ווייטער. אמת'ע נע ונד'ניקעס. —

70

צו יעקב דינעזאָן

(פּונם אָריגינאַל)

[געשריבן פון באָריסלאָוו אויף א פּאַרביק אַנזיכטס־קאָרטל, אויף וועלכן ס'זענען אויסגעמאַלט מיליטער־לייט, וועלבע גראָבן א גרוב צו פאַרלעשן די שרפה פון א שאכטע.—פּרץ האָט דאָן אין באָריסלאוו געהאַלטן א פּאָפּולאַרן]

1) ס'זענען דאָן איינגעפּרדנט געוואָרן פּאַרשיידענע אין דראָהבישע, בּאָריסלאוו, טאַרנאָפּאָל, סטאַניסלאַוו, סכאָדניצע, סוטשאוע, קומפּאָלונג, גורא הומארא א. א.

[באָריסלאַוו, סעפּטעמבער 1908]

זעהסט, וואו מען האָט מיך פערוואָרפען?

?

71

צו לאַזאַר קאַהאַן

וואַרשע, 18 סעפּטעמבער 1908

גוט, מיסטער קאַהאַן.

יל"פּ

72

צו א. ווייטער

(פונם אָריגינאַל)

[די דריי בריוו פון פרץ צו א. ווייטער זענען געשריבן סוף 1908 און אָנהויב 1909 אויף בלאַנקען — „רעדאַקציאָן „יודישע וואָכענשריפט", י. ל. פרץ, וואַרשוי, צעגלאַנא 1". — ווי באַוווסט, האָט פרץ אָנהויב 1909 אַרויסגעגעבן אין וואַרשע די „יודישע וואָכענשריפט", דערשינען בלויז 4 נומערן. דער ערשטער בריו איז געשריבן אויף אַ פראָספּעקט פון דער „יוד. וואָכענשריפט". אָנגעהויבן פון די ווערטער „ווי איר ווייסט" ביז „האָנאָראַר וועט צאָלן די רעדאַקציע" איז פון דעם געדרוקטן טעקסט. פרץ האָט צוגעגעבן פאַר דעם פראָספּעקט און נאָך דעם פראָספּעקט עטלעכע געשריבענע שורות. — די אָריגינאַלן-בריוו געפינען זיך אין דעם עטנאָגראַפישן אַנסקי-מוזיי אין ווילנע. די פינקטלעכע קאָפּיעס זענען מיר צוגעשיקט דורך משה שאַליט און ח. לונסקי]

ליעבער ווייטער,

איהר זייט מיר נאָך ווייטער געוואָרען, עס וואָלט אַפילו אַ יושר געווען, מיר צו שרייבען, אַז איהר זייט אַריין אין פריינד[1]. וואָס וואָלט עס אייך געשאַד[ט].

אָבער וואָס געווען איז געווען —

1) טאָגבלאַט אין פּעטערבורג. —

ווי איהר ווייסט שוין פון די צייטונגס-אַנאָנסען, האָב איך איבערגענומען די רעדאַקציע פון דער „יודישע וואָכענשריפט", וואָס ווערט אַרויסגעהן פון 7-טען יאַנואַר (אַלטער סטיל) אין וואַרשוי.

די רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע זענען פאָלשטענדיג געטהיילט און אָהן שום בעציהונג צווישן איינער מיט דער צווייטער.

קענענדיג מיין ביזאַהעריגע אַרבייט, דאַרפט איהר וועגען דער ריכטונג פון וואָכענשריפט קיין ערקלערונג נישט. איך דאַרף נאָר זאָגען, אַז די הויפט-געוויכט ווערט געלעגט אויף ליטעראַטור און קונסט.

אָנפאַנגס ווילן אַרויסגעהן נור איינבויגענדיג נומערן. אויב עס ווערט גוט געהן, ווערט קומען צו צוויי און צו דריי, און צו אילוסטראַציאָנען.

די זאַכען מוזען דערווייל זיין זעהר קלייַנע, ווייל המשכים זענען נישט פראַקטיש.

איבערזעצונגען פון קלאַסיש גוטע זאַכען אויס אַנדערע שפראַכען (אויסער רוסיש און פויליש, וואָס אַ גרויסער % לעזט אינ'ם אָריגינאַל) זענען זעהר געווינשען, ווי אויך אַרטיקלען און פעליעטאָנען.

האָנאָראַר ווערט צאָהלען די רעדאַקציע אַ בעסערן אַלס דער פריינד, און תיפף ומיד, שיקט מיר זאַכען פון 50, 100, — העכסטנס 150 שורות. כ'בעט אייך, שיקט, ווי אַמשנעלסטען, ווי אַממעהרסטען.

גיט מיר אויך אויף גוטע „פירמען" פון פעטערסבורג. איך לעב אַזוי פעראיינזאַמט, אַז איך האָב קיין אייגיגע אַדרעסע נישט.

שמועסט אייך דורך פערזענליך וועגען דעם מיט באַקאַנטע.

אָבער איין זאַך זאָלט איהר זיי זאָגען, קיין מיטעל מעסיגע זאַכען, וועל איך נישט דרוקען. גוטע איבערזעצונגען פון אויסלענדישע קלאַסישע קליינע זאַכען — רעכט גערן, — ווי געזאָגט מאַקסימום — 150 שורות די זאַך.

נאָר פאַסענדיגע קען געהן אין 2—3 המשכים, אויב יעדער המשך ווערט זיין אינטערעסאַנט אן אוג פיר זיך.

זייט געזונד און שטאַרק

אייער

י. ל. פ ר ץ

73

צו א. ווייטער

(פונם אַריגינאַל)

וואַרשוי, דען 6/20 יאנואר [1909]

ליעבער ווייטער

צי איך האָב פון אייך אַ בריף ערהאַלטען אוּנ נישט געענפערט, געדענק איך נישט. מעגליך איז עס. מן הסתם האָב איך אייך נישט געהאַט, וואָס צו ענפערן. אוּנ פילייכט בין איך אין דער היים נישט געווען אוּן דערנאָך, צוריקגעקומען, דעם בריף נישט געפונען. עס איז אָבער שוין צייט, איהר זאָלט אייך מיין שווייגן צום האַרץ נישט נעמען. גלייבט מיר, אַז ווען איך שווייג, מוז איך שווייגן; איז מיר אַזוי שווער, ווי ווען רעדען וואָלט מען פון דער לעבער געריסן, אוּנ דאָס – וועל איך קיינמאָל נישט טהון. אוּנ טהו איך עס אַ מאָל, אוּנ ווערט איהר געוואָהר דערפון, זאָגט קדיש נאָך מיר... מיין בעציהונג צו אייך אוּן נאָך אייך צו אייערע קאָלעגען, דאַרף אייך זיין קלאָר. אוּנ איז עס אייך נישט קלאָר, צווייפעלט איהר, איז נישט מיין שולד; איהר צווייפעלט אין אַלגעמיינעם, אוּן אַ שאָטען שטראַהל פון אייער אַלגעמיינעם צווייפעל פאַלט אויף דער בעציהונג אויך... שרייבט אוּנ שיקט, וואָס איר ווילט אוּנ קענט... איהר האָט קיין „פירמען"? איך האָב געשריבען צו ברוצקוס אוּן ח. ד. הורוויץ וועגן עקאָנאָמישע אַרטיקל, פערבעטען אויך – אנסקי צו בעלעטריסטיק, רעדט מיט זיי איבער, זיי קענען מיך נישט אַזוי גוט, ווי איהר, אוּנ איך וויל קיין מיסטפערשטענדניש נישט האָבען. ערקלערט זיי, וואָס איך וויל; איך ווייס, אַז איהר ווייסט עס...

מיר איז צונד שווערער צו שרייבען, ווי געווינליך... איך רעד צו אייך, ווי פונ אַ שווערען וואָלקען אַרויס. פיהלט איהר איהם נישט. געמוזט דאָך איינמאָל אַרויס צו אייך מיט אַ וואונק...

אייער י. ל. פרץ

נאָך עפּיס, שוין פערזענליך-נעשעפטליך.
איך דרוק איבער אַלע מיינע זאַכען מיט די „שריפטען" צוזאַמען.

עס וועט זיין איבער 120 בויגען[1]; דאַכט זיך נאָך אויסער סצענישע זאַכען. פּעהלען מיר אָבער טהייל זאַכען. מאַנכע פון זיי זיינען געדרוקט געווען אין פּריינד (פּאָלקסטימליך) „ל י ע ב ע" – אין דאָס לעבען[2]. האָט דינעסטאָן וועגען דעם געשריבען צו פּראָפּוס[3] אוּנ געבעטען, ער זאָל די זאַכען, וואָס ער האָט איהם פּערצייכענט, איבערשרייבען. אייניגע האָבען זיך דערנאָך געפּונען, האָט ער איהם געשריעבען וועלכע. אין ביידע בריף פּערזיכערט, אַז די אַרבייט וועט גוט בעלוינט ווערען. פּון פּראָפּוס איז קיין ענטפער נישטאָ, אוּנ די זאַכען זענען נייטיג, זעהר נייטיג. ווערט, בעט איך געוואָהר, וואָס דאָס בעטייט, אוּנ ווייל עס פּראָפּוס נישט טהון, זעהט מיר עס צו פּערזאָרגען דורך וועמען עס איז. כ'וועל גוט בעלוינען, נור געשווינד.

אייער י. ל. פ ר ץ

74

צ ו א. ו י י ט ע ר

(פּוגם אָריגינאַל)

ליעבער ווייטער.

אַזוי טאָר נישט זיין. איך שרייב דורכאויס יעדען, און בפּרט אייך, דעם אמת, איהר טאָרט מיך נישט חושד זיין מיט אַ „מיין". צינים איז דער ווירקליכסטער אויסדרוק פּאַר דער זאַך. נישט דערייבער וואָס עס קומט פּאָר די איטאַליערין, לויט ווי איהר, זעהט אויס, האָט מיך פּאַרשטאַנען. צינים איז דאָס, וואָס אַ מענש פּערצייליט פּון זיך אַ מעשה, לויט וועלכער עס קומט בולט אַרויס, אַז ער האָט זיין חבר ג ע ' מ ס ר ט. דעם אייגדרוק און ניט קיין אַנדערן מאַכט די ערצעהלונג. וועניגסטענס פּאַלט אויפן ערצעהלער אַ גרויסער, גראָבער חשד... פון זיך ערצעהלט מען פיהל בעהיטזאַמער... איז אַזאַ מענש, בייַ וועלכען אַ חבר פּערשווינד, בייַ'ן אַזוינע אָנגעלעגענהייטען לאָזט מען איבער

1) ס'האַנדלט זיך דאָ וועגן דער אויסגאַבע פון פּרצעס וועלק, וואָס דער אַמעריקאַנער אוּנטערנאַציאָנאַל-פּאַרלאַג האָט פּאַרענומען.

2) מאַגאַזינעכער זשורנאַל — אַרויסגעגעבן אין 1905 דורך דער רעדאַקציע „דער פּריינד" אין פּעטערבורג.

3) י. י. פּראָפּוס — דאַן גענאַנט אין פּעטערבורגער „פּריינד". —

דער שוועל; אַזוינעם גריסט מען נישט, אַזוינעם הערט מען נישט דערצעהלען. אין דער דריטער פּערזאָן וועט די זאַך זיין זייער אַ גוטע.

„ווייטער" בעפרייט מיך פון אייער אונגלויבען, פון אייער „הינטער-מיין"; עס טהוט מיר ווירקליך וועה...

איך שיק אייך די זאַך צוריק צום פערריכטען, אויב איהר וועט איינשטימיג ווערען מיט מיר. אַ'ניט, שיקט עפּיס אַנדערש.

איך פון מיין זייט, בעט נאָך אַמאָל דאָס זעלבע (אנדערע אויך) נור אין דער דריטער פּערזאָן... פון אַנסקין קיין בריעף האָב איך נאָך נישט ערהאַלטען.

די „מאָנאַט-שריפטען"[1] וואָלט איך זייער גערן איבערגענומען. איך פון מיין זייט גיב 1.000 רובל, גיט שטיצע נאָך צוויי, מיט דריי טויזענד גיב איך אַרויס. אָבער נאָך אַ בעדינג: די יוגענד זאָל העל-פען. איך לעיג אייך צו אַלס חאַראַקטעריסטיק איינהאָרנס אַ בריוועל. נאַטירליך — קאָנפידענציאָנעל. —

אייער יל"פ

P. S. עס בעאונרוהיגט מיך איין זאַך, איך קען נישט בעקו-מען קיין רעפערענט פאַר עקאָנאָמיע, נאַטירליך זוך איך צווישען די ראַדיקאַלע. קענט איהר מיר אין דעם נישט העלפען? פּערזענליך אָדער דורך אַנדערע? פון ניגערן האָב איך קיין וואָרט בעקומען. וואָס בע-טייט עס? נאָך עפּיס: איך האָב אַ רובריק — „גלאָסען": קליינע ליטעראַרישע און געזעלשאַפטליכע בעמערקונגען, אידעען און דאָסגליי-כען. העלפט מיט.

75

צו ראָזאַ יאַקובאָוויטש

(פונם אָריגינאַל)

[די דריי בריוו זענען געשריבן אָנהויב 1909 אויף די בלאַנקען „רעדאַקציאָן יודישע וואָכענשריפט". ר. יאָקובאָוויטש האָט געהאַט געשיקט פאַר דער וואָכנשריפט אייניקע זאַכן.—די בריוו זענען מיר צוגעשיקט פון ר. יאַקובאָוויטש, איצט אין קאַליש]

1) „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטען", פרייע ביהנע פאַר קונסט און ליטעראַטור, דערשינען 4 העפטן אָנהויב 1908 אין ווילנע אונטער דער רעדאַקציע פון א. ווייטער, ש. ניגער און ש. גאָרעליק. —

אייער האַרציגער בריעף האָט מיך זעהר שטאַרק, מוז איך אייך מודה זיין, געריהרט. אויבוואָהל ער איז דורכגעשפּינט מיט אַזוינע שטעכענדיגע ווערטער, ווי גייסטיג לעבען, סטיליסטיקע. קאָנצענטראַציע און דערגלייכען...

לערנט אייך שרייבען צו אַלעם ערשטען – איינפאַך, זעהר איינפאַך.

צווייטענס – אָרטאָגראַפיע. נישט „לעיב", נור „לעב" א. ד. ג.; עס איז זעהר שווער אייך צו לעזען. – שרייבט ריכטיג.

אייער געדיכט איז צוגעשריבען צו'ם בריעף – טהוט עס נישט. אַ געדיכט דאַרף אַמאָל געשיקט ווערען אין דרוק אַריין, אונ אַהין קען מען דעם בריעף נישט שיקען. נישט וואָהר?

אין אייער געדיכט שטעקט עפּיס. וועניגסטענס אַ פערצווייפלונגס-מאָמענט פון אַ נשמה. דאָס געדיכט איז אָבער נאָך נישט קלאָר– וואָס הייסט „געבען דעם לעבען אַ „נחלה"? אונ איבערהויפּט דאָס אויסמישען העברעאיש מיט'ן יודישען, נישט אין דיאַלאָג, ווען דאָס „בית המדרש" רעד[ט], איז זעהר נישט האַרמאָניש. סאָציאַלע ליידן דרוקען זיך אַנדערש אויס.

פילייכט האָט איהר אויסער דעם געדיכט נאָך עפּיס געשיקט? די מאַנוסקריפּטען (ווי עס פּאַסט פאַר אַ נייער רעדאַקציע) האָבען זיך אויסגעמישט, אונ, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזען, זענען געווען פיעל מאַנוסקריפּטען נישט אונטערגעשריבענע. אויב אַזוי, שיקט איין [אַריין] נאָך אַמאָל. עהנליך צו אייער האַנדשריפט איז א מאַנוסקריפּט „איין אַלטע מויד", איך וועל'ם לעזען, אויב איהר וועט אייך צו איהם בעקענען.

אין אַלגעמיינעם זעהט איהר מיר אויס זעהר דענערוויערט. [אָפּגעריסן אַ שטיק בריוו – נ. מ.]

מיט אַכטונג

י"ל פרץ

76

צו ראָזא יאַקובאָוויטש

(פונם אָריגינאַל)

ליעבע מאַדאַם ראָזא.

איך האָב איבערגעלעזען „די אַלטע מויד" — אין תוך אַריין זעהר אַ גוטע זאַך, אָבער פיל פעהלערען. געוועזענליך ווערט עס פערריכט אין רעדאַקציע, האָט איהר אָבער אין אייגענטליכען נערוועזען סטיל, אוג די ערטער, וואו די רעדאַקציע וואָלט אייך פערריכט, וואָלטען אויסגעזעהן, ווי לאַטיס. איך שיק אייך דעריבער די זאַך צוריק מיט בעמערקונגען. אין אָריגינאַל זענען די פעהלערהאַפטע שטעלען נומעריערט, אוג לויט די נומערען ווערט איהר די פאָלגענדע בעמערקונגען האָבען צו יעדער שטעלע.

1) „די אַלטע מויד" — אַ קאָמישער נאָמען, צו איין ערנסטער זאַך. עס דאַרף זיין: „די פאַריקמאַכערין". אוג עס געהט נישט אין עלטער. אַ האַרץ שטאַרבט אַמאָל יונגערהייט. — 2) [נישט לייענבאַר] 3) קיין בעצייכנונג. וואָס איז עס געווען? 4) מיט וואָס איז עס שען אוג גליקליך געווען? איהר האָט געוויס געוואָלט זאָגען, אַז איהרס יוגענדליכע יאָהרען קומען אייך יעצט פאָר, ווי אַ שענער גליקליכער חלום. קאָן מען אַזוי שרייבען. אַ'ניט — אויפן וואָרט גלויבט מען נישט. אַז דעם עלטערען מענש קומט די יוגענד פאָר שען אוג גליקליך איז נאַטירליך, דאָס דאַרף קיין אילוסטראַציע נישט. אָבער אַז איהר זאָגט עס פון זיך, מוזט איהר מאָהלען, נישט פערזיכערען. פאַקטען: פאַר וואָס שען אוג גליקליך". 5) סטיעל פאַר אַ געלעהרטפסיחאָלאָגישע אָבהאַנדלונג, אין דער צייט פיהלט מען ווירקליך אַזוי, אָבער נישט אין דער פאָרם. אַזוי ווערט עס פערטייטשט. אָבער דער דיכטער האָט צוטהון נור מיט דער פאָרם פון געפיהל, נישט מיט פירושים דערויף. אוג די נעפעלהאַפטע בענקשאַפט פון אַ יונג-מיידעל אויף דער שוועל פון געשלעכטס-ענטוויקלונג דאַרף מאָלעריש, נישט קלוג געשריעבען ווערען. טראַכט די שטעלע איבער, שרייבט זי אויף איינפאַכער נור טיעפער. 6) אַ שלעכטע בעצייכנונג. מיינט איהר זאָרגפעלטיג? 7) די שוועסטער מיט עפילעפסיע איז איין איבריגע זאַך, און וואָס איבריג — שטערט. בפרט עפילעפסיע, וואָס ציהט אָב,

מיט איהר אונגעוועלכקייט און געהיימקייט דעם לעזער פון דער זאַך, ווייל געדאַנק וויל אַוועק אין אַ זייט. נאַטירליך וועט איהר איהם צוריק־שלעפּען צו אייער ערצעהלונג, אָבער דער לעזער דאַרף נישט גע־שלעפּט ווערען. וועניג יונגע קינדער, וואָס דאַרפען ערצויגען, ערנעהרט ווערען? 8) ריכטיג, נור נישט קלאָר, זי זעהט, אַז דאָס הויז פאַלט אונ פאַלט אויף איהרע אַקסעל, אונ די זענען שוואַך, זי וועט דאַרפען פאַר אַלע טראַכטען, פאַר אַלע טהון — אָבער זי האָט נישט די מעג־ליכקייט צו העלפען, זי האָט נישט די מעגליכקייט צו אַרבייטען, צו פערדיענען א. ד. ג., אונ קלאָר מוז עס, אונ בילדליך געזאָגט וו־רען... 9) עקסטראקט איז אויסצוג, איר מיינט די סומא?! אונ איבער־הויפּט די געלעהרטע וועלטער זענען דיסהאַרמאָניש אין אַ געוועלך בילד. דאָס זעלבע: „פּאַרזיכטיג אונ קאָרעקט", דאָס געהער צו'ן אַ גאַנץ אַנדערן טאָן. אונ אַזוי איז דאָס גאַנצע, ווייטער אין טעקסט אונטערגעשטראכטע — דייטשמעריש... נישט פאַסענד.

איך וועל ווייטער נישט צייכענען. איהר וועט דאָס ווייטערע, וואָס האָט אויך די זעלבע פעהלער אַליין שוין קאָרעגיערען. איך מוז אייך אָבער נאָך אָנווייזען אויף אַ שטעלע, וואָס איז די וויכטיגסטע און די בעסטע אין דעם בילד, און דאָך נישט קלאָר אַרויס, ווייל דאָ גראָד איז צו ענג אין ווערטער. איך מיין דאָס קאָליערט אונטערגע־שטראכטע אויף דער לעצטער זייט.

אַ פּאָר אַלגעמיינע רעגעל.

1) שרייבט נור אויף איין זייט.

2) לאָזט איבער מאַרגינעסען אויף באַמערקונגען.

3) לערנט אייך שרייבען אָרטאָגראַפיש.

4) לערנט אייך בענוצען די שרייבער-צייכען. (צו שוועך פיר'א פרוי?)

5) שיט נישט מיט זאַכען אויס'ן אַרבעל... בעאַרבייט זיי... אום צו פאַרבעסערען דעם סטיעל, בעשעפטיגט אייך מיט אי־בערזעצונגען פון דייטשע קלאַסישע זאַכען, אונ שיקט זיי מיר איין...

איהר זעהט — אַזוי פיעל פעהלער! אונ דאָך גלויב איך, אַז פון אייך וועט עפּעס אַרויס. עס איז אַ שאַד, וואָס שריפטליך איז שווער צו ערקלערען.

מיט אַכטונג

י. ל. פ ר ץ

77

צו ראָזאַ יאַקובאָוויטש

(פוגם אַריגינאַל)

ליעבע מאַדאַם ראָזאַ.

אוה, ווי נערוועז איהר זייט. ווייטער אַ בריף, אוּן ווייטער אַ נערוועזער. איך האָב, גאָט בעהיט, גאָר נישט קעגען אייער אָפט שרייבען, גלויבט מיר, אַז אייערע בריעף קענען זיין זעהר אנגענעהם... אָבער — צו פיעל נערוואזיטעט.

וואָס אַמבעלאנגט דעם בעדיכט:

1) לערנט אייך פערז-מאָס...

2) שרייבט מוזיקאַלישער...

3) בילדער נישט בעטראַכטונגען: די צייטען פון דער אַלטער פילאָזאָפישער פאָעזיע זענען דערווייל פאָראיבער. אוּן אייערע בעטראַכטונגען זענען נישט אַזוי טיף... אייגפאַך — פובליציסטיש.

זייט מיר מוחל, וואָס איך שרייב איך די פעהלער אייגפאַך אוּן פון האַרץ אַרויס. ערשטענס שטעקט עס שוין אין מיין נאַטור; צוויי-טענס, גלויב איך, אַז אין אייער [בעדיכט?] איז עפּיס פערהאַן, אוּן ווער האָט נור עפּיס אין זיך, ווייל נור דעם ריינעם אמת...

כ'בין נייגעריג צו זעהען אייך. קענט איר נישט אייגשיקען אייער פאָטאָגראַפיע. —

זייט געזונד אוּן שטאַרק, אוּן שרייבט.

אייער י. ל. פרץ

78

צו ש. ניגער

(פון א קאָפּיע)

[דער בריוו איז געשריבען אָנהויב 1909. — די קאָפּיע פון דעם בריוו איז מיר צוגעשיקט דורך ש. ניגער]

ליבער ניגער.

אייער אַרטיקל[1] איז אויסגעצייכנט, ער האָט נור איין פעהלער: דער בריף אין עקסטענזאָ[2] דאַרף זיין אין אַ בעמערקונג. אינם טעקסט — נאָר דער קורצער אינהאַלט. איז אַזוי וועל איך טון, אויב איר וועט ניט פראָטעסטירען, איך רעכען עס שוין אַריין אינ׳ם 5-טען ביכעל.

אייער יל״פ

79

צו יעקב דינעזאָן

(נוהם אריגינאל?)

מיל-אַנאָדעק 21/VI 1909

ליעבער דינעסאָן,

דיין בריף האָב איך ערהאַלטען, די בייגעלעגטע בריף פון פרעמדע אונ אויסשניטען פון צייטונגען — געלעזען און, נאַטירליך, דערפון קיין גרויס נחת נישט געהאַט.

איך האָב געוואָלט זיין אין אַמעריקא, אויסצופיהרען מיין אַלטען פּראָיעקט, צו שטאַנד צו ברענגען איין אַלגעמיין יודישע אויסגאַבע, נאַטירליך—אַ קינסטלעריש-ליטעראַרישע פאַר דער גאַנצער יודישע וועלט, פעסטצושטעלען דריי הויפט-פונקטען פאַר רעדאַקציע אונ דרוק: וואַרשוי, לאָנדאָן אונ ניו-יאָרק מיט צייטווייליגע קאָמיסיאָנערען פאַר רומעניען אונ גאַליציען.

עס איז מיר נישט איינגעפאַלען איבערצוגעבען זיך אָדער די זאַך די אָדער יענער פּאַרטיי, דעם אָדער יענעם ליטעראַרישען קלייזעל: איך שעם זיך נישט מיט כלל-ישראל-אַרבייט בייַ מיין גאַנצער סימפּאַטיע פאַר ראַדיקאַלע קרייזען.

נישט זייענדיק אימשטאַנד צו פאָהרען אויף מיינע הוצאות, האָב איך גערעכענט אויף אייגענפעטע פון פאַרלעזונגען.

אַש האָט געוואָלט מיטפאָהרען, מהיכא תיתא. ער האָט זיך אונטערגענומען בריעף צו שרייבען, האָב איך דאַגעגען גאָר נישט געהאַט. וועמען ער האָט געשריבען אונ וועמען נישט, וויס איך נישט.

---

1) „די געשיכטע פון א נאָמען", געשריבען פאַר דער „יודישער וואָכענשריפט".

2) א בריף צו מענדעלסאָן-בארטאָלדי. וועגן וועמען עס רעדט זיך אין דעם ארטיקל.

די ליטעראַריש-אַמעריקאַנישע אָנגעלעגעהייטן זענען מיר נישט בעקאַנט. מאַכן זיך אינטריגען, ווי דו זאָגסט, וועל איך בעסער נישט פאָהרען, אויסער אַז [עס] וועט אויפגעקלערט און אויסגעלייטערט ווערען דער ציעל פון פאָהרען, און עס וועט נישט אַרויסקומען דערפון קיין אונאַנגענעמליכקייטן.

מעהר צו זאָגען האָב איך דיר נישט, אוג איך בעט דיך, די זאַך אויסצופאָרשען און מיר מודיע זיין, ווי אַמשנעלסטען. — אין דאָרף איז זעהר גוט; הלואי ווייטער.

דיין י"ל פרץ

80

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

[דער בריוו צו י. דינעזאָן, איז געשריבן אין דעמועלבן טאָג און פון דעמזעלבן אינהאלט, ווי דער פריערדיקער בריוו. ווייז אויס: פרץ איז נישט געווען זיכער, אז אין בריוו איז דערנאַנגען צו דינעזאָנען און ער האָט גלייך אָנגעשריבן א צווייטן בריוו]

מיליאָנאָווק, 21 יוני 1909

ליעבער דינעסאָן.

דיין בריעף האָב איך ערהאַלטען, די ביילאַגען פון אַמעריקאַנער בריעף אוג אויסשניטען פון ניו-יאָרקער צייטונגען האָב איך געלעזען, אוג, פערשטעהט זיך, דערפון קיין גרויס נחת נישט געהאַט.

איך האָב געריעכענט אַראָבצוחאַפען זיך קיין אַמעריקאַ, אויסצופיהרען מיין אַלטען פראָיעקט, פון וועלכען איך האָב אין ציערנאָוויץ אַזוי פיעל געריעדט, נעמליך צו גרינדען איין אַלגעמיין יודישע אויסגאַבע פאַר אַלע יודישע גערנווילינע אוג נישטגערנווילינע געטהאס, די יודישע שרייבער זאָלען אויפהערען צו זיין יודיש פוילישע, יודיש רוסישע, יודיש רומענישע, יודיש גאַליציש אוג אַנדערלענדישע שרייבער. אוג אונפאַרטייאיש זאָל די אויסגאַבע זיין, נור ליטעראַטור אוג קונסט געווידמעט.

נישט האָבענדיג די מעגליכקייט צו פאָהרען אויף אייגענע

הוצאות, האָב איך געדענט אויסצושלאָגען זיך די הוצאות דורך פאָר־
לעזונגען. אש האָט בייגעשטימט מיטצופאָהרען, אונטערגענומען זיך
בריף שרייבען, איך האָב בעשטאַנען. די אַמעריקאַנישע אָנגעלעגענ־
הייטען זענען מיר נישט בעקאַנט... איבערגעבען די זאַך אַ פאַרטי
אָדער זיך אַליין אַ ליטעראַריש קרייזעל, איז מיר נישט אינגעפאַלען.
אַשן געווויס אויך נישט. מיט מיין גאַנצער סימפאַטיע צו די ראַדיקאַלע
קרייזען, שעם איך מיך נישט מיט כּלל ישראל אונ אַרבייטען וויל איך
פאַר כ ל י ש ר א ל... אונ כּל זמן דאָס וועט נישט ערקלערט ווערען
אונ אויסגעלייטערט ווערען פאַר אַלע, עס זאָל דערינען קיין שום ספק
נישט זיין, איז גלייכער נישט צו פאָהרען.

זיצענדיג אין דאָרף, איז מיר אונמעגליך אַלץ צו ערפאָרשען;
טהו עס דו, אונ שרייב מיר, ווי די זאַך שטעהט.

אַמבעסטען וואָלט געווען, אויב עס וועט האַלטען ביי פאָהרען,
דו זאָלסט מיטפאָהרען. פריינד אין אַמעריקא וועלען דיר נישט פעהלען.
אין דאָרף איז זעהר גוט... הלואי ווייטער. —

דיין י״ל פ ר ץ

81

צ ו ש. נ י ג ע ר

(פון א קאָפּיע)

[די עטלעכע בריוו צו ש. ניגער זענען געשריבן אין 1909—1910.
פרץ האָט דאן געגרייט צום דרוק דאָס זאמלבוך „יודיש", וואָס
איז ארויס אין וואַרשע 1910. די קאָפּיעס פון די בריוו זענען מיר
צוגעשיקט דורך ש. ניגער]

ליעבער ה' ניגער,

איך האָב ערשט בעקומען אייער אַדרעס און איך בעט אייך, —
איך גיב אַרויס אַ זאַמלבוך פון 20 בויגן — אום דאָס אַרטיקל איבער
ביאַליקן. עס וואָלט זעהר וויכטיג געווען פאַר'ן בוך, פאַר'ן עולם
און בכלל פאַר גאָט און לייט. ענטפערט, צי איר וועט עס טהון.
צייט 3—4 וואָכן, וואָס געשווינדער, איז בעסער.

אייער י. ל. פ ר ץ

82

צו ש. ניגער

(פון א קאפיע)

ליעבער ניגער

פרייט מיך זייער. זאָל זיין אַפילו 1½ בויגען, נאָר–אויף זיכער! וואָרעם, פערפיהרט איר מיך, פערפיהרט [איר] דעם כלל ישראל.

אייער פרץ

83

צו ש. ניגער

(פון א קאפיע)

ליעבער ה' ניגער

אייער אַרטיקל האָב איך ערשט יעצט געקאָנט דורכלעזען. כ'בין געווען זעהר פערנומען. צינד האָב איך געמוזט, ווייל דער הערויס-געבער געהט שוין דרוקען. דאָס אַרטיקל אייער איז ווירקליך פראג-מענטאַליש. נור – פערפאַלען, איך דרוק עס אַזוי. – פאַרן יודישען לעזער וואָלט פיל בעסער געווען אַ לעבענסבילד פון ביאַליקן; דאָס איז אָבער אייער זאַך.

אַרויסגעהן וועט דאָס זאַמעלבוך עהשט אויף סוכות.

פון מיר איז אַרויסגעגאַנגען: 1) פאָלקסטימליכע, 2) אין פאָליש אויף דער קייט און 3) די גאָלדענע קייט. אויפדערוואָך געהט אַרויס 4) די צייט, וועל איך אייך אַלץ צוזאַמען שיקן. –

אייער ל. פרץ

84

צו ש. ניגער

(פון א קאפיע)

ליעבער ניגער,

דער אַלמאַנאך דרוקט זיך ערשט און איך קום ערשט צו פאָהרען...

קומענדיג פון אויסלאַנד האָב איך געפונען אייער זאַך פאַרן אלמאנאך אָבגעדרוקט רוסיש אין פעטערבורג און יודיש אין אַמעריקא... גאָט איז מיט אייך און זאָל ער בלייבן ביי אייך, נור פאַרן אלמאנאך שיקט עפיס אַנדערש. געלד וועט איהר זאָפאָרט בעקומען נאַטירליך נישט זעהר פיעל...

אייער י״ל פרץ

85

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

מאַריענבאַד 11/8 1909

הכלל, מען האָט גערופען קיין ניו-יאָרק, געצויגען האָט קיין פאַלעסטינא, געזאָלט האָב איך פאָהרען איבערן ים און זיץ — אַזוי האָט ר״ר מינץ געוואָלט — אין מאַריענבאַד און דאָך — נישט אין מאַריענבאַד — איך וואהן אונטער מאַריענבאַד — די אַדרעסע, נאטירלעך אויף גוטע בשורות: מאריענבאַד, שלאָס (!!!) וואלדפרידען. געווען שוין ביים דאָקטאָר, טרינק שוין וואַסער, נעם בעדער און זיי געזונד. ך׳וועל דיר אין קורצען שרייבען. זיי עפעס מודיע אונ, געהט אַרויס עפעס נייס, שיק מיר איין.

דיין יל״פ

העלענע האָט נישט קיין צייט.—זי וועט דיר שרייבען איין אַנ-דערט מאָל. —

86

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

מאַריענבאַד 15/8 1909

I. L. Perec

[ס׳זענען דאָ נאָך אַ ריי אונטערשריפטן פון קור-געסט]

87

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

מאַריענבאַד 23/8 1909

ליעבער ר׳ יעקב,

איך האָב פערלוירען אַ מאַסע פלייש און רעכען אין דער דרי-טער וואָך נאָך אַ ביסל צו פערליערן. וואו אַהין איך וועל ווייטער פאָהרען, ווייס איך נישט. אַז איך וועל וויסען, וועל איך דיר מודיע זיין. שיק הירשקאַנען[1] 25 רובל און אַ הערצליכען גרוס פאַר איהם און פאַר ווייטערן. ווו איז דאָס באַנד דראַמען[2]? גריס לידסקין. דיין בריעף וועגען דער פריינטשאַפט מיט לוציאנען[3] האָט מיך דערפריידט.

דיין יל״פ

העלענע[4] וואַשט נאָזטיכליך אונ גריסט דיך מיט נאַסע הענד. —

88

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

מאַריענבאַד 30/8 1909

דינעסאָן,

געוואַלט! עס וועט מיר פעהלען געלד. לערך 100—150 רובל. לכל הפחות 100. מוזט מיר דאָס געלד גרייט האַלטען און אַרויסשיקען

---

1) צבי הירשקאַן. משמעות, אויפן חשבון פון זיין דערציילונג „צוויי וועלטן", וואָס איז דערנאָך געדרוקט געווען אין זאַמלבוך „יודיש".

2) אין 1909 איז אין פאַרלאַג „פראָגרעס" אַרויס אַ דיקער באַנד „דראַמען" פון י. ל. פרץ, ווו ס׳זענען אַריין: אַמאָל איז געווען אַ מלך, וואָס אין פידעלע שטעקט, שוועסטער, גאָלדענע קייט, און פאָליש אויף דער קייט, ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק. — די שער-בלעטער זענען פאַרביק, געצייכנט דורך ב. קראטקאַ. —

3) פרצעס זון. —

4) פרצעס פרוי. —

לויט אַדרעסע; וואָס איך וועל דיר אָנשרייבען. זאנטאָג, ד. ה. מאָרגען אום 12 אוהר מיטאָג געהטס נאָך מאָנאכיום. (מינכען).

דיין י"ל פרץ

89

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

מאַראַן 4/9 1909

ליעבער יענקל, געלד ערהאַלטען: דאַנקען אין וואַרשוי. ווי איך קום קיין מאַראַן? עס ליגט אויפן וועג, וואָס ד"ר מינץ האָט געצייכענט. אָבער אויספיהרען די רוטהע [?] וועל איך נישט. איך וואָלט געבראוכט דאַצו נאָך פיעל געלד. איין אַנדערש מאָל. איך זיץ אין מאַראַן נאָך אַ פּאָר טעג און געה צוריק איבער וויען, מיט אָבהאַלטען אין אינסבּרוק און זאלבערג. דעם אַמעריקאַנישען בריף האָב איך נישט ערהאַלטען. פערפאַלען. שרייב זיי אין מיין נאָמען, אַז איך פיהל מיך זעהר בעעהרט מיט דעם פּאָרשלאַג[1], אַז איך שעץ מיך גליקליך דערמיט און איך דאַנק זיי זעהר פאַרן כבוד. צי איז לוציאַן שוין צוריק געקומען פון מאָסקוי? איך פרעג, אויבוואָהל איך קען שוין קיין ענטפער נישט בעקומען. די זעקס איבעריגע וועלטער אין דער דעפעשע זיי מיר מוחל, אָדער פערשרייב אויף מיין חשבון. אייערדריקע אָהן אַ שעור. אין וואַרשע וועל איך זיי דיר אויסשיטען, וויפון אַ זאַק. —

דיין י"לפ

90

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

ביאליסטאָק, 27 דעצעמבער 1909

[ראָם קאַרטל איז געשריבן אויף א באַנקעם, וואָס איז איינגעאַרדנט געוואָרן אין ביאליסטאָק לכבוד פרצן, מסתמא נאָך זיינער א פאַרלעזונג: אויף דעם קאַרטל זענען אונטערגעשריבן פריינט און

1) פרץ האָט דאן געהאַט א פּאָרשלאַג צו קומען קיין אַמעריקע.

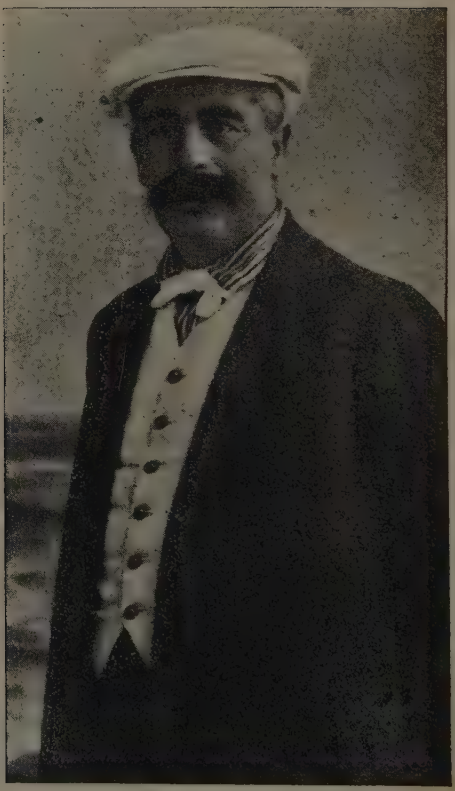

פּרינץ אין יאָר 1910 — זייט 165

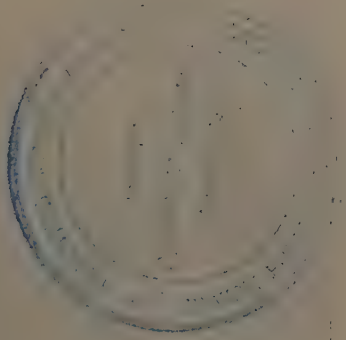

פאַרערער פון י. ל. פרץ. צווישן אַנדערע: פ. קאַפלאַן, א״צ לינ-
טופסקי, מ. שיבה און אַנד.]

י. ל. פרץ

91

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[געשריבן אויף אַ קאַרטל, אויף דער צווייטער זייט — אַ פאָטאָ-
גראַפיש בילד פון י. ל. פרץ. אין דובעלענער קורהויז האָט פרץ
געהאַלטן דאַן זייער אַן אינטערעסאַנטן רעפעראַט וועגן דער יידי-
שער ליטעראַטור]

דובעלן, 30 יולי 1910

אַזוי זעה איך דאָ אויס פאַר דער לעקציע. וואָס דערנאָך וועט
זיין, ווייסט שרה״בת טובים.

י. ל. פ.

92

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

דובעלן, 4 אויגוסט 1910

ליעבער ר׳ יענקל

זיי אַזוי גוט און הייס לידסקין[1]), ער זאָל דורכאויס אויף דער
שטעל אַרויסשיקען פאַר נאַכנאַמע מיינע 4 בענדער אונ בענדלעך יודיש,
לויט אַדרעסע: (גינדין) Г. Д. Гиндину Рига,–для Розы
Шалитъ וועסט טהון אַ גרויסע מצוה. איך בעט דיך זעהר זאָלסט
אַליין זעהען, מען זאָל אין דיין געגענוואַרט אַוועקשיקען. – שבת
פאָהר איך מיט׳ן ים קיין שטעטין, פון דאָרט קיין קיסינגען.

דיין יל״פ

1) יעקב לידסקי, דער אַרויסגעבער פון פרצעס ווערק, פאַרלאַג „פראָגרעס". —

93

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

קיסינגען, 13 סעפטעמבער 1910

אייניגע בריעף זענען פערלוירען געגאַנגען. מאָרגען, פרייטאָג, סאָהרען מיר אַרויס קיין בערלין. זונטאָג ביינאַכט קומען מיר קיין וואַרשוי.

זיי געזונד
י. ל. פ ר ץ[1])

94

צו דער פאַרזאַמלונג וועגן „בוך פון פייער"

(פונם אָריגינאל)

[אין 1910 האָט שלום-עליכם פארעפנטלעכט אן אויפרוף צו דיי יידישע שרייבער, זעצער און פארלעגער וועגן ארויסגעבן א זאמל-בוך למובת די יידן, וואָס האָבן דאן געליטן פון די גרויסע שרפות אין פארשיידענע יידישע שטעט. — אין וואַרשעווער „הזמיר" איז דאן צונויפגערופן געוואָרן א פארזאמלונג פון שרייבער און כלל-טויער וועגן דעם פאַרשלאָג. אויף דער אינלאדונג צו קומען אויף דער בארָאטונג, האָט י. ל. פרץ צוגעשיקט פאָלגנדיקע דערקלע-רונג. — דער בריוו איז אונז איבערגעגעבן דורך נח פ־ילוצקי, דער פאַרוויצער פון יענער פארזאמלונג. — דער בריוו איז צוערשט פארעפנטלעכט געוואָרן אין „ביכער-וועלט" 1923 ז. 286. פרץ האָט וועגן דעמזעלבן ענין אָפגעדרוקט דאן אן ארטיקל אין „פרוינד". זע פ־צעם וועדק „ליטעראַטור און לעבן" ז. 284]

אן דער פערזאַמלונג וועגן „בוך פון פייער".

אין דער פראָגע זענען בײז אַהער געטהוען גאָוואָרען נישט זעהר פאַסענדיגע זאַכען.

1) צום בריוו האָבן צוגעשריבן נחמה (העלענע) פרץ אכרהם פאַרלישצוסקי א. א.

דער ליעבער שלום-עליכם האָט נישט געדאַרפט אַרויסצוטרעטען מיט אַיין עפענטליכען אויפרוף, נור פריהער זיך פערשטענדיגען מיט חברים.

די, בייַ וועלכע די זאַך האָט בעקומען אַיין אָפּקלאַנג, האָבען געבּרויכט די איינלאַדונגען אונטערצושרייבּען. דער איינגעלאַדענער דאַרף וויסן, פון וועמען עס בּעגעגענט אים דער כּבוד, ער דאַרף אויך וויסן מיט וועמען ער וועט דעם כּבוד טהיילען, און דעריבּער האָט יעדער איינגעלאַדענער געדאַרפט בּעקומען אַ ליסטע פון אַלע איינ-געלאַדענע.

אונזער ליטעראַטור, בּפרט די זשורנאַליסטיק, זענען אָבּער נאָך צו יונג און דעריבּער – אָהן טראַדיציאָנעלע פאָרמען, ווָאַרין [ווָאָס?] ווערען ערגעץ אַנדערש שטרענג גהיטען. און דעריבּער, ווען נישט אַ שטערונג, ווָאָס איז נישט אָבּהענגיג פון מיר, ווָאָלט איך צו דער פערזאַמלונג געקומען.

נישט קענענדיק קומען, ערלויב איך מיר מיטצוטהיילען מיין מיינונג דער פערזאַמלונג צום בּעטראַכטען.

1) ווען שלום-עליכם בּעראָט זיך פריהער, ווָאָלט איך (און אַנ-אַנדערע אויך) איהם גערָאטען, ער זאָל דעם פאָרשלאָג נישט פער-עפענטליכען. הילף פאַר נשרפים מוז זיין אַ רעאַל, מאָמענטאַלע, זאַמעל-ביכער מוזען געזאַמעלט ווערען לאַנגזאַם, זעהר לאַנגזאַם, אויב מען וויל דאָס זאַמעלבּוך זאָל עטוואָס זיין.

2) דאָ אָבּער די זאַך איז שוין געשעהען. פערבּינד אונס די סאָלידאַריטעט מיט'ן חבר שלום-עליכם, און די זאַך דאַרף אויסגעפירט ווערען.

3) אָבּער, כּדי די זאַך זאָל קאָנען אויסגעפיהרט ווערען ווי אַמבּעסטען און ווי אַמגעשווינדסטען, ווָאָלט איך גערָאטען, מען זאָל אַרויסגעבּען אַ זאַמעלבּוך פון אַ ל ט ע, נישט פון נייַע זאַכען. נישט יעדערער, ווָאָס ווָאָלט גערן עפעס געטהון פאַר די נשרפים, ה אָ ט נייַע זאַכען גרייט; נישט אַלע ווָאָס האָבּען גרייטע זאַכען, קענען זיי געבּען – עס קען זיין אַ צו גרויסע נדבה, פון אייגענעם מויל אַוועקגעריסען. און די זאַכען, ווָאָס ווועלען געשריבּען ווערען עקסטרא צוליעב דעם בּוך, אויסגעטראַכט און אויפגעשריבּען – די זאַכען ווועלען אין 90% נ י ש ט טויגען...

און די „רעדאַקציע"?

ווער וועט זי וועהלען? ווער וועט וועלען געוועהלט ווערען? ווער וועט נעמען אויף זיך דאָס אָבוואַרפען אַ נדבה? — איך וואָלט נישט געוועהלט און די וואַהל נישט אָנגענומען. פאַר זיך רעדיגיערען, לויט זיין פאַרשטאַנד און געשמאַק, האָט יעדערער דאָס רעכט. על חשבון הנשרפים — שווערליך. —

און האָט עמיץ קיין נייע זאַך נישט, טאָר ער דעם נשרף נישט העלפען?

4) איך רעכען דעריבער פאַר נייטיג:

א) אַ קאָמיטעט פון אייניגע ליטעראַטען זאָל אויסשטעלען אַ ליסטע פון שריפטשטעלער יודישע ווי העברעאישע, ווי אויך (שוין מיט דער הילף פון קינסטלער) אַ קינסטלער-ליסטע.

ב) די ליסטע זאָל איבערגעגעבען ווערען אַ קאָמיטעט פון פער-מעגליך פעראַנטוואָרטליכע כלל-טהוער.

ג) די כלל-טהוער זאָלען איינלאַדען די אַלע פון דער ליסטע, זיי זאָלען אָנווייזען, וועלכע פון זייערע זאַכען זיי ערלויבען איבער צו דרוקען פאַר די נשרפים, אָדער וועלכעס קונסטווערק צו רעפּראָ-דוציערען.

אין דעם פאַל האָט מען דאָס מאַטעריאַל באַלד, כמעט אויף דער שטעל, און עס וועט נישט זיין קיין „קנאה, שנאה בסעודה"...

מיט אַכטונג

י. ל. פּרץ

[צוש־יפט פון יעקב דינעזאָן.

אזוי ווי איך האָב ליידער גראָד קיין מעגלעכקייט היינט אויף דער פער-זאַמלונג צו קומען און בין גענצליך דערזעלבער מיינונג פון פרץ

אונטערצייכען איך י. דינעזאָהן]

95

צו מענדעלע מוכר־ספרים

(פונם אָריגינאַל)

[סוף 1910 איז אין וואַרשע געגרינדעט געוואָרן אַ טעאַטער-געזעל-שאַפט, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו שאַפן אַן ערנסטן יידיש טעאַטער אין רוסלאַנד. פרץ האָט פיל צייט און ענערגיע

אוועקגעגעבן אָט דער טעאַטער־געזעלשאַפט. ער איז ארויסגע־טראָטן אויף גרויסע פאַרזאַמלונגען, געפאָרן לסוף קיין פעטע־בורג מכח דער געזעלשאַפט. אין שליחות פון דעם קאָמיטעט איז אַ צייט ארומגעפאָרן א. ווייטער איבער אייניקע גרעסערע שטעט, געפירט אַ פ־אָפאַגאַנדע און פאַרקויפט אַקציעס. — זע וועגן דעם גענויער אין מיין ארטיקל „פרץ און דאָס יידישע טעאַטער". — דער בריוו געפינט זיך אין מענדעלע-מוזיי אין אָדעס, — ער איז אָפּגעפאָטאָגראַפירט אין מינסקער „צייטשריפט" ב. I, ז. 71]

[11 דעצעמבער 1910]

ליעבער, ליעבער מענדעלע!

עס איז געבליבען, אַז עס מוז געבויט ווערען אַ ניי יודיש טעאַטער. צום [צו] דעם צוועק מוז מען זיך ווענדען צו דער געזעל־שאַפט נאָך הילף. טויזענדער און טויזענדער יודישע נפשות געהען טעגליך (בעסער געזאָגט: אבענדליך) אין יודישען טעאַטער און הערען נישט קיין וואָרט יודיש, ווען די זאַכען זענען ערטרעגליך, אָדער נור יודיש, ווען עס ווערט געשפּילט דער ערגסטער שונד. „יודיש" און „שונד" זענען אין טעאַטער פאַרבינדען געוואָרען, ווי אַמאָל „יודיש" און „שמ"ר". —

אַ חברה שריפטשטעלער און כלל טהוער אין וואַרשוי (צווישן אַנדערע [נישט לייענבאַר — נ. מ.] אויסער מיר — דינעזאָן, סאָקאָלאָוו, ד"ר דוידזאָן, ד"ר לעווין וכו') האָט גענומען אויף זיך אַרויסצוטרע־טען מיט איין אויפרוף וועגן דעם ענין. און אין נאָמען פון דער חברה, קום איך אייך בעטען, זעהר און זעהר בעטען, איהר זאָלט צו אונס צושטעהען און לאָזען אונטערצייכענען אייער נאָמען אויך. אייער נאָמען איז, דאָס ווייסט איהר אַליין, דער לויכטיגסטער, דער שטאַרק־סטער... אייער נאָמען טאָר נישט פעהלען. הויבט זיך אפשר אָן אַ ניי בלעטעל פון דער יודישער קולטור אָדער קונסט־געשיכטע, טאָ זאָל זיך דאָס בלעטעל אָהן אייער נאָמען נישט אָנהייבען.

בעטען מיר אייך דעריבער נאָך אַמאָל און זעהר האַרציג בעטען מיר אייך, איהר זאָלט תיכף ומיד אונס אריינשיקען אייער ערלויבניש אונטערצושרייבען אייער נאָמען אונטער דעם דערמאָנטען אויפרוף.

און זייט מיר געזונד און שטאַרק נאָך אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.

אין נאָמען פון אַלע

אייער י. ל. פרץ

96

צו ד"ר יצחק געליבטער

(פונם אָריגינאל)

[ד"ר יצחק געליבטער איז פרצעס יונגט-חבר. זיי האָבן אינאיינעם געלערנט אין זאמאשטשער בית-המדרש און דערנאָך ארויס לתרבות רעה. פרץ דערציילט אין „מיינע זכרונות" פיל וועגן יצחק געליבטער אין זיין פאָטער פייוול (זע ז. 41 און ווייטע). — יצחק געליבטער האָט פאַרגעלייגט פרצן צו מאכן אינאיינעם א נסיעה קיין פאלע-סטינע.— דער בריוו איז געשריבן קיין זאמאשטש אויף א פאָטא-גראָפיש בילד, אויף וועלכן ס'זענען אראָפגענומען פרץ, העלענע פרץ, דינעזאָן און פרץ הירשביין]

[הארשע, 10 יולי 1911]

ליעבער „געליבטער, האָסט געמאכט זעהר אין אינטערעסאַנטען פאָרשלאָג, איז אָבער ליידער יעצט נישט די צייט דאָצו. אין פאַלעסטינא איז יעצט די צייט פון גרויסע היצצן און געפעהרליכע פליגעל. פאָהרען קען מען נור אויף פּסח. אָבער אויך דאָן איז מיר כּמעט אונמעגליך צו פאָהרען. ערשטענס איז עס נישט קיין אורלויב-צייט, צווייטענס איז פאַר מיר פיער-פינף וואָכען פאַר פאַלעסטינא צו וועניג. אפשר וועט זיך אַמאָל אונזער שטאַל[1] רייניגען, און אַ קינפטיגער דאָזאָר וועט פער-שטעהען, אַז מיין רייזע איז עפּיס ווערט נישט נאָר פאַר מיר אַליין... אָדער איין אַנדער נס וועט געשעהן — אַ קשיא אויף זיין ליעבען נאָמען?

דערווייל פאָהר אַליין.

לענגער פויל זיין און נישט ענטפערן, האָב איך נישט געקאָנט, ווייל איך פאָהר די טעג אַרויס. דאַכט זיך, קיין טאראספ. —

זיי געזונד

י"ל פרץ

1) געמיינט די וואַרשעהער גמינע.

97

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

26 יולי 1911 בערלין

ר׳ יעקב,

ד׳זיך שוין אַ טאָג אין בערלין, געזעהן יעקב אדלער[1]), איין עם הארץ. שפּעטער וועל איך דיר שרייבען, צי עס וועט עפּעס זיין דער-פון. שיק באַלד אַרויס לויט אונטערשטער אַדרעסע מיינע בוך דראַמען און מיין פּאָטאָגראַפּיע. ד׳בין הונגעריג.

זיי געזונד

י. פּרץ

98

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

29 יולי 1911 בערלין

איך בין נאָך אין בערלין. איך האָב געמאַכט אַ געשעפּט מיט אַדלערן. בעקאַנט געוואָרען מיט פרידמאַן. דער וועט דיר שרייבען אויספיהרלעך און וועט דיר פאַר מיר פּאָרשלאָגע מאַכן. מיר געפעלט ער? — מאָרגען אָבענד קיין דרעזדען.

י. ל. פּ

99

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

31 יולי 1911

איך בין בייס באָדען זעה, פאָהר קיין צירין. אַבענדס אין סאַן מאָריס. פון דאָרט ערשט וועל איך שרייבן.

דיין י. ל. פּ

---

1) באַוויסטער יידישער אַרטיסט און טעאַטער-דירעקטאָר פון אַמעריקע. —

100

צו ד"ר גרשון לעווין

(פונם אריגינאל)

31 יולי 1911

אַלס אַנדערש, ווי געטראַכט,
אין בערלין געשעפט געמאַכט, —
אַ נישט געשריבענע דראַמע פערקויפט.
און די ציים לויפט,
ערשט איצט ביי באַדען זעע
(ענטציקטע דייטשער רופען: יוכהעע!)
און מיר זענען מיעד, אַי וועה,
זוי מיעד, קיין סיס, קיין האַנד,
אַ חרפה, אַ שאַנד
אַפילו דרעזדען נישט געזעהן.

101

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אריגינאל)

31 יולי 1911 ציריך

גרוס אויס צוריק. — ערשט מאָרגן סאַן מאָריס.

102

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אריגינאל)

1 אויגוסט 1911 ראַגאַץ

גרוס פון ראַגאַץ

י. ל. פרץ

103

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

2 אויגוסט 1911 ט. מאָריץ

אויפן אָרט. מיטגענומען יאַנעקין[1]. מיר זוכען אַ וואָהנונג.

י. ל. פ.[2]

104

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

4 אויגוסט 1911, סט. מאָריץ

סאַן מאָריץ. מייעריי, זויער מילך, יאַנעק. וואָס נאָך פעהלט?

יל״פ

105

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

4 אויגוסט 1911 בערנינא

אַ גרוס פון זעען און גלעטשער. —

יל״פ

106

צו ד״ר גרשון לעווין

4 אויגוסט 1911 בערנינא-האספיץ

שפיץ נאָך שפיץ: —
האספיץ נאָך סאַן מאָריץ — —

---

1) פרצעס אייניקל, דער זון פון לוציאן. —

2) צושריפט צו די אַלע בריוולעך פון העלענע פרץ, י. י. טרונק, יאַנעק, העלא (פרצעס שנור).

ך׳מאַך נישט צו קיין אויג — בייטאָג.
עס בלוטיגט די נאָז, ווען איך שלאָג
זיך אָן מיט איהר אָן אַ שטיין —
לופט — פיין, בעדער — פיין,
און יאַנעק איז דאָ איבער די וואָך,
וואָס פעהלט מיר דען, וואָס דאַרף איר נאָך?

י. ל. פ.

107

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

5 אויגוסט 1911

איך האָב נאָך אַלץ קיין צייט צו שרייבען: עס פעהלט נאָך אַלץ קיין געלד נישט

י. ל. פ.

108

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

5 אויגוסט 1911, מארטעראטש

אַ גראָטע פון אייז —
אין דרויסען — הייס.
אינווייניג קאַלט —
כ׳וואָלט געריימט מעהר, —
דער צוג קומט באַלד!

י. ל. פ.

109

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

[אַן אַ דאַטע]

ענדליך, ר׳ יעקב, בין איך אויס לאַנדשטרייכער און בין געוואָ-רען אַ געוועגליכער קור-גאַסט אין ס״ט מאָריץ. קיין טאַראַספּ פאָהרען מיר נישט, מיר בלייבען דאָ! אויסגעצייכענטע בעדער. מינץ האָט מורא געהאַט פאַר מיר פאַר דער הויך – עס איז איין אומזיסטע שרעק גע-וועזען. איך שפּיער מיך הערליך. שלאָף אויסגעצייכענט.

געזעהען זאַכען שיינע פיעל – נור פריהער געשעפט.

געטראָפען אַדלערן אין בערלין. איין עם הארץ דאורייתא און אַ קולאק. און אַ ליגנער און – וואָס אין דער קאָרט! מיין דאגה. איך האָב מיך פערפליכטעט צו געבען איהם אַ פּיעסע פון פיער אַקטען. ער פאַר יעדע פאָרשטעלונג 25 רובל. האַנד-געלד 800 רובל. האָט ער דע-רויף געגעבען 250 און 250 דאַרף ער צושיקען וועהרענד צוויי וואָכען אויף אַדרעס ל. פרץ... אויב ער וועט שיקען, וועט ליוציאן אָבנעמען דאָס געלט. וויאַזוי מען וועט זיך פערזיכע[רע]ן מיט די 25 רובל פער פאָרשטעלונג – דערפון וועל מיר רעדען אין וואַרשוי.

מיט ס״ט מאָריץ האָב׳מיר געמאַכט אַ גוט און אַ שלעכט גע-שעפט. גוט דערמיט, וואָס די לופט איז אויסגעצייכענט, די בעדער פיין – די געגענד אַ גן עדן התחתון. שלעכט דערמיט, וואָס עס איז אונגעהייער טהייער. אויף אַזוי טהייער האָב׳מיר זיך נישט געריכט, און אַדלערס געלד אויסגעגעבען אויף זאַכען אין בערלין, וועט אונז פעהלען געלד. מיר וועלען מוזען האָבען נאָך 2–3 [הונדערט] רובל. אויב ליוציאַן וועט בעקומען די 250 רובל, זאָל ער אָדער דו זיי אונז באַלד אַרויס-שיקען. וועט ער פערשפּעטיגען (מעהר קען ער נישט, ער פּגרט נאָך אַ שטיק), זאָל ליוציאַן אויסבאָרגען און שיקען. די פּאָסט קומט דאָ פון וואַרשוי זעהר שפּעט, נאָך 4–5 טאָג. על כן מוזט איהר נאָך אייניגע טעג אַרויסשיקען. די אַדרעס:

Bad Ct- Moritz, Wila Edelweis.

די אַדרעס איז אויך נישט אַזוי לייכט געווען צו בעקומען. אונטען איז שרעקליך הייס. דערגרייכט ביז 55 גראַד היץ, לויפען אַלע

אַרויף. וואהנען 3—4 מענטשן אין איין צימער. מיר האָבען שיער נישט געמוזט ווייטער פאָהרען. אָבער וואו אַהין ווייטער? אין אַלע דערפער אַרום און אַרום איז פול געפּאַקט. דאָס גליק איז געווען, וואָס טרונק'ס קאָזע[1]) איז גראָד אַרויסגעפאָהרען אויף עטליכע טעג. האָט מען זיך אַ עצה געגעבען. יעצט וואהנען מיר אין אַ קליין צימעריל. מיר מיט יאַנעקן, וואָס בלייבט ביי אונז נאָך איין 8 טעג. אָבער מען שפּיערט עס נישט. די פענסטערליך אָפען.

די אויסזיכט אונגעהייער! זעע און בערג. שטיל. וואָס נאָך? עדעלווייס איז כשר, שטרענג כשר. אַ רב פון עלזאַס, איינער פון די געסט, געהט אַלע מאָל אין קיך אַריין, אַכטונג געבען אויף כשרות. אַ מאַסע פרומע דייטשען. „שיר המעלות" פאַרן בענטשן ווערט געזונגען מיט די ווייבער צוזאַמען. מען פיהלט זיך ווי אין אַ קירכע... עטליכע „פּוליש-רוסישע" ווערען בטל בששים. די רעשט מינדליך אין וואַרשוי. ווו זענען בריעף, צייטונגען? (ביז היינט האָב איך געלעזען — טרונק האָט בעקומען.)

זיי געזונד

יל"פ

110

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

5 אויגוסט 1911, סט. מאָריץ

די באַנדע איז גרעסער געוואָרען. פון גרענאָבל איז געקומען די קאָזע. — פאַר וואָס שרייבסט דו נישט? איך לויף אַרום. מיין אַדרעסע?

Bad S. Moritz Willa Edelweis

איך האָב דיר שוין דאָס געשריבען! פע!

י. ל. פ.

---

1) פרוי טרונק. —

111

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

8 אויגוסט 1911, סט. מאָריץ

אָ גרוס פון מאלאָיא.
מען לעבט... געלד פליעסט, ווי וואַסער, נור העלע אין די קאָזע זענען אַוועקגעפאָרן צום קאָנגרעס. —

י. ל. פ.

112

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

8 אויגוסט 1911, סט-מאָריץ

קרעסטאלטא

אויפ'ן פעלד אַ שענק, —
אונטען, רעכטס אין דער לענג,
א זעץ, אַ קאַמעלעאָן, וואָס טוישט
יעדע סעקונדע די פאַרב. לינקס רוישט
דער וואַלד. — עס עטעמט זיך פריי,
אויף אַ באַרג-רוקען מיט שניי
רוהט דער הימעל, אונטערגעשפאַרט.
פאָרטזעצונג פאָלגט, אויב דו ווילסט, וואַרט !...

י.ל.פ

113

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

17 אויגוסט 1911, סט-מאריץ

דאָס געלד ערהאַלטען — דאַנק. —

י.ל.פ.

114

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

20 אויגוסט 1911, סט. מאָריץ

אַ גרוס פון פאָנטערעזינא.

י. ל. פ.

115

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

20 אויגוסט 1911 סט. מאָריץ

נאָך אַ גרוס פון"פ"ן מאָריץ. מיר זיצען און פלוידערען מיט צוויי פרומע ציוניסטען: מאַלער שטרוק און ד"ר ראַפאָפּאָרט. טהו מיר אַ טובה: שיק זיי אַרויס מיינע נייע בעגדער.

אַדרעסען: Herman Struk, Berlin, Birkenalee 33

און D-r. Samuel Rappoport, Lemberg (Galizien) Sykituska 43b

דיין י. ל. פ.[1]

116

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

28 אויגוסט 1911 פעקסטאל

אַ גרוס פון פעקסטאל

פאַר וואָס שרייבסטו נישט?

י. ל. פ.

---

1) צוגעשריבן גרייסן העלענע פרץ, ד"ר שמואל ראפאפּאָרט און הערמאן שטרוק.

117

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אריגינאל)

ליעבער ר' יעקב.

ענדליך פון דיר אַ בריעף דערהאַלטען. אַז אדלער האָט מיך געגאַרט, דאָס האָב איך זעהר גוט געוואוסט, אונ אויב איך האָב מיך געלאָזט נאַרען, אונ פאַר קיין נאַר האַלט איך מיך דאָך נישט, איז אַ סימן, אַז עס איז רעכט... נור דאָס וועל איך דיר שוין מינדליך ערקלערען. פערנעמען אַ בריעף פון ס"נ מאָריץ מיט ביזנעס האָב איך קיין חשק נישט, בפרט נאָך אַזאַ מליצה'דיגען בריעף, וואָס איך האָב פון דיר בעקומען. אַ בריעף, וואָס הייסט מיך, איך זאָל :וויף מיר אַליין קוקען פון הינטען אַרויס. אַ מערקווירדיגע בעגעגעניש מיט מיין „משוגענעם בטלן"... נור — עס מאַכט נישט אויס. דער עיקר איז די „חאָפּטע" מיידליך, וואָס האָבען אַלץ גלייבט אונ זענען זיך מפלפל... טאָמיר קענסט דו אויסקלויבען די שענסטע אונ די בעסטע און אַהער שיקען. דאָ, וועניגסטענס אינם כשר'ן „עדעלווייס" איז סאָמע מאוסיניסען (גוט אויסגעלעגט ?)...

דעם פאָרשלאַג פון מיסטער יונג[1]) פערשטעה איך נישט. נעמליך: וועז גיט ער דעם אַוואַנס, צינד אָדער נאָכען בעקומען פון מאַנוסקריפט אונ'ם אַקצעפטירען לויט זיין מבינות? אין ערשטען פאַל — אַקצעפטירער תיכף ומיד. אין צווייטען פאַל, וויל איך פריהער בעפרידיקען אַדלערן...

אויב ד'האָסט ערהאַלטען פרידמאַנס בריעף, וויסט דו דאָך אַלץ.

איך האָב דיר שוין לאַנג קיין „אויסזיכטען" נישט געשיקט, ווייל צינד בין איך קור-מענש, נעם יעדען טאָג אַ קוילען-זויער באַד אונ מאַך גאַנץ קלייניע שפּאַציערען. איין זאַך פערדריעסט מיך: די „שיינע" נאַטור מאַכט מיר פערגניגען, גיט מיר נישט קיין שטאָף. שטאָף גיט מיר דער מענש, אונ דער מענש איז מיר דאָ לחלוטין פרעמד. איין אויפפאַלענדיגע זאַך: פערהאַן דאָ יודישע ענגלענדער, דייטשען, רוסען און פאָליאַקען, און די קיפקאַליך האַלטען זיך שווייגענדיג בעזונדער. קענען זיך כמעט נישט פערטראָגען...

1) טעאַטער-דיר עקטאָר.

אָבשטויסענדיג זענען די פרומע דייטשען. עם הארצים, מיט די רבנים זייערע צוזאַמען. פאָרמאַליסטען. טרוקענע בשר ודם׳ס. און דער-ביי, אייגענטליך אַזוי רוהיג, אַזוי ביי זיך זיכער... אַזוי פעסט איבער-צייגט... מען זינגט מיט די ווייבער צוזאַמען „שיר המעלות", די קריסטליכע בעדינונג זינגט מיט. מען זינגט גאַנץ קירכליך, אויבוואהל גענוג פאַלש און מען שטראהלט פאַר נחת. אַ יונגער מאַן האָט מפטיר, ווינשט מען איהם „גוט געאַרבייט". און ער ענפערט שטראהלענדיג: אַ פראַגע, ביי דעם און דעם ב״ב געלערנט...

און צו וואָס שרייב איך עס דיר? נור כדי דו זאָלסט וויסען, אַז איך דרעה מיך דאָ אַרום, ווי אַ יתום. אַזוי שפּיער איך מיך זעהר גוט. די בעדער שמעקען מיר אויסגעצייכענט, נור די כשר׳ע קיך, וואָס פערמאָגט נור פלייש און פלייש, און די ענגשאַפט, און דאָס דייטש-ווייבערישע גערודער אין וועסטיביל — קריכט אויפ׳ן האַלז אַרום. איך וויל נאָך נעמען אַ 10 בעדער — 12 טאָג, און דערנאָך: היידא! ווי ארום, וועל׳מיר זעהען. איין זאַך איז זיכער: סאַן מאָריטץ האָט אין זיך מינימום באָד, קען מען זיצען, קען מען יעדעס יאָהר פאָהרען. אין דער מינוט איז רעגגעריש און ווינדיג. איז דער זעע, וואָס איך האָב אין פענסטער, נישט שען, — ביי שענעם וועטער קען מען אויפ׳ן קוקען גאַנצע שטונדען.

פון לוציאַנען האָב איך נישט בעקומען קיין תמונת אות, איז ער אַזוי בעשעפטיגט אָדער וואָס?

דאָס רעשט פאפּיער לאָז איך איבער העלענען.

דיין ילפ.

118

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

[די אַלע בריוו, וואָס קומען דאָ ווייטער, זענען געשריבן דורך פרצן צו זיינער א באַקאַנטער פון וואַרשע. די דאַמע האָט דאַן געוווינט ביים באַלטישן ים. דערפאַר איז זי אָנגערופן דורך פרצן „דאַמע ביים מעער". — די בריוו זענען פאַרעפנטלעכט אין דער

וואָכנשריפט „דאָס אידישע לעבען" (לאָנדאָן 1923, נ״מ. 2—16[1])
מיט א קורצער „איינלייטונג" פון מאָרים מייער. לויט מ. מייער
זענען די בריוו געשריבן זומער 1912. ס׳איז נישט ריכטיק, ווי מיר
זעען פון די ערטער, וואָס ווערן דערמאָנט אין די בריוו, זענען די
בריוו געשריבן זומער 1911. — די בריוו [ווערן דאָ געגעבן אין
דעם סדר, ווי זיי זענען געדרוקט אין דעם „אידישען לעבן"]

דאַמע ביים מעער,

אייער קאַרטע איז געלעגען און געלעגען, און געלעגען, אויף דער פּאָסט. איהר האָט אַדרעסירט נישט Tz, האָט מען אַלע מיינע אָנפראַגען געענטפערט מיט ניין. איך האָב שוין נישט געוואוסט, וואָס איבער צו קלערען...

ענדליך איז דעם פּאָסטבעאַמטען איינגעפאַלען צו פרעגען, צי איך שרייב נישט מיין פאַמיליען-נאָמען אַמאָל אַנדערש און אַזויערנאָך איז דער בוימעל אַרויף אויפ׳ן וואַסער —

דער בוימעל — אַ קורצע קאַרטע (קיין צייט נישט געהאַט!) מיט צוויי פראַגע-צייכען, איין צייכען — אָפען, דער צווייטען איינגעשלאָסען... און — אַ קעלט, ווי אין דער אייז-גראָטע, וואָס איך האָב בעזוכט אויפ׳ן וועג... נור די אייז-גראָטע איז געווען אַ קינסטליכע, איז די קעלט פון דער קאַרטע אַ גאַנץ נאַטירליכע. וואָס ניין?

וואָס איהר מאַכט, ווי אייך געהט, וואָס פאַר אַ שטימונגען איהר האָט, וואָס פאַר אַ שטימונגען עס האָט דאָס מעער — דאָס אַלץ איז געבליבען אין נעפּעל...

איין גוט וואָרט איז געווען אין דער קאַרטע. פאַר דער אונטערשריפט. איז עס ווירקליך וואָהר? איר האָט שוין געוויס דאָס וואָרט פערגעסען...

איך בלייב אין סט.-מאָריץ-באָד (אַזוי דאַרף מען אַדרעסיערען), אין „עדעלווייס", וואו חתנים טרעפען זיך מיט כלות, און עס כשר... איבעראַל בעזעצט. קיין אָרט אַ שפּילקע צו וואַרפען. און אונגעהייער טהייער, טהייער. נור אויסגעצייכענטע בעדער. הערליכע לופט. גרויסארטיגע אויספלעגע. נור דערפון אַן אַנדערט מאָל. איך בין דענערווירט און וואָלט געשריבען נישט דאָס וואָס מען דאַרף.

אייער י. ל. פ.

---

1) די קאָפּיעס פון די בריוו האָב איך באַקומען דורך א. גורשטיין און ש. ניעפּאָמיאַטשי (מאָסקווע),— איך דריק זיי אויס מיין טיפן דאַנק. —

119

צו דאַמע ביים מעער

(פון 8 קאַפּיע)

געוועזענע „דאַאַטשניצע", יעצט – דאַמע ביים מעער.

אַזוי איז גוט... איך דאַנק אייך פאַרן הערצליכען בריעף.

אָבער פאַר וואָס ווילט איהר „שטימונגען"?

אַ שטימונגס-לעבען איז אַ בוך, וואָס מען האָט געזעצט פון אַ נישט איבערגעזעהענעם מאַנוסקריפּט און געדרוקט אָהן אַ קאָרעקטור...

איז דאָס אייביגע נישט שעהנער פאַרן מאָמענט?

און וואָלטען די מאָמענטען נאָך בליצען געווען; זענען זיי אָבער שאָטען...

זאָל אייך דאָס מעער געבען די קראַפט פאַרן אייביגען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס זאָלט איהר פון מעער פערלאַנגען, נישט, ווי איהר טהוט, פערגעסענהייט. אַ דרייפאַכיג לעבען פיהרט אַ מענש. ער לעבט זיין יעצט אין דער טעטיגקייט, זיין צוקונפט אין דער האָפנונג און לעבט איבער זיין פערגאַנגענהייט אין דער עראינערונג. פון דריי טהיילען בעשטעהט דאָס לעבען. נאָך וואָס ווילט איהר אייך אָרים מאַכען אויף אַ דריטעל?

האָט איהר אין אייער פערגאַנגענהייט (!) קיין איין שטראַהל, קיין איין פונק?

טרייבט נישט איבער.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

און איז געקומען אייער „יעצט" אַלס „געגענזאַץ", שרעקט אייך נישט. פאַלט ביי זיך נישט אָב.

לעבען איז עבען דער פּראָצעס, וואָס פיהרט אַרויס סינטעזען פון טעזען און אַנטיטעזען. און איז עפּיס וואָהר, איז אויך, און פּונקט אויף אַזוי פיעל, וואָהר זיין אַנטיפּאָד; און איז עטוואָס גוט, איז אויך, און פּונקט אויף אַזוי פיעל, גוט – זיין געגענזאַץ. אינ'ם בעגריף פון געטליכען שטעקט שוין דער טייוועל; אינ'ם גליק – אונגליק; פון ביידע קומט דאָס לעבען, פון טעזע און אַנטיטעזע...

נור נישט אָבפאַלען ביי זיך אַליין. מוטהיג אַקעגען
געהן דעם סינטאַז...
נור נישט טרויערן!

— — — — — — — — — — — — — — — —

הערט,

מען האָט אַמאָל איינעם געפרעגט, וויפיל קלוגע עס זענען פאַר-
האַן אין שטאָט. האָט ער געענטפערט:

— זעהר לייכט צו וויסען: נעמט די אַלגעמיינע צאָהל איינוואָה-
נער; שלאָגט אָב די צאָהל פון די, וואָס געניצען; דערנאָך פון
די, וואָס וווינען; דערנאָך נאָך פון די, וואָס לאַכען... די רעשט,
אויב זי וועט אייך בלייבען, וועט זיין די צאָהל פון קלוגע...

און ווילט איהר, מאַדאַם ביים מעער, נישט קלוג זיין, זייט,
וועניגסטענס — פריילין!

זוכט, וועט איהר געפינען מאָטיוון... אין זיך אַליין זוכט, אין
אייערע אויגען זוכט...

עה, דאַטשניצאַ...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אַ קלוגער בריף.

מעהר קענט איהר נישט פערלאַנגען.

צווישען די ביימער אין זאַקסישען גאָרטען בעוויזען זיך רא-
יערען ניט אייגענע... שווארצע פעדערן — פרעמדע...

און באַנקיערען, און טוך־העגדלער, און בעלי-בתים פון הייזער,
און נאָז-און-אויערען דאָקטוירים שפּאַציערען — מיט די בייכלין, מיט
די שטעקאַלין... מען ווערט קלוג...

איך וועל אייך נאָך שרייבען...

אייער י. ל. פ.

120

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

דאַמע ביים מעער,

סאָר וואָס ניט יודיש?

פון וואַנען דער פערדריסליכער טאָן?
איך האָב אייך פון יעדער שטעלע אַ „אויסזיכט" געשיקט. עט-
ליכע מאָל געבעטען, איהר זאָלט עפּיס שרייבען וועגען זיך אַליין
און — די דאַמע אַם מעער שווייגט — שמאָלט...
א ז מיר, און ניט דאָס ערשטע מאָל, נאַטירלידְ, איין א ו נ-
ד ע כ ט געשעהען...

. . . . . .

סאַן מאָריטץ און איבערהויפּט גאַנץ אָבער ענגאדין איז זעהר מאָלעריש, און דאָך ב ע ש ר י י ב ע ן, טהיילען זיך מיט אייך בריעפליך מיט די אייגדריקע איז ניט אַזוי לייכט, ווי איהר מיינט. וועניגסטענס פאַר מיר. מיך אינטערעסירט מעהר דער מענש, די זעלע. בייַ דער טויטער נאַטור, ווי שען זי זאָל נישט זיין, האָב איך געגוס, אָטעם איך פרייַער, רוה איך בעסער. אָבער מיין שאַפונגס-עלעמענט איז עס נישט. וועז איך געה אָדער פאָהר דורך ביינאַכט איבער אַ שלאָפענדיג שטעטיל, מיט פערמאַכטע לאָדען פון אין שאָטען אייגעהילטע הייזליך, כאַפּט מיך אָן אַ בענקשאַפט, אַ נאָגענדיגע וועהטיג. אונטער די לאָדען לעבט מיינע גלייכען, ליעבט, האַסט, ליידט, אָט נחת, און דאָס איז פאַר מיר פערשלאָסען... די שענסטע אויסזיכט שאַפט מיר נור פער-
גניגען... און ניט שטענדיג. פון אונטער די שענסטע וועגען, וואָס וויקלען זיך ארום בארג, הערט זיך אַ געקלאַפּעריי. די שענע הערן און דאַמען הערען עס נישט. דאָס אַרבייטען איטאַליענער אין הייליגן און האַקען אויס שטיינער, פון וועלכע עס קומען אַרויס פּאַלאַצען, קונסט-ווערק און ד. ג. געה איך אָבער זעלטען מיט'ן „גלייכען" וועג, און זעה די איטאַליענער, און זיי — הונגערן...!

דער ענגאדינער איינוואָהנער — אָדערן, אָהן אַ מענשליך אויס-
זעהן. די פרויען — אַרבייטס-קיה... איבערגעבויגענע קעפּ, פלאַכע בריסטען, טעמפּע אויגען... „ער" און „זי" האַלטען מלחמה, און אַ שוועכע מלחמה מיט דער ערד, איבער וועלכער מיר, די טוריסטען, די שפּאַציר-געהער, די קור-לייט טראָגען זיך, ווי אויף פליגעל, פון געגוס צו געגוס. אין אַ לאַנד פון האָטעלס. אין לוצערן איז מערהאַן איין אוניווערזיטעט פאַר האָטעל-וועזען...

איך וואָהן אין „עדעלווייס". דער נאָמען פאַסט דעם האָטעל, נאַטירליך, נישט. גאַנץ שמוציג, פאַר דאָס כשר. דורך די היצען אונטען, איז אויבען איבערגעפולט, און עס איז קיין פּלאַץ צו געפינען. מיר

זואָלטען געמוזט אָבפאָהרען, וועז נישט טרונק, וואָס איז גראָד געווען אָהן דער פרוי, און האָט אונז זיין צימער אָבגעטרעטען. ער האָט זיך אַ צייט אַרומגעוואַלגערט. דאָס צימער איז ענג. נור אַ פענסטער האָט עס צום זעץ. און די זעץ איז בייגאַכט שעהן. אַרום ברענענדיגע האָטעל-פענסטער. פערגעסט דערפֿאָן און זעהט נור, ווי די בעלייכטונג שלאָגט זיך אָב אין דער זעץ. פייערדיגע זיילען. אַ פייערדיג פּרוכט— אַ ריינע פאבעל. מוז מען אָבער די האָטעלס פערגעסען און דאָס וועט ערשט קומען מיט דער צייט, און מיט דער צייט וועל איך אייך די זעץ-פאבעל פערצייילען...

פערהאַן אָבער-אלפינא. גרויס-אַרטיגע וואלד-וויעזען. אַ ווילד צולעגטער טעפּיך. אינטען — צוויי אייגעשלאָסענע זעען... ווי צוויי שפּיגלען... פאַר וועלכע פעען?

נעכטען אָבענד איז געוואָרען ווינד. רוחות האָבען זיך דורכגע-טראָגען איבער די בערג. דאָס רוישען פון די פליגעל וואַרפט אַן אַ שרעק. מיין צימער איז הויך, אין דריטען שטאָק, אַזוי נאָהנט צו די רוחות. ווייטער אַ פאבעל. עסט מען אָבער נאָך אונטען, אַרבייט מען מיט גאָפּעל און מעסער, אין וועסטיביל רעדען וועיבער דייטש... האָבען זיך די רוחות דערשראָקען, און דאָס פאבעל-געשפענסט האָט זיך איבערגעריסען...

זייט נישט בייז. איך קען דעם פאפיער נישט אַזוי פיל פער-טרויען. וועז איהר זאָלט וויסען, וואָס איך פיל און טראַכט, וואָלט איהר מיר נישט געצירנט. ווירקליך נישט.

שרייבט וועגען זיך. שרייבט.

בייַ אונז איז איצט י א נ ע ק, לאָזט ער קיין רגע רוה. מיטוואָך פאָהרט ער צוריק צו דער מוטער און מיט איהר קיין וואַרשוי...

עס איז אַ טריבער מאָרגען. דאָס שרייב-צימער איז פערנומען מיט גאסט! מען שרייבט אין אַ טונקעלעם וועסטיביל און גאסט גאהען אויף און אָב, צום און פון פרישטיק... און מען רעדט דייטש, משוגע צו ווערען.

אייער י. ל. פ.

121

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

דאַמע ביים מעער,

איהר מאַכט איין איינדרוק פון אַ קינד, וואָס האָט, אין אַ צייט פון לענגערן רעגענוועטער, פערגעסען, ווי אַ שענער זומער-טאָג זעהט אויס און קען זיך, אויף קיין פאַל, ניט דערמאָנען די זון.

ווייזט אייך נישט דאָס מעער, ווי פערענדערליך די אייביגקייט איז?

פאַר וואָס האַלט איר די שלעכטע שטונדע פאַר אייביג, דעם וואָלקען פאַר אונבעוועגליך פערגליווערט?

עס וועט אייך נאָך זיין, ווי עס ווינשט אייך

אייער י. ל. פ.

122

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

[געשריבן אויף א פאָסט-קארטל מיט פרצם פאָטאָגראַפיע]

ווי איהר זעהט — דער זעלבער.

געענדערט, אָבער אויף דער געפעהרליכסטער אַרט, האָט זיך נור דאָס אַרומיגע. פערהאַן „זאַכען", וואָס דערשטיקען, אויב זיי גיסען זיך נישט אויס אין געשטאַלט פון אַ קונסט ווערק. איילט נישט. בערוהיגט אייך. עס וועט זיך אַלץ ערקלערען און אויפקלערען. מען מוז אַמאָל עמיצען, וואָס איז עס ווערט, פערהיטען געגען זיין ווילען, וואָס איז זאָנסט געזעץ.

אייער י. ל. פ.

123

צו דאַמע ביים מעער

(פון אַ קאָפּיע)

געווען אין טאראספּ — אַ חלום!
האלזען זיך שבט איז [און] מאַי!
צווישען זון און שניי
איין אייביגער שלום!

טאָלען —
צום מאָלען!
שליכטען — אונגעהייער!
אין זילבערנעם כלה-שלייער
בערג — צום ענטציקען!

לייכטע אבאזשורען-בריקען
איבער אָבגרונד געשאָסען!

ציגען-גלעקליך קלינגען...
דער „אין" יאָגט צופלאָסען,
זילבער-וועלען זינגען,
לאַכען, צירנען און ברומען...

געווען, אַהיים געקומען,
אַ העקסען-שוס בעקומען.
דעם יוד שטעכט דער קרייץ —
אויס שווייץ!

דער דאַאַטשניצא אַ גרוס
פון — העקסענשוס!

י. ל. פ.

124

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאַפּיע)

פעקסטאל.

אַ גרינער טאָל, אַרומגעשלאָסען מיט הויכע בערג — פון איין זייט — דער ווייסער גלעטשער, פון וועלכען דאָס לוסטיגע טייכעל רינט, קלינגענדיג, און שניידט דורך דאָס טאָל אין דער לענג.

איבערן איינגעשלאָסענעם טהאָל — הענגט אַ שטילער בלאָהער הימעל; בלאָה ווי די בלאָהסטע כלה-אויגען, און אויך אַזוי שטיל גע-ריהרט און אַזוי אונשולדיג...

איבער דעם הימעל מוז זיין אַ גוטער, אַ גוטהערציגער גאָט, וואָס קען קיינמאָל נישט צירנען, וואָס קען נישט דונערען און בליצען, און שטורמען...

און די געזעלשאַפט, וואָס לאָזט זיך צום גלעטשער זענען אויך אַזוינע גוטע...

אַ רומעניש רייך פאָר מיט אַ יונג קינד, אַ מיידעל, פול יודישען חן, נור אָהן אַ וואָרט יודיש. רעדט דייטש און רומעניש. דער פאָ-טער, איינער פון דער קליינער צאָהל יודען „מיט רעכט" אין רומעניען, האָט זיך שוין דערמאָנט, אַז ער האָט יודיש געקאָנט... רעדט שוין אַמאָל מיט אַ גמרא-ווערטיל, וואָס דאָס ווייב, איין ערשט געקומענע פון קאַרלסבאַד, קען קוים פערדייען... נור זי האָט ליעב און פערגע-טערט איהר גרויסען, שטאַרקען, פול-בערעכטיגטען מאַן, פערקרימט זי זיך שטיל און האָנאָריערט מיך אויך; איהר מאַן רעדט מיט מיר, מיט'ן יוד... זי ווייסט נור וואָס כשר, אָבער נישט, וואָס יודיש איז. כשר עסט זי, אַ כשרע קיך פיהרט זי. אפשר שאָרט עס צום מאָגען? קען זיין, נור אַז דער יודישער דין וויל אַזוי! מען דאַרף, מען מוז זיין רעליגיעז. איהר מוטער איז געשטאָרבען שמייכלענדיג אין די גרעסטע יסורים — זי האָט געהאַט רעליגיע...

איך לויב דאָס טעכטעריל מיט'ן יודישען חן; זי נעמט עס אָן פאַר ליעב. זי ווייסט, איך בין אַ דיכטער. וואונדערבאַר איז עס; פון יודישע מעשיות, יודישע מעשה'לעך, יודישע וויצען... האָט זי געהערט. יודישע פאָעזיע, פאָעזיע אין דער „שפּראַך"?!... דאָס וואָרט „שפּראַך"

בענוצט זי אויך מיר צוליעב, דעם „דיכטער" צוליעב. זי האָט, אייגעטליך, נישט געגלויבט, נור זי האָט געהערט פון שטרוק. און שטרוק איז פרום, רעדט פיין דייטש. איז „דייטשער מאַלער", מען רעדט פון איהם אין בערלין... און אַ שיינע באָרד ער האָט! און וואָס פאַר אַ אויגען...

און זי מעסט מיך מיט איהרע מאַמיש אויסגעבלאַקירטע אויגען מוסטערט: אָהן אַ באָרד, גאַנץ אַנדערע אויגען און דאָך אַ „דיכטער"... אַ יודישער!

זי קען זיך נישט אײנהאַלטען:

– איהר שרייבט מיט גראַמען אויך?

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

אונטערגעקומען אַנדערע, פון רוסלאַנד, צוויי בריידער מיט צוויי ווייבער מיט קינדער, אייגער געקומען אויף נאַכקור, דער צווייטער וואהנט שוין דאָ אַ צייט, צו רעטעווען אַ יונגעל, וואָס האָט אַ קרענק-ליכען האַלז... מיט זיי – אַ דאַמע, אַ בריליאַנטען בעהאנגענע, פון בריסק. זי קען מיך, האָט קאָרעספאָנדיערט וועגען אַ פּאָרלעזונג אויף אָרימע לייט, נור דער גובערנאַטאָר, דאָ מעג מען פריי רעדען, איז אַ הונד. אייגער פון בריידער פערריכט: Собачья натура, דער צווייטער זעצט איבער: אַ כלב שבכלבים... און עס קומען נאָך און נאָך. און אַלע אַזוי זאַט, אַזוי רייך. מען רעדט און עס קלינגט געלט – – און די געלט-בייטלער מוזען זעהען דעם גלעטשער...

איך ציה מיך צוריק... כ'פיהל מיך, זאָג איך, נישט אין גאַנצען... כ'פיהל מיך צו אָרים פאַר די רייכע לייט, וואָס טהוען מיר און דעם יודישקייט אַ גרויסע טובה מיט דער „אָנערקענונג"... מען ברויך עס! נישט פאַר זיך. זיי דאַרף'ן עס נישט, נור פאַר'ן פאָלק... איך ציה מיך צוריק אין קאַפּע-הויז און שרייב צו'ן אייך.

זאָל זיין איין גלעטשער ווייניגער...

וואָס מאַכט איהר?

אייער י. ל. פ.

125

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

מאַרטעראַטש גלעטשער.

דאָס מאַכט אַן איינדרוק – קאָלאָסאַל.
אָבער נישט אַלץ [מאַכט] עס פערגעסען...
שטאַרקער וועקט זיך מאַנכער קוואַל...
און שטאַרקער פרעסען מאַנכע וועַרמיגע צווייפעל

י. ל. פ.

126

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

סילוואָ פלאַנאַ.[1]
בערגער מיט שניי, שנייענדע בערג,
אַלץ דאָס זעלבע ענגאַדין.
שוין געוואָהנט... נור אלפּען – בליהען
דאָס איז נייַ... דאָס ציהט...
און אַזוי בליהט. . . . . .
. . . . . .

י. ל. פ.

127

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

נאַטירליך, וויל סאַן מאָריץ פון דעם אַליין ניט וויסען.
. . . . . .
דער רבונו של עולם האָט אַ טעות געהאַט. קיין סאַן מאָריץ, אין ווילא צדעלווייס, צו די דייטשע רבנים, צו די שיר-המעלות זינגערינס מיט'ן שטיקעכץ אין די הענד און צו דער ווַארשויער-לאָדזער

יונגער דאַמען-קאָלאָניע, האָט ער געדאַרפט שיקען שלום-עליכם'ן. ער זואָלט רייך געוואָרען — אַ מענאַזשעריע!

י. ל. פ.

128

צו דאַמע ביים מעער

(סין א קאפיע)

[געשריבען אויף א אילוסטרירט פאָסט-קארטעל, אויף וועלכען ס'איז א לאַנדשאפט פון כורעוואסער פאל]

דאָ בין איך געווען צווישען טאָג און נאַכט,
פון עמיצען געטראַכט...

י. ל. פ.

129

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאפיע)

הערצליכען דאַנק פאַר די קאַרטען. — איך האָב דאָ געזעהען פיעל שענע זאַכען און נאָך מעהר נישט אינטערעסאַנטע מענשען. יעצט האָב איך דאָ צוויי זעהר אינטערעסאַנטע מענשען: ד"ר ראַפּפּאָפּפּאָרט (אַ געלעהרטער) און דער ערשט געקומענער שטרוק. דאָס, צוזאַמען מיט אייערע עטליכע גוטע ווערטער, ווירקט...

זייט געזונד, שרייבט מעהר. באָדט אייך אין ים. שווימט און לערנט אייך, ווי זיך צו בעגעהן מיט סאַליעס...

גאַנץ אייער

י. ל. פ.

130

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאַפּיע)

זאָל אייביג זיין,
ווי דער ריינסטער הימעל ריין,
און דער עבאן-ריים
דיין קעניגליכער שטערן. —

און זענען בעשערט טרערען
פאַר דיין ברעם,
זאָלען עס זיין טרערען פון פרייד!

זאָל דיין אויג נישט זעהען קיין לייד,
זאָל דיין אויג קיין שלעכטען קלאַנג ניט הערען!
און פון דעם, וואָס איז געמיין,
זאָל דיין האַנד בעריהרט נישט ווערען!

פליעסען זאָל דיין לעבענס-צייט
ווי אַ צויבער-טרוים, —
ווי אַ זילבער-שיפעל זאַכט
איבער'ן פערל שוים
פון דעם שטילסטען זעע,
אין דער שענסטער נאַכט...

י. ל. פּ.

131

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאַפּיע)

ליעבע דאַמע אַם מעער,

היינט האָב איך דעם ערשטען שבת-טאָג פאַר די אויגען; עס רעגענט! אַלץ איז אייגעהילט אין נעפּיל, אַלץ פאַרווייגט, אַ שבת אַ טרויעריגער, אַ תשעה-באב'ער.

איך האָב אייך, דאַכט זיך, שוין געשריבען, אַז „עדעלווייז" איז אַ פאַלשער האָטעל-נאָמען. דער פאַנסיאָן איז נישט עדעל, נישט ווייס, נור כשר... איך האָב אייך געשריבען, אַז איך האָב קיין צימער נישט, נור אַ פענסטער. איין ענג-בוידעם־שטיבעל, נור אַ פענסטער אויף'ן זעע אַרויס.

נעכטען פאַר טאָג — קיין צייכען פון קיין זעע. אין'ם קליינעם טאָהל, אַרומגעשלאָסען מיט שוואַרצליכע בערג, ציטערט אַ ווייסער וואָלקען ווי איין אונגעהויערע ווייסע מאָליוסקע. נור אָט האָט זי פון הימעל אַ פייל געטראָפען — אַ טונקעלע וואונד. פון דער וואונד, וואָס פערשפרייט און פערגרעסערט זיך סעקונדען-ווייז, שווימט אַרויס די בלאָהע, בלאָהע זעע און שמייכעלט צום בלאָהעם הימעל. דער ווייסער וואָלקען ציהט זיך צו די באַרטיגן, ווערט ווי איינגעזאַפט אינ'ם זאַמד, דער זעע שטראהלט און באַלד לאָזט זיך איבער'ן שטראה-לענדיגען זעע אַ קליין זעגעל-שיפעל, דזשיאָזעפּאָ (אַ גוט בעקאַנטער איטאַליענער שיפעל-פיהרער) אַרבייט שנעל, גראַציעז, פיהרט איבער אַ פאָר פון ס"ן מאָריץ צום וואַלד-הויז צו דער מייעריי, פילייכט צו דער באַהן. דאָס פּאָר זעה איך פון הינטען, נור יונג מוז עס זיין, שטראהלענדיג ווי דער מאָרגען, וואָרען דזשיאָזעפּאָ, וואָס זיצט זיי אַקעגען, לאָזט פון זיי קיין אויג ניט אַראָב און זיין פנים שטראהלט... און אַ מבין איז ער, דזשיאָזעפּאָ.

נאָך מיטאָג האָב איך אַרויסגעשיקט אַן „אויסזיכט" פון פאַנטרעזינא, וואו איך האָב איין אויספלוג געמאַכט. צווישען און איבער צוויי גראָהע בערג-וועגנ — אַ ווייסער שטראהלענדער גלעטשער. אויף'ן וועג צוריק, ביים אונטערגאַנג פון דער זון האָב איך נאָך עפּיס געזעהען. איבער אַ גאָלדיג פאַרביגער וויזע שווימט, זי דורכ-שניידענדיג, האַסטיג-קרעפטיג אַ שמאָלער, שוועכער אַלטזילבערנער גלעטשער-פלוס. פון דער צווייטער זייט פלוס בעוואַכט פון איינצעלנע, פעריתומטע, קראַנקע לערכען מיט וואָלענע, צוזאַמענגעוואַקסענע קאָל-טען-בלעטער. „איך בין געזונד", — מורמלט שטאָלץ דאָס וואַסער, — „איהר שטאַרבט!" און העכער — אַ גאַנצער לערכען-וואַלד, — אַ הקדש... זיי שטאַרבען אויס די לערכען... און איבער איהם אַ גלאַטער, זאַמ-דיגער ריזען־בערג, וואָס גאָלדיגט זיך געגען דער אונטערגעהענדער זון. ער שפּעט איהם נאָך: „איך בין אויך רויט, אויך גאָלדען"! די זון איז

אַראָפּ, און אַ בלאַסע לבנה איז אַרויסגעקומען, פערחלומט- שאָטענהאַפּט... און קוקט זיך אום, באַזאָהט איהר מלכות...

שען, אָבער טרויעריג. שרעקליך טרויעריג — קיין אייגציגער פויגעל, קיין אייגציגער טריל. דאָס אויער בעקומט נור דאָס פייפען פון דער עלעקטרישער בערגינאַ-באהן. דאָס אַראָפּ-רַאַסלען פון די שטיינדליך, פון אונטער די בערג-שטיינער פיס, אַמאָל — דאָס ווייטע רוישען פון גלעטשיער-וואַסער, אָדער — גאָר נישט. אין דער הויך — רוי, שטרענג... אונטען דייטשען, איטאַליענער, פראַנצויזען, וואָס לויפען מיט געגעגלטע שטיוועל, איינזאַפּען וואָס מעהר שענקייט און בע- קומען וואָס מעהר אַפּעטיט...

הייגט וועט שוין גאָר נישט זיין...

עס רעגענט...

וואָלטען דאָ וועניגסטענס בלומען געווען.

קענט איהר די אלפּענדיגע, האַרטע, שטעכענדיגע אימאַרטעלע?... „עדעלווייס" האָב איך ליעב געהאַט אַמאָל, הייגט נישט... געדענקט איהר די מעשה מיט דוד המלך, וואָס איז דאָרשטיג געווען און זיינע דריי גבורים, וואָס האָבען דורכגעשפּאָלטען דעם שונא'ס אַרמיי און איהם פּריש-וואַסער געבראַנגט? דוד האָט דאָס וואַסער, וואָס איז געקומען פון לעבנסגעפאַהר, אויסגעגאָסען...

איהר זאָלט זעהען, וואו די „קינדער" — יונגלעך און מיידליך, 5—7 יעהריגע, — רייסען די בלימלעך, און די וועגען, מיט וועלכע זיי קומען אַראָפּ אויף די שטראָסען, צו לאָקערן אויף די „שפּאַציערער" און אויסצובעטלען אַ פּאָר סאנטים פאַר די בלימלעך...

בעהאַלט אייך דעם שטרויס, וואָס איך האָב אייך געשיקט, אויב ער געפעלט אייך, נור נישט אַלס אָנדענקען פון מיר. וועט מיר זאָלען ריכטיגע אויגען האָבען, וואָלטען מיר די בלימלעך געזעהען רויט, קינדער-בלוט-רויט...

דער ווירט (אַ יוד מיט אַ קראָפּ, וואָס איז אַזוי אָפּט צו טרעפען צווישען די בערג) קומט צו, פערלעגט דעם קאָפּ אַזוי, ווי וויים מעג- ליך דעם קראָפּ צו פערבאָרגען, און, וויילענדיג מיר זאָגען עפּעס גוטס און פיינס צום גוט מאָרגען (איך שרייב אונטען, עס איז צו פריה פאַר געסט!), מאַכט ער: אַ הערליך וועטער פאַר קאָרטען-שפּיעלער...

זייט געזונד, י. ל. פ.

132

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

עס רעגענט. וואָלטווינד, וואָלט געוויטער געווען; עס רעגענט— דער הימעל ווייזט, ווי אַן אַלטע אונבאַהאָלפענע תּחנה-יודענע. אין פינסטערן „עדעלווייס" וועסטיבּיל דרעהען זיך אַרום פערחושכטע פּנימער... מען הערט נור: מאוס... לאַנגווייליג. אָדער: 20, 40 — דאָס ווערט 66 געשפּיעלט. איך ווינש אייך אַ בעסער וועטער.

י. ל. פּ.

133

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

און דאָך געפעלט מיר ס"ן מאָריץ היינט בעסער. ער איז מעהר מ י י ן; אַלע האָבען איהם פערלאָזט, אַלע פערשעלטען זיינע נאַסע זועגען, פערוואָלקענדען בערג, טריפענדיגען הימעל, שלעכטע קאָפּיעס און זיינען זיך נוקם אָן רעסטאָראַטער — נור איך איינער האָב איהם אַצינד ווירקליך ליעב, ליעב אין זיין טרויער, אין זיין טריעבען וואָלקענשלייער...

י. ל. פּ.

134

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיע)

אַ זון נאָך אַן אייגעשפּאַרטען רעגען. די שאָטענזייט פון די בערג איז סאַמעטען, זאַפּטיג-גרין, טיעף, ערנסט. די בעהעלטע — שמייכלעריש, זיעגעריש. דאַגעגען דער הויכער בארג רויכערט זיך. אַ מזבח מיט קרבנות פּאַר אַ בייזען גאָט, אַ טהיר — און פילייכט — מענשען-פּרעסער!

עמיץ קלאַפט מיר אין אַקסעל: „קומט שפּאַצירן!“ — פּוילישׁ — אַ דאַמע פון לאָדז. זי זעהט נישט, ווי בעשעפּטיגט איך בין... בלינד.

י. ל. פּ.

135

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאָפּיץ)

ליעבע דאַמע אַם מעער,

סט. מאָריץ זעהט אויס, ווי אַ טרויער-פּאַרשלייערטע כלה. און דער טרויער פון אייער בריעף גיסט זיך מיט אַלעם צוזאַמען. פּאַר וואָס זייט איהר אַזוי מוטהלאָז? איהר האָט נאָך פּאַר זיך אַזוי פיעל לעבען, אַזאַ ווייטען וועג; איך בין זיכער, עס וואַרט אייך נאָך אַזוי פיעל פּרייד... נור דאָס אַלץ וואָלט איך אייך אַזוי גערן געזאָגט, פון מויל צום אויער. דאָס אויפגעשריבענע וואָרט איז אַזוי קאַלט... און וועג אַ וואָרט שען איז, איז עס קריסטאַל.

עס וועלט באַנג פון אייער בריעף. און איינזאַם, וואָס גרעסער דער עולם איז, איז מען אַזוי אויך. איהר דערמאָנט יאַנעקן, העלען, טרונק: יאַנעק איז שוין אַ וואַך נישט דאָ, די אַנדערע — שוין דרייַ. עס דרעהען [זיך] פּאַר די אויגען פיעל פּאַרביגע פּופּען אָדער גראָהע דייטשקיס. עס איז מיר אַלץ אַזוי פרעמד. און די מענשען עסען נישט, נור פרעסען, טרינקען נישט, נור זויפען, שפּאַציערען נישט, נור ווילען אויסטרינקען די לופט, די זעען; די בערג אייזאַפּען. און נישט אויס ליעבשאַפט — עס קאָסט געלד!

דאָס מעער איז שען, שרייבט איהר, פיעל פּאַרביג; איך האָב ערשט קיין לוסט צום מעער. איך וואָלט זיך ערגיץ געוואָלט בעהאַלטען, נור איין מענש זאָל וויסען די אַדרעסע.

אויב איך האָב עמיצען בעליידיגט, איז עס אייער שולד. שפּאַסט נישט וועגען דעם, וואָס איז עמיצען הייליג... אָבער — נעמט מיין ענטפער אויך אַלס שפּאַס, אויב איהר קענט; איך קען נישט. דאָס איינציגע קען איך נישט. און דאָך קען איך פיעל, פיעל ליידען, זעהר פיעל אויסהאַלטען, זאָגאַר סט. מאָריצער דאַמען-געזעלשאַפּט...

דאָ איז אויך היינט אַ „ציוניסטיש יודישער" אָבענד. אַזוי זאָגט דער אַפיש. די רעדעל-פיהרער: ד"ר באָדענהיימער, הילדעסהיימער און אַנדערע היימערס. איך „נעם אנטהייל" אַלס נישט-ציוניסט, בפירוש אַלס אַזעלכער. איך וועל מעשיות פערציילען... די דייטשען וועלען נישט פערשטעהען די שפראַך, די פוילישׂ-יודישע געזעלשאַפט — דעם אינהאַלט; איך וועל פערציילען עמיצען, וואָס וועט נישט הערען. זיינט איהר אָבענד בייס ים? אַלע וואַסערן פאַלן אין ים אַריין. פילייכט וועט אייך אַ פאַליע ברענגען אַ קלאַנג פון אַ יודישער פאָלעל, דערקענט!

איך פאָהר נאָך אַ פאָר טעג אַהיים. נישט דירעקט, און ווייס נישט וואו אַרום, און קען אייך קיין אַדרעס נישט אויפגעבען. כ'וועל זיין אַביסל נע ונד, אָהן אַ וואָרט פון אייך. שרייבט נישט, אָבער מערגעסט נישט.

אייער י. ל. פ.

136

צו דאָמע ביים מעער

(פון א קאפיע)

דאָמע ביים מעער,

איך האָב אַוועקגעלאָזט צו אייך אַ טרויעריגען בריעף — עס איז נישט גוט געווען אויף'ן האַרץ — און צינד האָב איך חרטה, וואָס איך האָב צו אייער נאָך מיינע צוגעגעבען. — דאָס קעסטיל אָבער נעמט און גיט נישט צוריק. פערצייהט. איך וועל עס מעהר נישט טהון. —

זייט און מאַכט פרייליך!

י. ל. פ.

137

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאַפּיע)

דאַמע ביים מעער,

איך זעה אייך בעשיינפערליך. איהד טרעט פון מיר נישט אָב.
אייערע אויגען קוקען אויף מיר אַזוי פרייַנדליך, אַזוי גוט-האַרציג...
איז עס ווירקליך וואָהר?
שרייבט!

י. ל. פּ.

138

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאַפּיע)

דאַמע אַם מעער!

אַ מענש דענקט און זיין ליעבער נאָמען לענקט.
איך האָב אייך געוואָלט שרייבען, אויב נישט יעדע שטונדע,
וועניגסטענס, יעדען טאָג,—שיקט ער מיר אַ גערשטען נאָך אַ גערשטען...
וואָס מאַכט דער באַלטיק?

אייער י. ל. פּ.

139

צו דאַמע ביים מעער

(פון א קאַפּיע)

דאַמע ביים מעער!

מאָנטאָג מיטאָגצייט פאָהרען מיר אַריין קיין סאַן מאָריץ (שפּע-
טער — טאראסס) איבער וויען...

איז מעגליך, איך זאָל אין סאַן מאָריץ אייערס אַ פאָר ווערטער בעקומען — זיי זאָלען מיך אָבווארטען? יאָ?
איהר זייט אַמאָל אַזוי גוט, אַזוי גוט, ווי אייערע בריפֿ...
אויס די אויגען, טיפֿער אין האַרץ.

י. ל. פ.

140

צו לאזאר קאהאן

(פונם אָריגינאל)

[געשריבן אויף א וויזיט־קאַרטל „I. L. Perec". אין א דאטע.—עס באציט זיך משמעות צו יאָר 1911]

עס איז געווען אַ מיספֿערשטענדניס. די פאָרלעזונג וועגען „טעאַטער" איז פֿריהער נאָך פערשפּראָכען געוואָרען דער „האַרפֿע". מ ו ז עס אַלזאָ אונבעדינגט זיין בשותפות מיט דער האַרפֿע. פאַר דאָס וועט איהר בשותפות בעקומען נאָך אַ פאָרלעזונג.

י. ל. פ ר ץ

[נאָך פֿרצעס צוטריפֿט איז צוגעשריבן „א. קאפּעל", — ד"ר א. מוקדונין]

141

צו לאזאר קאהאן

(פונם אָריגינאל)

[וואַרשע, 8 נאָוועמבער 1911]

ב ס ו ד

ליעבער ה' כהן,

איך בין זעהר געענגט אין געלד. אויב איהר קענט מאַכען אַ גרויסע פאָרלעזונג, איך זאָל האָבען פון איהר, וועניגסטענס, 150 רובל, וועל איך קומען. צייטען בייטען זיך. איך וויל האָפֿען — נישט אויף לאַנג.

מיט אַכטונג

י. ל. פ ר ץ

142

צו לאזאר קאהאן

(פונם אריגינאל)

[וארשע, 15 נאוועמבער 1911]

ליבער ה' קאהאן,

דער ברענענדיגער געלד-מאנגעל איז פאראביי. אויס נצרך; דאס הייסט — אויס אויסערגעוועניכער... אלזא ברויך מען קיין עקסטרא וואגאנצען. איך קען איבערמאכטאג פרייטאג צו אייך קומען. — זייט מודיע, אויב עס לוינט אייך. —

מיט אכטונג
י. ל. פ ר ץ

143

צו לאזאר קאהאן

(פונם אריגינאל)

[וארשע, 20 נאוועמבער 1911]

ד'קען אייך לעזען, וואס איהר ווילט. — גרייט מיר נור פאראויס א נומער אונ שרייבט, וואו אהין צו פערפאהרען. גוט וואלט געווען, קייגער אויסער אייך זאל נישט וויסען, וואו. איך בין יעצט זעהר מיט מיר אליין בעשעפטיגט. נור דאס זאל ביי אייך בלייבען.

מיט אכטונג י. ל. פ.

144

צו י. צ י נ ב ע ר ג

(פון א קאפיע)

[דער בריוו איז געשריבן דעם 3=טן דעצעמבער 1911, צו י. צינבערג, וואס האט דאן רעדאקטירט די ליטעראטור=אפטיילונג אין דער וידיש-רוס=שער ענציקלאפעדיע. י. צינבערג האט זיך דאן געוענדט צו פרצן מיט דער בקשה צוצושיקן די נויטיקע ביא-

נראפישע פרטים. — די קאפיע פון דעם בריוו איז מיר צוגעשיקט דורך י. צינבערג, לעניגראד]

זעהר געעהרטער ד"ר.

איך טהו אייך צוליעב:

1) אין די קינדער-יאָהרען האָבען אויך מיר געווירקט ש"ס זפוסקים, חובת הלבבות, מורה נבוכים, רלב"ג א. ד. ג. — דעם רבינ'ס מעשהליך אין אַ יומא דפגרא. — עטוואָס שפעטער האָב איך אָנגעהויבען לערנען העברעאיש: אדם הכהן און די שפעטערע; איך האָב אָבער נור פערשטאַנען, אָבער נישט געפיהלט. איך בין נתפעל געוואָרען פון דער קונץ, ניט מעהר. דערנאָך — תנ"ך!...

2) כ'בין קיינמאָל קיין חסיד נישט געוואָרען און קיין משכיל נישט געוואָרען. נאָכען מורה נבוכים און אַנדערע איז געקומען די צייט אויף קבלה-ספרים. אַ גרויס בית-המדרש ביי אונז, גרויסע שענק ספרים, איז מען טאַפענדיג און זוכענדיג צוגעקומען צו דער שאַנק, וואָס „קבלה" האָט פערנומען, האָט מען געלאַרענט. אייגענטליך ג ע ל י י ע נ ט. איך האָב געוואָלט וויסען וויי אַזוי דער מקובל, שפעטער דער חסיד, טראַכט און לעבט; וויי פריהער — וויי אַזוי דער פילוסוף. איך האָב ביז היינט קיין רבין פאַר די אויגן נישט געזעהן, אויסער דעם ביאַלער, צו זועלכען איך האָב געהאַט אַ כלל-ישראל געשעפט, קיינמאָל צווישן חסידים נישט געלעבט. פטור בלא כלום אי אפשר — געווירקט מן הסתם, האָבען אי חיים וויטאַל אי נחמן קראָכמאַל, אי דער שפעטער-דיגער אַפיקורס, נור א י נ ע ר ל י ך בין איך געווען און געבליבען י ו ד, מיט אַ יודישער, מעהר אָדער וועניגער קלאָרער, ביבלישער וועלט אָנשויונג.

3) אָנגעהויבען האָב איך צו שרייבען פוליש (נאָר נישט גע-דרוקט, פאַרברענט) — אַן אינטערנאַציאָנאַלער מאָמענט געווען — אַווענ געוואָרפען, פרעמד געווען, אָנגעהויבען העברעאיש, געפיהלט — נישט לעבענדיג, אַריבער צו יודיש. דאָס איז געווען מיט אַ יאָהר 40—35 צוריק. דאָס ערשטע איז געווען אַ העברעאיש געדיכט אין „השחר" (לי אומרים)[1] דער נאָך — אַ בוך צוזאַמען מיט ליכטענפעלד'ן, וואָס

*) „לי אומרים" איז פרצעז ד ר י ט ע ליד, וואָס איז געווען געדרוקט אין „השחר" (תרל"ו). דאָס ע ר ש ט ע געדרוקטע ליד איז „השותפות" — („השחר" תרל"ה — 1875). —

איז מיין שווער געווען, דאַכט זיך: בעלי אסופות, כ'האָב פערגעסען ווי ס'בוך האָט געהייסען[1].

4) ערנסט האָבען אויף מיר געווירקט די פראָפעטען, אַ צייט לאַנג בין איך דאָך געווען אונטער דער ווירקונג פון היינע און בערנע — מיינע ערשטע יודישע געדיכטע.

מיט אַכטונג

י. ל. פרץ

145

צו ש. ניגער

(פונם אַריגינאַל)

[דער בריוו, אזוי ווי ער איז,—נישט קיין פארענדיקטער אין אן אַ דאַטע, איז געלעגן צווישן די פרץ-בריוו אין דינעזאַן-ארכיוו. ווייזט אויס, אז פרץ האָט אים אזוי אינמיטן איבערגעלאָזט אין נישט אָפגעשיקט ש. ניגערן. — די ארטיקלען, וואָס פרץ דערמאָנט זיי דאָ, זענען עס ניגערס געווייע אָפהאַנדלונג איבער די „פאַלקס-טימליכע געשיכטן", וואָס איז געדרוקט געווען אין „לעבן און וויסנשאפט", דע־שינען אין ווילנע אין די יאָרן 1909—1912]

ליעבער ה' ניגער,

איך האָב ערשט דורכגעלעזען אייערע 2 אַרטיקלען איבער מיר. פערשטעהט זיך, אַז פון קאָמפּלימענטען איז מען צופריידען. געהט אָבער וועגען צוויי שטעלען, וואָס זענען לחלוטין קיין קאָמפּלימענטען נישט. און וואָס אַמבעלאַנגט די צוויי שטעלען, בין איך מיט אייניגע מסכים, מיט דער צווייטער נישט. געראַכט זייט איר וועגן די דריי צי פיער חופות. איך האָב דאָס מאַטעריאַל (אייגענטליך אָפּערן-מאַטעריאַל) נישט בעהערשט, איז אַרויס — בוידעם. פאַר דאָס איז אייער בעמערקונג וועגן שניידערס חלום אין פורים נישט ריכטיג. עס איז אַבסאָלוט נישט אַלאַ שלום-עליכם. עס איז אַ משל! די געשיכטע פון דער אַסי-מילאַציע, קוקט אייך בעסער צו. אָבער, נישט מיין דאגה. אין אַלגע-מיינעם וואָלט אויך געווען פון וואָס צו רעדען, אָבער פערזענליך.

1) „ספורים בשיר ושירים שונים" מאת ענני בעלי אסופות וואַרשע, תרל"ז (1877) 158 זז.

146

צו שלום־עליכם

(פון א קאפיע)

15/III 1912 [וואַרשע]

ליבער שלום עליכם,

איך האָב געהערט, אַז איהר ווילט אַרויסגעבען אייערע זאַכען אי־לוסטריערט און אַז מען פראָפאַניערט אייך דעם יונגען קראטקע[1] צו דער אַרבייט. און אַזוי ווי איך וואָלט זעהר געוואָלט זעען אייערע זאַכען אילוסטריערט און האָב דערביי אמונה אינם טאַלענט פון יונגען קראטקע, על כן שרייב איך אייך מיין דעה אוג מיין עצה, איהר זאָלט מיט קראטקא ענדיגען.

אייער י. ל. פרץ

147

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

21/VII 1913

דאָס האָ'מיר געזעהן פאַר אַ יאָהרען,
(די רייזע די זעלבע געמאַכט...)
יעצט נעם אין דער האַנד אַריין די אויגען:
עס רעגענט אַ פינסטערע נאַכט.
(ביי טאָג איז געווען אַזוי שטיל,
אבענד־געענדערט דאָס וועטער)
ביז לאַנבעק נאָך באַהן, און שפעטער —
קיין טאַראַסאָפ מיט אויטאָמאָביל...

י. ל. פרץ

צייטונגען!!!

---

1) ב. קראטקא — יידישער קינסטלער, געצייכנט אויך די שער־בלעטלעך פאר אייניקע פרצעס ווערק. —

148

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

טאראספ 22/VII 1912

ליעבער ר' יענקל

ענדליך אָנגעקומען און נאָך גרויסע צרות אַ דירה בעקומען. וואָס האָסט דו געמאַכט מיטן אַמעריקאַנער? אונזער אַדרעסע:

Tarasp Shuls vit a Vorte

דיין י. ל. פ.

149

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

שולס 29/VII 1912

דאָ, אונטער די דריי ביימער, וואָס זענען אַזוי שען אויף דער קאַרטע און — גאָר גיש' מיט גאָר גיש' אין דער נאַטור, זיצ' מיר, נאָך זויער-מילך מיט ברויט, און מען וואַרט, די זון זאָל אַ ביסעל זיך אַראָפּלאָזען, מען זאָל קענען צוריק-געהן קיהלער. מען זיצט אונ מען קלערט, ווען עס וועלען זיין בריף מיט צייטונגען. —

דיין י"ל"פ

150

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

שולס 29/VII 1912

איך האָב דיר געשריבען, אַז די שענסטע איז געווען די ערשטע דריי טעג, ווען מיר האָבען אונטען קיין וואָהנונג נישט בעקומען און בעוואָהנט אויבען. שיק איך דיר אַצינד דאָס בילד פון אונזער געווע-

זענער וואָהנונג, דו זאָלסט זהען מיט דיינע אייגענע אויגען, אַז איך האָב נישט איבערטריבען. קוק אוך פריי זיך אָדער הייב אָן צו בענקען. ווי דו ווילסט.

יל"פ

151

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

31/VII 1912 שולס

קיין צייטונגען, ר' יענקיל, האָב איך נישט בעקומען, נור — דיין נערוועזען בריעף. מקנא, נאַטירליך, בין איך דיך נישט. איך קען אָבער יעצט דעריבער נישט טראַכטען. איך זיץ אוך האָב קעגען איבער, נידריגער, אונטער מיינע פיס אַ — רעגענבויגען, וואָס האָט זיך נעלעגט, ווי אַ פיין-קאָליערט באַנד איבערן רוקען פון אַ באַרג. פראַכט-פאָל. טראַכט נאָך, שטעל דיר פאָר אוך זיי ענציקט, — אויב דו קענסט.

דיין יל"פ

152

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

31/VII 1912 שולס

דאָס איז די שלוכט, וואו מיר האָבען היינט שפּאַציערט אונ וואו עס איז אונז בעפאַלען אַ שלאַגס-רעגען מיט דונער, בליץ אונ דערנאָך ניאָגעל. קוים מיט'ן לעבען אַרויס. וואָס מאַכט ליוציאן? צי האַלט ער דעם חשד, וואָס העלענע האָט אויף דער דיענסט, פאַר בעגרינדעט? עס רענענס ווייטער. נור צינד זע'מיר אין צימער.

דיין יל"פ

153

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

5/VIII 1912 מעטאן

די קאָרטע איז שענער. —

יל"פ

154

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

5/VIII 1912 מעטאן

ד'האָב נעכטען געזינדיגט: געוועז אין וואל-סינעסטרא אוז פער-קוקט זיך אוז פערגעסען אַ קאָרטע צו שיקען, פּאַר דאָס — היינט — אַ שענע קאָרטע פון פעטאַן. איך שרייב אָהן פיס. 2½ שטוגדען שטיי-גיגען וועג. מיר זענען אַ חברה לצים אוז מען טרינקט מילך לחיים!

יל"פ

155

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאל)

7/VIII 1912 שוליס

די קאָרטע, וואָס דו האָסט מיר געשיקט, האָט געמאַכט פוראָר. אַלע (3—4) בעקאַנטע צווישען זיי ד"ר לאַנדוי אויס וויען, זיי בעטען קאָרטען אַזוינע. פערשטעהסט דאָך, אַז מען מיינט מיך, דאָס הייסט מיין פאָטאָגראַפיע. קען מען נישט עטליכע בעקומען?

י. ל. פ ר ץ

156

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אַריגינאַל?)

9 VIII 1912

אַ גרוס אַ הייסען
אין קאַלטען וועטער
פון אַ הייך
פון 1800 מעטער

יל"פ

157

צו ד"ר גרשון לעווין

9 אויגוסט 1912 שולץ

[א קאַרטל פון ב. סטבסקי אין העברעיש: „מצאתי פה את מר י. ל. פרץ ורעיתו. — הגשם שוטף בעוז והנני יושבים בחדרים נשותים חמים הודות למדת הכנסת אורחים של מרת פרץ]

א מ ת ז י. ל. פ ר ץ

איהר זאָלט געווען זיין אין וואַרשוי, וואָלט איך געווען גע-פאָהרען קיין ס"ט מאריץ. אייערע חברים האָבען מיך איבערגעשראָקען. אַ שאָד...

דער אייגענער

158

צו יעקב דינעזאָן

(סונם אַריגינאַל)

10 VIII 1912 סענט

האָט צווישי טעג דורכאַנאַנד גערעגענט אויף אַ מבול — נעכטען (ווילסט די דאַטע וויסען?) נאָכמיטאָג איז פלוצלינג דער רעגען קאַלט געוואָרען און [עס] איז אָנגעפאַלען אַ שניי. אַרום—ווייסע בערג, יודען אַלטע, געבויגענע אין ווייסע קיטלען. אין די בערג, נאָך שניי, איז אימער שיין. זענ' מיר שוין היינט אַרויס נאָך סענט. אַזאַ מין שמוציג

דאָרף מיט גוטער קיה־מילך. שיק מיר דיר אַ קאַרטע. און זיי געזונד. אַ בריעף געהט 3 טעג.

י״ל פ.

159

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

שולם 13 VIII 1912

היינט — אַ קאַרטע פון שטוב, עס רעגענט און מען קען אין ערגיץ גישט געהען. עס רעגענט אין די בערג, און די בערג רייכערען זיך, ווי מזבחות פאַר׳ן טייוועל. מיר רעכענען אַרויסצופאָהרען איפ׳־דער וואָך. אַ דאַנק פאַר די צייטונגען, וואָס זענען אין רעגען-וועטער אַ רעטונג פאַר שגעון. אַ הערליכע אויסזיכט דורך די פענסטער, אָבער אַ נאַסע, אַ פערוויינטע, וואָס לאָזט לאַנג אויף זיך נישט קוקען. וואָס הערט זיך אין וואַרשוי? אַז די זון שיינט און די פיס לויפען איבער די בערג, איז וואַרשוי מעבר לים. אין רעגען-וועטער ווילט זיך וויסען עפּעס פון דאָרט, וואו עס רעגענט אפשר נ י ש ט. דער באַרג, וואָס איז אויפ׳ן קארטיל פערשנייט, איז צינד פערגאָסען..

דיין יל״פ

160

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

15 VIII 1912

נאָך אַמאָל פון אַוואָנא, אָבער פון נייעם קאַפעע. — אַ ביסעל זון געהאַט, אַרויסגעלאָפען. — אַ קלענערע געזעלשאַפט.

יל״פ

Postkarte.

Herrn
Jacob Dyneson
Warschau
Rus. Polen
Dzielna 15

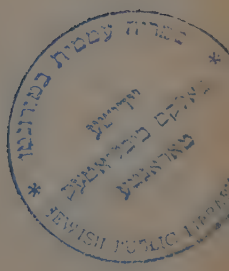

161

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אַריגינאַל)

שוֹס 20/VIII 1912

ויסעו – געצויגען האָט פלאט-פוס עט פרוי
משולס, אין דער פריה, זייגער עלף געגוי,
געגאַנגען דורך שלוכטען און בערג אַלערליי
ויחנו בסקאַרל פונקט האלבער דריי. –
עסען בעשטעלט. נור פאַר'ן געגוס
שיקט מען אין וואַרשוי ר' יענקלען אַ גרוס
די „צייטונג" בעקומען, און שיק שוין נישׂ מעהר,
נאָך אַ פאָר „אויספלוג" קרייץ און קווער
פאָהרט מען אַהיים, אַלץ האָט זיין סוף,
צינד ווייל איך עסען אַ שטיקעלע עוף.

162

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אַריגינאַל)

[געשריבן אויף א קאַרטל—צוויי מיידלעך אין פרייבורגער טראַכט]

שוֹס 22/VIII 1912

דאָס וועטער איז שלעכט
קיין אויספלוג געמאַכט.
זאָל דיר זיין רעכט
אין פרייבורגער טראַכט
צוויי מיידליך פיין...
געפעלט דיר צי ניין?

יל"פ

163

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

פלועלא־האזפיטץ 27/VIII 1912

מען פאָהרט אַהיים איבער דאַוואָס, צירך, בערלין. אין דער היים וועל מיר זיין שבת אָדער זונטאג פריה. יאָ. — שרייבען דאָ קען מען נישט!

יל״פ

164

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָריגינאַל)

צירך 29/VIII 1912

אַ גרוס פון אַ צירכער קנייפע.

י״ל פרץ

165

צו יעקב דינעזאן

(פון אַ קאָפיע)

[דער בריוו איז געשריבן סוף אויגוסט 1912, — ער איז אָפּגע־דרוקט אין ווילנער „די יודישע וועלט" אין 1915 נאָך פ־צעם טויט]

זיץ איך מיר, ר׳ יעק׳ל, אין האָטעל סיטי אין צירך, נאָכן פריש טיק, אויף דער צוריק־רייזע פון טאראספ... זיץ איך מיר און טראַכט נאָך, און קלער, און קלער איבער. פערזענליך האָב איך פון די 5 וואָכען אין דער שווייץ, אין אונטערענגאַנדין, צווישען בערג און שניי־בערג, וויעזען און משוגענע וואַסער־פאַלען פיעל פערדינט: אַ ביסל אויס־גערוהט זיך דעם קאָפּ, אַ ביסל שטאַרקער געוואָרען דאָס האַרץ. אַ מאָדנעם איינדרוק מאַכט אָבער דער פאַקט פון 5 וואָכען אַ נ ד ע ר ש לעבען; פון אַ שטיק צייט, וואָס שווימט נישט אַרויס פון געוועזענעפּ, שווימט נישט אַריין אינ׳ם קומענדיגען: אַ בעזונדערער שטראָם פון שטונדען, טעג און וואָכען, וואָס האָט זיך אַריין און דורכגעריסען, בעוויזען אָבגעברויזט און פאַרשוווּנדען... און די אַ ל ט ע צייט, די

בעשטענדיגע, די יעהרליכע וועט צוריקקומען, ווייטער פליסען. און דו ביהלסט, אַז דאָס בעשטענדיגע איז דאָס ריכטיגע, דאָס ווירקליכע; דאָס בין, וואָס איך שרייב מיט אָפט-מיעדע נערוון און צערינען בלוט, און דאָס 5-וואָכעדיגע, אַריינגעריסענע איז עפּיס אַ מין משונה'נער חלום, אַ פערוועגדט-פרעמדער טעקסט, אַ דרוק-פעהלער, אַ מאָדנע קונץ פון הבחור הזעצער...

אַ מענש לעבט מיט אידעען, מיט געפיהלען; מיט מאָמענטען פון ווילען, פון לייבע און האַס, — פלוצלונג קומט ער צווישען בערג און דאָס אַלץ פאַלט פון איהם בלית-שנעל אַראָפּ. די אויגען — פערקוקט אין שניי-פעלדער, אין אויער רוישט דער באַך, שטורמט דער וואַסער-פאַל; עס רייסט זיך אַריין אַ מוזיקאַליש-געשטימט ציעגען-אָדער קוה-גלעקיל. אַמאָל זיצסט דאָ און אונטער דיינע פיס צופאַרבט זיך אַ רעגענבויגען; נישט אין הימל הענגט ער, רבי, ער לעגט זיך איבער'ן רוקען פון בארג, ווי אַ קאָליערטע לענטע, צום פערציערען... דו קוקסט אויף שטילע גרינע בערג, פלוצלינג שווימען פון לעכער און שפּאַלטען טיולענע, לייכט-לופטיגע בענדער אַרויס, האַלז-בענדער, גאַרטלען, נעמען אַזוי ליעבליך אַרום און הייבען זיך און צורייכערען זיך און צופליהען זיך. האָסט געהאַט אַ בלאָהעם הימעל, פליהען זיך שוין אַרום, וואַנדערען, בלאָנזען אַרום שטיקער און שטיקלעך וואָלקען, די זון — אַ ברענענדיגע, שווימט זיך איהר וועג, אָט איז זי אין אַ שטיקעל וואָלקען אַריין — עס צוגיסט זיך אין רעגענדיל, עס פאַלט אַראָפּ גלייך; וואַסערדיגע שנירליך לאָזען זיך אַראָפּ, אויס וואָלקען-שטיק. דאַן ענדיגט אַזוי אַ ווייטס, אַ דריטס. צווישען איינעם און דעם צווייטען ברענט אַ זון; און אָט, זי וועדט ווייטער פערטרונקען. דער גרינער בארג וועדט פיאָלעט סאַמעטען, טיעפער פיאָלעט, נור אָט שליסען זיי זיך די שטיקער וואָלקען. פלוצלונג — עס גיסט; אויף אַ מבול! די זון איז שוין לאַנג פערגעסען. די לופט אָבגעקיהלט. — „גוט — זאָגט דער שווייצער — עס וועט פאַלען שניי, דערנאָך וועט זיין זון". און אין דער פריה, דו חאַפּסט זיך אויף. אַ ווייסע וועלט, דער שניי פערדעקט די בערג כמעט ביז צו פיס... אין דער הייך — אַ גאָלדענע זון אינ'ם בלאָהסטען הימעל... מיטאָג צייט: פון די וואַלדיגע בערג-רוקען איז דער שניי פערשוואונדען, פון אונטערן וואַלד קוקען אַריבער שנייענע בערג-שפּיצען, ווייסע, אָנגעהייער ווייסע... גרויסאַרטיג-שטיל ווייסע.

זעץ דו אַריין דיין ווילן, דיין ליעבשאַפט, דיין האַס, דיינע פערלאַנגען. עס גיהט נישט. מען ק ו ק ט, מען איז אַ שטילער, זעהר שטילער, אָהן-ווילענדיגער צושויער... וואָס האָט צוטהון די וואַהל-פראַגע מיט'ן שוואַרץ-זעץ? נשמות פליהען נאַכט אויף נאַכט אַרויף אין הימעל אַריין און פערשרייבען זייער טאָג... מיאוסע זאַכען, ווערט דער מלאך-הממונה בייז, חאַפט דעם טינטער און גיט אַ וואָרף, גיעסט זיך אַראָפ אַ שוואַרץ-זעץ צווישען טאַראַסף און דאַוואָס. שווימט ער אָפ פון צוויי קעגענאיבערדיגע זייטען; רעכטס אַראָפ — צוריק קיין טאַראַסף, לינקס אַראָפ — ווייטער קיין דאַוואָס. וואָס האָט עס צוטהון מיט'ן דאָקטאָר בייער? מיר פאָהרען מיט'ן טראַקט, רעכטס, אינ'ם באַרג-רוקען, — אויסגעהאַקטע גאַלערעען מיט ליכטער אַרויס... וואָס איז דאָס? ווינטער איז דער טראַקט געפעהרליך, באַרג-אָפ לאָזען זיך לאַווינען פון שניי. הערסט עפּיס אַ גערויש פון דער הייך? לויף שנעל אַריין דורך אַ ליכט אין דער גאַלערעע. די לאַווינע לאָזט זיך אַראָפ, זי וועט דיך פערשיטען אין דעם שטיינערנעם קבר. זיי דאַרט רוהיג. די לאַווינע וועט זיך אָפּזעצען, די טראַקט-אַרבייטער וועלן קומען און דיך אויפגראָבען; וואַרים וועט דיר זיין אונטערן שניי.

און אַ יונגער בערג-מאַן אינ'ם פאָסט-זואָגען פערצייהלט:

— ווינטער, איך און נאָך איין עלטערער הערר האָבען פער-לאַנגט אַ פאָסט-שליטען מיט פערד קיין דאַוואָס. מען האָט אונז קוים געגעבען. געפעהרליך געווען. געגעבען אָהן אַ שמייסער, איך, האָב איך פערזיכערט, קען „אָנטרייבען", קען דעם וועג.

ער פערצייהלט נישט מיר. און רעכטס און לינקס ביים טראַקט — הויכע, הויכע שטאַנגען, וועג-ווייזער, וואָס זאָלען ווינטער שטאַרקן איבערן שניי, און נישט לאָזען אַראָפ פון טראַקט אין טאָל, אין אָפ-גרונד אַריין. די שטאַנגען שאָקלען זיך, גלייך זיי מאַכען מיט די קעפ, בעדויערענדיג און חוזק-מאַכענדיג פון אַ מענש, וואָס „קען דעם טראַקט", וואָס קען אָנטרייבען און שפּילט זיך מיט לאַווינען... דער שווייצער פערצייהלט ווייטער, איך הער, חאַפענדיג איינצעלנע ווערטער און שטויס מיך צו די רעשט:

— פלוצלינג — אַ שאָרף פון דער הייך, פון שפּיץ באַרג. איך פערשטעה. איך גיב מיט דער גאַנצער קראַפט אַ ציה די מיטעל-לייץ, דאָס פערד גיט אַ ריס אַרויף דעם קאָפּ, און דער קאָפּ בלייבט שוין איבערן שניי. די לאַווינע איז אַראָפ, האָט אונז שוין אַראָפגעשליידערט.

דער שליטען – פערדעקט. איין מיטרייזענדער אין גאַנצען פערדעקט מיט שניי, דער פערדס-קאָפּ שנויבט, חאַפּט לופט... איך בין אין שניי ביז'ן גאַרטל"...

נור ער בעמערקט, אַז די אין וואָגן, וועלכע ער האָט פערצייהלט, זענען איינגעדרימעלט, איינגעוויעגט פון שמילען ווינטעל פון טאָל.

– „קוים אַרויסגעצויגען!" – וואַרפט ער מיר, דעם פרעמדען, צו, און האַקט אָפּ, און פערריכערט אַ לאַנגען, דינען עסטרייכער, נאָכ'ן אַרויסציהען די שטרוי, און פיפצט און דרימעלט אויך איין. און פלוצלינג ווערט קאַלט. מיר זענען אַרויף אויפ'ן פליעלאַפּאַס, צוויי-טויזענד מיט הונדערטער מעטער אין דער הייך. אַלע עפענען די בלאַסע אויגען, ציהען זיך איין, מאַכען צוריק די אויגען צו. דער יונגער בערג-מאַן דעקט זיך נישט איבער, גיט עטליכע שטאַרקערע פיפיץ פונ'ם עסטרייכער, דרימעלט וויטער איין. וווי אַזוי ער האָט אַרויסגעראַטעוועט זיך, זיין מיטרייזענדען און דאָס פערד מיט'ן שליטען, וויס איך נישט: די לאַווינע האָט זיי אַראָבגעווואָרפען פון טראַקט אין טאָל אַריין... דעם שליטען האָבען זיי געמוזט אַרויפטראָגען.

ענדליך – פליעלא, איין אינזאַם הויז, בעוואָהנט נור זומער. פון אַלע פאָסט-וועגען שפרינגט מען אַרויס, מאַנכע קריכען אויך אַרויס–פערשטאַרטע פיס. אין גאַסט הויז אַריין. אַ גערופעריי: טעע, קאַפע, בוליאָן, גליה-ווין... ענגליש, פראַנצויזיש, דייטש, ראָמאַניש, און אַלע האָבן איין פערלאַנג: עפיס וואַרימס! אָהן אויסנאַם-געזעצען, דער טיש פאַר אַלע...

געגנוב. עפיס איין אַנדער וועלט. כ'בין אָבער שוין אין צירין. שבת, צי זונטאָג אין דער פריה – אין וואַרשוי. צוריק די אַלטע וועלט... צוויי דריי שנייטעג איבערן יאָהר; דער רעשט ווינטער – קויטיג. רעגענבויגענס און וואָלקען, ווייט, ווייט אין דער הייך איבערן קאָפּ. רבי, איך גלויב: דער רעגענבויגען הענגט אין הימעל. איך זעה דאָך, יענץ איז אַ חלום געווען... וואָס רוישט אין דרויסען? די וואַהל-קאַמפאַניע, נישט קיין וואַסער-פאַל, נישט דער זילבערנער משוגע צו-פלאָסענער באַך... מענשען טראָגען שוין קיין געגאָגעלטע שוה,–אָבער שטיוועל דאַרף מען, גרויסע, שטאַרקע, אַריבערצוגעהן איבער דער שמוציגער בלאָטע...

זיי געזונד...

עס איז טרויעריג – דיין יל"פ.

166

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אריגינאַל)

בערלין 31/VIII 1912

ידידי ר׳ יענקל —

איך בין געווען אויפן וועג — טרעף וואָס? — באַנקיער! פער-באָרג אַנדערע געלד! צינד פעהלט מיר. נעם איך ביי ה׳ לעוויט 200 (צווייהונדערט) מאַרק און איך בעט דיך, שיק זיי טעלעגראַפיש לויט אַדרעסע:

W. Lewit, Berlin W. 50

די צווייהונדערט מאַרק

דיין יל״פ

167

צו דער וואַרשעווער גמינע

(פון פוילישׁ)

[דידאָזיקע ווענדונג=„זאפיסקע״ איז אַן ענטפער פון י. ל. פרץ אויף אַ בריוו-אָנקלאָג פון אַדאָלף פערעטץ צו דער וואַרשעווער יידישע גמינע-פאַרוואַלטונג. אין זיין בריוו, פון 11-טן נאָוועמבער 1912, האָט א. פערעטץ געמאַכט אויפמערקזאַם דער גמינע-פאַר-וואַלטונג, פאַרוואָס אירע אָנגעשטעלטע פאַרנעמען זיך מיט פאָלי-טישער אַגיטאַציע (בעת די וואַלן צו דער „גאָסודאַרסטווענע דומע״). דעם 18-טן נאָוועמבער האָט א. פערעטץ אַ צווייט מאָל זיך געווענדט אין דער גמינע מיט אַ טענה, פאַרוואָס מ׳נעמט נישט אין אַכט זיין ערשטע ווענדונג, אין וועלכער ער האָט פאַרלאַנגט, אַז די גמינע זאָל אין דער אינסטרוקציע, וואָס פאַרפליכטעט די באַאַמטע פון גמינע-פאַרוואַלטונג, אַריינטראָגן אַ פאַראָרדנונג, לויט וועלכער „עס איז פאַרווערט די נאָמינירטע באַאַמטע צו פירן אַ פאַרטייאישע אַגיטאַציע״. די גמינע האָט דאַן אָפּגעהאַלטן אַ זיצונג און באַטראַכט א. פערעטצעס בריוו. — פרץ איז געווען אויפגעטראָגן פון א. פערעטצעס האַנדלונג און זיך געווענדט צו דער גמינע מיט דער פאָלגנדיקער „זאַפיסקע״ אין פוילישׁ. — דער בריוו, געשריבן

אין פוילישׁ אייננהענטיק דורך פרצן, געפינט אין דעם וואַרשעווער גמינע-אַרכיוו. — מיר ברענגען דאָ א נעמויע איבערזעצונג]

„צו דער פאַרוואַלטונג פון דער גמינע פון סטאַראָזאַקאָננעך

פון דעם מיטאַרבעטער פון פאַרוואַלטונגס-ביוראָ

„זאַפיסקאַ"

אין דער צייט פונם וואַל-קאַמף, האָט די פוילישע צייטונג „קוריער פאָראַנני" געשריבן, אַז אין די ריינע פונם קעמפנדן יידישן נאַציאָנאַליזם געפינען זיך צוויי באַאַמטע פון דער גמינע-פאַרוואַלטונג, און צי זיי זוכן פאַר זיך שוין אַן אַנדערע באַשעפטיקונג.

„דאָס פארזיטע קערנדל פון בירגערלעכער פרייהייט האָט גע-טראָפן אויף אַ גוט-צוגעפאַסטן באָדן — אויף דער גוטער באַנק-ערד (czarnoziem bankierski) פונם ה' אַדאָלף פערעטץ, און עס האָט אַרויסגענעבן פרוכט אין דער פאָרם פון זיין בריוו, געשריבן אין נאָמען פון נישט-דערמאָנטע פערזאָנען פון דער גמינע-פאַרוואַלטונג, אין וועלכן עס ווערט פאַרלאַנגט אַרויסצוגעבן אַ רעגולאַמין, וואָס פאַרווערט די באַאַמטע פון דער ביוראָ אָנטייל צו נעמען אין פאַר-טיאישע פאָליטישע אַרבעטן.

„וויל, — מאָטיווירט דער ה' פערעטץ זיין געזעצגעבערישן פאָר-שלאָג — זיי וועלן נישט קענען זיין אָביעקטיוו אין דער באַציונג צו די אינטערעסאַנטן, וואָס וועלן זיך צו זיי.

„די גמינע-פאַרוואַלטונג, וועלכע האָט קיינמאָל נישט פאַרווערט אירע אָנגעשטעלטע אויסצופירן זייער פאָליטישע אַרבעט וויי מיטגלידער פון קרייזן, מיטאַרבעטער און רעדאַקטאָרן פון צייטונגען פון אַ געווי-סער ריכטונג.

„די גמינע-פאַרוואַלטונג, וויסנדיק אויסגעצייכנט, אַז ס'איז נישט פאָרגעקומען קיין שום פאַל פון פאַרטייאישער אייגנזיטקייט, און זייענדיק אינגאַנצן איבערצייגט, אַז אַזאַ פאַל וועט קיינמאָל נישט פאָר-קומען — האָט דאָך זיך באַראָטן איבער דעם אויבנדערמאָנטן פאָרשלאָג: דערביי האָט זי אויף דער זיצונג פון דער פאַרגאַנגענער וואָך, פאַר דעם אָפּלייגן פון דער זאַך צוליב דעם פעלן פון דריי מיטגלידער פון אַ געוויסער פאַרטיי, מודיע געווען די פאַרזאַמלטע, אַז דאָ גייט אין אונזער ה' פרץ.

„אַזוי איז אַנטשידן געוואָרן דעם ה׳ א. פּערעטצעס כוונה. ווייל איך געהער נישט צו קיין שום פּאַרטיי, אַזוי צילט מען שוין אין מיין פּרייהייט אַלס מחבר, און קענן דעם מוז איך פּראָטעסטירן.

„נעמענדיק אין אַכט, אַז מיין פּאַ׳העלטעניש צו דער גמינע־פּאַרוואַלטונג איז אויסשליסלעך נאָר אַ פּאַרהעלטעניש פון אַן אָנגע־שטעלטן צו זיין ברויט־געבער, אַז אַזאַ פּאַרהעלטעניש גיט נישט דעם ברויט־געבער קיין שום רעכט אויף צו באַגרענעצן די רעכט און איבערצייגונגען פונם אַרבעטער אויסער דעם אָרט און צייט פון דער אַרבעט, אַז ביים שליסן דעם אָפּמאַך מיט העכער 20 יאָר צוריק, איז פון אַזאַ מין באַגרענצונג קיין שום רייד נישט געווען, אַז נאָכן שליסן דעם אָפּמאַך, קען נישט קיין מאָדיפיקאַציע אָדער דערגאַנצונג אָפּהענגיק זיין בלויז פונם ווילן פון איין צד.

„האָב איך דערמיט דעם כבוד צו דערקלערן דער גמינע־פּאַר־וואַלטונג, אַז איך האָב נישט בדעה זיך אונטערצוואַרפן קיין שום פון אויבן־אָנגעוואָרפענעם רעגולאַמין.

מיט גרויסער אַכטונג
י. ל. פּ ר ץ

168

צו דוד בערגעלסאָן

(פונם אָריגינאַל)

[די דריי בריוולעך, וואָס קומען דאָ, זענען געשיקט אין 1913 צו דוד בערגעלסאָן, וועלכער האָט דאן רעדאַקטירט דעם זשורנאַל „די יודישע וועלט", פּאַרלאַנ ב. קלעצקין. — פּרץ האָט פּאַרעפּנט־לעכט שפּעטער אין די „יודישע וועלט" „מינע זכרונות", וואָס האָבן זיך נעדרוקט אין המשכים.—די בריוו געפינען זיך אין אַרכיוו פון קלעצקין־פּאַרלאַנ]

ליעבער בערגעלזאָן,

איך שיק אייך איין אבצוג פון אַ זאַך, וואָס געהט אַריין אין אַ ניי בוך, וואָס וועט ערשיינען ערשט אין אַ פּאָר מאָנאַט. —

אייער צווייטער בריף איז געווען נישט נויטיק. ד'בין אייגפאַך צו פערנומען אוג אַ ביסל, פיללייכט דעריבער, פויל.

זייט געזונד
אייער י. ל. פ ר ץ

169

צ ו ד ו ד ב ע ר ג ע ל ס א ן

(פונם אָריגינאַל)

איין עולה, וואָס איך בעקום די ערשטע, נישט די צווייטע קאַרעקטע.

אוג פיללייכט ווילט איהר טהון נאָך איין עולה אוג נישט ענ־דיקן אינ'ם בוך דעם פרק?

אי... אי... אי...

170

צ ו ד ו ד ב ע ר ג ע ל ס א ן

(פונם אָריגינאַל)

28! מערץ 1913, חשרשע!

ליעבער בערגעלזאָן,

איך האָב, ליידער, גאָר נישט, איך רעכען, אַז חה"מ וועט עפּיס ווערען. „וועגען זיך אַליין" האָב איך נישט אויפצושרייבען, איך שרייב קיין פּאַרלעזונגען נישט אויף.

נישט אָבער צוליב דעם שרייב איך דאָס קאַרטעל.

נור אָט וואָס.

איך לעז אייער ראָמאַן[1]; עס איז סחורה...

זייט מיר געזונד אוג שטאַרק, באַלד נאָך יום־טוב וועל איך אפשר האָבן וואָס צו שיקען, וועט זיין צום 5-טען ביכעל...

קומט איהר נישט קיין וואַרשוי?

אייער יל"פ

---

1) ד. בערגעלסאָנס „נאָך אלעמען". —

איך וויל די יודישע וועלט זאָל מען איינבינדען, איז מיר דאָס ערשטע בענדיל פערלוירען געגאַנגען, און וואָהנען וואָהן איך ווייט פון פערלאַג. קענט איהר מיך [מיר] עס נישט שיקען?

171

צו שלום־עליכם

(פון א קאָפּיע)

[1913 I/12 וואַרשע

ליעבער, ליעבער שלום-עליכם,

איך בין בטבעאַ פיינד פון בריעף-שרייבען. אָבער דיין צושריפט צו דינעזאָנס בריעף האָט מיך שרעקליך געריהרט. וואָס זאָל איך דיר שרייבען? איך לעז אַלץ, וואָס דו שרייבסט אַפילו וועגן אונזער באַקאַנטען פ... איך לעז און באַוואונדער... און וואָלט זייער געוואָלט דו זאָלסט געזונט ווערן. זיי געזונט!

דיין י. ל. פרץ

172

צו ש. ניגער

(פון א קאָפּיע)

[די ווייטערדיקע 5 בריוו צו ש. ניגער באַציען זיך צו דער צייט 1913—1914, ווען ש. ניגער האָט רעדאַקטירט „די יודישע וועלט", אין פאַרלאַג ב. קלעצקין, ווילנע. — די קאָפּיעס פון די בריוו יענען מיר צוגעשיקט דורך ש. ניגער]

ליעבער ה' ניגער

איך האָב אייך אויף אייער בריעף נישט געענפערט, ווייל — ווייל מיר שטעהען אויף פערשיעדענע שטאַנדפונקטען. איהר — פון קאַפּעלמייסטער, וואָס זוכט אינסטרומענטן אין קאפּעלע אַריין; איך — פון סאָליסט, וואָס לאָזט זיך פון קאפּעלע בעגלייטען... אַלזוי — גאָר נישט. איך וועל שיקען, וואָס איך וועל וועלען, און אויב עס וועט

אייך ניט לוינען, וועט איר צוריק שיקען און מיר וועלן ווייטער לעבען בשלום. אַ יאָ?

אָבער ווייסט איר, ווער עס שרייבט, למשל, „באַשטעלען" און נישט „בעשטעלען"? אַ טויבער, וואָס הערט ניט דעם אונטערשיעד פון קלאַנג און דערביי אַ בלינדער, וואָס זעהט נישט. דאָס ביי „בעשטעלען" ריהרט מען קוים מיט די ליפען און ביי „באַשטעלען" ענדערט מען זיי ווי אַ שלייען אויפן פיש-ברעטיל...

דאָס מאַכט אָבער אויך נישט אויס...

אייער „עבודה זרה" (פון כשרן יודיש געמאַכט), אייער ווילנער בית-המקדשל (קלייזעל) און אייער כהן-גדול פון שפּראַך-קענטעניש און אָרטאָגראַפיע...

מען וועט דאָס נאַרישקייט אויך איבערלעבען, מיט גאָטס הילף.

י. ל. פ.

173

צו ש. ניגער

(פון אַ קאָפּיע)

ליעבער ה' ניגער,

איינפערשטאנדען, נאָר מיטן בעדינג, איהר זאָלט מיר תיכף ומיד אָבשיקען אויף דינעזאָנס אַדרעס דעם ליטווישן מלמד[1]. אָבער תיכף ומיד, ווייל איך מוז אים אַוועקשיקען תיכף ומיד.

וואָס אַנבעלאַנגט דעם רעליעף[2], טהוט ווי איהר ווילט. גריסט זיך, קלעצקינען און אַלע גוטע לייט.

וועגען מוזעאום[3] האָב איך ערשט וואָס געשיקט אין „היינט" אַריין אַ „ווינקעלע"[4]. צו ער וועט דרוקען, ווייס איך נישט.

אייער י. ל. פרץ

---

1) אַ דערציילונג, וואָס פרץ האָט צוגעשיקט פאַר דער „יוד. וועלט".

2) אַ רעליעף פון י. ל. פרץ, וואָס „די יודישע וועלט" האָט געוואָלט געבן אַ רעפּראָדוקציע דערפון.

3) אַ יידישער מוזיי, וואָס איז דאַן געפּלאַנט געוואָרן און וואָס ס'איז אָנגעגאַנגען וועגן אים אַ עאָלעמיק אין דער פּרעסע, ווי ער זאָל געגרינדעט ווערן, אין פּעטערבורג אַדער אין אַ מער יידישער שטאָט.

4) פרץ האָט אין „היינט" דאַן געהאַט אַ שטענדיקע אָפּטיילונג מיטן נאָמען „מיין ווינקעלע".

174

צו ש. ניגער

(פון א קאָפּיע)

ליעבער ה׳ ניגער,

איך שיק אייך גלייכצייטיג איינגעשריבען דעם צווייטען אָבשניט „זכרונות". עס מוזען זיין פיעל גרייזען. איך בין מיעד געוואָרען איבערשרייבענדיג און איר איילט. מוזט איהר מיר דורכאויס שיקען אַ קאָרעקטע. איך וועל זי אייך נישט האַלטען: תיכף צוריקשיקען.

איך האָב אייך צוריק געשיקט די ערשטע קאָרעקטור צום בוך. אַ שען ביסל גרייזען געווען. —

למען השם, פערריכטן די מאַטריצן. —

אייער י. ל. פ.

אַ הערצליכן גרוס אייך, ליעבער ש. ניגער, וואָס הערט זיך מיטן פנקס[1]?

זייט מיר געזונד און שטאַרק

אייער דינעזאָן

175

צו ש. ניגער

(פון א קאָפּיע)

געערטע רעדאַקציע.

איך רייס איבער די „זכרונות" אין אייער זשורנאַל. בעט דורכאויס זאָגאַר דעם פרק נישט צו ענדיגען און מיר אָבצושיקען דאָס מאַנוסקריפט: דעם האַלבן פרק און דעם צוגעשיקטן גאַנצן. —

איר קענט דרוקן איין ערקלערונג, אַז דאָס איז איבערגעריסן דורך אַ סבה פון אייך נישט אָבהענגיג.

מיט אַכטונג

י. ל. פרץ

---

1) ש. ניגער האָט דאַן געגרייט דעם „פנקס", „יאָרבוך פאַר דער געשיכטע פון דער יודישער ליטעראַטור און שפּראַך, פאַר פאָלקלאָר קריטיק און ביבליאָגראַפיע". דערשינען אין 1913 אין פאַרלאַג ב. קלעצקין. —

176

צו ש. ניגער

(פון א קאָפּיע)

ליעבער ה׳ ניגער,

אייער בריעף האָט מיך געברענגט אין פערלעגענהייט; איך ווייס נאָך נישט, וואָס אייך צו ענטפערען.

די מעשה איז פשוט:

שוין פאַר וואָכען און חדשים האָב איך אייך געשריבען, אַז אויב איר וועט מיר טהיילען די פרקים, וועל איך מוזען אויפהערען ביי אייך צו דרוקען די זכרונות.

איהר האָט, נישט אַכטענדיג דערויף, ווייטער געטהיילט...

הער קלעצקין האָט מיר אין סטארעוואָ געזאָגט, אַז די זכרונות מוזען זיך ענדיגען ביז ניי-יאָר און איהר טהיילט נאָך.

וואָס האָב איך צו טראַכטען? טראַכט איך אין מיין פראָסטקייט די זכרונות זענען פאַרן זשורנאַל קיין עסק נישט, נאָר מען שעמט זיך אָבצוזאָגען... האָב איך אָבגעזאָגט.

שרייבט איר וועגן צאָרן און שטראָף, ביידע זענען מיר צו ווייט, צו נישט פערשטענדליך. און געוואוסט האָב איך: יד דינעזאָן באמצע, ער האָט מיט די אייגאלעך געפינטעלט. פערשטעה איך: ער שרייבט אונטער מיינע פלייצעס...

האָב איך געשוויגען.

פאַרוואָס שרייב איך יעצט? איך וויל, —

ערשטענס, איהר זאָלט פערשטעהן, אַז איך גיב די אַרבייט אין פרקים, ווייל דאָס איז שוין די פאָרם, אין וועלכער זיי גיסען זיך מיר אויס, און טהיילענדיג, מאַכט איהר מיך איינפאַך מבולבל און איך רעכען, דעם לעזער נאָך מער.

דאַן צווייטענס —

צו קענט איהר נישט ביי דער קאָרעקטור צושיקען דאָס מאַנוס-קריפט. מען מאַכט ביי אייך אַזוינע גרייזען, אַז איך קען גאָר אויף זיי נישט פאלן; איינפאַך געניאַל! מוז איך איבערשרייבען מאַך איך לאטיס; שוין נישט איין גוס...

און נאָך אַ מאָל:

קיין רגע פון צאָרן, פון שטראָף; דאָס וואָלט געווען נאַריש, און איך בעליידיג מיך, אויב מען האַלט מיך פאַר אַ נאַר. —

אייער יל"פ

גריסט. וועמען — פערשטעהט איהר אַליין. אָנהייבען וועט איהר געוויס ביי אייער פרוי?

177

צו „מפיצי השכלה"

(פון אַ קאָפּיע)

[סיף 1913. אין צוזאַמענהאַנג מיטן 50-יאָריקן יובילייי פון „חברת מפיצי השכלה", איז י. ל. פרץ — באַגלייך מיט נאַך אייניקע שריפטשטעלער — אויסגעקליבן געוואָרן אַלס ערן-מיטגליד פון דער געזעלשאַפט. אַלס ענטפער אויף דער מיטטיילונג וועגן דעם, האָט פרץ צוגעשיקט דעם קאָמיטעט פון „מפיצי השכלה" פאָלגנדיקן בריוו. — אין דעם זשורנאַל „וועסטניק יעוורעיסקאַגאָ פראָסוועטשעניאַ" (מערץ 1915) איז אָפּגעדרוקט דער בריוו (אַלס פאַקסימיליע). — די קאָפּיע איז מיר צוגעשיקט דורך א. גורשטיין, מאָסקווע]

אן דער געזעלשאַפט צו פערשפרייטען

בילדונג צווישען יודען

פעטערסבורג,

נעמט מיין הערצליכסטען דאַנק פאַר דער וואהל, וואָס איהר האָט מיר אָנגעקינדיגט אין אייער בריעף פון דעצעמבער 1913.

איך דאַנק אייך, און ווינש: מיר צו קענען ניצליך צו זיין דער געזעלשאַפט און איהר — דער נאַציאָן.

מיט גרויס אַכטונג

י"ל פרץ.

י. ל. פרץ, וואַרשוי יעראָזאָלימקאַ 89

יאַנואַר (אייראָפּ.) 1914

178

צו שלום־עליכם

(פון א קאפיע)

[דאסדאזיקע קורץ בריוול איז געשריבן געוואָרן דורך פ־צן, אין ווארשע, נאָכן באקאנטן אינצידענט מיט שלום־עליכמען. ש״ע איז געקומען קיין ווארשע לויט דער אינלאדונג פון דער נעועל־שאפט „הומור״, ווו פרץ איז דאן געשטאנען אין דער שפיץ. אָן דעם וויסן פון „הומ׳ר״ איז שלום־עליכם ארויסגעטראָטן פריער, נאָך פאַרן „הומור״־אָוונט, אין „חיבבי־שפת־עבר״. אויפגעבראכט פון דער האנדלונג, האָט דער „הומור״־קאָמיטעט באשלאָסן זיך צוריקציען פון איינארדענען דעם אָוונט. ש״ע איז געקומען צו פרצן אהיים, אוּן געטראָפן דאָס בריוול.—זע אויסצירלעכער מיין א־טיקל „פרץ און שלום־עליכם״]

הויהמ״פ ה׳ תר״עד [1914]

ליעבער ה׳ שלום עליכם

צו מיין פערדרוס קען איך היינט אין דער היים נישט זיין.

י. ל. פ.

179

צו [נישט אָנגעדרוקט דער אדרעסאט]

(סוגם אריגינאל)

[דער פאַלגנדיקער בריוו, געשריבן אייגנהאַנדיק דורך פרצן, איז פאַרבליבן צווישן די פרץ־בריוו אין דינעוען־ארכיוו. — עס איז אָן ענטפער אויף א בריוו־אָנפראָגע וועגן פרצעס אני־מאטין אוּן ביאָגראפיע. — דער בריוו איז געשריבן מסתמא סוף 1913 אָדער אין 1914, וועו פרץ האָט שוין געווינט אין זיין נייער דירה, אויף יערוזאלימסקא 89]

זעהר געעהרטער הער,

אויף אייער ליעב-שמייכעלדיגען בריעף פון 17 ד. מ. בעעהר איך מיך אייך צו ענפערן פאָלגענדעס:

אויב דאָס אויפלעבען פון יודישען פאָלק הייסט ביי אייך „ציוניזם" — מה טוב! געהער איך דאַצו, האָב איך אַ טהייל דערינען. צום פאָליטישען ציוניזם האָב איך קיין צוטרויען: דאָס גלות פערלייקען איך נישט. דאָס איז דאָס שלאַכט פעלד, וואו מיר מוזען זיעגען. ביי דער גאַנצער בענקשאַפט צו ארץ ישראל (נישט צום „פאָטערלאַנד" לויט'ן גוישען בעגריף) גלייב איך פעסט אין יודישען וועלט-פאָלק, ווי דער פראָפעט האָט עס געזעהען. איבעראַל די מינדערהייט אין צאָהל, די מעהרהייט אין זין פון מאָראַלישער קולטור. נאָכען זיעג, וועט געבויט ווערען דאָס פראָפעטישע, נישט פאָליטישע ציון... כי מציון תצא תורה פאַר אַלע...

ביאָגראַפישע נאָטיצען שרייבט צו, אויף מיין ביטע, מיין קאָלעגע י. דינעזאָן.

מיט אַכטונג

י. ל. פרץ

180

צו יעקב דינעזאָן

(פונם אָרינינאַל)

[דאָס פאָסט-קאַרטל איז געשריבן דורך פרצן פון וואַרשע צו י. דינעזאָן, וועלכער איז דאַן געווען אין פינסק. — פרוי פרץ איז דאַן געווען אין אויסלאַנד און נישט געקענט זיך אַדורכרייסן דורך די פראָנטן קיין וואַרשע. — אין וואַרשע זענען שוין דאַן געווען די היימלאָזע, און עס איז געווען אַ דוחק אין עס-פראָדוקטן]

וואַרשע 30 אָקטאָבער 1914

ליעבער יעקב,

„נור שרייב"! נו, שרייב איך אַ קאַרטעל. פון וואַרשוי זענען פערמאַכטע בריעף נאָך נישט זיכער. אונ וואָס זאָל איך דיר שרייבען? פון העלענען האָב איך נאָך קיין בריעף. איך האָב שוין דאָס דריטע

68. אקסיאָמאַטיש־ווי־אַרט, ס'רעכט ז.

מאָל געלד געשיקט... עס איז משוגע צו ווערען.– אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, בלייבען אין פינסק איז אַ ביסל קראַטיש. דו דאַרפסט דורכאויס אַ היים קומען. עס פאַסט נישט. יאַנעק אַרבייט מעשים, אַלע שטובען איבערגעקעהרט, אַלע פאָרהאַנגען איבערגעהאָנגען; הענגער אויף באַרשטען געמאַכט...

ברענג דורכאויס, אָדער ווען דו בלייבסט שיק פראָוויאַנט. וואָס דו קענסט. עס האַפּט מיך אָן אַ שרעק וויפיל „ניר חלק"[1] עס בלייבט נאָך. אַהאַ: שרייבען שרייב איך דיר פון גמינא, וואו די טינט פליעסט נישט, צייט פעהלט נישט אונ אַ גערודער פון אין גיהונם. יודען און יודעניס פערצייהלען פון צרות צרורות. א מאָדנע פאָלק – עפּיס איז ביי איהם אַלץ אַזוי נאַטירליך. –

וואָס דער עיקר איך מיין פאר אַ פראָוויאַנט, פערשטעהסט דו אַליין. קאָמפּראָמיטיערען נאָך אַמאָל וויל איך דיך נישט.

דיין

יל"פּ

.....

1) גלאַט פּאַפּיר. —

רעדעס פון י. ל. פרץ

י. מאטענקא

I

פרץ שבעל-פה

פרץ שבעל-פה איז נישט ווייניקער אינטערעסאַנט און גייסט-רייך, ווי פרץ שבכתב. ווי אין זיין שרייבן, אַזוי אויך אין זיין רעדן איז פרץ געווען דערזעלבער גלענצנדיקער וואָרט-מייסטער, דער-זעלבער חריפישער דענקער, דערזעלבער קאָנטראַסטנפולער דיכטער. דאָס שרייבן איז געווען בייַ אים דער המשך פון רעדן. נישט נאָר פיל פון זיינע אַרטיקלען, אויך אַ גרויסער טייל פון זיינע מעשיות זענען דורך אים פריער פאַרציילט געווען און דערנאָך געשריבן געווָארן. דער כאַראַקטער פון פרצעס שאַפן איז געשפּרענגטיק. פון זיינע אויפגעשריבענע זאַכן קוקט אַרויס דער לעבעדיקער, צאַפלדיקער דערציילער. און דעריבער טאַקע איז דאָס אָנגעשריבענע בייַ פרצן נישט אַלץ. עס איז ווי שטיקער, ווי טיילן פון גאַנצערס, פולערס, וואָס איז נאָך פאַרבליבן בייַם לעבעדיקן פרץ. דאָס געשריבענע, וואָס מ'האָט געלייענט בייַ פרצן, האָט שטענדיק געווענקט בענקשאַפט, אינ-טערעס, נייגיר צו פרצן גופאָ, צו דעם קוואַל, פון וואַנעט עס האָט געשטראָמט דאָס פאַרפאַסטע.

אין זיין אינטערעסאַנטן אַרטיקל „וועגן פּרצעס יידיש"[1], האָט ש. ניגער געשריבן: „הערט זיך צו צום אָטעם פון יעדן פרצישן זאַץ באַזונדער, וועט איר זען, אַז דאָס איז נישט קיין געשריבענער, נאָר אַ גערעדטער זאַץ. דער טיפיש-געשריבענער זאַץ האָט אַ לאַנגן אָטעם, פרצעס זאַץ איז קורצאָטעמדיק... פרץ שרייבט אַזוי ווי ער פלעגט רעדן, נישט סתם ווי מען רעדט, — און ער פלעגט תמיד רעדן אָפּגעהאַקט, קורץ און אויפן וווּנק. דאָס אַפּאָריסטישע אין פרצעס שרייבן שטאַמט פון זיין שטייגער-רעדן, פון דאַנעט נעמט זיך אויך

1) „יוריסע וועלט", 1915 פרץ-בוך. —

דאָס אימפּראָווי־זאַטאָרישע, דאָס פלוצלינגדיקע און אומגעריכטע אין זיין סטיל. די דיאַלאָגן פּרצעס זענען סטיליסטיש — אויך נישט מער ווי שריפטלעכע קאָפּיעס פון פּרצעס מינדלעכע געשפּרעכן... פּרץ איז אין שרייבן נאָענט אַזוי צו זיין רעדן, אַז אפילו דאָן, בעת ער שרייבט, וואָס אַנדערע רעדן, שרייבט ער עס אַזוי, ווי ער אַליין וואָלט עס גערעדט"...

אין משך פון איבער דריי־פיר צענדליק יאָר האָט פּרץ אויך אין זיין רעדן זיך שעפּעריש, דיכטעריש אויסגעלעבט, — אינם רעדן מיט זיינע אַרומיקע (און דערפּאַר האָט ער זיך אפשר שטענדיק אַזוי געניטיקט אין צוהערער־חסידים) און אין זיינע פּאַרשיידנאַרטיקע עפּנט־לעכע אַרויסטרעטונגען, — וועלכע האָבן זיך אָנגעהויבן נאָך אין זיינע זאַמאָשטשער יאָרן ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן.

מיר מאַכן דאָ דעם ערשטן פּרוּוו אויפצוזאַמלען אייניקע פון פּרצעס רעדעס אוּן אָנצוווּאַרפן אינצלגע שטריכן צום בילד — פּ ר ץ ד ע ר ר ע ד נ ע ר.

עס פּאָדערט זיך נאָך פיל־פיל אַרבעט, ביז מיר וועלן האָבן פּאָר זיך אַ געניע פּאָרשטעלונג וועגן פּרצן ש ב ע ל־פּ ה.

II

אין זאַמאָשטש

נאָך אין זיין היים, אין זאַמאָשטש, איז פרץ באַקאַנט געווען ווי אַ מענטש מיט אַ שאַרפער צונג און מיט גלענצנדיקע איינפאַלן. פרצעס יונגט-חברים און קרובים אין זאַמאָשטש ווייסן צו דערציילן פון זייער טעמפעראַמענטפולן חבר און קרוב פאַרשיידענע שאַרפזיניקע און טרעפלעכע ווערטער, וואָס ער פלעגט אַזוי בינו-לבֿינו אַרויסוואַרפן בעת אַ שמועס און קריג. ער פלעגט יענעם דערלאַנגען ביז דער זיבעטער ריפּ אַריין. נישט אומזיסט האָט פרץ אויסגעקליבן שפּעטער די פּראָפעסיע פון אַדוואָקאַטור און נישט לערעריי, — די באַקאַנטע פרנסה פון אַן אַמאָליקן יידישן משפּיל, ווען ער האָט נאָך דער חתונה, בעת ער איז געבליבן אָן געלט, געמוזט ווערן אַ זן ומפרנס.

פרצעס ברודער יונה יהושע דערציילט אין זיינע „זכרונות"[1] ווען „אַ פּיערדיקער דרשה", וואָס לייביש האָט אַמאָל שבועות געהאַלטן „אין בית-המדרש בײַם ארון-קודש" ווען דעם, אַז „חזקה איז אַן אָפּגעלעבטע זאַך". ער איז דאַן שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן דעם מרא-דאתרא אין אַ ענין מיט אַ חרם, וואָס האָט דאַן אויפגערו-דערט דאָס גאַנצע שטעטל און ס'האָט דערלאַנגט אַזש ביז דער מאַכט.

עס איז שוין איצט באַקאַנט אין אַלגעמיין ווען פרצעס פאָר-לעזונגען איבער יידישער געשיכטע, וואָס ער האָט געהאַלטן אין זאַמאָשטש אַרום 1882. די פאָרלעזונגען האָבן געהאַט גרויס דערפאָלג. עס זענען דאַן געגרינדעט געוואָרן אין זאַמאָשטש אַזעלכע מיני אָוונט-

1) אין „זאַמאָשטשער שטימע" 1928 נור. 6. —

קורסן פאַר אָרעמע בעלי-מלאכות און אַרבעטער צו לערנען זיי לייענען, שרייבן און רעכענען. חוץ דעם זענען שבת אייגעאָרדנט געוואָרן פאָרלעזונגען פאַר אַ גרעסערן עולם. פרצעס פריינט שמואל אשכנזי שרייבט אין זיינע ערינערונגען (זיי געפינען זיך ביי מיר אין כתב-יד): „די פאָרלעזונגען פלעגן ווערן אַזוי באַזוכט, אַז מען האָט נישט געפונען קיין אָרט, די דירה פלעגט זיין באַלאַגערט אין דרויסן פונם עולם. איבערהויפט פרצעס פאָרלעזונגען האָבן געמאַכט אַן איינדרוק אויפן עולם. שוין דעמאָלט האָט מען געזען זיין טאַלענט צו רעדן צום הארץ פון די צוהערער. און הגם עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאָכעניש אין שטאָט, און חסידים האָבן געקערט וועלטן און מיט פלערליי מיטלען געזוכט מאַכן אַ סוף צו די קורסן און איבערהויפט צו די שבת-פאָר-לעזונגען, איז דער אינטערעס צו פרצעס פאָרלעזונגען איבער געשיכטע אַלץ מער געוואַקסן, און אויך חסידים פלעגן לעקן די פינגער. זיי זענען געווען דערשטוינט פון פרצעס רעדן".

דערזעלבער שמואל אשכנזי האָט מיר דערציילט, אַז נאָך אין 1877 האָט ער געהערט פרצעס אַ לעקציע אין העברעיש, וואָס האָט געדויערט אַ 2 שעה. פרץ האָט דערביי געדעדט העברעיש זייער פליסיק.

מיר האָט איבערגעגעבן ה' שלמה שפירא, וואָס האָט געלערנט אין דער זאַמאָשטשער גימנאַזיע אין די 80-טער יאָרן, אַז אַלס גימנאַ-זיסט איז אים אויסגעקומען פיל מאָל צו הערן שמועסן פרצן אין דעם אינזשענערסקי גאָרטן וועגן די נייסטע ביכער פון דער וועלט-ליטעראַטור. פרץ פלעגט דאַן רעדן מיט די שילער פון דער אָרטיקער גימנאַזיע רוסיש. די שילער האָבן אים זייער געאַכטעט. די שבתדיקע פאָרלעזונגען פרצעס האָבן זייער אויסגענומען אויך ביי די שילער.

י. ח. זאגאָראָדסקי, וואָס האָט געווינט אין זאַמאָשטש אַרום 1883, דערציילט[1] וועגן אַ נסיעה, וואָס ער האָט איינמאָל געמאַכט מיט פרצן אין איינעם פון די נאָענטסטע דערפער, וווּ פרץ האָט באַ-דאַרפט אַרויסטרעטן אין גערעכט אַלס פאַרטיידיקער פון אַ פויער. עס איז געווען אַ ליבער זומער-טאָג, מ'איז געפאָרן אין אַ שיינער געגנט איבער פעלדער און וועלדער. „אָבער איך האָב נישט באַמערקט די אַרומיקע סביבה, וואָרים דער מאַן, וואָס איז געזעסן אַרום מיר, האָט מיך אַוועקגעצויגן אין אַן אַנדער וועלט, אַ וועלט, וואָס איז פיל

1) לויט „אחיאסף" תרס"ב—1901, ז. 357.

שענער פון דעם, וואָס אַרום מיר". „אַרויספאָרנדיק פון זאַמאָשטש האָט פרץ אָנגעהויבן צו דערציילן אַ מעשה, און וואָס ווייטער אַלץ מער האָט ער מיך פאַרכישופט און באַצויבערט. איך בין איינגאַנצן פאַרכאַפּט געווען פון דער מעשה, וואָס האָט זיך געוועבט און געפלאָכטן מיט אַ מענגע פאַרבן, מיט פאַרשיידענע העלדן. די מעשה איז דער-ציילט געוואָרן מיט אַ שטאַרק געפיל און מיט אַ אינערלעכן האַרצ-קלאַפן. איך האָב זיך גאָרנישט אַרומגעקוקט, און דער וועג איז שוין געווען פאַרבייַ, מיר זענען שוין געקומען אין דאָרף... און אַז איך האָב געהערט פרצן טענהן פאַרן ריכטער, נאָכגעשפירט די שאַרפקייט און חריפות פון זיינע רייד, די איינפאַלן, די פראָזאישע לאָגישקייט, האָב איך גאָרנישט געגלויבט, אַז דאָס איז דערזעלבער פאנטאסט און טרוימער, וואָס האָט מיך ערשט אַזוי באַצויבערט און אַריינגעבראַכט אין גאָר אַנדערע עולמות".

וועגן זיין ליבע צו פאַרציילן ווונדער-מעשיות גיט איבער ש. ל. ציטראָן[1]: „דריי מאָל אין וואָך פלעגט פרצן אויסקומען צו פאָרן צוליב זיינע אַדוואָקאַטישע אינטערעסן אין דעם גמינע-געריכט, וואָס האָט זיך געפונען אין אַ דאָרף אַ וויאָרסט דרייסיק פון זאַמאָשטש... איז שוין ביי פרצן געוואָרן כּמעט ווי אַ מנהג צוצופאָרן זומער-צייט איטלעכס מאָל צו דער תּלמוד-תּורה, אויסקלויבן דאָרטן פון די תּלמידים אַ יונגעלע און נעמען אים אין דאָרף אַריין. פאָרנדיק פלעגט זיך פרץ אונטערהאַלטן מיטן יונגעלע אויפן קינדערשן שטייגער, פאַראינ-טערעסירן אים מיט דער אַרומיקער נאַטור, אויפמערקזאַם מאַכן אים אויף דאָס אוי אויף יענץ, דערקלערן אים די און יענע דער-שיינונג... אָפטמאָל פלעגט ער דערציילן אַ גאַנצן ספור-המעשה מיט אַ וווּנדער-שיינער בת-מלכה, וואָס האָט געהאַט לאַנגע גאָלדענע צעפּ מיט טיפע בלויע אויגן און האָט געווינט אין אַ גלעזערנעם שלאָס אויף אַ שפּיץ-בארג און האָט געזאָגט שירה מיט די פייגעלעך א.א.וו."

---

1) „חילנער זאַמלבוך" I 237; „דרי ליטעראריש דורות" I ז' 139—141.

III

ערשטע יאָרן אין וואַרשע

פֿרץ קומט קיין וואַרשע, און אינאיינעם מיט זיין שרייבן טרעט ער אַרויס אַלס רעדנער און שאַפט זיך דורכדעם פריינט און פֿאַרערער.

ש. ל. ציטראָן דערציילט[1]) וועגן פרצעס אַ באַגעגעניש (אין 1886) מיט אברהם גאָלדפאַדן ביי ש. פ. ראַבינאָוויטש, דעם אַרויסגעבער פון „פּנסת ישראל", אין שטוב. גאָלדפאַדן האָט דאַן דעקלאַמירט זיין פּאָעמע „דער שטיין פון האַרצן". „איך געדענק, אַז פרצן איז נישט אַזוי שטאַרק געפעלן געווען דער אינהאַלט פונם געדיכט גופא, ווי גאָלד-פאַדנס קינסטלערישע דעקלאַמאַציע. ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַלגעמיי-נער געשפּרעך וועגן דעם יידישן טעאַטער, און פרץ האָט באַנוצט די גאָלגנהייט אויפצוואַרפן גאָלדפאַדענען זיין „שמענדריק" מיט די „צוויי קונע לעמלעך" א. ג. וו.: „אַז איך וואָלט געהאַט א י י ע ר טאַלענט, וואָלט איך געבוים מיינע דראַמעס צי קאָמעדיעס אויף פיל וויכטיקערע און אמתערע זייטן פונם יידישן לעבן"... און פרץ האָט גערעדט אַזוי שיין און מיט אַזויפיל התלהבות, אַז ער האָט באגייסטערט אפילו דעם טרוקענעם, פלעגמאַטישן שפּר"ן".

אין וואַרשע איז פרץ אין צייט (אַרום 1888—1889) געווען אַ טיכטיקער טוער אין דער חברה „שפה ברורה". פרץ פלעגט האַלטן פאָרלעזונגען אין העברעיש וועגן פאַרשיידענע פראַגן. מ. י. פרייד האָט מיר איבערגעגעבן, אַז ער האָט געהערט אַמאָל פרצעס אַ פאָר-לעזונג וועגן דער העברעישער ליטעראַטור און דעם יידישן פאָלק.

---

[1]) „די יודישע וועלט" 1915, פרץ-בוך; „דריי ליטעראַרישע דורות" ז. 131.

וועגן אָט די העברעישע פאָרלעזונגען דערציילט אויך ד"ר גרשון לעווין[1]: „אַמאָל האָב איך דערהערט, אַז ס'איז געקומען פון זאַמאָשטש קיין וואַרשע י. ל. פרץ, און האַלט יעדן שבת פאָרלעזונגען אויף העברעיש אין דער שול ביי דער חברה „שפה ברורה"... „אינמיטן שול, אויף דער בימה, איז געשטאַנען אַ יונגערמאַן, וועלכן מען האָט געקאָנט געבן אַ יאָר 30, מיט אַ בלאָנד בערדל, מיט ענערגיש-ליידנ-שאַפטלעכע ליפּן און מיט אַ פּאָר גרויסע שיינע אויגן, פון וועלכע איך האָב מיך פּשוט נישט געקאָנט אָפּרייסן. דאָס איז געווען יצחק לייביש פרץ. ער האָט זייער פליסיק גערעדט אַ שיינעם העברעיש, מיט וועלכן ער האָט אונז זייער אימפּאָנירט. די השכלה-טעמע, אויף וועלכער ער האָט זיך אָפּגעשטעלט און האָט זי באַאַרבעט פון אַלע זייטן, די טעמע האָט אויף אונז, סטודענטן, גראָד געמאַכט נישט קיין גרויסן רושם. מיר האָבן אייגנטלעך דערוואַרטעט עפּעס אַנדערש".

פרץ דרינגט אַריין זייער גיך צווישן דער בעסערער וואַרשעווער יידישער אינטעליגענץ און פאַרנעמט דאָרט גיך דעם אויבן-אָן. אין יענער צייט פלעגט מען זיך צונויפקומען אין די שבת-צו-נאַכטסן ביי ד"ר מינץ. „אויף די פאַרזאַמלונגען — דערציילט ד"ר ג. לעווין[2] — האָט מען באַרירט פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע פראַגן, מען האָט דיסקוטירט מכוח ליטעראַטור און קונסט, מען האָט געזונגען, געשפּילט, זיך גע-וויצלט... גערעדט האָט מען זעלבסטפאַרשטענדלעך פּויליש... ווען איך בין אין אָוונט געקומען צום ד"ר מינץ, האָב איך שוין דאָרט געטראָפן די גאַנצע געזעלשאַפט, וואָס שטענדיק. פּנים חדשות זענען געוועזן פרץ און יעקב דינעזאָן. אָן דעם הוט, מיט דעם שיינעם רבנישן שטערן, האָט פרץ אין סאַלאָן געמאַכט נאָך אַ בעסערן איינדרוק ווי אין דער שול. איך האָב באַלד באַמערקט, אַז פרץ פאַרנעמט שוין אין דער געזעלשאַפט דעם ערשטן פּלאץ, אַז ער בילדעט שוין די אָקס, אַרום וועלכער ס'האָט זיך געדרייט דער גאַנצער געשפּרעך. זיין שאַרפזין, זיין בליצאַרטיקער וויץ, זיין שלאָגוואָרט האָט צו אים צוגעצוינן... וואָס פאַר אַ געזעלשאַפטלעכע פראַגע מען האָט נישט באַרירט, האָט פרץ אַרויסגעוויזן אין איר גרויס בקיאות, זיין מיינונג איז געוועזן גאַנץ אָריגינעל, ער האָט אַרויסגעזאָגט עפּעס אייגנס, נישט דאָס, וואָס מ'קען לעזן ערגעץ אין אַ לערנבוך".

1) „פרץ — אַ ביסל זכרונות", ז. 17—18.

2) דאָרט, ז. 19—20.

דאָטזעלבע גיט אויך איבער נחום סאָקאָלאָוו וועגן פּרצן אין דער געזעלשאַפט פון דער ווארשעווער יידישער אינטעליגענץ אין זיינע גלענצנדיקע אַרטיקלען „י. ל. פּרץ"[1]: „ס'איז געווען אַ לאַנגע תקופה אין מיין לעבן, אַ תקופה, וואָס וואַרט נאָך אויף איר היסטאָריקער. מיר פלעגן זיך דאַן טרעפן כסדר לכל הפחות איין מאָל אַ וואָך. נאָך די דאָנערשטאָג-באַגעגענישן, איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ גרעסערע גרופּע, וואָס האָט געהייסן „אנשי בשבת", (מאָנטאָג-מענטשן), — ס'איז אַ מין געזעלשאַפטלעך-ליטעראַרישער קלוב, וואָס פלעגן זיך רעגולער צונויפזאַמלען ביי מיר אין שטוב אין לויף פון עטלעכע יאָר, וווּ מ'פלעגן האַלטן רעפעראַטן, פירן דיסקוסיעס און שמועסן. כּמעט קיין איין מאָל האָט פּרץ נישט פאַרפעלט צו קומען. דאַן איז שוין קלאָר געווען זיין גייסטיקער פּרצוף. אַ קוואַל פון לעבן האָט שטענדיק געשטראָמט פון אים. ער איז תּמיד געווען יונג, מונטער, באַגייסטערט און קרעפטיק. נישט שטענדיק האָט זיין ליכט געפּירט און באַווויזן דעם ריכטיקן וועג, אָבער תּמיד האָט זיין ליכט געשטראַלט, געלויכטן. דאָרט האָבן שוין דאָס רוב אָנשוויונגען זיינע געפונען אַ קלאָרן אויסדרוק. דאָרט האָבן מיר געקעמפט און באַזיגט אייגעם דעם אַנדערן, געגאַנגען אויף פּשרות און ווידער געקעמפט, דאָרט איז שוין די געזעלשאַפט געווען גרעסער, יונגער און פיל-פאַרביקער. ווער פון יענער געזעלשאַפט געדענקט נישט יענע לאַנגע אָוונטן און די רעפעראַטן, שמועסן און דעבאַטן, — און אין זיי — איינע פון די צענטראַלע פיגורן — פּרץ ?"

---

1) „הצפירה", 1915, נום. 142

IV

צווישן אַרבעטער

אין די 90-טער יאָרן קומט פּאָר ביי פּרצן אַ שטאַרקער קער פון די אינטעליגענטיש-משפּילישע קרייזן צו די ראַדיקאַל-סאָציאַליסטישע גרופּירונגען. דאָס לאָזט זיך שפּירן אין זיין העברעישער זאַמלונג „החץ" (אַרויסגעגעבן אין 1894) און נאָך מער אין די „יום-טוב בלעטלעך", וואָס פּרץ גיט אַרויס אין די יאָרן 1894—1895. וועגן דער ראָלע, וואָס די „יום-טוב בלעטלעך" האָבן געשפּילט אין די אַרבעטער-קרייזן, איז שוין באַקאַנט. „די „יום-טוב בלעטלעך" – שרייבט שכנא עפשטיין[1]) — ווערן דאָן פאַרשפּרייט צווישן די מאַסן. מען לעזט זיי אין די אַר־ בעטער-קרייזלעך, מען דיסקוטירט זיי אויף די „בירזשעס"... מען שעצט די „יום-טוב בלעטלעך" נישט ווייניקער ווי די אומלעגאַלע ביכלעך מיט די שוואַרצע טאָוולען..." און נישט נאָר מיט זיינע לידער, נאָוועלן און אַרטיקלען ווירקט פּרץ. ער הייבט אָן אינגיכן אויך אַרויסצוטרעטן אויף געהיימע פאַרזאַמלונגען, לייענט זיינע זאַכן און דערנאָך אויך האַלט ער דאָרט רעפעראַטן. –

אינטערעסאַנטע פּרטים דערציילט וועגן אַ פאַרזאַמלונג פון אַר־ בעטער מיט פּרצן איינער פון די ערשטע בונדישע טויער – דער אַלטער באַקאַנטער[2]): „איך וועל, שיינט מיר, קיינמאָל נישט פאַרגעסן דאָס בילד פון דער ערשטער אסיפה מיט פּרצן. זי איז פאָרגעקומען אין דער ווינונג פון פינסקיס עלטערן אויף פּאַוויע נאַס. אַ מאַן עטלעכע

1) „י. ל. פרץ אלס סאָציאַליסט דיכטער", ז. 10 און ווייטער. —

2) „פרץ און די ארבעטער-באַוועגונג" אין דער „ארבעטער שטימע" יובילי-נומער, 1917, ז. 9. —

און צוואַנציק איז געקומען, כמעט אויסשליסלעך אַרבעטער, און דאָ האָט זיך פֿרץ דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן געטראָפן מיט דעם נייעם טיפּ יידישן אַרבעטער. און ווי איבערראַשט איז ער געווארן, אַז דער אַרבעטער-לעזער, לא די, ווָאָס ער לעזט און פֿאַרשטייט אים, פֿרצן, האָט ער נאָך זיין אייגענע מיינונג איבער זייַנע ווערק, אַ קריטישן איבערבליק פון עפּעס אַ נייעם „אַרבעטער-שטאַנדפּונקט", און זייַנע מיינונגען זאָגט ער אַרויס אין אַ ריינעם, פּליסיקן ליטעראַרישן יידיש, צוגעמישט מיט אויסדרוקן פון אַ נייער טערמינאָלאָגיע, וואָס איז ביז איצט געווען אומבאַקאַנט אויף דער יידישער גאַס. דערהויפט האָט אים איבערראַשט אייגנער ד., אַ טישלער, אַ קינד פון דער סמאָטשע גאַס... אַ שענער יונג, האָט ער מיט זיין גאַנצן אויסזען און מיט זיין פּליסיקן „אינטעליגענטישן" יידיש און מיט דער זיכערער רעדנסאַרט געמאַכט אויף פּרצן אַ טיפֿן רושם. דען אַ ר ע ד ע אויף יידיש האָט פֿרץ, ווי ער האָט זיך אַליין מודה געווען, בכלל דאַן געהערט ס'ערשטע מאָל. און ער איז געשטאַנען פֿאַרגאַפּט, און האָט נישט געגלויבט זייַנע אייגענע אויגן. און אַז ס'איז געקומען צו זיין וואַרט, האָט ער זיך אַביסל פֿאַרלוירן און האָט זיך אַנטשולדיקט, סאַר-וואָס ער רעדט שלעכט יידיש, ווייל „האַלטן אַ רעדע אויף יידיש", — דאָס האָט ער זיך ביז איצט בכלל נישט פֿאָרגעשטעלט".

אַז פֿרץ האָט ביז איצט זיך כלל נישט פֿאָרגעשטעלט, אַז מ'קאָן האַלטן אַ רעדע אויף יידיש — דאָס איז ביים אַלטן באַקאַנטן מסתמא אַביסל איבערגעטריבן. האָט דאָך פֿרץ שוין געהאַלטן פֿאָרלעזונגען אויף פֿאַרשיידענע טעמעס אויך אין יידיש.

שכנא עפּשטיין דערציילט, אַז פֿרץ פלעגט אָפט אַרויסטרעטן פֿאַרן „בונד" „מיט אומלעגאַלע רעפֿעראַטן און פֿאָרלעזונגען". „פֿרעגט אים אַן אַרבעטער אַ פֿראַגע, פּילט ער זיך גליקלעך. ער זעט מיט זייַנע אייגענע אויגן, ווי זיין אַרבעט ברענגט גוטע פֿרוכט, און זיין טעטיקייט ווערט נאָך אַנגעשטרענגטער, ענטוזיאַסטישער".

„די ערשטע אומלעגאַלע פֿאַרזאַמלונג — שרייבט ש. עפּשטיין — וואָס ער האָט בייגעוווינט איז געווען פֿרצעס אַ רעפֿעראַט אין וואַרשע וועגן דער אַנטוויקלונג פון רעליגיע[1]". פֿרץ איז אָפּילו אַרעסטירט געווארן און אָפּגעזעסן דריי חדשים אין וואַרשעווער ציטאַדעל פֿאַר זיין אַרויסטרעטן מיט אַ מאָרלעזונג אין 1899 אויף כלומרשטע „תנאים".

1) „צוקונפֿט", נוי-יאָרק, 1915, ז. 541

ער האָט דאַן פאָרגעלייענט די „פרומע קאַץ", וואָס האָט אויף די אַרבעטער געמאַכט אַ סך גרעסערע ווירקונג, ווי די שטאַרקסטע אַגי־טאַציע-רעדע[1]). ס'איז נישטאָ קיין איין וויכטיקע קולטורעלע אונטער-נעמונג, — דערציילט ווייטער ש. עפשטיין — אויף וועלכער דער „בונד" זאָל פרצן איינלאַדן און ער זאָל זיך אָפזאָגן. ווען נאָך די „פרייע טעג" גרינדעט זיך אין וואַרשע אַ „פאָלקס-אוניווערסיטעט" און עס עפענען זיך אָוונט־שולן פאַר אַרבעטער, נעמט פרץ אין זיי אַן אַק־טיוון אָנטייל".

---

2) ש. עפשטיין, „י. ל. פרץ דער סאָציס"ער דיכטער", ז. 64. —

V

עפנטלעכע פאָרלעזונגען

וואָס-ווייטער ווערט פרץ אַלץ-מער אַריינגעצויגן אינם שאַפנדיקן קולטור-לעבן. פרץ ווערט דער פירער און באַגייסטערער פון אַלע וויכטיקסטע קולטור-אויפטוען הן אין וואַרשע און הן אין אַנדערע שטעט פון פוילן. קיין איין איינציקע ליטעראַריש־קינסטלערישע אָדער טעאַט-ראַלע געשעעניש קומט נישט פאָר אָן פרצעס באַגייסטערטער רעדע-ברכה. ס'איז אַ באַזונדערס-וויכטיקע אויפגאַבע פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער קולטור-באַוועגונג בכלל און פאַר דער פרץ-פאָרשונג בפרט צונויפצוקלייבן דעם גאַנצן רייכן מאַטעריאַל וועגן פרצעס עפנט־לעכע אַרויסטרעטונגען. די פרעסע האָט, ליידער, זייער-זעלטן רעפערירט פרצעס פאָרלעזונגען, און אַזוי־אַרום איז אַ שטיק פרץ ווי פאַרלוירן פאַר אונז, און אויף שטענדיק. פרץ האָט געהאַלטן צענדליקער רעדעס אַ יאָר, און יעדע רעדע איז געווען ביי אים אַ נייע שאַפונג, אַ ניי קונסט-ווערק. אין אַ בריוול צו דוד בערגעלסאָן שרייבט פרץ[1]: „איך שרייב קיין פאָרלעזונגען נישט אויף".

מיר ברענגען ווייטער אייניקע פרטים וועגן רעדעס, וואָס פרץ האָט געהאַלטן אין די לעצטע עטלעכע יאָר פון זיין לעבן, און דאָרט ווו עס איז אונז געלונגען, ברענגען מיר אויך קיצורים פון די רעדעס, ווי זיי זענען איבערגעגעבן געוואָרן אין דער פרעסע. נישט אַלע ציי-טונגען, הן וואַרשעווער און הן פראָווינצער, זענען דאָ ביי אונז אונטערן האַנט, און דעריבער איז די רשימה ווייט-ווייט נישט קיין פולע[2].

---

1) זע אויבן זייט 217.

2) די אַלע, וואָס געדענקען וואָסער ס'איז פרצעס רעדע, אָדער האָבן זי פאַר-צייכנט, ווי אויך די, וואָס ווייסן וועגן נאָך פרעסע-באַריכטן וועגן פרצעס פאָרלעזונגען, ווערן געבעטן מיטיילן מיר וועגן דעם. — נ. מ.

VI

וועגן טעאַטער

דוד הערמאַן דערציילט, אַז די ערשטע פּאָרשטעלונג פון דער דראַמאַטישער סטודיע (אין וואַרשעווער „זומער-טעאַטער" אין זאַקסישן גאָרטן אין 1907) האָט „פּרץ געעפּנט מיט אַ באַגייסטערטער רעדע, געהרופן צו אונטערשטיצן דאָס יונגע טעאַטער". אין יולי 1907 בעת דעם באַנקעט לכבוד דעם אַרטיסט אברהם יצחק קאַמינסקי צו זיין יובילייַ האָט פּרץ געהאַלטן אַ רעדע, און די „ראָמאַנצייטונג" (1907, נום. 12) גיט איבער: „י. ל. פּרץ מיינט, אַז גאַנץ צופרידן קאָן מען נאָך מיטן יידישן טעאַטער נישט זיין; אַ טעאַטער איז אַ בית-המקדש, וווּ קיין פּעלערהאַפטע זאַך, אַ בעל-מום טאָר נישט אַרייַנקומען; אָבער זעענדיק דעם פּאָרשריט, וואָס דאָס טעאַטער האָט געמאַכט אין לעצטן יאָר, קאָן מען זיך טרייסטן און האָפן, אַז מיט דער צייט וועט זיך דאָס טעאַטער אַנטוויקלען ביז דער העכסטער מדרגה". פּרץ איז אַרויס-געטראָטן מיט אַ גאַנצער סעריע רעפּערטואַר אין לאָדז וועגן טעאַטער. אין „פּרייַנד"[1]) געפינען מיר אַ קורצן באַריכט אונטער אַזאַ קעפּל: „אַ גרויסע פּאַרוואַמלונג וועגן יידישן טעאַטער". דאָרט וועלט דערציילט: „וואַרשע האָט שוין לאַנגע יאָרן נישט געזען אַזאַ גרויסע פּאַרוואַמלונג, ווי די נעכטיקע אין גרויסן זאַל פון דער פילהאַרמאָניע, וואָס די יידישע ליטעראַרישע געזעלשאַפט האָט איינגעאָרדנט. דער גרויסער זאַל, אין וועלכן עס גייען אַריין ביז 2400 מענטשן, איז געווען איבער-פולט. זייגער 2 האָט ה' פּרץ געעפּנט די פּאַרוואַמלונג מיט אַ קורצער רעדע, און האָט גענעבן דאָס וואָרט דעם ערשטן לעקטאָר, ד"ר מוקדוני. דער צווייטער לעקטאָר איז געווען ה' ווייטער, דערנאָך ה' נאָמבערג. דער לעצטער רעדנט ה' פּרץ. י"ל פּרץ איז בכלל מסכים צו דעם, וואָס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן פון זיינע יונגערע קאָלעגן. דער

1) „פּרייַנד" 1910, נום. 8.

רעדנער פירט דורך אַ פּאַראַלעל צווישן דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור און דעם יידישן טעאַטער. מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק איז געווען אַ קליין הייפעלע ליטעראַטן, וואָס האָט אין הונגער און נויט געאַרבעט און געשאַפן, ביז זיי האָבן דערצויגן אַ יידיש פּובליקום, אַ פּובליקום, וואָס לעזט זיי מיט באַגייסטערונג. דאָס יידישע טעאַטער שטייט זייער נידעריק, דאָרט ווערט דאָס הייליקסטע געטראָטן מיט די פיס. צו וועמען קאָן מען האָבן טענות, — פרעגט דער רעדנער, — צו די ליטעראַטן אפשר? ניין; עס זענען פאַראַן פיל פעלקער, וואָס האָבן קיין אָריגינעלע דראַמעס נישט, זיי שפּילן אי-בערזעצונגען. אפשר זאָל מען האָבן טענות צום אַרטיסט, צו אונזער אומגליקלעכן אַרטיסט, וואָס אַרבעט טאָג און נאַכט? אויך ניין"! דער באַריכט-אָפּגעבער דערציילט: „דער רעדנער (פרץ) וויל דערקלערן ווייטער, פאַרוואָס זענען די אַרטיסטן נישט שולדיק אין דעם, וואָס דאָס טעאַטער אונזערס איז אַזוי געפאַלן, נאָר די צייט איז פאָריבער, דער זאַל פון דער פילהאַרמאָניע איז געווען געדונגען נאָר אויף צוויי שעה, און די פאַרזאַמלונג האָט דעריבער געמוזט איבערגעריסן ווערן. דער פאָרזיצער שליסט די פאַרזאַמלונג מיט דעם צוזאָג, אַז איבער-אַכטאָג שבת וועט זיין די פאָרזעצונג פון דער היינטיקער פאַרזאַמ-לונג. די רעפעראַטן בכלל האָבן געמאַכט אַן אומגעהויערן גרויסן איינדרוק"!

דאָ דאַרף מען דערמאָנען דעם אינצידענט, וואָס פרץ האָט געהאַט אין פּעטערבורג, וווהין ער איז געפאָרן צו שאַפן געלט פאַר דער טעאַטער-געזעלשאַפט. אויפן באנקעט, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן לכבוד אים, איז ער אויפגעבראַכט געוואָרן פון דער הפקר-באַציונג צו יידיש, — אויף דעם באַנקעט האָבן אייניקע גערעדט רוסיש. דער באַנקעט איז אויפגעריסן געוואָרן, און דאָס יידישע פּעטערבורג האָט נישט דערפילט די האָפנונגען, וואָס די טעאַטער-געזעלשאַפט האָט געלייגט דערויף.

VII

אַ פאָרלעזונג אין פעטערבורג

פרץ איז געווען געוואַלדיק עמפינדלעך און זייער קאַפריז. ער האָט געקאָנט אַרויסווייזן אָפטמאָל אויף די פאָרלעזונגען אַן אומגעהויערע געדולדיקייט און נאָכגיביקייט צו זיינע צוהערער (איבערהויפט, ווען ער האָט געהאַט פאַר זיך באַגייסטערטע, טרייע מאַסן-צוהערער). ער האָט אָבער געקאָנט זיין אויך עקשנותדיק און צו-להכעיסדיק, ווען די אוידיטאָריע איז אים נישט געפעלן. —

ש. אַנסקי דערציילט וועגן אַ פאָרלעזונג, וואָס י. ל. פרץ האָט געהאַט אין פעטערבורג פאַר אַן אוידיטאָריע, — על-פי-רוב אַסימילירטע יידן[1]. ש. אַנסקי האָט, משמעות, געהערט וויניק פרצעס עפנטלעכע רעדעס. ער כאַראַקטעריזירט פרצן דעם רעדנער לויט יענער פעטערבורגער אַרויסטרעטונג. אָט וואָס ער דערציילט:

„דער זאַל איז געווען פאַרשטיי ט זיך, געפאַקט, נאָר אַ גרויסער טייל פון דעם פובליקום איז באַשטאַנען פון אַזעלכע, וואָס זענען גקומען זען פרצן און נישט הערן אים. געווען נישט וויניק אַזעלכע, וואָס האָבן נישט פאַרשטאַנען אָדער קוים פאַרשטאַנען יידיש.

פרץ האָט מייסטערהאַפט געלייענט זיינע ווערק. נאָר פרץ איז דאָך בכלל געווען נישט פאַר אַ המון, ער איז געווען צו אינטים, צו איידל און אייגנאַרטיק, און זיין מייסטערהאַפט לעזן איז געווען צוגעפאַסט צו אַ קליינעם אינטימען קרייז. פאַר אַ גרויסן פובליקום איז זיין שטים געווען צו שוואַך, די אינטאָנאַציע — נישט גענוג שאַרף. דערצו האָט זיין פוילישער אַקצענט גצקלונגען פאַר דעם ליטווישן פובליקום פרעמד, גצמאַכט פיל ווערטער אומפאַרשטענדלעך.

די וואָס זענען געזעסן אין די ערשטע 3—4 רייען האָבן נאָך געהערט און פיל וויניק פאַרשטאַנען, וואָס פרץ האָט געלייענט. אָבער

1) „די יודישע וועלט" 1915, ז. 19—20.

צו דעם איבעריקן פובליקום האָבן דערגרייכט נאָר איינציקע ווערטער־ען אַ צוזאַמענבונד. די ערשטע 10 מינוט איז געווען שטיל. נאָכדעם האָט דאָס פובליקום אָנגעהויבן צו באַווגן זיך, מען האָט געזומען שמועסן שטילערהייט צווישן זיך, ביסלעכווייז האָט מען אָנגעהויבן אַרויסגיין פון זאַל, פריער אייניקווייז, געלאַסן, דערנאָך אַלץ רעשדי־קער, אַזוי, אַז בשעת פרץ האָט געענדיקט, איז דער פריער אָנגעפאַק־טער זאַל געווען האַלב פוסט, און פון צווייטן חדר האָט זיך געטראָגן אַ רעש פון געשפרעכן.

בעת דעם אַנטראַקט איז מיר געווען שווער צו באַגעגענען זיך מיט פרצן. איך האָב זיך געשעמט פאַר דער אויפפירונג פון דעם פוב־ליקום און מיר האָט דאָס האַרץ וויי געטאָן, וואָס דער יום־טוב איז פאַרשטערט.

פרץ האָט מיך פון דערווייטן דערזען, דורכגעשלאָגן זיך דורך דעם עולם און מיט אַ פריילעכן, „שטיפעריישן" גענלעכטער, מיט דעם טאָן פון אַ זיגער, אַרויסגערעדט:

— אדרבה, ווער נאָך ווען קאָנען אַזוי גיך און גוט צעטרייבן פון אַ זאַל אַזאַ עולם? אַ? דאָס איז דאָך אַ קונסט!

איך האָב געזען, אַז זיין געלעכטער איז נישט קיין געמאַכטער, אַז ער איז באמת געווען צופרידן, וואָס דאָ, אין פּעטערבורג, וועלכן ער האָט פייגט געהאַט, האָט מען אים באַגעגנט, ווי עס פּאַסט פאַר עם־הארצים.

דער אַנטראַקט האָט זיך געענדיקט. פרץ האָט געדאַרפט וויידער אַרויסטרעטן.

— וואָס זאָל איך לעזן? — האָט ער געזומען פרעגן בייַ די עטלעכע „אייגענע מענטשן", וועלכע האָבן אים אַרומגערינגלט.

איינער האָט אַן עצה געגעבן לעזן „דעם שטריימל", דער אַנ־דערער — „באָנציע שוויג", נאָך איינער — „אַ גלגול פון אַ נגון".

פרץ האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ: עס געפעלט אים נישט.

געטראַכט אַ ווייַלע, נאָכדעם אָפּגערופן מיך אָן אַ זייט.

— וווּ זיצט איר? וווייט פון מיר? זאָגט דער אָנפירערקע, זי זאָל אייך געבן אָן אָרט אין דער ערשטער ריי, איך זאָל אייך זען.

— צו וואָס?

— אַקוראַט אַנטקעגן מיר זיצט אַ פאַרזעענישׂ, וואָס גענעצט די גאַנצע צייט. זי נערוירט מיך.

און ער האָט צוגעגעבן מיט אַ דרייסטן, שטיפערישן שמייכל:
— איר ווייסט, וואָס איך וועל טאָן? איך וועל גאָרנישט נישט לעזן. איר וועט זיצן אַנטקעגן מיר, וועל איך אייך דערציילן אַ מעשה, איך וועל אימפראָווי זירן.

איך האָב דאָס אָנגענומען פאַר אַ שפּאַס. נאָר פרץ האָט געהאַלטן וואָרט. אַז ער האָט געדאַרפט אָנהויבן לעזן, האָט ער זיך אַביסל איבערגעבויגן צו מיר און האָט געמומען רויק דערציילן מיר אַ מעשה, גלייך ווי אין זאַל וואָלט מער קיינער נישט זיין ווי מיר ביידע. די מעשה איז געווען וועגן אַ שטראַל, וואָס האָט זיך מיט בענקעניש פאַרקוקט אויף דער ערד און נישט באַמערקט, ווי מיט דעם פאַרגיין פון דער זון האָט זיך דער הימל געשלאָסן. ער האָט נישט געקאָנט מער אומקערן זיך אויף זיין אָרט. האָט ער געפרוווט אַראָפּלאָזן זיך אויף דער ערד און וויידער נישט געקאָנט, ווייל ער האָט זיך נישט געקענט אָפּרייסן פון הימל... דערמיט האָט זיך אָנגעהויבן די מעשה מיט דעם שטראַל. אַ וווּנדער-שיינע אַלעגאָריע. אָבער הערן זי חוץ מיר, האָבן געקענט אפשר נאָך אַ צען מענטשן פון די 300—400, וועלכע האָבן זיך געפונען אין זאַל.

דאָס פובליקום האָט אין אָנהויב נישט פאַרשטאַנען, צי פרץ לעזט אָדער ער שמועסט מיט עמעצן, וואָס זיצט אַקעגן אים. נאָכדעם האָט זיך אין זאַל וווּיטער אָנגעהויבן אַ באַוועגונג, שטילע געשפּרעכן, און דאָס פובליקום איז זיך בישלעכווייז פאַנאַנדערגעגאַנגען"...

VIII

טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפערענץ

לכתחילה איז פּרץ געווען, משמעות, מיט דער יידישער שפּראַך־קאָנפערענץ, וואָס איז צונויפגערופן געוואָרן אין אויגוסט 1908 אין טשערנאָוויץ, נישט איבעריק באַגייסטערט. איר כאַראַקטער, פאַרנעם, אויסזיכטן זענען נישט קלאָר געווען פאַר אירע איניציאַטאָרן. ווי נאָר אָבער פּרץ איז געקומען קיין טשערנאָוויץ און איז אַריין אין דעם קאָך פון דער אַרבעט, האָט ער אַרויסבאַוויזן פיל אימפּעט און ליידנשאַפט. ער איז געוואָרן איינער פון די הויפּט־טוער אויף דער קאָנפערענץ, איר לעבעדיקער נערוו. ער איז געווען דער וויצע־פּרעזידענט, ער האָט געהאַלטן די צווייטע פייערלעכע ערעפענונגס־רעדע, ער האָט געלייענט אַ רעפעראַט וועגן דער אַלוועלטלעכער אָרגאַניזאַציע פון אַלע אָנהענגער פון דער יידישער שפּראַך, גענומען אַ לעבעדיקן אָנטייל אין די דיסקוסיעס, און בעת דער קאָנפערענץ און שפּעטער איז פּרץ אַרויסגעטראָטן אויף אַ ריי אָוונטן אין טשערנאָוויץ און אין פאַרשיידענע שטעט פון גאַליציע און בוקאָווינע. אַדאַנק פּרצן זענען די אָוונטן אין די אַלע שטעט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גרויסער מאַניפעסטאַציע פאַר יידיש און יידישער ליטעראַטור.

די קאָנפערענץ איז געעפנט געוואָרן מיט דער רעדע פון ד״ר נ. בירנבוים. ווי דער „היינט״ טיילט מיט דאַן פון טשערנאָוויץ, האָט זיין רעדע נישט געמאַכט דעם געהעריקן איינדרוק, „ווייל ער רעדט זייער שוואַך יידיש. דערפאַר האָט אָבער געמאַכט זייער אַ שטאַרקן איינדרוק די רעדע פון צווייטן רעדנער — י. ל. פּרץ... זיין רעדע רופט אַרויס באַגייסטערונג ביים עולם.״[1] „פּרצעס דערשיינען אויף דער טריבונע — דערציילט א. ק.[2] — האָט אַרויסגערופן אַ מוראדיקן אפּלויז

1) „היינט״ 1908, 2 סעפּטעמבער.

2) „ד״ר בירנבוימס וואָכנבלאַט״ טשערנאָוויץ 1908.

און אַן אומבאַשרייבלעכע שמחה". די רעדע איז איבערגעריסן געוואָרן עטלעכע מאָל דורך באַגייסטערטע אַפּלאָדיסמענטן.

אין זיינע זכרונות וועגן דער טשערנאָוויצער שפּראַך-קאָנפערענץ דערציילט מתתיהו מיעזעס[1]: „די ערעפענונגס-רעדע פון פּרצן האָבן מיר דעמאָלט אויף דער שפּראַך-קאָנפערענץ מיט שפּאַנונג און גייסטיקן הונגער דערוואַרט. ער האָט אונז נישט אַנטוישט. שטאַרקע, קרעפטיקע ווערטער האָבן מיר אויס זיין מויל פאַרנומען... אייניצלנע סצענעס פון דערדאָזיקער רעדע זענען פאַרבליבן אין מיין זכרון. איך דערמאָן מיך, וואָס פאַר אַן עלעקטרישער שטראָם איז דורכגעלאָפן דורך מיינע איבערים, און וואָס פאַר אַ בליק איך האָב פלוצים געטון אין דער נשמה פון פּרץ דעם מענטש, ווי ער האָט אין זיין ערעפענונגס-רעדע זיך אויסגעדרוקט: „דער שטאַט איז דער גרעסטער פאַרברעכער"... איך האָב אין די פּאָר ווערטער געהאַט פאַר מיר דעם שפּיגל פון דער וועלט-אָנשויונג פּרצעס".

מיר ברענגען דאָ ווייטער די רעדע, ווי זי איז איבערגעגעבן אין „ד"ר בירנבוימס וואָכנבלאַט" (נומ. 2):

„געערטע קאָנפערענץ!

דריי אינערלעכע באַפרייונגס-מאָמענטן האָבן אונזער באַוועגונג געשאַפן.

איך וויל קיין פּראָפעט נישט זיין און נישט זאָגן שוין פּאָרויס, אַז מיר לעבן דאָ איבער אַ נייעם היסטאָרישן מאָמענט, אַז מיר עפּענען אַ נייעם קוואַל פון פּריש, לעבעדיק וואַסער אין גאַטס ווייגאָרטן, אַז פון היינט אָן וועט דאָס אָרט פייכט ווערן און בליען. „עטוואָס" דאָך זענען מיר געוואָרן, און דאָס עטוואָס איז אַרויסגערופן געוואָרן פון די אָנגערופענע דריי באַפרייונגס-מאָמענטן.

עס הויבט זיך אָן צו באַפרייען דער יידישער „המון", דער אָרעמער יידישער עם-הארץ. ער פאַרלירט זיין צוטרויען אי צום גרויסן למדן, אי צום גרויסן גביר. דעם גרויסן גבירס „צדקה" מאַכט אים נישט זאַט, דעם גרויסן למדנס תורה גיט אים קיין גליק. דער המון הויבט אָן אַליין צו בענקען, צו פילן, וויל לעבן זיין אייגן אָרעם לעבן פאַר זיך. און עס וואַקסט אויף דער חסידיזם. די תורה פאַר אַלע. און דאָס איז דער ערשטער מאָמענט.

1) „פּרץ-זכרונות פון יענר יידישער שפּראַך-קאָנפערענץ", „ליט. בלעטער" 1925 נומ. 49—50.

יידיש הויבט זיך אָן מיט אייזיק-מאיר דיק. דאָס חסידישע מעשהלע דאָס איז דער „בראשית", שבתי בעל-שם אין אַנדערע וועלטן-געשיכטן זענען פאָלקס-דיכטונגען, דער ערשטער פאָלקס-דיכטער איז ר' נחמן פון ברעסלאוו מיט זיינע זיבן בעטלער.

עס האָט אויך ערוואַכט און פאַרלאַנגט עפּעס פאַר זיך די יידישע פרוי, דאָס יידישע ווייבל, דאָס יידישע מיידל. און עס באַווייזן זיך „ווייבערשע ביכלעך". פון עברי-טייטש ווערט אַ „מאַמע-לשון"...

און צווישן שפּראַכן האָט נאָך דאָס יידישע פאָלק, אַ שפּראַך פאַר לומדים אין בית-המדרש: תורה-לשון, גמרא-לשון; און דאָס צווייטע פאַרן „המון" און פאַר דער יידישער טאָכטער...

נאָר פון דעם וואָלט נאָך קיין „יידיש", קיין יידישע שפּראַך נישט געווען. דאַן באַווייזט זיך דער יידישער אַרבעטער, דער יידישער פראָלעטאַריאַט און שאַפט זיך זיין אינסטרומענט פאַרן קאַמף פאַר זיין לעבן, זיין אַרבעטער-קולטור אויף יידיש. דער אַרבעטער באַגנוגנט זיך נישט מיט תחנות און תפילות פון דער ווייבערישער שול, און נישט מיט ווונדער-געשיכטן פון הינטערן אויוון און קלויז, ער ווייל און מוז זיך אויסלעבן אויף יידיש. און עס באַווייזט זיך דאָס יידישע בוך אין דער יידישער שפּראַך...

דאָס אַלץ וואָלט אונז דאָך נישט צוזאַמענגערופן; אויב מיר זענען זיך צוזאַמענגעקומען פון אַלערליי לענדער און שטאַטן צו פּראָקלאַמירן אונזער יידיש אַ ל ס גלייכבאַרעכטיקטע שפּראַך צווישן אַלע שפּראַכן, האָבן מיר עס צו פאַרדאַנקען אַ פערטן סאָציאַל-פּאָליטישן וועלט-מאָמענט.

דער שטאַט, וועלכן מען פלעגט אָפּפערן קליינע און שוואַכע פעלקער, ווי פאַרצייטן קינדער דעם מולך, דער שטאַט, וואָס האָט צוליב די אינטערעסן פון די הערשנדע קלאַסן און פעלקער געמוזט אַלץ ניוועלירן, אויסגלייכן: איין אַרמיי, איין שפּראַך, איין שול, איין פאָליציי און איין פאָליציילעך רעכט,—דער שטאַט פאַרלירט זיין גלאַנץ.

דער רויך, וואָס פלעגט זיך אַזוי געדיכט און פעט וויקלען אַרום זיין מזבח, ווערט וואָס דינער און צעשטרייטער. דאָס „פאָלק", נישט דער שטאַט איז דאָס מאָדערנע וואָרט! די נאַציאָן, נישט דאָס פּאָטערלאַנד! און אייגנאַרטיקע קולטור, נישט גרענעצן מיט יעגער באַוואַכן דאָס אייגנאַרטיקע פעלקער-לעבן...

און שוואַכע, אונטערדריקטע פעלקער ערוואַכן, און קעמפן פאַר

זייער שפּראַך, פּאַר זייער אייגנאַרט קענן דעם שטאַט, און מ'ר, די שוואַכסטע, האָבן זיך אויך אין די רייען געשטעלט!

דער שטאַט זאָל מער נישט פּעלשן די פּעלקער-קולטור, נישט מער פּאַרניכטן אייגנאַרט און אינדיווידואַליטעט. אָט דאָס ווערט גע-רופן און געבלאָזן אין דער מחנה, און מיר שטייען שוין אין אירע רייען אונטער אונזער אייגענער פּאָן, אין נאָמען פון אונזערע אייגענע קולטור-אינטערעסן.

מיר ווילן קיינעם נישט דינען, פּעלקער-לאָקייען קאָנען קיין קולטור-גיטער נישט באַשאַפן, מיר טוען עס!

און דער בעסטער פּלאַץ פּאַר אונזער פּאַרזאַמלונג איז געווען בוקאָווינע, נעמלעך איר הויפּט-שטאָט, טשערנאָוויץ. דאָ, ווו עס לעבן צוזאַמען פּאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן און פּאַרשיידענע שפּראַכן — איז לייכטער אונזער וואָרט צו פּירן. מיר שפּאַצירן פּאַרנאַכט אין גאַס און פון פּאַרשיידענע פענצטער פליסן אַרויס פּאַרשיידענע שפּראַך-טענער, אַלערלייַ פּעלקער-מוזיק, מיר ווילן אונזער פענצטער האָבן! אונזער זעלבשטענדיקן מאָטיוו אין דער פּעלקער-סימפאָניע.

מיר ווילן זיך שוין נישט צעברעקלען און אָפּפּערן יעדן מולך-שטאַט זיין בראָקן; איין פּאָלק יידן. זיין שפּראַך איז — יידיש.

און אין דער שפּראַך ווילן מיר אונזער אוצר זאַמלען, אונזער קולטור באַשאַפן, אונזער נשמה וויטער ווקן, און קולטורעל זיך פּאַרייניקן צווישן אַלע לענדער און אין אַלע צייטן.

און נישט נאָר צוזאַמענרעדן זיך און זיך פּאַר אַנדערע פּראָקלאַ-מירן זענען מיר געקומען, מיר ווילן צוזאַמען אַ ר ב ע ט ן. און איר וועט האָבן אַלערלייַ פּאָרשלאָגן צו פּרוכטבאַרער אַרבעט, אָבער צוויי פון זיי מוז איך אַלס די וויכטיקסטע דערמאָנען פּאָרויס: זאָל יידיש ווערן אַן אַלגעמיין יידישע שפּראַך, אַזוי מוזן אין איר איבערגעטראָגן ווערן אונזערע אַלטע קולטור-גיטער פון דער גרויסער פּאַרגאַנגענהייט; זאָל אונזער יידיש ווערן צווישן אַלע וועלט-שפּראַכן אַ גלייכבאַרעכ-טיקטע שפּראַך, מוז זי צוגענגלעך ווערן דער וועלט.

מיר ווילן אייך דעריבער פּאָרשלאָגן: די איבערזעצונג פון אַלע ווירקלעכע קולטור-גיטער פון אונזער גאָלדן-פּרייער פּאַרגאַנגענהייט, איבערהויפּט פון דער ביבל. און די טראַנסקריפּציאָן פון אונזערע בעסטע קולטור-גיטער אויף לאַטיינישע לעטערן. מיר ווילן מער קיין אומסימפּאַטיש לינקישע פּאַרוועניע, קיין אויפגעקומענע עשירים נישט

זײַן! קולטור איז אויך טראַדיציאָן! און מיר ווילן דאָס וואָרט צווישן די פעלקער פירן נישט דורך מעכאַנישע איבערזעצונגען, וואָס טויטן דאָס לעבעדיקע וואָרט.

מיר זענען געקומען וויניק רעדן און מער אַרבעטן. איבערדעם בעטן מיר אַלע מער צו אַרבעטן (בייפאַל). מיר דאַנקען דעם דר. בירנ־באום דערפאַר, וואָס ער האָט אונז צונויפגערופן, מיר דאַנקען דעם אַקאַדעמישן פאַריין „ייִדישע קולטור", וואָס ער האָט זיך געווידמעט דעם אידעאַל און האָט מיט אַלע זיינע כוחות צוגעהאָלפן אונזער קאָנ־פערענץ פאָרצובאַרייטן. און מיר מוזן אויך היינט געדענקען אָן יענעם גרויסן מאַן, וואָס איז צום ערשטן מאָל אַרויסגעטרעטן אין דער מא־דערנער, אייגנטלעכער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס האָט אונז געשענקט די ערשטע קלאַסישע ווערק אין ייִדישער שפראַך, און וואָס איז ליידער דאָ נישטאָ: אָן מענדעלע מוכר־ספרים! (שטאַרקער מינוט־לאַנגער בייפאַל) איך דערלויב מיר צו שטעלן דעם אָנטראָג, אַז מען זאָל אים אינם נאָמען פון דער גאַנצער קאָנפערענץ אָפשיקן אַ בא־גריסונגס־טעלאָגראַם (נאָך שטאַרקערער בייפאַל)".

ווי געזאָגט, זענען בעת דער קאָנפערענץ און נאָך איר איינגע־אָרדנט געוואָרן אין טשערנאָוויץ און אין אַ ריי שטעט אָרטן, אין וועלכע ס'זענען אַרויסגעטראָטן אייניקע דעלעגאַטן פון דער קאָנפערענץ. אויף אָט די אַלע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען האָט דעם גרעסטן דער־פאָלג געהאַט פרץ. ער האָט געלייענט זיינע זאַכן און אויך געריידט וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור און קולטור. אין דעם גרויסן ליטע־ראַרישן אָרטן, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן אין טשערנאָוויצער שטאָטישן טעאַטער אין דעם טאָג, וואָס די קאָנפערענץ האָט זיך גע־עפנט, האָט פרץ געלייענט אַן אַקט פון דער „גאָלדענע קייט" און „פיר דורות — פיר צוואות". אויסער דעם אָרטן אָרט איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַן אָרט דורך די ייִדישע אַרבעטער־אַרגאַניזאַציעס ספעציעל פאַר אַרבעטער. פאַר די אַרבעטער האָט פרץ געלייענט „באָנציע שוויג", „דאָס שטריימל", — און דער אַרבעטער־עולם האָט אויפגענומען פרצן מיט גרויס ענטוזיאזם, און יעדע זאַך רוישיק אַפּלאָדירט, ביז אַנטציקונג"[1]).

באַגייסטערט אויפנאַמעס האָט פרץ געהאַט אין די אַלע איבע־

1) אברהם ריזען — „עפּיזאָדן פון מיין לעבן", „פרייהייט", 15 מערץ 1928. — זע מיין אַרטיקל: „פרץ און די טשערנאָוויצער ייִדישע שפּראַך־קאָנפערענץ".

ריקע שטעט פון גאַליציע און בוקאָווינע, וווּ ער איז אַרויסגעטראָטן לטובת דער צענטראַל-ביורא פון דער קאָנפערענץ פאַר דער יידישער שפּראַך. אין אַ בריוו צו יעקב דינעזאָן שרייבט פּרץ; „נאָך דער קאָנפערענץ פֿאָרט מען אַרום אין דער מדינה מיט די יונגען לעזן. ווייסט דו דאָך, אַז זיי לעזן, איך אָבער מוז אויך רעדן". פֿאָרלעזונגען זענען פֿאָרגעקומען אין דראָהביטש, בּאָריסלאָוו, טאַרנאָפֿאָל, סטאַניסלאָוו, סכאָדניצע, סוטשאָווע, קימפּאָלונג, גורא הומארעס א. אַ. „ד"ר בירנבוימס וואָכנבלאַט" ברענגט קורצע באַריכטן וועגן אייניקע אָוונטן. „אין קאָלאָמיי, לייענען מיר דאָרט, איז פרץ אויך אייגעלאַדן געוואָרן דורך די פּ. פּ. ס. (פּאַרטיי פון פּוילישע סאָציאַליסטן). ער האָט געלייענט בייַ זיי איינע פון זיינע סאָציאַלע סקיצן. ה' ד"ר שאָר האָט געהאַלטן אַ דייטשע רעדע, אויף וועלכער פרץ האָט אים געגעבן אַ גוטע תשובה". דעם 16-טן סעפּטעמבער איז פֿאָרגעקומען אין בוטשאטש אינם טעאַטער-זאַל „דער גרויסער דיכטער-אָוונט". „אַלס ערשטער איז אויפגעטראָטן, מיט גרויס התלהבות און בייפאַל באַגריסט, י. ל. פּרץ". פרץ האָט געהאַלטן אַ פֿאָרטראָג איבער דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור. דעם אָוונט אין דראָהביטש האָט פרץ געעפנט „מיט אַ פּאָר-טראָג איבער דעם צוועק פון אָוונט". „זיין פֿאָרמפֿאָלנדעטע, שיינע און זייער בייפעליק-אויפגענומענע רעדע האָט ער געענדיקט מיט די ווערטער: מיר האָבן צוואַר אונזער אַלטע העברעישע קולטור-שפּראַך, וועלכע האָט פּאַר זיך אפשר אַ צוקונפט; זי קען אָבער אוממעגלעך פון היינט אויף מאָרגן וועלן אַ פּאָלקס-שפּראַך, און דאָס פּאָלק באַדאַרף שוין היינט אַן אייגענע שפּראַך, כּדי נישט מיטגעריסן צו ווערן מיט דעם שטראָם פון דער אַסימילאַציע. מיר מוזן זאָרגן פּאַר דעם היינט, אויב מיר ווילן דערלעבן דעם מאָרגן".

וועגן אייגער אַ פֿאָרלעזונג אין דער אַסימילירטער שטאָט באָריס-לאָוו דערציילט אברהם רייזען אין זיינע ערינערונגען. לכתחילה האָבן די דאָרטיקע רייכע און אַסימילירטע יידן אויפגענומען די געסט גאַנץ קאַלט. „נאָ צאָ נאַם טען זשאַרגאָן", — האָבן אייניקע געטענהט, אייער דער די פֿאָרלעזונג האָט זיך אָנגעהויבן. „האָט עס דערפֿאַרן פרץ... — און וועג דידאָזיקע רייכע דאַמען און הערן זענען שוין געווען אויסגעזעצט אין די ערשטע רייען, און עס האָט אַראָפּגעפּינקלט פון זיי זייער צירונג... האָט פרץ אָנגעהויבן זיין רעדע".

„ער האָט אויסגעזען דאַן ווי אַ נביא... פון זיין מויל האָט ער

געוואָרפן פונקען. ער האָט געזידלט, אָדער, איידעלער, געטאדלט, די אינטעליגענטע נאַרישע אַריסטאָקראַטיע פאַר איר באַציונג צו יידיש, זי פאַרגליכן צו פאַרוועלקטע בלעטער אויף אַ בוים, אין דער צייט, ווען דער שטאַם איז פריש און זאַפטיק, און די וואָרצלען זענען טיף... ער האָט, אין בוכשטעבלעכן זין, געשוימט מיט אַפאָריזמען, געדאַנקען און שטראָף-רייד ווי אַן עמוס, ווי אַ מיכה... איך האָב געמיינט, אַז דאָס רייכע פובליקום וועט בייז ווערן, זיך באַליידיקן, אָבער ווו? ווען? איבערראַשט פון דערדאָזיקער פרצעס גלענצנדער רעדע אין פאָרם און אינהאַלט, אין פאַטאָס און שוווּנג, זענען זיי, נאָכדעם ווי ער איז אַ בייזער, ווי אַ נביא, אַראָפּ פון דער בימה – געוואָרן מילד ווי שאָף"...

IX

וועגן דער יידישער ליטעראַטור

די רעדע, וואָס מיר גיבן דאָ וויטער, איז געהאַלטן געוואָרן דורך פּרצן אין חודש יולי 1910 אין דובעלנער קורהויז. זי איז געדרוקט געוואָרן אין דעם טאָגבלאַט „די יידישע שטימע" (נומ. 1), וואָס איז דערשינען אין ריגע, אונטער דער רעדאַקציע פון בעל-מחשבות.

וועגן דעם מאַניר פון פּרצעס רעדן שרייבט, אגב, אין דער זעלבער „יידישער שטימע" ל.: „...פּרץ האָט געדאַרפט לעזן א רעפעראַט וועגן די נייע שטרעמונגען אין דער יידישער ליטעראַטור. פּרץ מוז אָבער [לויט זיין טעמפּעראַמענט זיך אַלץ אָפּנייגן פון דער טעמע... אין קאָפּ איז אַ גאַנצער זודיקער קעסל פון מחשבות – איין געדאַנק יאָגט אַריבער דעם צוויטן, איין געדאַנק ווערט אויסגעשלאָסן פון צווייטן. זיין שטייגער איז, אַז פּאַרן רעפערירן צייכנט ער אָן א פּלאַן. וואָס ווייטער ווערט דער פּלאַן אָבער פּאַרגעסן. אין די אויגן, ווען קוקן אַראָפּ פון דער בינע, זעט מען, ווי עס ווערן אַלץ נייע פּייער-לעך אָנגעצינדן, עס שפּריצן פון זיי בליצן און רופן אַרויס ביים פּובליקום א פּלאַם פון באַגייסטערונג"...

פון דובעלן האָט, אגב, פּרץ געשיקט א בריוול (30 יולי 1911) צו יעקב דינעזאָן, געשריבן אויף דער צווייטער זייט פון פּרצעס א פּאָטאָגראַפיש בילד. אין בריוול שטייט געשריבן: „אַזוי זע איך דאָ אויס פּאַר דער לעקציע. וואָס דערנאָך ווען זיין, ווייסט שרה בת טובים".

פּרצעס רעדע:

„עס וואָלט פּילייכט קאָמיש געווען צו האַלטן א רעדע וויגן א ליטעראַטור, וואָס איז אַזוי יונג און אַזוי אָרעם, ווי די יידישע. פּאַר א רובל הונדערט, אויב נישט וווייניקער, קויפט איר איין אַלע אירע ווערק און שטעלט זיי אַריין אין איין, נישט זייער-גרויסן שראַנק. וועגן א ליטעראַטור, וואָס אירע שעפּער האָבן נאָר איין מצבה אויפן

בית-עלמין (אייזיק מאיר דיק), און דער עלטסטער נאָך אים (מענדעלע) האָט ערשט נישט לאַנג גענומען אַן אָנטייל אין אַ ליטעראַרישן אָוונט אין אָדעס צוזאַמען מיט זיינע יונגסטע אוראייניקלעך. – מען דאַרף זיך אָבער נאָר אייניקוקן אום איינצוזען, אַז יונג איז נאָר די שפּראַך; די קולטור אָבער, וואָס האָט זי אַרויסגעטראָגן, איז אַלט און רייך. דאָס פּאַלק, דער שעפּער פון דער קולטור, – דאָס עלטסטע פּאַלק! זענען מיר אַ פּאַלק?

פיל איז געריעדט און געשריבן געוואָרן פּאַר און קעגן אונזער נאַציאָנאַליטעט. אין דער ווירקלעכקייט אָבער זענען מיר מער ווי אַ פּאַלק. מיר זענען ראַסע, פּאַמיליע; ריין בלוט זענען מיר! קליינע צומישונגען פון פרעמד בלוט ווערן לייכט אַסימילירט. ערב-רב, פרעמדע ווייבער, בפרט זעלטענע „יפת-תוארס" – האָבן קיין שפּורן אין יידישן בלוט נישט געלאָזן. די שפּראַך, דאָס לאַנד און אַנדערע אַטריבוטן פון איראָפּעישע נאַציאָנאַליטעטן זענען בייַ אונז נישט מאָכגעבנד. מיר בייטן לענדער און שפּראַכן, פּלייסן זיך אַריין אין פרעמדע עקאָנאָמישע סטרוקטורן און בלייבן אימער די זעלבע, אימער יידיש!

פעלקער פון נעמישט בלוט, נישט פאַרייניקטע מיט לאַנד, שפּראַך און עקאָנאָמישע סטרוקטורן – זענען אוממעגלעך; פאַרשיידן בלוט און פאַרשיידענע קולטורן, פאַרשיידענע וועלט-אָנשויונגען, זיי קאָנען נאָר האַלטן און צייטווייליק, מעכאַניש צוזאַמענשמעלצן די אויסערלעכע אַטריבוטן, נעמט זיי צו, צעפּאַלט דאָס פּאַלק.

ריין בלוט איז רעליגיאָנס-אינהייט, וועלט-אָנשויונג. די יידישע ליטעראַטור איז דעריבער נאָר איין רינג אין דער קייט און דאַרף באַטראַכט ווערן נאָר אַלס מאָמענט פון דער אייביק-יידישער קולטור.

אָבער יידיש געמומען האָט דאָס וואָרט „ליטעראַטור" אַ גאַנץ אַנדערע באַדייטונג. דאָס איז שוין נישט דער ראַמאַן – די נאָווועלע, די סקיצע – דער טראָגאַט פון לעבן, דאָס פעפער פון לעבן – די פאַרווייַלונג. פּאַר אונז איז קונסט נישט שפּיל; קיין מיטל אָפּצוטויטן די צייט, אָדער די מעגלעכקייט זיך אויסצולעבן (מערסטנטייל: זיך אויסצוזינדיקן) אויסער די גרענעצן פון לעבן, אָדער אָן דער זייט פון לעבן. אויף יידיש איז קונסט, ליטעראַטור אַזוינס, וואָס שטייט איבערן לעבן און ציט עס צו זיך, וואָס שאַצט דאָס לעבן פון העכערן, אידעאַלן שטאַנדפונקט און לויבט און שטראָפט עס.

בייַ אונז איז דאָס „וואָרט" הייליק. די וועלט איז באַשאַפן

געוואָרן מיטן וואָרט. „ויהי אור" — און עס איז געוואָרן ליכט! בעשרה מאמרות נברא העולם, און דין-וחשבון וועלן אַפגעבן די, וועלכע צעשטערן די וועלט, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן מיטן וואָרט... אַ סך הייליקייטן זענען געווען... „ואין לנו שיור רק התורה הזאת" — קלאָגט זיך דער ייד אין גלות. אָבער, באַקליידט אינם וואָרט, וואַנדערט מיט אים די „שכינה" — דער הייליקער גייסט איבעראַל און לאָזט אים נישט אונטערגיין. נישט די פיזישע קראַפט — נאַציאָנאַל הייליק איז דאָס וואָרט, און זיין פירער — דער נביא. שמשון הגבור איז קוים אַ טראַגיש-קאָמישע פיגור, בר כוכבא איז ווייניקער ווערט פאַרן נס פון אַ פלעשל בוימל. און אין דער צייט פון דער אויבערמאַכט פון גריכן און רוימער, און דעם ווילקיר פון זייער שאָטן, דעם יידישן קעניג — רעגירט דער פירער פון וואָרט — דער פרוש, דאָס סנהדרין און דערנאָך זייערע יורשים, די אויסטייטשער פון וואָרט. און משיח, וואָס דאַרף אויסלייזן די וועלט, איז דער שוואַכסטער, דער שטילסטער, וואָס טוט אַלץ מיטן וואָרט. נישט פאַר אונז איז „קונסט צוליב קונסט", נישט קיין שפיל איז דאָס וואָרט. עס איז און מוז זיין אונזער וועלט-אָנשויונג, אונזער רעליגיאָן, אונזער געוויסן...

און דעריבער, ווייל די יידישע ליטעראַטור זיין יידיש, — מוז זי עס זיין נישט נאָר אין דער שפראַך, אין דער אויסערלעכער פאָרם פון וואָרט, זי מוז וועלן יידיש אין תוך, אין דער נשמה. אין פראָבלעם! זי מוז אויפהערן נאָכצומאַכן איראָפּע, אויפלעבן און קלינגען מוז דאָס יידישע וואָרט, רענעסאַנס פון דער ביבל אַרויס, רענעסאַנס פון פראָפעטנטום אַרויס! זאָלן מיר בלייבן איראָפּעישע נאָכמאַכער, באַשאַפער פון פאַרוויילונגס-ביכער, דאַמען-פאַרווייליער, — דינען מיר דער זעלבער אַסימילאַציע, קעגן וועלכער מיר שטרייטן, ווייל יידיש-קייט איז נישט אָפּהענגיק פון לאַנד און שפראַך, יידישקייט איז רעליגיע, וועלט-אָנשויונג, — ריין בלוט!

אַזוי האָט באַדאַרפט זיין, עס איז אָבער אַזוי נישט געשען.

אויפן אָרט פון זיך אַליין צו אַנטוויקלען, די אייגענע נשמה אויסצושטראַלן, האָט מען זיך געזומען צום נאָכמאַכן. נישט אומזיסט, אויב אַ יידישער שריפטשטעלער ווערט באַקאַנט, זאָגט מען: עס האָט זיך באַוויזן אַ יידישער טשעכאָוו. עס גייט אַ יידישער מאָפּאַסאַן... עס קומען אויך יידיש שעקספירס, זיי דערגייען נאָר נישט. ענג און נישט לופטיק איז אונזער שטוב געווען, אַ פענסטער אין איראָפּע אַריין

אויפרייסן האָט מען געמוזט, נייע קולטור־ווערטן ווערן באַשאַפן, עוואָ־לוציאָנערע פאַרשריטט־מאָמענטן זענען מעגלעך נאָר ביים צוזאַמענטרעפן זיך פון פאַרשיידענע קולטורן, פון פאַרשיידענע אָבער גלייכבאַרעכטיקטע. דעמאָלט קומט צו אַ קעגנזייטיקן איינפלוס. צו אַ קעגנזייטיקער באַ־פרוכטונג און ביידע פראָנרעסירן... ביי אונז איז עס אָבער, לייַדער, עטוואָס אַנדערש געשען. און דאָס האָבן מיר די „גרים", די צו אונז צוריקגעקומענע, צו פאַרדאַנקען. אַ שמחה איז געווען, אַ פריידן: אונזער יוגנט קומט צו אונז צוריק, פאַרפרעמדטע, רייכע, פרעמד־דערציִונגענע קרעפטן קומען צוריק צו דער אָרעמער „כנסת ישראל" און ווילן איר דינען. דער דינסט איז אָבער גאָר אינגאַנצן אָן שאָדן נישט געווען. פאַרן צוריקקומען איז געווען „מענדעלע". און געהאַט האָט עס פאַר זיך אַ גרויע, טויב־שטומע גאַס, מיט אָדער אָן קאַרטאָפל... אָן איין גרויסן געדאַנק, אָן איין גרויסן חלום, אָן איין פערזענלעכקייט, און אַזוי האָט עס געמאָלט, עס האָט קיין מענטשן נישט געווען, נאָר שטעט־לעך, מאַרקן, הקדשים, בתי־מדרשים און דג"ל.

דערנאָך האָט אויפגעלעבט די יידישע גאַס, פאָנען אויפגעהויבן, בלוט האָט געפלאָסן, תפיסות זענען פיל געווען און גרויסע חלומות זענען געווען...

האָבן זיי זיך אָפגעשפיגלט אין דער ליטעראַטור? האָט דער יידישער קינסטלער זיי דערפילט און זיך אַלס קינסטלערישע פראָבלע־מען געשטעלט?

ניין... אויסער בראָשורן און טענדענץ־ביכלעך — קיין איין קינסטלעריש ווערק... ביי זיין בעסטן ווילן, פולסטן האַרץ מיט יידישע בענקשאַפט און ברענענדיקסטן מיטלייד צום יירישן פאָלק האָט ד"ר הערצל, דער פון דער פרעמד צוריקגעקומענער, נישט געקאָנט טאָן פאַרן יידן און אין יידישקייט, פאַר דער נאַציאָן, נאָר פאַר די... וואָס ווילן אָבער קענען זיך נישט אַסימילירן! און די לינקע זייט? זי קומט און פרעדיקט אידעען פון אַ קינפטיקן סאָציאַלשטאַט, אַלס עטוואָס־פרעמדס, נישט יידישס... יידיש — מאַכט זיי נישט קאַלט, נישט וואַ־רעם, די יידישע נאַציאָן איז געשטאַנען אויסער דער גרענעץ פון די ווירקלעכע אינטערעסן! פון דעם אַזוי פאַרפרעמדטן מאַטעריאַל האָט די יידישע נשמה נישט געקענט וועבן, און דער יידישער קינסט־לער איז אַזוי אין דער, ווי אין יענער באַוועגונג, מיט האַרץ נישט אַריין.

יידישקייט איז נישט לאַנד און נישט שפראַך. אָן יידישקייט און נישט צוליב יידישקייט — איז עס געצן-דינעריי. עבודה-זרהס.

די אייניקונג פון יידן איז הגם נישט אין דער שפראַך, אַבער אויב יידיש איז דאָס אייניציקע וואָרט, אויף וועלכן מיר קאָנען וועקן דאָס פאָלק, דאַן מוזן מיר רעדן יידיש, דענסטמאָל וועט זיך דער ענגלישער ייד שוין במילא לערנען זשאַרגאָן.

די שפראַך איז נאָר אַ הילפסמיטל. האָב איך נאָך נישט וואָס צו זאָגן, טאָר איך נישט זאָגן דעם אַנדערן — לערן יידיש. עס מוז אָנהייבן צו וואַקסן דער יידישער דיכטער, דער יידישער געדאַנק, די פאָרם וועט שוין במילא קומען. און דאָס וואַקסט!.. מיר האָבן נאָך נישט קיין אייכן, קיין דעמבעס, אָבער וען זיי וועלן שוין זיין, וועט קיין שפראַך-פראָגע נישט עקסיסטירן.

איר ווייטט, אַז אין טשערנאָוויץ איז פאָרגעקומען אַ קאָנגרעס פון יידישע שרייבער. מ׳האָט דאָרט געשטעלט די פראַגע: וואָס איז זשאַרגאָן — אַ נאַציאָנאַל אָדער אַ פאָלקס-שפראַך? מען האָט געענטפערט: אַ נאַציאָנאַל-שפראַך. נאָכגעבנדיק דער מערהייט האָב איך אוך-טערגעשריבן די רעזאָלוציע. אָבער דערמיט האָבן מיר אַרויסגעזאָגט נישט דאָס, וואָס עס עקסיסטירט אין אמתן, נאָר דאָס, וואָס מיר ווילן, עס זאָל זיין. אָבער דערמיט טאָרן מיר נישט מיינען, אַז העברעאיש זאָל פאַרגעסן ווערן! וואָלט דאָס געשען, וואָלטן די ווייבער נאָר צאינה וראינה געקענט, אָבער מענער דאָס אויך נישט. מען וואָלט דעמאָלט אָפגעהאַקט געוואָרן פון דער פאַרגאַנגנהייט און מיר וואָלטן אָפגעהאָנגען פון צען-צוועלף דיכטער.

ווילן מיר אָבער, אַז די הערשנדע שפראַך זאָל זיין יידיש! האָבן מיר עס? — ניין...

נאָך מענדעלען איז אַרויס שלום-עליכם. מען זאָגט, אַז ער איז אונזער מאַרק טוויין. מאַרק טווין דאַרף זיך געווייס דערמיט נישט באַלייידיקן. טווין האָט פאַר זיך גאַנצע וועלט, אָבער שלום-עליכם האָט נאָר פאַר זיך דעם יידישן קאָמיסיאָנער, דעם גרעסטן זוכם אין דעם קלענסטן שטעטל. שלום-עליכם איז שטאַרק, אָבער די סקיצן זענען אָרעם, ווייל אָרעם איז דאָס יידישע לעבן.

ביי דינעזאָנען אין אַ ראָמאַן דערציילט דער העלד זיין גע-ליבטער וועגן פיזיק, — וויאַזוי אַנטשטייט אַ דונער אין אַ וואָלקן... וי קומט דאָס? אַזאַ אָרעם געשפרעך צווישן צוויי ליבנדע נפשות?

ס׳איז אײנפאַך: דאָס יידישע לעבן האָט בעסערס נישט געגעבן. גנבע־נען זיך אַריין אַנדערע טעמעס. איז עס גאָר געוואָרן פון פרעמדע פאָרמען. דער „גאָט פון נקמה" איז דער יידישער גאָט געזען מיט גוישע אויגן. אַנדערע נייע מענטשן קומען צו, אָבער זיי געבן זיך צופיל אונטער פרעמדע פאָרמען, באַנעצן אַלץ מיט פרעמדע פליסיקייטן. זיי ווילן שרייבן וועגן ליבע, אָבער קיינער האָט נישט געזען, ווי אַ יידישער בחור דערקלערט ליבע אַ מיידל. — — —

עס ליגן פאַר אונז צוויי וועגן. איין וועג קיין אייראָפּע, וווּ די יידישע פאָרם דאַרף פאַרניכטעט ווערן, דער צוויטער וועג צוריק — צו אונזער אַמאָליקן, צו דער פאַרגאַנגנהייט. אין אַמעריקע איז אַרויס אויף יידיש: ביבל, שיר השירים... וועט אַזאַ בוך קומען צו אונז, אַריינדרינגען אין אונזער לעבן, וועט זיין געפערעט דאָס יידישע לעבן.

איך קום יעצט צו אַ פונקט, וועלכער פאַלט מיר נאַטירלעך אויס אַמשוועסטן, ווייל איך מוז רעדן וועגן זיך. אין יידישן לעבן גענינען מיר דאָס פאָלקסטימלעכע, דאָס, וואָס דאָס פאָלק דערציילט וועגן זיך אַליין, דאָס חסידישע א. ד. ג. — וועט דער יידישער דיכטער נעמען די אַלע רייכטימער און באַאַרבעטן זיי דורך זיין אייגן גייסט (נישט אייראָפּעיש באַאַרבעטן), וועט דער יידישער מוזיקער אויפזוכן און באַשיינען די מעלאָדיען פון פאָלק, וועט זיין גוט. וועלן מיר באַקומען אַן אָנפאַנג פון אַ יידישער ליטעראַטור. אונזער הויז איז געבויט פון פרעמדע שטיינער, עס שטייט נאָך אָבער דערווייל לער. עס מוזן אַהין צוריקקומען די אַלטע יידישע פראָפּעטן, די עכט־יידישע אידעען, די יידישע וועלט־אָפּשאַצונג, דעמאָלט וועלן מיר ערשט באַקומען אַ טעמפּל. דעמאָלט וועט דאָס פאָלק ווערן פאַריניקט, ווי צעוואָרפן עס זאָל נישט זיין. רעדן מיר וועגן שטרעמונגען, מוזן מיר רעדן, ווי אַריינצופירן דעם יידישן שניט אין אונזער פאָרם.

נאָר אין אונזער ביבל, אין חסידיש, אין דער פאָלקסטימלעכקייט ליגט אונזער אייגציקע שטרעבונג.

יידישקייט איז נישט לאַנד און נישט שפּראַך — מיר זענען מער, ווי אַ פאָלק. ריין בלוט זענען מיר!"

X

די אַרויסטרעטונגען אין ווילנע

פעברואַר 1912 איז פּרץ אַראָפּגעקומען קיין ווילנע לויט דער איינ־לאַדונג פון דער געזעלשאַפט „תורה תמימה", און פאַרבראַכט דאָרט דריי טעג. „דידאָזיקע יום־טובדיקע טעג – שרייבט מ. שאַליט[1]) – זענען באַוווסט אונטערן נאָמען „די פּרץ־טעג אין ווילנע"... „אַזעלכע זוניקע טעג, ווען אונזער גרוי לעבן איז געוואָרן באַשיינט און באַלויכטן, און יע־דער און אַלץ האָט מיטגעטאַנצט און מיטגעזונגען, האָט שוין אונזער ליטעראַטור מער נישט איבערגעלעבט אין דער אַלטער ווילנע". פּרץ האָט דאַן גלייענט אַ רעפעראַט אויף דער טעמע „די יידישע ליטע־ראַטור" אין זאַל „פילהאַרמאָניע". ס'זענען געווען באַגריסונגען, אַדרעסן. ס'זענען אויך איינגעאָרדנט געוואָרן באַנקעטן לכבוד פרצן. פּרץ האָט אויך באַזוכט די פּורים־פאַרווויילונג, וואָס די ווילנער יידישע געזעלשאַפט פאַר קינדער־פאַרזאָרגונג האָט איינגעאָרדנט אין זאַל פון „פילהאַרמאָניע" בייטאָג. אויף דער פאַרווויילונג זענען גרעסטנטייל געווען אָרעמע יידישע קינדער, פאָלקס־קינדער. פּרץ האָט געהאַלטן פאַר די קינדער אַ רעדע, וואָס איז געווען פול מיט ליבע צו אָט די קינדער. ער האָט אויך פאַר זיי פאָרגעלייענט זיין מעשהלע „שרה בת טובים".

„צום גליק – שרייבט מ. שאַליט – זענען פאַרצייכנט פרצעס מערקווירדיקע, טיפע, גייסטרייכע ווערטער און געדאַנקען, וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט מיט אַזאַ שפע אין די פּאָר טעג."

„עס זענען געווען בליצן און דונערן, וואָס האָבן אויפגערודערט די מוחות. אָפּטמאָל פאַראַדאָקסאַל, אָפּטמאָל נישט דערוואַרטעט, אָפּטמאָל בלויז פונקען פון געדאַנק, שפּריצן פון גייסט, – איז פרצעס רעדע, אינגאַנצן גענומען, געווען אַ זעלטן־שיינע דורכדרינגענדיקע, גלענצנדיקע, און די סתירות, וועלכע האָבן דאָ און דאָרט זיך דורכגעוואָרפן אין

1) „ליטעראַרישע בלעטער" 1925, נומ' 49—50

דער רעדע, האָבן אין זייער אייגנאַרטיקער פּראַכט פּאַרבלענדט מיט זייער שאַרפקייט."

משה שאַליט ברענגט פּרצעס רעדעס אויף דער פּאָרלעזונג און אויף דעם באַנקעט, ווי זיי זענען דורך אים, שאַליטן, פּאַרצייכנט געוואָרן.

— „...די יידישע ליטעראַטור — האָט געזאָגט פּרץ — האָט זיך אַנטוויקלט אויף גאָר אַ באַזונדערן אופן.

בעת די אַלע איבעריקע ליטעראַטורן זענען געגאַנגען פון אויבן אַראָפּ, גייט די יידישע ליטעראַטור פון הינטן אַרויף.

די יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעהויבן פון פּאָלק, פון זיינע נידעריקסטע שיכטן, אַלץ גייענדיק העכער און העכער, שטרעבנדיק בײַ היינטיקן טאָג צו באַפרידיקן די גייסטיקע באַדערפענישן פון דער אינטעליגענץ.

בעת דער נעראָ פון דער אור-אַנטוויקלונג פון די איבעריקע ליטעראַטורן איז געווען — פּאַרווייַלונג, איז דערדאָזיקער נעראָ בײַ דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראַטור געווען — נוצלעכקייט.

צוויי פּאַרשיידענע וועגן.

וועלכער וועג איז בעסער? נאַטירלעך, קײן נישט געשטעלט ווערן די פראַגע. נאָר די מאַראַלישע אָפּשאַצונג איז דאָך וויכטיק. די ליטעראַטור, וואָס גייט פון אויבן אַראָפּ, גייט פון פּאַרווייַלונג צו נוצלעכקייט, אין דער צייט, ווען אונזער ליטעראַטור איז אויסגעוואַקסן פון די שיכטן, וועלכע האָבן געדאַרפט ברויט און וואַסער, ליכט און ווארעמקייט, דאָס איינפאַכסטע, מענטשלעכע. דערבײַ איז זי די דערהויבנסטע און מענטשלעכסטע, דערבײַ, אויב איר הערט אין גאַס. דאָס פרעכע ליד, זייט וויסן — דאָס איז נישט יידיש.

דאָס יידישע בוך איז נישט געווען קיין פּאַרווייַלונג, קיין בוך צום איינשלאָפן, דאָס איז נישט געווען קיין סוראָגאַט. די ליטעראַטור האָט אַנדערע צילן און צוועקן: ערנסטקייט — דאָס דאַרף זיין דער כּטימול פון דער יידישער ליטעראַטור. ווי ווייט דאָס געשעט נישט, איז עס נישט יידיש.

אָנהויבנדיק פון פּאָלק, האָט די יידישע ליטעראַטור לויט איר עצם נישט געקענט זיין אַנדערש פּאַרן פּאָלק, ווי די טרעגערן פּאַר אים פון נוצלעכקייט, נויטוועניקייט, גייסטיקן ברויט, אייניקן און אויסשליסלעכן, וויייל זי איז די ערשטע געקומען צו אים אויף זיין שפּראַך, אויף דער שפּראַך פון פּאָלק.

אָן פּאָלק איז קיין ליטעראַטור נישטאָ.

אין דער געשיכטע פון פּעלקער איז נישטאָ קיין פּאַנטאַזיע. וואָס ס׳האָט געמוזט ווערן, איז געשען. ווער האָט געמוזט אָנערקענען יידיש אַלס שפּראַך? דאָס זענען געווען די עלטערן, וואָס האָבן קיין אַנדער שפּראַך נישט געהאַט.

צוויי עלטערן האָבן געשפּילט די גרעסטע ראָל אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפּראַך. די יידישע פּרוי און דאָס חסידות. פּאַר דער יידישער פּרוי איז קיינמאָל נישט געווען קיין זשאַרגאָן, פּאַר איר איז די שפּראַך תּמיד געווען — יידיש.

די יידישע פּרוי איז געווען די הייליקע היטערין פון איר איין-איינציקער שפּראַך. זי האָט אויסגעווייַנט אויף דער שפּראַך איר נשמה אין די תּחינות. זי האָט זיך אויף דער שפּראַך באַהעפט מיט דער גייסטיקער וועלט אין צאינה וראינה, זי האָט אויף דער שפּראַך פּאַר-וויגט איר קינד און געזייט אין זיין נשמה די ערשטע זוימען פון ליבע און איבערגעבנקייט צו זיין פּאָלק.

דאָס חסידות, אַלס אמתע פּאָלקס-באַוועגונג, האָט אַנדערש נישט געקענט ווי באַזירן אויף דער שפּראַך פון פּאָלק.

אין חסידות איז דאָס העברעישע געוואָרן אַן איינפּאַכע אי-בערזעצונג פון יידיש. אַלע יידישע שפּראַך־פּאָרמען זענען דאָרט גע-ווען. דער חסידיזם, וואָס איז געווען פּאַרן פּאָלק, האָט געמוזט אָנער-קענען די יידישע שפּראַך, ווייל די יידישע מאַסע האָט שטענדיק געריידט יידיש, האָט קיין העברעיש נישט געקענט, ווייל זי האָט נישט געלערנט קיין תּורה. זי פלעגט גיין אין קהל-שטיבל, אַ פּאַר-יאָגטע, פּאַרהאַוועטע. זי האָט קיין העכערע געדאַנקען נישט געהאַט. אָבער די פּינסטערע, הונגעריקע, פּאַראַרבעטע מאַסע הויבט אָן צו שפּירן אַ לעבנס-דורשט, אַ דורשט צו פּרייַערע געדאַנקען, פּרייַערע געפּילן, און ווען זי וועקט זיך אויף, מוז זיך אויפוועקן די יידישע שפּראַך.

דער חסידיזם האָט זיך געהאלטן אויפן פּאָלק. און די שפּראַך, אויף וועלכער מען האָט געריידט צום פּאָלק אמתן, האָט געדאַרפט זיין פּאַרשטענדלעך אַלעמען, ד. ה. יידיש.

מען דערציילט וועגן קאָצקער רבין, אַז איינמאָל, געבּרויכנדיק אין זיין רעדע די סראַזע: „וואָס איז אמת?" האָט ער זיך גלייך געכאַפּט און פּאַרריכט: „וואָס איז וואָר?" ד. ה. ער האָט נישט

געוואָלט באַנוצן אין זיינע דרשות קיין איין נישט-יידישן וואָרט, ווען אַפילו דאָסדאָזיקע וואָרט איז העברעיש...

די נאַציאָנאַל-פראַגע פון דער שפראַך איז די ברענענדיקסטע פראַגע אין יידישן לעבן.

האָבן מיר, אָבער, שוין אַ נאַציאָנאַלע יידישע ליטעראַטור? אין דער יידישער ליטעראַטור פעלן מאַסן, צייט, עפאָכן. איר פעלט דאָס גאַנצע מיטלאַלטער פון יידישן לעבן. איר פעלן קלאַסן. ס׳פעלט דער היסטאָרישער ראָמאַן.

אין פוילן און ליטע זענען באַשאַפן געוואָרן יידישע שריפט-שטעלער: עס וואַקסט אַ נייע יידיש-אַמעריקאַנישע ליטעראַטור. מיר האָבן אָבער נאָך נישט געוואָרפן די בריק פון וואַרשע –ווילנע קיין ניו-יאָרק. ווילן מיר שטיין אויפן שטאַנדפונקט פון נאַציאָנאַלער ליטעראַטור, מוזן מיר אַריינגעמען די ביבל, דאַן האָבן מיר אַ קרוין פון שאַפונג.

מיר דאַרפן ברענגען די יידישע ליטעראַטור צו אַזאַ הויך, אַז אַנדערע ליטעראַטורן זאָלן זיך נויטיקן אין איר.

מיר מוזן באַשאַפן דעם סינטעז, די מעטראָפּאָליע. מיר מוזן זען ס׳קינפטיקע לעבן.

האָבן מיר אָבער קיין שולן נישט. ווען די שולן זענען נישט יידיש – זענען זיי קעגן יידיש.

אַז מען ווייסט, וואָס עס פעלט, ווייסט מען ווי עס צו דער-גרייכן. דאָ האָט געטראָפן אַן אַנדער אומגליק – מען האָט אונזערע אינטעליגענטן אַרויסגעטריבן פון די הויך-שולן, זענען זיי געקומען צו אונז און פעלשן די יידישע מוזיק, דאָס יידישע טעאַטער, די יידישע קונסט. זיי פעלשן די יידישע שטרעבונגען און שטימונגען. אַלס מענטשן, וואָס האָבן פאָרמען געמומען, סטרוקטורן געשאַפן, אָבער נישט יידן זענען זיי צו אונז געקומען. זיי זענען געקומען צו אונז מיט פרעמדע נשמות אין זייער יידישן גייסטיקן טלית־קטן, און דאָס האָט אונז פאַרדראָסן!

דער גרויסער יידישער קינסטלער, וואָס דאַרף נאָך קומען, וועט דאַרפן זיין אַ גאַנצער ייִד, וואָס האָט איינגעזאַפט אין זיך די פאַרגאַנגנהייט פון פאָלק מיט אַלע זיינע האָפענונגען אויף דער צוקונפט. די ליטעראַטור וועט דאַרפן אַרומנעמען אַלע שיכטן, אַלע

קלאַסן, אַלע טיילן פון גאַנצן יידישן פאָלק אויף דער גאַנצער וועלט. זי וועט דאַרפן זיין אַ גאַנצע, אייניקע, אַלץ-אומפאַסנדיקע.

גלויבן איז נויטיק, דער גרויסער גלויבן אין דער לעבנס-פעיקייט פון אונזער פאָלק. אָבער נישט קיין טעאָריעס דאַרפן מיר. נישט קיין פלאַטפאָרמעס, נישט קיין פראָגראַמען, אַז מיר יידן זאָלן ווערן ענלעך אויף כל הגויים!

די יידישע ליטעראַטור דאַרף ווערן אַ נאַציאָנאַלע ליטעראַטור, וואָס איז כולל דאָס גאַנצע לעבן פון גאַנצן פאָלק. און אַזאַ וועט זי ווערן!"...

„מער אינטים – דערציילט ווייטער מ. שאַליט – האָט פרץ געראַטן אויף די באַנקעטן.

ענטפערנדיק אויף די באַגריסונגען און רעדעס, האָט פרץ ווי אַנטוויקלט זיין קרעדאָ.

וועגנדיק זיך צו א. דרויאַנאָוון, רעדאַקטאָר פון „העולם", וועלכער האָט באַגריסט פרצן אויף העברעיש, האָט פרץ געזאָגט:

– „ארץ-ישראל האָב איך ליב מיט אַלע פיבערן פון מיין נשמה, איך חלום צו באַזוכן דאָס לאַנד, זיין דאָרט, אָבער פאַרבלייבן אין ארץ-ישראל – דאָס ווייל איך נישט. העברעיש איז אונזערס, זי נשמה פון יידיש – איז זיין העברעישער אינהאַלט, אָבער רעדן אויף העברעיש אויף אַ פאַרזאַמלונג, וווּ די מערהייט פאַרשטייט מיך נישט, וואָלט איך נישט..."

צו אייך, ציוניסטן געהער איך נישט...

און אויך צו די טעריטאָריאַליסטן געהער איך נישט. די יידן איז נויטיק אַ טעריטאָריע, זוכט און געפינט זי, אָבער בויט נישט קיין טעאָריעס, ציט נישט אָפּ דאָס פאָלק פון זיינע לעבעדיקע באַדערפענישן, רייסט אים נישט אָפּ פון שאָפונג, קוקט נישט אויף דאָס יידישע לעבן דורך אייערע שוואַרצע בריליאַנטן... נישט אין דעם נויטיקט זיך דאָס פאָלק...

איך געהער אויך נישט צו די דעמאָקראַטן, צו די פון זיי, וואָס זעען די גאַנצע רעטונג פון פאָלק אין דער דערגרייכונג פון דער פאָליטישער גלייכבאַרעכטיקונג.

איך געהער, אפשר, יאָ צו דער יוגנט, צו דער נייער, וואָקסנדיקער יידישער יוגנט, וועלכע איז בלב ונפש איבערגענעבן צום

יידיש-נאַציאָנאַלן לעבן אין זיין ג ײ ס ט י ק ן אינהאַלט, אין אינ-האַלט פון קולטור, גייסט, גלויבן, אידעאַל, שאַפונג !...

און איך געהער אויך, געוויס, גיכער צו די „יידישיסטן", אָבער דער, וואָס מיינט, אַז מ׳קען זיין אַ יידישער שרייבער, נישט קענען-דיק העברעיש, דער האָט אַ טעות..."

אויפן צווייטן באַנקעט, צווישן די חב״ים און קאָלעגן, האָט פרץ ווידער געפונען צו ג ל ו י ב ן און שאַפונג — און שטרענג אָנגע-וויזן, אַז אָן גלויבן האָבן מיר, יידישע ש״ייבער, קיין באָדן נישט פאַר שאַפונג, און אונזער גאַנצע אַרבעט האָט קיין זין נישט..."

XI

אויף אַ פאָרוואַל-פאַרזאַמלונג

ס׳איז אפשר געווען דאָס ערשטע און איינציקע מאָל, ווען פרץ איז אַזוי ליידנשאַפטלעך אריינגעצויגן געוואָרן אין פּאָליטישן קאַמף. עס איז געווען די וואַל-קאָמפּאַניע צו דער פערטער רוסלענדישער גאָסודאַרסטווענע דומע, אין וועלכער פרץ האָט גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל און אַפילו פיגורירט אַלס וואַלמאַן (וויבאָרשטשיק). אין „היינט" (1912 נום. 224 פון 1-טן אָקטאָבער) געפינען מיר אַ באַריכט פון פרצעס אַ רעדע, געהאַלטן אויף אַ פאָרוואַל-פאַרזאַמלונג אין וואַרשע:

„איך, למשל, — הויבט אָן פרץ — בין קיין אַסימילאַטאָר נישט, האָב מיין ווינקעלע אין „היינט", און בין קעגן יאַצקאנען.

יאַצקאַן שרייבט: „די טראַגעדיע פון די וואַרשעווער יידישע וואַלן"; איך זאָג: עס איז אַ טראַגי-קאָמעדיע!...

עס איז טראַגי-קאָמיש, וואָס ביזאַהער ווייניקסטנס, האָבן די יידישע וואַל-קאַמפּאַניע אין וואַרשע געפירט אָדער די, וואָס גלויבן נישט אין יידישן לעבן אין דער פרעמד, וואָס קוקן אויפן יידישן לעבן אין גלות דורך שוואַרצע ברילן, און, פון דער צווייטער זייט, די אַסימילאַציע, וואָס גלויבט נישט אויף איר אייגן רעכט אויף לעבן,— וואָס זוכט דעם טיטל אויף אין אַ בוזעם־טאַש, וואָס האָט גאָרנישט אין זיך. און אַלץ אויסער זיך, ווייניקסטנס, אויסער דעם יידישן פאָלק, וואָס זיי פאַרטרעטן און אפשר איז דער „פ אַ ר" איבעריק, „ט ר ע ט ן" איז גענוג...

ס׳איז דאָ נאָך אַ מנין וואַל-מענער.

דאָס זענען די אַלטע קאָנסערוואַטאָרן, וואָס שלעפן זיך נאָך דער אַסימילאַציע, און אַז זי הייסט, שפייט מען אויף דער דומע!

עס קענען זיין יידישע לעבנס-פראַגן אין דומע, פון דער יידישער טשערטא ביז בייליס, אָבער, אַז די אַסימילאַציע הייסט, פאַרפאַלן: דער חסידישער צילינדער-הוט שפּייט אויף דער דומע.

די האָבן געפירט; דער ייד, דער פּשוטער ייד, וואָס בויט דאָ אויפן אָרט און וואָס וויל דאָ אויפן אָרט זיין שטעטל באַשטיין, דער האָט געשווינגן, דער איז נישט אָרגאַניזירט און איז אָן זיין ווילן. עס ווערט אַלץ אָפּגעטון מפלומרשט אין זיין נאָמען!

איך אַליין וויל רעדן אין נאָמען פון פּשוטן ייד; פון אַ ייד, וואָס וויל, איבעראַל וווּ ער איז, זיין שטעטל באַשטיין: וואָס וווינט גאַנץ באַשטימט און קלאָר, אַז לעבן איז קאַמף און ער קעמפט פאַר זיין לעבן...

וואָלט ער אָרגאַניזירט געווען, וואָלט צו קיין טראַגי-קאָמעדיע נישט געקומען. באַקומען אַ מערהייט, אין פּאָליטיק איז מערהייט — געזעץ. אין מערהייט דער מיטל אויף רעכט, ווייל מען אַ ייד! ס'איז דאָך אַזוי פּשוט, אַזוי איינפאַך. האָבן אָבער דאָס רעדל אַנדערע געפירט, האָט מען דערפירט צו אָ טראַגי-קאָמעדיע.

שטייען זיך אַקעגן צוויי פּעלקער: אַ פּאָלק פון האָנאָרנע שליאַכטע און מיר, יידן, דאָס אַזוי-גערופענע קרעמער-פּאָלק. גייט דאָס קרעמער-פּאָלק און זאָגט זיך אָפּ פון אַלעם גוטן און דערלאַנגט אַלס מתנה לעשיו זיין וואַל-רעכט. נאַריש, אָבער נאָך נישט קרעמעריש, און דער שליאַכטשיץ, וואָס האָט איבער דער גאַנצער צייט געהאַנדלט אין פּע-טערבורג ווי אַ קרעמער, און נישט נאָר אונז, נאָר אויך דעם שטאָלץ פון זיין פּאָלק פּאַרקויפט, פּאַרשאַכערט, — וויל מיט אונז קרעמער נישט האַנדלען און דערלאַנגט אונזער מתנה מיטן פוס.

נאָר איך בין נישט אַהערגעקומען מאַכן אַ סעצעסיע. וואָס געשען איז געשען. מען האָט זיך אין אונזער נאָמען אָפּגעזאָגט פון אַ יידישן קאַנדידאַט, אונזער אייביקער „גוטער פריינט" שוויענטאָכאָווסקי זאָגט, אַז עס איז פון אונזער זייט פיין און איידל! מאַכן מיר די „גוטע מינע" צום שלעכטן שפּיל און זאָגן זיך אָפּ — פּאַרפאַלן!

האָט מען אָבער אונזער מתנה מיטן פוס דערלאַנגט, און די אַסימילאַציע זאָגט „אבסטינענציע"! טרעפּ איך אַרויס אויסשליסלעך קעגן דער אבסטינענציע, קעגן אָפּהאַלטן זיך פון די וואַלן.

וואָס פאַר אַן אויסריידן מען זאָל נישט נעבן, איר וועט נישט פאַרדרייען דעם אמת, דעם פּשוטן אמת:

מען וואַרפט אויף אונז אַ פחד! מען שרעקט מיט פאָגראָמען! און די שרעקיקע ווילן זיך אָפהאַלטן! אָבער נישט נאָר ביי די וואַלן צו דער דומע ווערט גענוצט דאָס אַלטע געווער; דאָסזעלבע כלי-זיין האָט מען גענוצט ביי די וואַלן צו אונזער אייגן היימישן קהל! נישט נאָר ווען עס גייט, וויאַזוי עס זאָל אויסזען די „פוילישע שטוב" (סטשעכאַ), נאָר אויך אין דער פראַגע, ווער עס זאָל זיין גבאי אין אונזער קהלשער שטוב, ווער עס זאָל אונזערע אָרעמע שפייזן, אונזערע מתים באַגראָבן, האָט מען געזאָגט: קלויבט אונזערע משרתים, אַז נישט... און דאָס, מיט דער הילף פון באַנקיר-שטימען, האָט געהאָלפן!... מוז דעריבער צום אַלעם ערשטן אָפּגעוואָרפן ווערן די שרעק. שרעק איז אַ שלעכטער יועץ. מען מוז קלאָר מאַכן די פאָליטיש-סאָציאַלע לאַגע.

וועט מען אונז שלאָגן?

איך ווייס נישט. דער „קוריער-וואַרשאַווסקי" פאַרויכערט, אַז ס'פעלן אים די אינסטיקטן צום שלאָגן. די לינקע זאָגן זיי לאָזן נישט שלאָגן. דער רעווירָאָווי זאָגט: מען וועט נישט שלאָגן!

נאָר אויב שלאָגן, רבותים, שלאָגט מען דעם געבויגענעם, וואָס לאָזט זיך שלאָגן...

די ריטער-צייט און איר מאָראַל, די צייט פון דאָן-קיכאָטס, איז פאַרביי. מען שלאָגט ליגנדע און נאָר ליגנדיקע — אָבער אַנטיסעמיטיזם, דער פיינער, וואָס שמייסט נישט, ער נעמט דעם ביסן צו פון מויל.

און דעריבער זאָגט מען: רייצט נישט! דאָס פוילישע פאָלק איז אַדרבא ואדרבא. לעבט און לאָזט לעבן! גיט אייך אונטער, האָט איר אַלע פרייהייטן, די גאַנצע פולע גלייכבאַרעכטיקונג. לאָז נאָר דער אַנטיסעמיטיזם שלאָפן, וועקט אים נישט.

איך האָב פיינט דאָס וואָרט „אַנטיסעמיטיזם". עס איז אַ גראָבער ליגן, נישטאָ קיין אַנטיסעמיטיזם. סעמיטן — טערקן און אַראַבער — זענען קעגן אונז גלייך מיט די אַריער, גיבן אונז אַזויפיל מאַנדאַטן, ווי זיי!

איך קאָן אויך נישט ליידן דעם שקר פון טובות אויס לויטער גוטהאַרציקייט, כל-זמן דער אַנטיסעמיטיזם שלאָפט...

לעבן איז נישט לעבן לאַסן!

מען גיט נישט. אין לעבן מוז מען נעמען, אין לעבן מוז מען

פאַר אַלץ באַצאָלן. מען גיט אַמאָל, נאָר פרעמדס. גיט אַ קעניג „רעכט", „גלייט-בריוו", „גראַמאָטעס" אויפן חשבון פון אַדל, גיט דער אַדל רעכט און גראַמאָטעס אויפן חשבון פון דער שטאָטישער באַ-פעלקערונג — וואָלט די ליבעראַלע בורזשואַזיע געגעבן רעכט אויף אַרבעט אין פאַבריק — ליידער, קוים איז אויפגעשטאַנען די פאַבריק, האָט זי שוין, די בורזשואַזיע ווייניק וואָס צו זאָגן! ניין, ליבע צו-הערערס, אייגנס גיט מען נישט. אייגנס איז אַ קאָנקורענץ-זאַך!

האָט רעגירט דאָס דאָרף, האָט מען אונז געדאַרפט פאַר דער שטאָט. געלט האָט מען געברויכט, האַנדל און געווערב האָט געפעלט! אַ קליין ביסל פוילישׁ פאָלק האָט געקאָנט שמייסן, און דער רוב — אונטער די ריטער אַרבעטן אין פעלד מיט אַ הילצערנעם אַקער!

קאָנען ביידע נישט באַשאַפן קיין מיטלשטאַנד, קיין האַנדל און קיין געווערב. האָט מען פרעמדע גערופן. דייטשן, אויך אונז! מיר זענען געקומען, מער קיין היים נישט געהאַט!

היינט שפרייזט דאָס דאָרף מיטן קליין-אַדל און פויערן אין שטאָט אַריין, מיר דאַקעגן אין דאָרף אַריין קאָנען נישט; דערפאַר האָט שוין דאָס געזעץ געזאָרגט. איז אן איינזייטיקע קאָנקורענץ! עס ווערט ענג! ווי גוט דער פאָליאַק זאָל נישט זיין, דעם ביסן פון מויל רייסן מוז ער!

יאָ וויילן, נישט וויילן! די עקאָנאָמיש שוואַכע פון אונז מוזן און וועלן אָפּטרעטן, מוזן עמיגרירן; די עקאָנאָמיש שטאַרקערע, גאָר שטאַרקע האָבן מיר נישט, וועלן זיך מוזן אָרגאַניזירן, פאַרטיידיקן און מיט דער יידישער איינגעשפאַרטקייט איבערלעבן און זיגן!

דאָס, און מער קיין נייעס איז נישט געשען. רעדט נישט פון אַנטיסעמיטיזם.

האָט זיך געענדערט די באַציונג, איז דאָס פאָלק אַנדערש גע-וואָרן. די פוילישע פרעסע אויף דער גאַנצער ליניע קעגן אונז — איז עס נישט קיין פראַגע פון ליבשאַפט און האַס, פון ליבשאַפט און נקמה! — מען האָט אונז גאַנץ באַשטימט ליבער, ווייניקסטנס ווייניקער פיינט, ווי דעם „זשיד ניעוויערני" אַמאָל, אין די עקאָנאָמיש בעסטע צייטן.

געענדערט האָט זיך וואָס:

כל-זמן אַ פאָליאַק האָט געהייסן צער האָבן, וויינען אויפן גלות פון דער פוילישער שכינה, פראָטעסטירן (אין דער היים שטיל, אין

אויסלאַנד הויך) קענן אונטערדריקונג, האָט מען אונז זייער געשווילק ערלויבט דעם טיטול פּאָליאַק.

יידעלע, קלאָג! שרייַ-מיט! האָסט אויך אויערן אין אייראָפּע, און וואָס שאַדט עס? זאָג קינות אויף אונזער גלות אויך!

הייסט אָבער אַ פּאָליאַק אַזוינער, וואָס האַנדלט און וואַנדלט און בפרט אַזוינער, וואָס דאַרף זיך פּאַרען בייַ דער קאַסע פון דער זעלבסטפאַרוואַלטונג, איז „פּוילישׁ" נישט נאָר טרערן און קרעכצן, נאָר אויך מאַכן הוצאה והכנסה אויפן קהלשן חשבון אין שטעטל — ברידערלעך, טרעט אָפּ! איר זענט זרע אברהם, יצחק ויעקב, מאַכט קיין קונצן נישט.

דאָס איז דער קלאָרער אמת, דער אָפּענער איין-און-דרייסיק.

און די אַסימילאַציע ווייסט נאָר איר שפּראַך:

— ניע דראַזניטש! שווייגט, נוצט אייער רעכט נישט אויס. לייגט אייך ווי די לעמעלעך, אַ געשמאַקע זאַך. מען וויל געקוילעט ווערן ווי כּפּרות אין דער שטילער נאַכט.

מען פּאַרציילט, אין פּעטערבורג, אין אַ רעסטאָראַן, האָבן זיך געטראָפן אינספּעקטאָרן פון שולן, וואָס זענען געקומען „באַמיען" זיך צו פּאַרבעסערן זייער לאַגע מיט גרויסן געהאַלט און „טשינעס".

זיצט מען, טרינקט מען און רעכנט אויס זכיות...

נאַטירלעך: דער טיטול אויף זכיות זענען מיר! דער האָט פעסט אָפּגעהיט די נאָרמע. דער צווייטער האָט זי נאָך פּאַרקלענערט, דער דריטער, נאָך מער בריה, אַ צירקולאַר פון מיניסטער באַקומען, צוצונעמען אַ יידן — און נישט געזומען:

וואָן!

שטייט אויף נאָך איינער:

נישט אַזוי כּשר האָט ער פּאַרדינט אַ „וולאַדימיר", צו אן „אַננאַ" אָדער ח"י גדולים הוספה. ער האָט גאָר אין שולע קיין יידן נישט. דאָס האָט מען שוין פּאַר אים געטאָן. ער האָט א דערפּינדונג געמאַכט: אַ מאַשין צום שמייסן, מען דאַרף נישט צולייגן קיין הענט.

אונזער אַסימילאַציע האָט אַ גרעסערע דערפּינדונג געמאַכט: זי האָט זיך אַליין אָפּגעשמיסן.

„מיר זענען פּאָליאַקן! און וועלן אַלע פּאָליאַקן זאָלן עס ליי-קענען — מיר פּילן, מיר זענען און — אבסטינענציע: מיר יידן ווילן נישט!"

נאָר פאַרוואָס האָט זי געגאַרט, דעם אמת נישט געזאָגט? מיר לעבן נישט אַזוי נאָענט מיט דער „שליאַכטע", מיר לעבן אונזער אָפּ־געזונדערט יידיש לעבן, מיר האָבן געקאָנט אַ טעות האָבן, אָבער זיי? אַזוי נאָענט, אַזוי קנעפל בקנעפל, אַזויפיל אין דער משפחה! בייַ איין טיש, אָפט אין איין בעט — זיי האָבן דאָך שטענדיק דעם אמת געהערט — פאַרוואָס האָבן זיי געשווויגן, נישט אויסגעזאָגט דעם סוד, אַז די גאָלדענע צייט פון טובות און ליבשאַפט איז אַוועק? אַז יענע ווילן עסן? פאַרוואָס האָבן זיי נאָך געוואָלט אונז אָנרעדן, אַז שולדיק זענען ציוניסטן, ליטוואַקעס און יאַצקאַן, — אַ־ניט — אַ גן־עדן! פאַרוואָס האָבן זיי אונז נישט דערציילט דעם אמת, אַז די שליאַכטעס זענען קרעמער געווארן.

מיר קענען מיט מענטשן, וואָס פאַרהוילן דעם אמת, בפרט מיט אַזוינע, וואָס שמייסן זיך אַליין, נישט גיין! אַפילו נישט שווייגן מיט זיי צוזאַמען! מיר דאַרפן ווילן, קעמפן דאַרפן מיר — מיר זענען דאָ און קעמפן דאָ. קוכאַרזשעווסקי שפּאַצירט איבער וואַרשע, מיר — אויך! אַרבעטן, אַרבעטן מיר נישט וויניקער פאַר אייך.

ער ווייל וואַרשע אָפּשטעלן אויף סקאַרגאַ און סטאַשיץ, וואָס זייערע שאָטנס באַגעגענען אים אויפן שפּאַציר. מיר׳מוזן פאַרקערט, מיר מאַכן וואַרשע באַוועגלעך, טרייבן זי ווייט אַוועק פון די שאָטנס, מיר מאַכן אַפילו די שווערע הייזער באַוועגלעך, סחורה מיד ליד. און געווערב און האַנדל און אינדוסטריע האָבן אונז פיל, זייער פיל צו פאַרדאַנקען...

קוכאַרזשעווסקי טרעפט אויף זיין שפּאַציר פלעצער, וווּ דאָס אַלטע האָט געגלאַנצט מיט טויזנט חן, וווּ סטאַשיץ האָט אונז געהאַלטן פאַר הייסעריקן און סקאַרגאַ פאַר פאַרשאָלטענע. מיר טרעטן אויף דיזעלבע פלעצער, נעמלעך אויף די, פון וועלכע מען האָט אונז גע־טריבן, און וווּ מ׳האָט אונזערע זיידעס און באָבעס געשמיסן, און די „טומולט־פלעצער", און די ראָגאַטקעס מיטן „טאָג־צעטל". נאָר וועָן קוכאַרזשעווסקי וויל די שאָטנס רופן צוריק, טרייבן מיר וואַרשע — אַלץ ווייטער, און אויף נייע וועגן.

און אויב קוכאַרזשעווסקי האָט געהערט ווי אַ ייד פרעגט אויף דער אַלטער שטאָט:

— ווי טייער איז אן אייל ערד?

האָב איך געהערט גויים פרעגן:
– וווּ איז דאָ אַ קאַבאַרעט? וווּ אַ פריילעך הייזל?

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

„י. ל. פרץ – דערציילט דער באַריכט-אָפּגעבער אין „היינט" – ענדיקט זיין רעדע מיט דעם אויפרוף:
„מיר ווילן ווייַלן!
די פאַרזאַמלטע האָבן דעם רעדנער געמאַכט שטורמישע אָוואַציעס."

XII

אַרויסטרעטונגען אין „הזמיר"

די באַדערפענישׂ אין אַן אוידיטאריע וואָקסט ביי פּרצן אַלץ-מער און מער. פּרץ הייבט אָן אַרויסצוטרעטן אין „הזמיר" מיט פּאַרשיידנערליי רעפּעראַטן, אין „הזמיר" לייענט ער פּאָר אָפּטמאָל זיינע נייַ-אָנגעשריבענע זאַכן. פּרצעס פּאָרלעזונגען רופן אַרויס גרויס אינטערעס בייַם עולם, עס שאַפּט זיך אַ קרייז פון פּרצעס צוהערער-פּאַרערער. שפּעטער, אָנהויב 1914, וועלן דער „הזמיר" האַלט ביי גוססן, וועלט פּרץ אַריינגעצויגן אין דער פּאַרוואַלטונג, ער וועלט אָפּילו אויסגעקליבן ווי דער פּאָרזיצער פון „הזמיר"-קאָמיטעט. לויט זיין אי-ניציאַטיוו וועלן אין „הזמיר" איינגעאָרדנט ליטעראַרישע אָוונטן, וואָס קומען פּאָר יעדן מאָנטאָג. די אָוונטן האָבן געטראָגן דעם נאָמען, וואָס איז דערנאָך זייער פּאָפולער געוואָרן — די „קעסטל-אָוונטן". אויפן פּרעזידיום-טיש איז געשטאַנען אַ קעסטל, וווהין דער עולם האָט אַריינגעוואָרפן אַ צעטעלע, אַ פּאַרשלאָג איבער וועלכער פּילאָזאָפּישער, געזעלשאַפטלעכער אָדער ליטעראַרישער טעמע מ'זאָל רעדן. פּאָר פּרצן דעם אימפּראָוויזאַציע-רערנער זענען אָט די אומגעריכטע דערוועקטע פּראַגן באַוונדער רייצנדיק געווען. פּרץ האָט געהאַט די מעגלעכקייט פּאַנאַנדערצעפּינקלען מיט אַלע זיינע ליכט-בליצן אין אָט די אָוונטן.

„פּרצעס פּאָרלעזונגען — דערציילט ד"ר ג. לעווין[1]) — האָב איך קיינמאָל נישט פּאַרפּעלט. איך פּלעג שטענדיק באַוווּנדערן די לייכטקייט, מיט וועלכער ער האָט געריידט. איז אים אויסגעקומען איבערצוחזרן איינע און דיזעלבע פּאָרלעזונג עטלעכע מאָל — איז דאָס שטענדיק

1) ג. לעווין — „פּרץ — א ביסל זכרונות" ז. 108 אין ווייטער. —

צו פּרצעס טעטיקייט אין „הזמיר" — קאַריקאַטורן:

1) געצייכנט פון י. סונקעל, 2) געצייכנט פון ח. גאַלדבערג

געווען אַ שפּאָגל-נייע פּאָרלעזונג: דיזעלבע טעמע, דערזעלבער אינהאַלט, אָבער די פּאָרם גאָר אַן אַנדערע. צוויי מאָל דאָסזעלבע האָט פּרץ קיינמאָל נישט געזאָגט. צו די פּאָרלעזונגען האָט זיך פּרץ אוודאי גאַנץ ווייניק פּאָרגעבּרייט און אָפּטמאָל גאָרנישט. ער פלעגט שטענדיק רעדן אויסנווייניק". אגב, גיט איבער ד"ר נ. לעווין, אַז „פּאַר זיינע פּאָרלעזונגען אין „הזמיר" האָט פּרץ מערסטנטייל נישט געגומען קיין שום האָנאָראַר", עס פלעגן בלייבן אין דער קאַסע פון „הזמיר" שיינע עטלעכע צענדליק רובל, און „אונזער קאַסירער נחמיה פינקעלשטיין האָט די הענט געריבן פון גרויס שמחה", און „אויב ער האָט פון צייט צו צייט יאָ געגומען עטלעכע רובל, האָט ער זיי אַוועקגעגעבן דינעזאָנען פאַר נויטבאַדערפטיקטע ליטעראַטן".

אין דער וואַרשעווער יידישער פּרעסע פון יאָר 1913 — 1914 געפינען מיר פאָלגנדיקע ידיעות וועגן די פּרץ-פּאָרלעזונגען אין „הזמיר":

אַ ליטעראַרישע פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער פּרץ וועט רעפערירן

איבער דער שמד-באַוועגונג; אַ פּאָרלעזונג פון פּרצן אויף דער טעמע „ליטעראַטור און קריטיק"; אַ גרויסע ליטעראַרישע פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער פּרץ וועט רעפערירן איבער „די רעליגיעזע און אַנטירעלי-גיעזע שטרעמונגען אין דער יידישער ליטעראַטור"; אַ פּאָרלעזונג פון י. ל. פּרץ, וועלכער וועט לייענען זיינע נאָך־נישט געדרוקטע זאַכן; אַ פּאָרטראָג „די נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייט". וועגן פּרצעס אַרויסטרעטונ-גען אויף די קעסטל-אָוונטן: „וועגן גאָטהייט"; „די יידישע פּרעסע"; „צי קאָן זיין נאַציאָנאַליזם אָן רעליגיע"; „וואָס איז אָפּטימיזם און פּעסימיזם"; „וויי אַזוי מאַכט מען ניחא דאָס לעבן פון דער יוגנט?"; „וואָס פעלט דער יידישער ליטעראַטור?". וועגן פּרצעס פּאָרלייענען זיין „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק", זיין איבערזעצונג פון „שיר השירים"; פּרצעס רעדעס אויף די אָוונטן לכבוד שלום-עליכם[1]; אחד-העם און דוד פרישמאַן[2]). —

פּרץ איז זייער אָפט אויך אַרויסגעטראָטן אין די דיסקוסיעס איבער פאַרשיידענע רעפעראַטן. אָט דערציילט דער „היינט" 1913 נום. 6: „אַלס ערשטער פון די אָפּאָנענטן (נאָך בעל-מחשבותעס פאָר-

1) די רעדע לכבוד שלום-עליכם איז אָפּגעדרוקט אין אַלע ווערק פון י. ל. פּרץ XVI, ז. 71—75.

2) די רעדע איבער דוד פרישמאַן איז אָפּגעדרוקט אין מייַן ארטיק „פּרץ און פרישמאַן".

לעזונג וועגן דער יידישער ליטעראַטור) איז אַרויסגעטראָטן י. ל. פּרץ. שיין, ווי שטענדיק, נאָר אויך סיסטעמאַטישער און לאָגישער, ווי שטענדיק, האָט פּרץ אַרויסגעזאָגט זיין קרעדאָ וועגן קונסט אין אַ לאַנגער, הייסער רעדע. פּרץ גלויבט ערשטנס נישט, אַז אין דער יידישער ליטעראַטור איז אַ קריזיס און אַז קיין נייס ווערט נישט געשאַפן די לעצטע צייט. נאָר בכלל איז ער נישט מסכים מיט ה' בעל-מחשבות אין דעם בּאַגריף וועגן קינסטלער און דיכטער. דער קינסטלער, לויט פּרצעס מיינונג, וועט קיינמאָל נישט געבן דעם אָביעקט, פּאַר אים עקזיסטירט נישט די זאַך אַן און פּאַר זיך, נאָר אַזוי ווי ער אַליין זעט זי. דער יידישער קינסטלער ווידער קאָן געבן נאָר דאָס, וואָס איז דורכאויס יידיש. וואָס איז אייביק אין יידנטום. ס'איז דעריבער פּאַלש, ווען מען זאָגט, אַז דער סוחר דאַרף פּאַרנעמען דעם פּלאַץ אין דער יידישער ליטעראַטור. פּאַר דעם נביא איז דער סוחר אַ גנב, פּאַר דעם דיכטער — אַ ליגנער. אמת איז פּאַר אים נאָר דאָס, וואָס איז פּאַרבונדן מיט זיין „איך" און מיט דער יידישער פּאַרגאַנגענהייט און צוקונפט".

XIII

וועגן דער שמד-באַוועגונג

אין „היינט" 1913 (נומ. 89) לייענען מיר פאָלגנדיקן באַריכט וועגן דער פאָרלעזונג פון פרצן אויף אָט דער טעמע.

„שוין לאַנג — ווערט דערציילט — האָט דער „הזמיר" נישט גע-האַט אַזאַ גרויס פובליקום אויף אַ פאָרלעזונג און אַזאַ אָנגעשטרענגטע אויפמערקזאַמקייט און אינטערעס פון די צוהערער, ווי אויף דער פאָר-לעזונג פון י. ל. פרץ וועגן דער שמד-באַוועגונג ביי יידן.

אין דער ערשטער העלפט פון זיין פאָרלעזונג האָט פרץ דער-ציילט וועגן די משומדים, וועלכע ער האָט פערזענלעך געקענט.

אין מיין לעבן — האָט פרץ אָנגעהויבן — האָב איך קענען גע-לערנט עטלעכע משומדים. צוויי געדענק איך פון מיינע קינדער-יאָרן אין מיין שטעטל זאַמאָשטש. איינער איז געווען אַ סטרוזש, אַ שכור, אַן איינפאַכער גוי און אַ קאַריקאַטורישער מענטש. ער איז געווען אַ קאנטאָניסט, נאָר יידיש האָט ער אַ וואָרט נישט געקענט און קיינמאָל וועגן זיין אָפּשטאַמונג נישט גערעדט. און פלוצלינג איז ער איינמאָל אין צושטאַנד פון שכרות, אַוועקגעפאַלן אין מיטן גאַס, אויסגעשריען „שמע ישראל" און געשטאָרבן. דער צווייטער איז געווען אַ פעלשער, אַ יונג מיט ביינער, אַ לעבנסלוסטיקער און געזונטער ייד, וועלכן עס האָט עפּעס געצויגן צו „זיי" און ער האָט זיך געשמדט.

שפּעטער האָב איך אין פעטערבורג זיך באַקענט מיט דעם באַ-וווסטן העברעישן דיכטער שאַפּירא, דאָס איז געווען אַ צעריסענע, צעקאַליעטשעטע נשמה. ער האָט שטענדיק מיטגעפילט די יידישע צרות און יעדן טאָג געזאָגט, אַז אָט מאָרגן איז ער זיך מגייר. נאָר

פון דער צווייטער זייט האָט ער אויך פיל רעות געטאָן יידן. איך האָב אויך געקענט אַ צווייטן משומד, דעם דעמאָלסדיקן יידישן צענזאָר אין פּעטערבורג, לאַנדוי, אויך אַ צעריסענע נשמה, וואָס האָט שטענדיק געבענקט נאָך איר רו. זיין הויז איז תמיד געווען אַ בית-מקלט פאַר די אַלע יידן, וואָס האָבן אין פּעטערבורג קיין וווינרעכט נישט גע-האַט, און ווען איך בין צו אים איינמאָל אַריינגעקומען אין תשעה-באב, האָב איך אים געטראָפן זיצנדיק אויף דער ערד אין די זאָקן, און הייסע טרערן האָבן זיך געגאָסן פון זיינע אויגן.

וואָס אַנבעלאַנגט דער שמד-טעאָריע, גלויבט נישט דער רעפע-רענט, אַז די באַוועגונג זאָל האָבן עפּעס אַ שטיקל אידעאַלן גרונד. מען שמדט זיך נאָר צוליב קאַריערע, און אַ סימן האָבן מיר, אַז אין די לענדער, ווו עס עקזיסטירט נישט קיין קאַריערע־מאַכעריי, ווי שווייץ, למשל, שמדט מען זיך זייער ווינציק. די גרעסטע צאָל משומדים איז אין רוסלאַנד, ווו יידן ווערן שטאַרק געיאָגט און ווו די יוגנט האָט נישט קיין פרייען צוטריט צום מלוכה-לעבן. די לעצטע צייט האָט זיך אין פּוילן אַנטוויקלט אַ שטאַרקע שמד-באַוועגונג און דאָס איז דערפון, וואָס צווישן די פּאָליאַקן און יידן איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַ וואַנט. פרעגט מען די אינטעליגענטע משומדים, פאַרוואָס זיי האָבן זיך געשמדט, ענטפערט איינער, אַז ביי יידן איז אים צו ענג געווען און ער איז אַוועק אַהין, ווו מען קאָן פרייער אָפּאָטעמען; אַ צווייטער ענטפערט, אַזוי ווי רעליגיעז איז ער נישט און אין קיין ספּעציעלער יידישער וועלט-אָנשויונג גלויבט ער נישט, גייט ער אַהין, פונוואַנען ער וועט קענען יידן גוטס טון. דאָס אַלץ זענען אָבער נאָר ווערטער, מיט וועלכע מען נאַרט זיך אַליין און מען בויט אויס אַ טעאָריע, כדי צו פאַרענטפערן די אייגענע פּערזענלעכע אינטערעסן.

אין דער שמד-באַוועגונג באַשולדיקט פּרץ אַלע יידישע פּאַרטייען. דאָס יידישע לעבן האַלט זיך איצט נאָר אויף פּאַרטייאישקייט, אָבער די אַלע פּאַרטייען ווילן נישט וויסן, אַו יידן האָבן אַ וועלטלעכן גע-דאַנק צו פאַרטיידיקן. יעדע פּאַרטיי קומט מיט איר אייגענער שיטה, איר עקשנות, און דאָס ברענגט דערצו, אַז די יידישע אינטעליגענץ האָט אַ געוויסע באַרעכטיקונג, ווען זי באַקלאָגט זיך, אַז דאָס יידישע לעבן באַפרידיקט זי נישט.

נעמען מיר די חסידים.

עס איז אויסגעוואָקסן אַ יידישע יוגנט, וואָס האָט געהאַט צום

לעבן גרויסע פרעטענזיעס. אינדערהיים האָט מען זיי גערודפט, געטריבן, און פון דרויסן האָט זיי געצויגן די פרייהייט. איז די יוגנט צוגע-וווינט געוואָרן צום געדאַנק, אַז אַלץ, וואָס איז ערהאַבן, איז קעגן יידישקייט, און עס איז געשאַפן געוואָרן דער געדאַנק: „זיין אַ ייד אינדערהיים און אַ גוי אין דרויסן". מען איז געלאָפן צו אַנדערע לערנען געדאַנקען, זעען שיינקייט און אַזויערנאָך האָט מען זיך ביסלעכווייז דערווייטערט פון יידישקייט. און אויב דער מאַנספאַרשוין האָט נאָך געהאַט עטוואָס, וואָס האָט אים צוגעבונדן צו יידישקייט, איז די יידישע פרוי, אָן תורה און אָן מצוות, שוין אינגאַנצן אַנטלאָפן פון יידן. די חסידים האָבן דערצויגן די יידישע טאָכטער פאַרן פריץ, זי געלערנט די פוילישע שפראַך, דערצויגן זי אין אַ פרעמדער קולטור, און ווען זי האָט חתונה געהאַט, האָט זי אויך אירע קינדער דערצויגן אויף פוילישׁ, קעגן יידישקייט.

אָבער אויך די איבעריקע פאַרטייען האָבן גאָרנישט געטון קעגן דער שמד-באַוועגונג. מיר פאַרגעסן, אַז מיר לעבן מיט אַ שוואַכערן פולס, ווי די קריסטלעכע וועלט. מיר זענען ערשט פרישע גרעזעלעך, מיר הויבן ערשט אָן שאַפן אַ ליטעראַטור, ווערנד ביי זיי זענען שוין דאָ גרויסע שטורעמדיקע ימים. און מיר לעבן נאָך דערווייל מיט פלאַגיאַט, מיט פרעמדס, מיר האָבן נאָך זיך נישט געפונען, מיר האָבן נאָך קיין אייגענע וועלט נישט געשאַפן און מען האָט אייגנטלעך נישט וואָס צו ענטפערן די משומדים, ווען זיי פרעגן, וואָס עס זאָל זיי צובינדן צום יידנטום. מיר דאַרפן — ענדיקט פרץ מיט זיין אַלטער אידעע — ווערן אַ משיח-פאָלק, מיר דאַרפן אונזער אייגענע וועלט-אָנשויונג שאַפן".

„צו די דיסקוסיעס וועגן דעמדאָזיקן אינטערעסאַנטן רעפעראַט — ווערט צוגעגעבן אין באַריכט — האָבן זיך פאַרשריבן אייניקע באַוו-סטע שריפטשטעלער, און די פאָרטזעצונג פון דעמדאָזיקן אינטערעסאַנטן אָוונט איז באַשטימט אויף היינטיקן שבת-צונאַכטס אין לאָקאַל פון „הזמיר". — אין נומ. 90 פון „היינט" ווערט איבערגעגעבן, אַז „י. ל. פרץ וועט מאָרגן פאָרטזעצן זיין אינטערעסאַנטן רעפעראַט וועגן דער שמד-באַוועגונג". קיין באַריכט וועגן דעם צווייטן העלפט פונם רעפע-ראַט איז, ליידער, נישט געגעבן.

XIV

די נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייט

אויף אָט דער טעמע האָט פרץ געהאַלטן יאַנואַר 1914 צוויי פאָרלעזונגען אין „הזמיר". מיט דער ערשטער פאָרלעזונג האָט פרץ אָנגעהויבן זיין טיכטיקע אַרבעט אין „הזמיר", נאָך דעם, ווי ער איז אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פאָרזיצער פון „הזמיר"-קאָמיטעט. „צו הערן דעם באַליבטן לעקטאָר — דערציילט „דאָס לעבן" (נום. 22) — איז געקומען זייער אַ גרויסער עולם און פיל האָבן געמוזט אַוועקגיין אָן בילעטן". וועגן דער ערשטער פאָרלעזונג דערציילט אונז דער „היינט", אַז זי „האָט זיך, ווי שטענדיק, אויסגעצייכנט מיט דער זייער-שיינער פאָרם און די ווערטער-בליצן, אין וועלכע זי איז געווען אייגנעפאַסט". „געבנדיק פריער אַ לענגערע דיכטערישע באַציכנונג פון דעם באַגריף פערזענלעכקייט אין אַלגעמיין, האָט פרץ אין דעם צווייטן טייל פון זיין פאָרלעזונג גערעדט וועגן דער יידישער נאַציאָנאַלער פערזענלעכקייט, דורכפירנדיק די אידעע, אַז דידאָזיקע נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייט מוז שטענדיק געפינען איר אויסדרוק ביי יענע, וואָס גייען אַוועק אַרבעטן אין פרעמדער קולטור, אַלס קעגנזאַץ די אַסימילירנדע, וועלכע פלעגן, אַרבעטנדיק צווישן פרעמדע פעלקער, זיך באַמיען צו באַקומען זייער גייסטיקע פיזיאָנאָמיע, פאַרשטיקנדיק דאָס אייגענע נאַציאָנאַלע".

דער באַריכט-אָפּגעבער פון „היינט" קלאָגט זיך, „אַז די פאָרשטייער פון דער פרעסע איז אוממעגלעך געווען צו פאַרצייכענען די פאָרלעזונג, ווייל עס איז פשוט נישט געווען ווו צו זיצן. עס וואָלט געווען זייער געווינשן — גים ער צו — אַז אויף די קינפטיקע פאָרלעזונגען

זאָל דער „הזמיר" זעען פאַרזאָרגן די פרעסע-פאָרשטייער מיט אַ שטיקל פּלאַץ, כּדי די אינטערעסאַנטע פאָרלעזונגען זאָלן קאָנען אַרויסנעמען ווערן אויך פאַרן ברייטן יידישן לעזע-פובליקום".

די צווייטע פאָרלעזונג אויף דער זעלבער טעמע איז פאָרגעקומען עטלעכע טעג אַרום. אין „היינט" 1914 (נום. 30) לייענען מיר: „ביי אַן איבערגעפולטן זאַל הויבט אָן י. ל. פרץ זיין צווייטע פאָרלעזונג איבער „דער נאַציאָנאַלער פערזענלעכקייט".

„דאָס טעמע — דערציילט דער באַריכט-אָפּגעבער — טיילט ה' פרץ אויף דריי מאָמענטן: די פערזאָן בכלל, די פערזענלעכקייט אַלס העכערער אינטעלעקט און די נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייט".

פערזענלעכקייט איז אַ ריין-מענטשלעכער באַגריף און דערשיינט נאָר אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, אָבער נישט צופעליק און אומבאַוווסטזיניק, נאָר אַלס רעזולטאַט פון אַ גרויסן היסטאָרישן ווּרג.

ווען מען זאָל אַ דערוואַקסענעם מענטשן באַווייזן זיין בילד אַלס ווּיג-קינד, ווּעט ער זיך נישט דערקענען, אָבער די הויפּט-ליניע, וואָס האָט געלאָגט אַ שטעמפּל אויף זיין גאַנץ ווּעזן, ווּעט מען געפינען סיי דאָ, סיי דאָרט. און נישט קוקנדיק אויף אַלע ענדערונגען, נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דער מענטש שטרעבט דורכצוברעכן אַ נייע ליניע אין לעבן, ווייל אָפרייסן אַלע פעדעם, וואָס פאַרקניפּן אים מיט זיין לאַנג-פאַרגעסענער קינדהייט, דאָך ווייסט דער מענטש זיין שטאַם, און פילט אַן איינהייט מיט זיין פאַרגאַנגנהייט, און דאָס קומט דאַדורך, ווייל מיר זענען באַשאָנקען מיט אַ זכרון, מיט אַ געדעכטניש, וואָס ליגט טיילווייז אין אונזער באַווּוסטזיין, טיילווייז אַריבער דעם שוועל פון אונזער באַווּוסטזיין, און דער לעצטער קניפּט אונז אומבאַווּוסט צונויף מיט דער פאַרגאַנגנהייט, דער ערשטער — אינסטינקטיוו מיט דער צוקונפט.

און פערזענלעכקייט איז די, וואָס לעבט איבער איר גאַנצע פאַרגאַנגנהייט, פילט זיך אַלס היסטאָרישער טייל, באַזיצט דאָס אינסטינקטיווע שטרעבן צו דער צוקונפט און איז אַמפּולסטן אינדיווידועל אויסגעשפּראָכן אין אַלע הינזיכטן.

פערזענלעכקייט איז אָבער נישט ענאָיזם.

מיט דעם נאָמען פערזענלעכקייט באַצירן מיר דעם, ווער עס באַזיצט נישט נאָר אַ שטאַרקן ווילן, און אַ פלאַמענדיקן פאַרלאַנג, נאָר אויך אָ מאָראַלישע און אינטעלעקטועלע הויך און קראַפט. די

פּערזענלעכקייט מוז שטענדיק זיין אין קאַמף, נישט ערריינכנדיק איר ציל, ווערט אויך איר גרויסקייט נישט געמינערט.

וועגן דער ראָלע פון דער פּערזענלעכקייט אין דער מענטשלעכער געשיכטע, צייגן די שפּורן, די ווירקונג פון די היסטאָרישע פּערזענלעכקייטן אויף דער אַנטוויקלונג פון רעליגיע, קולטור, פּאָליטיק און עקאָנאָמיק.

פאַרטונקלט איז נאָר געוואָרן די ראָלע פון דער נאַציאָנאַלער פּערזענלעכקייט.

ערשט ביז נישט לאַנג האָט מען אַלץ פאַרלייקנט די נאַציאָנאַלע פּערזענלעכקייט, טענהנדיק, אַז עס עקסיסטירן נאָר קלאַסן און נישט קיין נאַציאָנען. ווערנד נאַציאָנאַליטעט איז דאָס זעלבע, וואָס פּערזענלעכקייט. זי האָט אויך אירע היסטאָרישע וואָרצלען און מאָראַלישע באַגריפן און פאָרשטעלונגען אויף דער צוקונפט. און ווען אַ פאָלק שטראַלט, קעמפט און ליידט פאַר זיינע קינסטלערישע און מאָראַלישע אידעען, קאָן זיך נישט צופּאַסן און וויל נישט צעפלאָסן ווערן צווישן אַנדערע פעלקער.

און נישט נאָר עס קעמפט, נאָר פאַלט זאָגאַר אין קאַמף, איז עס אַ סימן פון אַ נאַציאָנאַלער פּערזענלעכקייט.

מען קאָן זיך פאָרשטעלן אַ אינטערנאַציאָנאַלן פאַרבאַנד, אַ צוזאַמענשמעלצונג פון ליטעראַטן, אַרבעטער, זאָגאַר מענטשן, וואָס געהערן צו פאַרשיידענע פעלקער און האָבן איינהייטלעכע קולטורעלע און רעליגיעזע אויפגאַבן, און אין דערזעלבער צייט וועט די נאַציאָנאַלע פּערזענלעכקייט נישט טושירט ווערן, ווייל דאָס אומבאַוווסטע אין זיי שפּינט צונויף די ליניען פון דער פאַרגאַנגנהייט מיט דער פאָרשטעלונג פון דער צוקונפט און צייכנט אויס יעדע גרופּע אַלס טייל פון אַ נאַציאָן. און וויפל מען זאָל נישט שטרעבן צו פאַרלייקענען זיך זעלבסט, קאָן מען פאָרט גאָרנישט ערריינכן, ווייל סיי אינם פּערזענלעכן, סיי אינם נאַציאָנאַלן ווירקט די פאַרגאַנגנהייט ביזן טויט.

נאָר מערקווירדיק: קיין איין פאָלק, ווי דאָס יידישע, ווייסט נישט אַזוי גוט זיין אייגענע פאַרגאַנגנהייט, און דאָך איז ביי אונז דאָס שטרעבן צו פאַרלייקענען זיך זעלבסט פיל שטאַרקער, ווי ביי אַלע פעלקער.

עס איז אָבער אַ חלום. אונזער פאַרגאַנגנהייט באַשטימט אונזער

צוקונפט, און מיר זענען די אויסגעשפראָכענע נאַציאָנאַלע פערזע-
לעכקייט.

קוקט זיך צו: פעלקער האָבן טעריטאָריעס, מלוכות, שפראַך,
קולטור, און מיר זענען צווישן פעלקער, ווי אַ טראָפן אינם אוקינוס,
האָבן נישט קיין אייגהייטלעכע שפראַך, קיין קראַפט, ווערן פון אַלע-
מען געדריקט, געשמאָלצן, און לעבן דאָך אַלס פאָלק.

אַלע איראָפעישע פעלקער זענען אַנטשטאַנען פון געמישטע
שטאַמען, וואָס האָבן בייַם שוואַכערן צווינגעריש פאַרשלונגען זייַן
שפראַך, זייַן קולטור, זיינע אידעען, און נאָך דעם אַלעם — צי זע-
נען זיי שעפעריש אין דעם נאַציאָנאַלן זין, ווי מיר פאַרשטייַן?
ניין! רעליגיע האָבן זיי געמומען בייַ אונז, געזעץ — בייַ די רוימער,
קונסט — בייַ די גריכן, און דאָס אַלץ האָבן זיי צוגעפאַסט צו זייַער
לאַנד, צו זייַער כאַראַקטער, און דאָך האָבן זיך אויסגעבילדעט נישט
קיין נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייטן, נאָר פאָרמען. און מיר האָבן אונזער
לאַנד פאַרלוירן, און עקזיסטירן מיט אייגענע געזעצן, מיט אַן אייגע-
נער רעליגיע און קולטור, מיט אייגענע מאָראַלישע פאָרשטעלונגען
אויף דער צוקונפט, און נישט קוקנדיק אויף אַלע מיטלאַלטעריש
און מאָדערנע שייטער-הויפנס, עקזיסטירן מיר דאָך אַלס נאַציאָנאַלע
פערזענלעכקייט. און נישט וויל מיר ווילן אַזוי, ניין! מיר זענען
געצוווונגען דורך אונזער אינערלעכן אינטעלעקט און אין דערזעלבער
צייט שטרעבן מיר נישט, ווי דער ענאָיסט, צום מינימאַלן, נאָר צום
מאַקסימאַלן.

פאַר אונז איז דאָס נאַציאָנאַלע נישט דער ענד-פונקט, צו וועלכן
מיר גייען, נאָר דער וועג, אויף וועלכן מיר גייען צום ווייטערדיקן.
ווערנד דער אידעאַל פון די איראָפעישע פעלקער איז באַהערשן און
בלייבן אַלס פאָלק אויך אין דער צוקונפט.

מיר אָבער אָנערקענען, אַז די געזעלשאַפט מוז געענדערט ווערן,
און נישט באַצווינגעריש, נאָר דורך דעם גרויסן משיח-אידעאַל, דורך
דעם נייעם וואָרט, וואָס וועט פרייוויליק צונויפשמעלצן די גאַנצע
וועלט און שאַפן דעם נייעם מענטש, די הויכע פערזענלעכקייט.

אונזער אידעאַל איז איבער-נאַציאָנאַל, און קומען די יידישע
נאַציאָנאַליסטן און שליסן אים איין אין אַ טעריטאָריע, אין אַ בא-
שטימטער שפראַך, שמידן זיי אין קייטן די יידישע וועלט־אָנשויונג.

אונזער אידעאל איז נישט פאַרשטאַרט צו ווערן אין באַשטימטע פאָרמען, נאָר אויסצוגיסן זיך איבער דער גאַנצער וועלט".

ביי די לעצטע ווערטער — ענדיקט דער באַריכט-אָפּגעבער — ברעכן אויס שטורמישע אַפּלאָדיסמענטן, און זיי באַגלייטן דעם דיכטער פון דער טריבונע ביז צו דער טיר".

XV

וועגן גאָטהייט

אין זיין גרעסערן אַרטיקל וועגן פרצן, גיט איבער א. קאַציזנע[1] וועגן דעם ערשטן „קעסטל-אָוונט" אין „הזמיר". ס'פליסן אַריין מצד די צוהערער פאַרשיידענע פראַגן. לסוף ווערט באַשלאָסן זיך אָפצושטעלן אויף דער פראַגע וועגן גאָטהייט. א. קאַציזנע דערציילט:

„פרץ נעמט דאָס וואָרט.

ער איז שטרענג־ערנסט. ער וואָרנט זיין אוידיטאָריע, אַז ער האָט פיל געטראַכט וועגן דער פראַגע.

די ערשטע פראַזן קומען לאַנגזאַם און שווער. עס פילט זיך די אָנשטרענגונג, מיט וועלכער פרץ באַמיט זיך די טעמפע מידקייט פון זיין טאָגיקער אַרבעט אַראָפצוואַרפן. זיין שטים קלינגט הילכיק האַרט — אַ האַמער אָן בלעך, אָבער עס לויפן פאַרבייַ די ערשטע פאָר מינוט, און עס אַנטפלעקט זיך פרץ אין זיין רעדע וועגן גאָטהייט, אַנטפלעקט זיך, ווי אַ פרעכטיקע דערשיינונג.

פון ווזנען האָט זיך געמומען צו אונזער מאַמע-לשון אַזאַ גלענצנדיקע פליסיקייט, אַזאַ אויסדרוקס-קראַפט אין קורצן אַפאָריזם, אַזאַ שטאַרקער און האַסטיקער ריטם? פראַזן צינדן זיך אָן, בייטן זיך, ווי פייערלעך אויפן שוואַרצן עקראַן פון צוהערערס מח. לויטערע, צייטיקע געדאַנקען, פאַרענדיקטע, אָפגעטאָקטע אין קורצע פראַזן, ווי סקולפטורמיניאַטורען פון גרויסע אידעען. בליצן פון טיפזין, אוממיטלבאַר געבוירענע נאָר-וואָס אונטער דער צונג, זיי מאַכן דעם אייגדרוק פון נביאות, און אויפן גאַנצן וועג פון דער רעדע זענען ווי בלומען צעוואָרפן פרעכטיקע בילדער-פּאָרמען — פרישע, אַז די פאַרב איז

1) „די ייִדישע וועלט", 1915, פּרץ-בוך ז"ז 122—124

נאָך פ״יכט. איך הער פרצן רעדן וועגן גאָטהייט, און מיר דוכט: איך האָב אים שוין לאַנג געהערט רעדן די זעלביקע רייד. און וועגן וואָס ער זאָל נישט רעדן און ווען ער זאָל נישט רעדן — האָט נאָר זיין וואָרט אַ שייכות צו גייסטיקע וועלטן, — רעדט פרץ וועגן זיך, וועגן זיין וועלט-אָנשויונג, וועלכע שטאַמט אַרויס פון דער אוראַלטער יידישקייט, לויפט דורך די פאַרגאַנגנהייט און קעגנוואַרט, ווי אַ דאָרנדיקן וועג און פאַרלויפט אין דער ווייטסטער איבער-נאַציאָנאַליס-טישער צוקונפט. פאַרקערפערן זיך זיינע העכסטע עטישע אידעאַלן אין זיינע באַגריפן פון יידישקייט. ווערט ביי אים די צוקונפטס-וועלט יידיש. זעט ער יידיש-דענקנדיקע גייסטער אין דעם פילאָזאָף בערגסאָן, אין ראַבינדראַנאַט-טאַגאָר. זענען דאָס איינצלנע שטימען פון גייסטיקער נאָענטקייט. די גאַנצע וועלט אָבער איז באַ-הערשט פון נישט-יידישן געדאַנק. די וועלט האָט אים אין קאַמף פאַרשטופט אין אַן ענגן ווינקל. פרץ גלויבט אָבער אין זיין געווער. ער גלויבט, אַז דער יידישער געדאַנק מוז ווידער די וועלט באַהערשן. די צוקונפט-וועלט וועט זיין יידיש, ווייל אין יידישקייט, ווי פרץ באַנעמט עס, ליגט דער קערן פון אייביקער וואָרהייט.

— ווען אַלע גויים וועלן ווערן יידן — דאַן וועט דער אַנטי-סעמיטיזם אויפהערן.

נישט קיין פאַראַדאָקס, נישט קיין רייד פון אַ פאַרצייטיקן יידן. אין פרצעס מויל זענען דאָס ווערטער פון אַ גרויסן יידן.

...ווען איך הער פרצן רעדן וועגן אַ וויכטיקער פראַגע, ווען ער רעדט פון זיך אַרויס, פון זיין וועלט-אָנשויונג, דאַן פיל איך און איך זע פאַר זיך איינעם פון יענע געציילטע גרויסע גייסטער, וועלכע האָבן דורך דעם לאַנגן היסטאָרישן וועג געטראָגן פאַר דער צוקונפט די עטיק פון משה-רבינו. נישט זעכציק יאָר קוקן פון פרצס אויגן אַרויס — זעקס הונדערט יאָר און מער. דער גאַנצער הייליקער פלאַם פון אַ קדוש, וועלכער גייט מיט זיין גלויבן אין שייטערהויפן אַריין, די גאַנצע מיט בלוט געשריבענע, נאָר אין וואָרט נישט אויס-געדריקטע טראַגעדיע פון יידישן געדאַנק, פון דעם מלך אין קייטן — זיי לייען איך פון פרצס אויגן אַרויס, זיי הער איך אין זיין וואָרט קלינגען. ער שטרעקט אויס זיין האַנט און טרעפט אָן דער פריינטלעך אויסגעשטרעקטער האַנט פון יהודה-הלוי, דורך אים נאָך טיפער אין דורות אַריין, און עס ציט זיך די גאָלדענע קייט...

דערדאָזיקער פֿרץ האָט איצט געריעדט וועגן גאָטהייט. אין דער פֿאַרפֿשופּטער שטילקייט פון זאַל האָט זיין האַרטע שטום פון גייסטיקן פּלאַם געשמידט וועריטער. און פיין און ליכטיק איז געווען זיין בא־גייסטערט גרויס געזיכט.

זיינע רייד האָבן באַצויבערט מיט זייער פּאָרם און פֿאַרבלענדט מיט זייער בליק. אָבער דער וועג פון זיינע געדאַנקען איז געבליבן האַלב פֿאַרהויל̈ן. אַ טיפער געדאַנק קאָן זיך, בכלל, נישט אויפֿדרקן ביז צום גרונט. פּרצעס געדאַנק אָבער האָט נאָך די אייגנשאַפֿט אַרויס־צוזעצן פון דער פּינסטערער טיפענישׂ, ווי אַ באַלויכטענער טורעם. איין טורעם, אַ צווייטער, אַ דריטער. איינער פֿאַרן צווייטן העכער און פֿרעכטיקער. און פון איינעם צום צווייטן איז קיין בריקל נישטאָ. פֿרץ איז פויל אים צו בויען. אים איז קלאָר דאָס, וואָס פֿאַר דער אוידיטאָריע בלייבט אומקלאָר, זיין געדאַנק קאָן שוועבן. דער צוהע־רער מוז קריכן צופוס. און דידאָזיקע אייגנשאַפֿט, ווי אויך זיין טיפ־קייט שטערט פֿרצן זיך פולקום אויפצוקלערן, זיך מאַכן פֿאָפולער פֿאַרן צוהערער.

רעכט פֿאַרשטאַנען, שלעכט פֿאַרשטאַנען — דער עולם איז אָבער דאָך אונטערן צויבער פון זיין וואָרט. און וועג ער ענדיקט זיין רעדע, ברעכן זיך די וועגט פון אַפּלאָדיסמענטן. פֿרץ גיט זיך אַ האַסטיקן נויג מיטן קאָפּ אַלס ראַנק און זעצט זיך אַן אויפגערודער־טער פון גרויסן עקסטאַז"...

LIBRARY

זוכצעטל

פערזאָנען, ווערק און אינסטיטוציעס
וואָס ווערן דערמאָנט אין בוך

אַבראַמאָוויטש ש. י. (מענדעלע מר״ס)— 5, 19, 20, 32, 168, 250, 254, 256, 257.
אדלער יעקב פּ. — 171, 175, 179
אד״ם הפּהן — 46, 114, 201
איס ראָמאַנצערע — 87
אונזער לעבן — 137
אוהרה למכתבי עמל — 44
אחר-העם — 273
אחיאסף — 121
אידיש לעבן (לאָנדאָן) — 181
איינהאָרן דוד — 153
אימבער שמואל יעקב — 142
אין א קעלער שמוב — 87
אינטערנאַציאָנאַלער יידישער סאַרלאַג— 5
אין פּאַליש אויף דער קיט—161, 163
א בעם פון א יידענע — 87, 92
אלאפין — 88
אלטער באקאנטער — 237
אלמנה, די — 57
אלעקסאַנדראָוו ח. — 141
אמאל איז געווען א מלך — 163
אנסקי ש. — 151, 153, 243
ארבעטער שטימע, די — 237
אשבנזי שמואל — 232
אש שלום — 131, 135, 146, 147, 158, 160

בּאָדענהיימער ד״ר — 197
באדער גרשון — 142
באָנציע שוויג — 87, 244, 250
בראָכאָוו ב. — 141
בוך פון סיער — 5, 166
בונד — 238, 239
ביאלער רבי — 201
ביאליק ח. נ. — 140, 160, 161
ביבל — 258
ביי דעם פרעמדן חופה-קלייד — 87
ביילים מ. — 266

ביינאכט אויפן אלמן מארק — 134, 163, 273
בייראן — 39
בילדער פון א פראוינץ-רייזע — 57
בילויא ד"ר — 141
ביכער-וועלט — 166
בירנבוים נתן ד"ר — 5, 145, 147, 246
בירנבוים וואכענבלאט — 246, 247, 251
בית שומם — 21
בן-אבינדור — 69, 117, 118
בן-דוב א. — 85
בעכער מ. — 10
בעל-מחשבות — 253, 273, 274
בעקענטע בילדער — 55, 68, 82
בערגסאן א. — 284
בערנעלסאן דוד — 5, 216, 217, 240
בערקאוויטש י. ד. — 10, 12, 13, 142
ברוצקוס — 151
בר-כוכבא — 255
בשעת מגפה — 87, 92

גאמלאבער א. ב. — 19
גאט פון נקמה — 258
גאלדענע קייט, די — 130, 134, 147, 148, 161, 163, 250
גאלדפארן אברהם — 234
גארדאן י. ל. — 20
גארדאן ד. — 21
גארין ב. — זע גוידא י.
גארעליק ש. — 143
גוידא יצחק — 60, 86, 100
גוסטלאוויטש — 28
גורל און די ירושה, דער — 81
גורשמין א. — 10, 181, 222
גלנזל פון א ניגון — 136, 244
געליבטער יצחק ד"ר — 5, 170
געליבטער פייוול — 170
גרינבוים י. — 84

דאווידזאן נח ד"ר — 169
דאמע ביים מער — 4, 9, 180, 182, 183, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198
דובנאוו ש. — 85
דופוסל, דער — 20
דינעזאן יעקב — 5, 7, 34, 36, 39, 44, 45, 55, 58, 61, 68, 74, 81, 84, 86, 88, 89, 94, 117, 119, 120, 126, 128, 129, 132, 135, 136, 138, 141, 142, 145, 146, 147, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 219, 221, 223, 235, 251, 253, 257
דיק אייזיק מאיר — 248, 254
דעם רבינס ציביק — 87
דער דיכטער, דאם בוך און דער לע-זער — 133
דראמען — 163
דרויאנאוו א. — 263
דריי ליטעראריש דורות — 233, 234

האלט ס'מויל — 57
האסיף — 21, 22
הארפע — 199
הבוקר אור — 19, 21
הדור — 124
הויז-פריינד — 42, 87
הורוויץ ח. ד., ד"ר — 151

הזמיר — 166, 233, 272, 273, 275, 277, 278, 283
הזמן — 5, 121, 123, 125
החץ — 87, 92, 237
היום (פעטערבורג) — 22
היום (ווארשע) — 126
היינט — 219, 246, 265, 271, 273, 275, 277, 278, 279
הילדעסהיימער ד״ר — 197
הילפשטיין ד״ר — 141
הירשביין פרץ — 135, 137, 170
הירשקאן צבי — 167
הכלב והירח — 21
המגיד — 21
המליץ — 67, 73, 74
המלשין — 68
הנאהבים והנעימים — 36
העוגב — 87, 92
העולם — 263
העצל — 21
הערמאן דוד — 130, 137, 241
הערשעלע (רינעזאָנס) — 55, 89, 92, 93, 95
הציץ ונפגע — 22
הצפירה — 21, 22, 44, 60, 67, 73, 74, 81, 82, 83, 98, 121, 236
הקדיש — 22
השחר — 21, 201
השותפות — 21, 201

וואָס אין פידעלע שטעקט — 131, 163
וואָס הייסט נשמה — 6
וואָסכאָד — 22, 78
ווארשעווער גמינע — 5, 127, 141, 170, 214, 215, 216, 225
ווו נעם איך א העלד — 39
וויטקאָווער פישל — 142
ווייטער א. — 5, 143, 149, 151, 152, 153, 169, 241
ווייסבערג י. י. — 69, 81
ווייסברעם — 81
ווילנער זאמלבוך — 233
וולאדעק ב. — 5, 144
ווסכוד — 147
וועבער מיכל — 60
וועג — 126
וועלט, די — 134
ווענוס און שולמית — 6, 11
וועסטניק יעוורעיסקאַוואָ פראָסוועטשע-ניא — 222
ווער עס וויל נישט שטארבט נישט אויף חלירע — 61
זאַגאָראָדסקי י. ח. — 232
זאַמאָשטשער שטימע — 231
זיבנטע בענטש ליכטל — 57
זינגער אברהם — 68
חאשין א. — 141
חובבי שפת עבר — 223
חובת הלבבות — 201
חיי המשורר העברי — 21
חיים וויטאל — 201
חלוקת החכמות — 21
חלום החלזון ופתרונו — 22
חנה (שיר ספורי) — 21
טאגאָר ראַבינדראַנאַט — 284
טווען מארק — 257
טעאַטער-געזעלשאַפט — 168, 242
טשאילד הייראָלד — 39
טשעכאָוו — 255

טשערנאָוויצער שפּראַך-קאָנפֿערענץ — 246, 252, 257
טרונק י. י. — 5, 173, 176
טרונק פּרוי — 176, 177

יאַצקאַן ש. י. — 265, 270
יאַקובאָוויטש ראָזא — 5, 10, 153, 155, 157
יהודה הלוי — 284
יהל־ל — 82
יוד, דער — 101, 116
יודיש — 133, 160, 163
יודישע ביבליאָטעק, די — 48, 49, 50, 55, 57, 69, 70, 83, 86, 87, 89, 92, 95, 96
יודישע וואָכנשריפֿט, די — 149, 150, 158
יודישע וועלט, די — 210, 216, 218, 219, 229, 234, 243, 283
יודישע פֿאָלקס־ביבליאָטעק, די — 12, 13, 20, 35, 36, 40, 44, 57
יוד־שע שטימע, די — 253
יום־ט־ב בלעטלער — 87, 88, 92, 96, 101, 237
יונאַשא קלעמענס — 20
יונג בוען — 179
יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט — 130

כהנובסקי — 68
כּוס, דער — 48, 49
כּותל מערבי — 49
כּנסת־ישראל — 22
כעלמער מלמד — 6, 11
כּתבים (פֿון פּרץ) — 117

לאַנדוי ד־ר — 206
לאַנדוי (דער צענזאָר) — 270
לוח אחיאסף — 232
לונסקי ח. — 10, 149
לוריא י. — 110
לי אומרים — 21, 201
לידסקי יעקב — 165
לימוישער מלמד — 219
ליטעראַטור און לעבן — 87, 89, 90
ליטעראַרישע בלעטער — 247, 259
ליטעראַרישע מאַנאַטשריפֿטן — 143, 153
ליכטענפעלד ג. י. — 21, 46, 201
לינטופּסקי א־צ — 165
לכבוד פּסח — 88
לעבן, דאָס — 152, 278
לעבן און וויסנשאַפֿט — 202
לעווים מ. — 214
לעווי פּראָפּ. — 151
לעווי יצחק צבי — 48
לעווין ג. ד־ר — 5, 10, 125, 127, 128, 129, 148, 169, 172, 173, 235, 272, 273
לעזערין, די — 57
לעלמה העבריה — 22
לעסין א. — 5

מאגידאָוויטש — 68
מאוטישזאָן — 72
מאַניש — 6, 11, 35, 36, 41, 56
מאַפּאַסאָן — 255
מוקדוני א. ד־ר — 199, 241
מורה נבוכים — 201
מורעי — 24
מוז־ח — 69
מטרפולין — 68
מייזיל חיענע — 10

מיין ווינקעלע — 219
מיינע זכרונות — 216, 220
מייער מאיר — 181
מילער — 133, 135
מינץ ד"ר — 67, 162, 164, 175, 235
מ'עזעס מתתיהו — 247
מנגינות הזמן — 22
מסעות בנימין השלישי — 32
מענדל בריינים — 57
מענדעלסאן-בארטאלדי — 158
מענדעלסאן משה — 46
מענדעלע — זע אבראמאוויטש ש. י.
מענדעלע-מוזיי אין אדעס — 169
מפ'צי השכלה — 5, 222
מקובלים — 87
משוגענער בטלן, דער — 6, 11, 179
משולח — 6

נאך אלעמען — 217
נאמבערג ה. ד. — 117, 120, 121, 147, 148, 241
נגניאל — 21
נחמן דיימש — 19
נחמן בראסלאווער, — 248
ניגער ש. — 5, 10, 143, 153, 157, 160, 161, 202, 218, 219, 220, 229
ניומאן — 46
ניימארין, די — 87
ניעפאמיאמסי ש. — 10, 181
נס חנוכה — 87
נסיון, דער — 130
נעקראסאוו — 50

סאקאלאוו נחום — 67, 73, 83, 169, 236
ס'העצל צאפלט — 57

סטאווסקי ב. — 207
סמאשיץ — 270
סלאניימסקי ח. ז. — 21, 46, 73, 74
סמאלענסקין פ. — 21, 46
ספורים בשיר ושירים שונים — 21, 202
ספעקטאר מ. — 87, 88, 91
ספרי אגורה — 69
סקארנא — 270

עוואלענקא — 132, 133
עולם קטן — 117, 118
עיר המתים — 67
עיר קטנה — 22
עס ברענט — 131
עפיזאדן פון מיין לעבן — 250
עפשטיין (משה ?) — 13
עפשטיין שכנא — 237, 238, 239
ערליך — 141

פאדלישעווסקי א. — 5, 166
פוסקים — 201
פושקין א. — 77
פינסקי דוד — 5, 39, 93, 231
פ'נעס נ. — 141
פנקס, דער — 20
פערעמץ אדאלף — 214, 215, 216
פ. פ. ס. — 251
פראוודא — 32
פראפוס י. י. — 5, 10, 95, 96, 98, 100, 103, 104, 107, 110, 115, 152
פרילוצקי נח — 166
פרץ א ביסל זכרונות — 234, 272
פרץ אלס סאציאלער דיכטער — 237, 239
פרץ העלע — 173, 177

פרץ העלענע (נחמה) — 5, 119, 126, 140, 141, 147, 162, 163, 166, 170, 173, 180, 205, 207, 224
פרץ יאנעק — 173, 174, 185, 196
פרץ יונה יהושע — 231
פרץ לוציאן — 163, 164, 175, 180, 205
פשעגלאָנד טיגאָרניאָווי — 32

פאלק דוד — 5, 10, 50, 51
פאָלקס-בלאט — 42
פאָלקסטימלעכע געשיכטן — 161, 202
פונק — 91
פיינבערג — 66
פינקלשטיין נחמיה — 10, 273
פיר דורות פיר צוואות — 250
פישער משה — 141
פעטער שכנא און די מומע יאכנע — 87, 92
פערבער — 78
פרוג ש. — 48, 49
פרומע קאץ, די — 239
פרידבערג א. ש. — 85
פרידמאן — 171, 179
פרייד מ. י. — 93
פרייהייט — 250
פריינד — 119, 149, 152, 166, 241
פרישמאן דוד — 123, 124, 273
פרענק — 93

צאינה וראינה — 261
צוואנציקסטע יאָרהונדערט — 48, 117
צוויי קונע לעמלעך — 234
צוקונפט — 144, 238
ציוניזם — 224
ציוניסטישער קאָנגרעס — 140
ציטראָן ש. ל. — 5, 44, 233, 234
צייטגייסט — 102
צייטשריפט — 169
צינבערג י. — 5, 9, 200, 201
צעדערבוים א. — 46, 74

קאהאן אב. — 5
קאהאן לאזאר — 5, 10, 143, 149, 199, 200
קאמינסקי א. י. — 5, 130, 140, 241
קאמינסקי א. ר. — 130, 131
קאמינקא א. — 44
קאפלאן א. — 121
קאפלאן דוד יוסף — 5, 48, 49
קאפלאן פסח — 165
קאציזנע א. — 283
קאָצקער רבי — 261
קורכאזשעווסקי — 270
קוריער ווארשאווסקי — 267
קוריער פאָראנני — 215
קידוש השם — 21
קלויזנער י. — 121
קליאטשע, די — 20, 32
קליינע געדיכטן — 57
קלעגעלם — 77
קלעזמער — 131
קלעזמערס טויט — 57
קלעצקין ב. — 39, 216, 218, 219, 220, 221
קעסטל-אָוונטן — 272
קראטקאָ ב. — 163, 203
קראָכמאל נחמן — 201
קרינסקי מ. — 134, 135, 137
קרעפלעך זאָלסטו עסן — 36

ראבינאָוויטש אלישבע — 141
ראבינאָוויטש ש. — זע שלום עליכם

ראבינאָוויטש ש. פ. — 22, 234
ראַוניצקי י. ח. — 141
ראָזען — 92
ראָזענפעלד מאָרים — 136
ראָזענצווייג אדאָלף ד״ר — 140
ראָמאַנצייטונג — 134, 137, 241
ראַפאָפאָרט שבתי — 119
ראַפאָפאָרט שמואל ד״ר — 178, 191
רויז, די — 87
ריבא — 24
רחמי אכזרים — 67, 68
רייזען אברהם — 5, 48, 77, 78, 96, 99, 101, 117, 147, 250, 251
רייזען זלמן — 39
רייך ד״ר — 147
ריכטער משה — 142
רלב״ג — 201
רשמות — 121

שאַליט משה — 10, 149, 259, 260, 263
שאַליט ראָוא — 165
שאָר, ד״ר — 251
שוויענטאָכאָווסקי — 266
שוועסטער — 103
שולדבערג — 68, 78
שולמאַן אלעזר — 57, 58, 68, 83
שוסהיים א. ל. — 141
שטרוק הערמאַן — 178, 189, 191
שטריימל, דאָס — 244, 255
שיבה מ. — 165
שיר השירים — 258, 273
שלום עליכם — 5, 6, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 24, 31, 35, 37, 39, 44, 56, 147, 165, 166, 191, 202, 203, 218, 223, 257
שלום-עליכם בוך — 20
שמעיה דער גבור — 73
שמענדריק — 234
שמ״ר — 20, 169
שמשון הגבור — 255
ש״ס — 201
שעפטעל יעקב — 82
שעקספיר — 255
שפינדל ד״ר — 141
שפירא — שלמה 232
שפירא ק. — 275
שפה ברורה — 234, 235
שקר אין לו רגלים — 18
שרה בת טובים — 165, 219

תורה תמימה — 259
תנ״ך — 201

.....

אינהאַלט

בריוו פון י. ל. פרץ

בריוו											זייט
	אריינפיר	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
1	צו שלום-עליכם,	פון	זאמאָשטש	7	יוני	1888				—	11
2	„ „ „	„	„	4	יולי	„				—	15
3	„ „ „	„	„	18	„	„				—	24
4	„ „ „	„	„	22	„	„				—	31
5	„ „ „	„	„	אָן	אַ דאַטע	„				—	32
6	„ „ „	„	„	3	פעברואַר	1889				—	35
7	„ יעקב דינעזאָן	„	„	24	„	„				—	36
8	„ שלום עליכם	„	„	17	מאי	„				—	37
9	„ „ „	„	„	אָן	אַ דאַטע	„				—	42
10	„ „ „	„	„	„	„	„				—	44
11	„ יעקב דינעזאָן	„	„	„	„	„				—	45
12	„ ד. י. קאַפּלאַן,	„	וואַרשע	7	אָקטאָבער	1891				—	48
13	„ „ „	„	„	אָן	אַ דאַטע	„				—	49
14	„ דוד פאַלק	„	„	19	נאָוועמבער	„				—	50
15	„ יעקב דינעזאָן	„	„	24	יוני	1892				—	55
16	„ „ „	„	„	21	סעפּטעמבער	„				—	58
17	„ „ „	„	„	אָן	אַ דאַטע	[1892]				—	61
18	„ „ „	„	„	„	„	„				—	70
19	„ „ „	„	„	„	„	„				—	74
20	„ „ „	„	„	„	„	„				—	79
21	„ „ „	„	„	3	נאָוועמבער	1893				—	84
22	„ „ „	„	„	23	אַפּריל	1894				—	86
23	„ „ „	„	„	אָן	אַ דאַטע	[1894]				—	89

ווייט		ברוט
94	— 1895 4 אַפּריל, פון וואַרשע,	24 צו יעקב דינעזאָן,
95	— [1896] אָן אַ דאַטע „ „	25 „ י. י. פּראָפּוס,
96	— [1897] „ „ „ „	26 „ „ „ „
98	— 1898 28 מערץ „ „	27 „ „ „ „
100	— 1899 20 יוני „ „	28 „ „ „ „
101	— „ אָן אַ דאַטע „ „	29 „ „ „ „
103	— [1900-1899] „ „	30 „ „ „ „
107	— „ „ „ „	31 „ „ „ „
110	— „ „ „ „	32 „ „ „ „
115	— „ „ „ „	33 „ „ „ „
117	— 1901 אב מנחם כ״ח אטוואָצק „	34 „ יעקב דינעזאָן,
119	— 1903 אויגוסט 7 מאריענבאד „	35 „ „ „ „
119	— „ „ 9 „ „	36 „ „ „ „
120	— „ סעפּטעמבער 4 לאָרעלעי „	37 „ „ „ „
120	— „ „ 18 וויסבאַדן „	38 „ „ „ „
121	— „ „ 26 קאמא „	39 „ „ „ „
121	— [1905] אָן אַ דאַטע פון וואַרשע, פון הזמן,	40 „ אַר ויסגעבער פון הזמן,
125	— 1906 אויגוסט 1 פון היישויער	41 „ ד״ר גרשון לעווין
126	— „ „ 1 „ „	42 „ יעקב דינעזאָן
126	— „ „ 13 „ „ האָהע מאָנזע „	43 „ „ „
127	— „ „ 13 „ גרינוואַלד „	44 „ ד״ר גרשון לעווין
128	— „ „ 14 „ ניישטאַט „	45 „ „ „ „
128	— „ „ 15 „ „	46 „ יעקב דינעזאָן
129	— „ „ 19 „ נאהאָד „	47 „ „ „
129	— „ [אָן אַ דאַטע] „ „	48 „ ד״ר גרשון לעווין
130	— [?1907] אָנואַר 20 „ וואַרשע	49 „ א. י. קאַמינסקי
131	— 1907 מאַי 20 „ יידישן פאַרלאַג	50 „ אינטערנאַצ.
132	— 1907 אויגוסט 6 זאַקאָפּאַנע	51 „ יעקב דינעזאָן, פון
133	— „ „ 7 „ „	52 „ „ „ „
134	— „ „ 9 „ „	53 „ „ „ „
135	— „ „ 14 „ „	54 „ „ „ „
135	— „ „ 15 „ „	55 „ „ „ „
135	— „ „ 16 „ „	56 „ „ „ „
136	— „ [אָן אַ דאַטע] „ „	57 „ „ „ „

צריך										זייט
58	צו	יעקב	דינעזאָן	פון	זאַקאָפּאָנע	[אָן א דאַטע]	1907	—		138
59	„	„	„	„	„	25 אויגוסט		—		141
60	„	„	„	„	קראקע	30 „		—		141
61	„	„	„	„	לעמבערג	1 סעפטעמבער		—		142
62	„	„	„	„	„	1 „		—		142
63	„	שלום	עליכם	„	וואַרשע	[אָן א דאַטע]	1908	—		142
64	„	לאזאר	קאהאן	„	„	27 יוני		—		143
65	„	„	„	„	„	6 יולי		—		143
66	„	ב.	וולאָדצק	„	„	„		—		144
67	„	ד״ר	נתן בירנבוים	„	„	[אָן א דאַטע]		—		145
68	„	יעקב	דינעזאָן	„	טשערנאָוויץ,	אויגוסט		—		146
69	„	„	„	„	„	סעפטעמבער		—		147
70	„	„	„	„	באָריסלאַוו	„		—		148
71	„	לאַזאר	קאַהאַן	„	וואַרשע	18 „	1909	—		149
72	„	א.	ווייטער	„	„	[אָן א דאַטע]		—		149
73	„	„	„	„	„	6 יאַנואַר		—		151
74	„	„	„	„	„	[אָן א דאַטע]		—		152
75	„	ראָזא	יאַקובאָוויטש	„	„	„	„	—		153
76	„	„	„	„	„	„	„	—		155
77	„	„	„	„	„	„	„	—		157
78	„	ש.	ניגער	„	„	„	„	—		157
79	„	יעקב	דינעזאָן	„	מיליאַנאָוועק	21 יוני	„	—		158
80	„	„	„	„	„	„	„	—		159
81	„	ש.	ניגער,	„	וואַרשע	[אָן א דאַטע]	„	—		160
82	„	„	„	„	„	„	„	—		161
83	„	„	„	„	„	„	„	—		161
84	„	„	„	„	„	„	„	—		161
85	„	יעקב	דינעזאָן,	„	מאַריענבאַד	11 אויגוסט	„	—		162
86	„	„	„	„	„	15 „	„	—		162
87	„	„	„	„	„	23 „	„	—		163
88	„	„	„	„	„	30 „	„	—		163
89	„	„	„	„	מעראַן	4 סעפטעמבער	„	—		164
90	„	„	„	„	ביאַליסטאָק	27 דעצעמבער	„	—		164
91	„	„	„	„	דובעלן	30 יולי	1910	—		165

בריף						זייט
92	צו יצקב דינעזאָן, פון דובעלן	4	אויגוסט	1910	—	165
93	„ „ „ „ קיסינגען	1	סעפטעמבער	„	—	166
94	„ דער פּאַרזאַמלונג וועגן בוך פון פייער [אָן א דאַטע]				—	166
95	„ מעגדעלע מוכר ספרים פון ווארשע	11	דעצעמבער	1910	—	168
96	„ ד״ר יצחק גצליבטער „	10	יולי	1911	—	170
97	„ יצקב דינעזאָן „ בערלין	26	„	„	—	171
98	„ „ „ „ „	29	„	„	—	171
99	„ „ „ פון באָדען-זעה	31	„	„	—	171
100	„ ד״ר גרשון לעווין „ „	„	„	„	—	172
101	„ יצקב דינעזאָן „ ציריך	„	„	„	—	172
102	„ „ „ „ ראגאץ	1	אויגוסט	„	—	172
103	„ „ „ „ מאָריץ	2	„	„	—	173
104	„ „ „ „ „	4	„	„	—	173
105	„ „ „ „ בערנינא	4	„	„	—	173
106	„ ד״ר גרשון לעווין „ סאן-מאָריץ	4	„	„	—	173
107	„ יצקב דינעזאָן „ „	5	„	„	—	173
108	„ „ „ „ „	„	„	„	—	174
109	„ „ „ „ „	„	[אָן א דאַטע]	„	—	175
110	„ „ „ „ „	5	אויגוסט	„	—	176
111	„ „ „ „ „	8	„	„	—	177
112	„ „ „ „ „	8	„	„	—	177
113	„ „ „ „ „	17	„	„	—	177
114	„ „ „ „ „	20	„	„	—	178
115	„ „ „ „ „	20	„	„	—	178
116	„ „ „ „ פאָקסאל	28	„	„	—	178
117	„ „ „ „	„	[אָן א דאַטע]	1911		179
118	„ דאמע ביים מצער				—	180
119	„				—	182
120	„				—	183
121	„				—	186
122	„				—	186
123	„				—	187
124	„				—	188
125	„				—	190

בריוו								זייט
126	צו	דאמע	ביים	מצער	פון	סאן	מאריץ [אן א דאטע 1911]	— 190
127	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 190
128	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 190
129	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 191
130	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 192
131								— 192
132	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 195
133	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 195
134	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 195
135	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 196
136	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 197
137	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 198
138	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 198
139	"	"	"	"	"	"	" " " " "	— 198
140	"	לאזר	קאהאן,		"	וואַרשע	" " " " "	— 199
141	"	"	"		"	"	" " " " "	— 199
142	"	"	"		"	"	15 נאָוועמבער "	— 200
143	"	"	"		"	"	20 נאָוועמבער "	— 200
144	"	י.	ציגבערג		"	"	3 דעצעמבער "	— 200
145	"	ש.	ניגער		"	"	[אן א דאטע] 1912	— 202
146	"	שלום	עליכם		"	"	14 מערץ "	— 203
147	"	יעקב	דינעזאָן		"	אינסבורג	21 יולי "	— 203
148	"	"	"		"	"	טאראסאפ 22 "	— 204
149	"	"	"		"	"	שולס 29 "	— 204
150	"	"	"		"	"	29 " "	— 204
151	"	"	"		"	"	31 " "	— 205
152	"	"	"		"	"	31 " "	— 205
153	"	"	"		"	פעטאן	5 אויגוסט "	— 206
154	"	"	"		"	"	5 " "	— 206
155	"	"	"		"	שולס	7 " "	— 206
156	"	"	"		"	"	6 " "	— 207
157	"	ד"ר	גרשון	לעווין	"	"	9 " "	— 207
158	"	יעקב	דינעזאָן		"	"	10 " "	— 207
159	"	"	"		"	"	13 " "	— 208

בריוו			זייט
160	צו יעקב דינעזאָן, פון שולס, 15 אויגוסט 1912	—	208
161	„ „ „ „ „ 20 „ „	—	209
162	„ „ „ „ „ 22 „ „	—	209
163	„ „ „ „ „ 27 „ „	—	209
164	„ „ „ „ ציריך 29 „ „	—	210
165	„ „ „ „ „ 29 „ „	—	210
166	„ „ „ „ בערלין 31 „ „	—	214
167	„ דער וואַרשעווער גמינע פון וואַרשע נאָווע־עמבער „	—	214
168	„ דוד בערגעלסאָן פון וואַרשע [אָן א דאַטע] 1913	—	216
169	„ „ „ „ „ „ „ „	—	217
170	„ „ „ „ „ 28 מערץ „	—	217
171	„ שלום עליכם „ „ 1 דעצעמבער „	—	218
172	„ ש. ניגער „ „ [אָן א דאַטע 1913—1914]	—	218
173	„ „ „ „ „ „ „ „	—	219
174	„ „ „ „ „ „ „ „	—	220
175	„ „ „ „ „ „ „ „	—	220
176	„ „ „ „ „ „ „ „	—	221
177	„ מפיצי השכלה „ „ [דעצעמבער] 1913	—	222
178	„ שלום־עליכם „ „ [אַפּריל] 1914	—	223
179	„ אומבאַקאַנטן אַדרעסאַט „ [אָן א דאַטע] „	—	223
180	„ יעקב דינעזאָן „ 30 אָקטאָבער 1914	—	224

רעדעס פון י. ל. פּרץ

I	פּרץ שבעל־פּה — — — — — — — —	—	229
II	אין זאַמאָשטש — — — — — — — —	—	231
III	ערשטע יאָרן אין וואַרשע — — — — — —	—	234
IV	צווישן אַרבעטער — — — — — — — —	—	237
V	עפּנטלעכע פּאַרלעזונגען — — — — — —	—	240
VI	וועגן טעאַטער — — — — — — — —	—	241

זייט

VII פאָרלעזונג אין פעטערבורג — — — — — 243
VIII טשערנאָוויצער שפראַך-קאָנפערענץ — — — — — 246
IX וועגן דער יידישער ליטעראַטור — — — — — 253
X די אַרויסטרעטונגען אין ווילנע — — — — — 259
XI רעדע אויף א פאָרוואַל-פארזאַמלונג — — — — — 265
XII אַרויסטרעטונגען אין „הזמיר" — — — — — 272
XIII וועגן דער שמד-בעוועגונג — — — — — 275
XIV די נאַציאָנאַלע פערזענלעכקייט — — — — — 278
XV וועגן גאָטהייט — — — — — — — — — 283

זוכצעטל, פערזאָנען, ווערק און אינסטיטוציעס, וואָס ווערן דערמאָנט אין בוך — 287

י. מאטענקא

פון זעלבן מחבר:

נאָענטע און ווייטע

ערשטער באַנד: **צען יאָר** (אלגעמיינער סך-הכל); **פאַראַלען** (א. העפרעישע און יידישע ליטעראטור; ב. עלטערע און יינגערע יידישע ליטעראטור; ג. פאלקס-שרייבער און אינטעליגענטן-שרייבער); **חיים נחמן ביאַליק**; דוד בערגעלסאָן (א פאָר ווערטער; „נאָך אלעמען"; „אין א פארגרעפטער שטאָט"; **נאָטיצן** (רעליגיעזע און וועלטלעכע פאלקס-מעשה געשיכטלעכער שטאָף אין אונזער איצטיקער ליטעראטור; אינהאלט און פארם; וואו איז פרץ; אויף נייע ווענען).

נאָענטע און ווייטע

צווייטער באַנד: מענדעלע מו״ס; י. ל. פרץ; שלום-עליכם; י. י. לינעצקי; מאָריס ראָזענפעלד; שלום אש; דוד פרישמאן; מ. י. בער-דיטשעווסקי; ה. ד. נאָמבערג; א. נ. גנעסין; י. ח. ברענער; י. אפא-סאָשו; שאול טשערניכאָווסקי; פרץ הירשביין; דער נסתר; ש. ניגער; א. ליטוואק; בער באָראכאָוו; יעקב פיכמאן; ה. לייוויק; א. ראבאי; מנחם באָריישע; משה נאדיר; עזור וואַרשאווסקי; ביניש שטיימאן; מלך ראָזוויטש; י. י. זינגער; פרץ מארקיש; איזי כאריק.

נאָענטע און ווייטע

דריטער באַנד: גרייט צום דרוק.

פ ר ץ

זיין לעבן און שאַפן

(ארטיקלען און מאטעריאלן)

אין זאמאשטש; יוגנט-לידער; ערשטע ליטעראריש שריט און זיינע ערשטע קריטיקער; מאָניש (וואריאנטן); ערשטע יאָרן אין וואַרשע; אין גמינע; פרץ און שלום-עליכם; פרץ און פרישמאן; פרץ און דינעזאן; פרץ און דאס יידיש טעאטער; אויף טשערנאָוויצער יידישער שפראַך-קאָנפערענץ; אין „הזמיר"; פרץ און די ארבעטער; פרץ און די יונגע; די לעצטע יאָרן; פרץ און די יידישע שול; טויט, לוויה, אפקלאנגען נאָכן טויט; וויכטיקע דאטעס אין לעבן און שאפן פון י. ל. פרץ; פרץ-ביבליאָגראפיע; פרץ אין בילד.

י. מאטענקא

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 5 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

MAR 4 '85

FEB 20 '79

3017 לי סעהאטנר

3017

MAY 1 6 1995